

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Slovanská filologie

Disertační práce

Častice v slovenčine a v češtine

Systemová a korpusovolingvistická analýza

Particles in Slovak and Czech

System and Corpus Analysis

Školitel: doc. PhDr. Mira Nábělková, CSc.

2015

PhDr. Mária Šimková

Pod'akovanie

Ďakujem doc. PhDr. Mire Nábělkovej, CSc., za odborné inšpirácie a diskusie a za všetku podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....
Mária Šimková

Abstrakt

Najmladší slovný druh častice bol pri svojom ustáľovaní v gramatike predmetom veľkého záujmu a diskusií, v niektorých krajinách (napr. Nemecko) sa partikulám venuje dlhoročná systematická pozornosť. Vo viacerých jazykoch však častice stále nie sú komplexne opísané ako trieda a predstavujú vhodný materiál aj na porovnávacie výskumy. Rozdiely vo fungovaní a teoretickom spracovaní častíc sú známe v typologicky odlišných jazykoch, ale prejavujú sa i v príbuzných jazykoch, a to aj v takých blízkych, ako je slovenčina a čeština. V lexikografických a gramatických opisoch týchto jazykov sa nachádzajú len nevelké súbory častíc (v slovenčine približne 400, v češtine vyše 200), ktoré autori ďalej členia na zvyčajne nevelké skupiny a tie ešte na menšie podskupiny. Vzhľadom na špecifické vlastnosti a paradigmatické i syntagmatické vzťahy s inými jazykovými či rečovými javmi a prostriedkami býva predmetom samostatných vedeckovo-výskumných prác aj jedna častica, dvojica či úzko vymedzená skupina častíc.

V predkladanej práci sme postupne predstavili vývin názorov na častice ako samostatný slovný druh vo všeobecnosti a podrobnejšie v ruskej lingvistike, gramatické opisy častíc v slovenčine, češtine a ďalších slovanských jazykoch, lexikografické spracovanie častíc v súčasných slovenských a českých výkladových slovníkoch, zachytenie slovnodruhových prechodov lexém z rôznych slovných druhov a osamostatňovacie procesy časticových významov v rámci lexikalizácie, spracovanie častíc v dvoch prekladových slovníkoch a ich fungovanie v rôznych typoch textov dostupných vo všeobecných korpusoch slovenčiny a češtiny a v slovensko-českom paralelnom korpuse.

Pri sumarizácii teoretických východísk a analýze materiálu sa v doterajšom opise častíc ukázali viaceré problematické javy. Zhromaždené poznatky a čiastkové závery by mohli prispieť k prehodnoteniu niektorých téz o časticiach (neplnovýznamovosť, neschopnosť tvoriť samostatnú výpoveď, nemožnosť jednotného lexikografického opisu a pod.) a k ich lepšiemu uchopeniu aj v korpusovej lingvistike, lexikografickej a školskej praxi.

Kľúčové slová

slovný druh, častica, jazykový systém, slovenčina, čeština, gramatika, lexikografia, slovníky, lexikálny význam, funkcia, ekvivalencia, všeobecný korpus, paralelný korpus

Abstract

The youngest word class type used to arouse great interest and discussions when entering the grammar; in some countries (e. g. in Germany) particles have been an object of systematic research. However, many other languages still lack a complex description of particles as a class on its own – they represent an appropriate material also for comparative researches. Differences in functioning and theoretical treatment of particles have been present in typologically different languages but they can emerge also in related languages, even in the case of Slovak and Czech. Lexicographical and grammar descriptions of these languages provide only small sets of particles (in Slovak roughly amounting to 400, in Czech exceeding 200) and are usually divided by authors into small groups and further on into even smaller subgroups. Due to specific features as well as to paradigmatic and syntagmatic relations with other language or speech phenomena even one particle or a couple of them or a narrowly defined group of particles can become an object of individual scientific and research projects.

Step by step, our thesis presents the development of attitudes towards particles as an independent word class in general and in Russian linguistics in particular, grammar descriptions of particles in Slovak, Czech and other Slav languages, lexicographical treatment of particles in contemporary Slovak and Czech monolingual dictionaries, rendering of lexeme conversions from different word classes and autonomous processes of particle meanings within the lexicalisation, treatment of particles in two bilingual dictionaries and their functioning in different types of texts available in general corpora of Czech and Slovak and in Slovak-Czech parallel corpus.

In the light of summarising the theoretical basis and analysis of the material the present description of particles revealed several problematic phenomena. Gathered knowledge and part conclusions could contribute to re-evaluation of some theses on particles (synsemantic character, inability to create an independent utterance, impossibility of unified lexicographical description etc.) and introduce their more suitable treatment also in corpus linguistics, lexicographical and educational practice.

Key words

word class, particle, language system, Slovak, Czech, grammar, lexicography, dictionaries, lexical meaning, function, equivalency, general corpus, parallel corpus

OBSAH

1. Úvod	9
2. Genealógia slovného druhu častice	
2.1 Teória slovných druhov od staroveku po súčasnosť	17
2.1.1 Vymedzovanie slovných druhov	17
2.1.2 Kategórie a klasifikačné kritériá	25
2.2 Ustáľovanie slovného druhu častice	
2.2.1 Začiatky systematického opisu častíc, ich významov a funkcií – parentézy a uvádzacie slová	30
2.2.2 Vymedzenie slovného druhu častice v ruskej a sovietskej lingvistike	37
2.3 Význam a funkcia častíc v opisoch slovanských jazykov	64
3. Slovný druh častice v slovenskej a českej lingvistike	
3.1 Častice v slovenských a českých gramatických opisoch	77
3.1.1 Príspevok k diskusii o slovných druhoch – vetné príslovky a častice	101
3.2 Častice v slovenských a českých lexikografických opisoch ..	123
3.2.1 Spracovanie častíc v slovenských a českých jednojazyčných slovníkoch	123
3.2.2 Spracovanie častíc v Slovensko-českom slovníku a v Česko-slovenskom slovníku	177
3.3 Návrh klasifikácie častíc v slovenčine	179

4. Ekvivalencia vybraných skupín častíc v textoch slovensko-českého paralelného korpusu	
4.1 Porovnanie využitia nehomonymných častíc v textoch všeobecných korpusov slovenčiny a češtiny a v slovensko-českom paralelnom korpuse SNK	184
4.2 Ekvivalenty konštitutívnych častíc <i>akurát, bodaj,</i> <i>kiež, nech</i> a/alebo ich významov v lexikografických dielach a v paralelných textoch	188
5. Záver	203
6. Zoznam literatúry a materiálových zdrojov	208
7. Prílohy	228
Vysvetlivky k tabuľkám	229
Tabuľka č. 1: Inventár častíc a ich slovnodruhovú homonymiá v súčasných slovenských slovníkoch	233
Tabuľka č. 2: Inventár častíc a ich slovnodruhovú homonymiá v českých slovníkoch	263
Tabuľka č. 3: Rovnaké, podobné a rozdielne formy častíc v slovenčine a v češtine	282
Tabuľka č. 4: Spracovanie častíc v Slovensko-českom slovníku a v Česko-slovenskom slovníku	295
Tabuľka č. 5: Frekvencia a ekvivalenty vybraných častíc v textoch slovensko-českého paralelného korpusu	329

Zoznam skratiek literatúry a materiálových zdrojov

ČSS	Česko-slovenský slovník
GRJ 1	Grammatika russkogo jazyka. I. Fonetika i morfologija
GRJ 2	Grammatika russkogo jazyka. II. Sintaksis. 2.
KSSJ1	Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd.
KSSJ2	Krátky slovník slovenského jazyka. 2. vyd.
KSSJ3	Krátky slovník slovenského jazyka. 3., doplnené a preprac. vyd.
KSSJ4	Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd.
MČ 2	Mluvnice češtiny. 2. Tvarosloví
MSJ	Morfológia slovenského jazyka
PMČ	Příruční mluvnice češtiny
PSJČ	Příruční slovník jazyka českého
PSP '00	Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a dopl. vydanie
PSP '13	Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vydanie
PSP '53	Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom
PSP '98	Pravidlá slovenského pravopisu. 2., doplnené a preprac. vydanie
SČFI	Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné
SČS	GAŠPARÍKOVÁ, Ž. – KAMIŠ, A.: Slovensko-český slovník
SRJ	ŠACHMATOV, A. A.: Sintaksis russkogo jazyka
SRJ-S	GALKINA-FEDORUK, E. M. – GORŠKOVA, K. V. – ŠANSKIJ, N. M.: Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis
SSČ	Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost
SSJ	Slovník slovenského jazyka
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
SSN	Slovník slovenských nářečí
SSS	Synonymický slovník slovenčiny
SSSJ, A – G	Slovník současného slovenského jazyka. A – G
SSSJ, H – L	Slovník současného slovenského jazyka. H – L
VSRs	Vel'ký slovensko-ruský slovník
SYN	Český národní korpus
par-skcs	Slovensko-český paralelný korpus
SNK, prim-	Slovenský národný korpus

Если полные форменные слова уподобить
позолоченным предметам,
то частичные слова уподобятся
з о л о т ы м предметам, которые никак
не могут быть позолоченными
именно из-за того, что они сплошь золотые.

А. М. Пешковский:
Русский синтаксис в научном освещении

1. Úvod

Smerovanie vývinu vedeckých teórií od základných, empirických pozorovaní cez stále všeobecnejšie a abstraktnejšie formulovania čiastkových poznatkov k úsiliu o čo najkomplexnejšie uchopenie sveta a človeka v ňom má svoj odraz aj v jazykovede. V súčasných všeobecnojazykovedných teóriách a disciplínach zaoberajúcich sa spisovnými (aj širšie národnými) jazykmi má tento odraz špecifický charakter spočívajúci v akoby oblúkovitom návrate k empirii – k pozorovaniu a analyzovaniu rečovej praxe doplneného o skúmanie jazykového vedomia, statusu používateľov jazyka a pod. Zvýšený záujem sa takto sústreďuje na komunikačné sféry, ktoré sa v predtým prevládajúcich koncepciách orientovaných na systém a štruktúru nachádzali v tieni výskumu jazykového systému spisovného jazyka, čo bolo determinované rôznymi faktormi, o. i. aj (ne)rozvinutosťou jednotlivých (nielen lingvistických) vedných odborov, (ne)dostupnosťou výskumného materiálu a z toho vyplývajúcou zameranosťou na písané komunikáty. Funkčná jazykoveda (funkčný štrukturalizmus pražskej školy) bola síce v bývalej československej lingvistike známa už od prvej tretiny minulého storočia, ale historicky a azda aj metodologicky prvoradé bolo do viesť do istého štádia opis jazykového systému v jeho podstate a štruktúrnych vzťahoch a až túto bázu ďalej dopĺňať poznatkami o fungovaní systému a jeho jednotlivých prvkov v komunikácii.

Vývin slovnodruhových teórií, kategorizácií a klasifikačných kritérií signalizuje zameranie bádateľov na hlavné, základné slovné druhy a kategórie. Definovanie ostatných častí slovnej zásoby prebieha v podstate na ich pozadí. Keďže iba štyri slovné druhy – podstatné mená, prídavné mená, slovesá, príslovky (prípadne s číslovkami by ich bolo päť) – môžu byť vymedzené na základe jednotného kritéria, pri členení celej slovnej zásoby zákonite dochádza k zmiešavaniu klasifikačných kritérií a kategorizácií. Kritika ponímania všeobecných slovnodruhových významov tak má svoj zdroj existencie, no môže ísť aj o nedostatočnosť metajazyka (porov. Filipec – Čermák, 1985, s. 77). Ustálený komplexný prístup – istým spôsobom hierarchizovaný a vo svojom výsledku akoby naraz realizovaný komplex čiastkových kritérií (najmä lexikálne, morfológické a syntaktické kritérium), dopĺňaný postupne

o poznatky z oblasti pragmatiky, logiky, psychológie, sociológie, počítačového spracovania prirodzeného jazyka atď., sa vo vývine lingvistického pozn(áv)ania ukazuje ako nosný prístup k prvkom jazykového systému, ktoré majú rozmanité funkcie a sféry použitia. Stále výraznejšie uplatňovanie sa komunikačno-funkčného prístupu a prihliadanie na pragmatiku aj malých slovných druhov môže prispieť a prispieva ku konzistentnejšiemu opisu všetkých jednotiek jazykového systému.

V procese zmeny vedeckej paradigmy od dôrazu na systémovo-štruktúrny prístup k zameraniu sa na komunikačno-pragmatický prístup sa postupne rieši aj otázka (porov. napr. Dolník, 1991), či je táto zmena potrebná a či sa do výsledkov doterajších výskumov dajú integrovať poznatky získané novou metodologickou orientáciou, alebo treba budovať novú semaziologickú paradigmu: „v súčasnej jazykovede je celkom zrejماً tendencia venovať zvýšenú pozornosť textu, rečovej činnosti a výsledkom rečovej činnosti v širokom sociálno-psychologickom kontexte ... možno povedať, že jazykoveda mala za posledných približne tridsať rokov „obdobie“ syntaktické, sémantické, od 70. rokov, zdá sa, je v „období“ pragmatickom“ (Kořenský, 1983, s. 258). „Systematickým rozvíjaním semiotiky práve v oblasti jej sémantickej a pragmatickej dimenzie došlo k prenikavému prehĺbeniu poznatkov z oblasti vzťahov jazyka a skutočnosti. Do centra pozornosti sa dostali jazykové javy s vysokým stupňom komplexnosti“ (Kořenský, 1996, s. 214).

Nie je to jediná zmena, ktorou lingvistika v uplynulom storočí prešla. Proces tzv. pragmatizácie niektorých tradičných pojmov (formulovaný napr. priamo v názve príspevku J. Dolníka Pragmatizácia pojmu lexikálneho významu, 1991) však ukazuje, že je tu aj vedomie potreby udržať kontinuitu gramatického myslenia po komunikačnom obrate (Kořenský, 1996, s. 216). Táto kontinuita pritom nemôže znamenať mechanickú či absolútnu aplikáciu tradičných systémových pojmov v široko koncipovanom výskume reči – napr. tradičný pojem gramatickej kategórie ako takej i jednotlivé gramatické kategórie osobitne zrejme treba vo funkčno-komunikačne orientovanom prístupe interpretovať nanovo a reálne sa to aj deje. Relativizujú sa najmä hranice medzi slovnými druhmi, kategóriami a lexikálnymi triedami slov a stále výraznejšie sa črtajú hranice medzi obsahovými (sémantickými, pragmatickými) a výrazovými (syntaktickými) vlastnosťami jazyka (porov. Kořenský, 1994). Súčasne sa aj pri realizácii stále komplexnejšieho prístupu ukazuje, „že ťažkosti spojené

s hľadáním vhodných kritérií klasifikácie nespočívajú v nedostatočnosti lingvistickej teórie, ale oveľa viac v podstate samotného jazyka“ (Mluvnice češtiny, 2, 1986, s. 15 – 16; ďalej MČ 2).

Osobitné miesto v týchto pohyboch má najmladší slovný druh častice – lakmusový papierik vývoja a orientácie jazykovedných teórií. Častice a ďalšie slovné druhy alebo skupiny slov, ktoré sa z rôznych príčin problematicky vymedzujú alebo sa za problematicky vymedzované považujú, tieto pohyby do istej miery ovplyvňujú a následne sa adekvátnejšie odhaľuje ich význam a postavenie v jazyku. Z historického hľadiska sa po prvotnom vymedzení základných slovných druhov alebo základných častí reči v antickej filozofii postupne pristupovalo k opisu „menej základných“ až tzv. malých slovných druhov (malých počtom jednotiek v systéme), ktorých vysoké frekvencie v použití v reči sú známe od prvých štatistických analýz (napr. frekvenčné prehľady francúzskeho, nemeckého a anglického jazyka zo začiatku 20. storočia – porov. Vinogradov, 1938, s. 499 – 500). V niektorých starších i novších gramatických koncepciách, ako ich tu postupne budeme analyzovať, sa pojem **častice (čiasťky reči, partikuly)** najmä spočiatku uplatňuje v širokom zmysle slova ako hyperonymum pre všetky gramatické slová alebo tzv. pomocné slovné druhy, ba i pre všetky neohybné slová, teda vrátane prísloviek. V tejto práci sa zaoberáme časticami ako samostatným slovným druhom, ktorý sa istými vlastnosťami vymedzuje oproti ostatným, aj tzv. pomocným slovným druhom, ale niektoré vlastnosti má s nimi spoločné, resp. podobné rovnako, ako to funguje aj medzi plnovýznamovými slovnými druhmi.

Častice sa začínajú objavovať pri postupnom ustaľovaní jazykových kategórií a precizovaní ich hraníc ako prostriedky vymykajúce sa z opisov jednotiek dovtedy vymedzených slovných druhov. Najprv to boli len jednotlivé slová – výrazy, rekognoskované prevažne zo syntaktického hľadiska, neskôr sa do nového slovného druhu častice presúvali väčšie skupiny slov ako celé lexémy alebo ako nové slovnodruhové homonymá s konkrétnymi významami opisovanými pôvodne v rámci iných slovných druhov – najmä prísloviek, spojok a citosloviec –, pri ktorých sa ukázalo, že už nezodpovedajú spresňujúcim sa kritériám a nemôžu naďalej zotrvať v pôvodných slovných druhoch alebo sa do nich zaraďovať s novo rozpoznaným významom. Slovný druh častice si tým vyslúžil nelichotivé prívlastky „zvyškový“ (Restgruppe der Partikeln), „negatívne vymedzený“, odpadkový kôš a pod., pričom sa

v ňom v rôznych jazykoch vyskytujú jednotky so značne odlišnými významami a funkciami. Z tohto jeho pôvodu a heterogénneho charakteru vyplývalo množstvo problémov a otázok počnúc definíciou, poňatím a vnútornou typológiou slovného druhu častice až po vymedzenie miesta a funkcie častíc na konkrétnych jazykových rovinách a spôsobu ich lexikografického opisu.

Komunikačno-pragmatické smerovanie modernej jazykovedy začiatkom 70. rokov 20. storočia prinieslo značné zvýšenie záujmu o častice v súvisi s ich uplatňovaním sa pri aktuálnom členení výpovede, pri výstavbe dialógu, pri vyjadrovaní vzťahov medzi účastníkmi komunikácie, pri budovaní makro- i mikroštruktúry komunikátu, pri napĺňaní metajazykovej funkcie jazyka a pod. Išlo v týchto prípadoch viac o zameranie sa na vonkajšie vlastnosti častíc, na ich funkcie, postavenie vo výpovedi a v texte, nazdávame sa však, a potvrdzujú to aj prístupy iných bádateľov, ktoré analyzujeme ďalej, že nebolo doteraz povedané všetko o vnútorných vlastnostiach častíc, predovšetkým o ich lexikálnom význame. Týmto smerom sa bude orientovať aj náš výskum vývinu názorov na častice ako samostatný slovný druh v rôznych jazykoch a teóriách, osobitne v slovenských a českých gramatických a lexikografických opisoch.

Na začiatku máme azda trochu anachronicky pôsobiacu otázku: sú častice samostatným slovným druhom rovnocenným s ostatnými slovnými druhmi na všetkých klasicky uvažovaných jazykových rovinách (lexikálnej, resp. lexikálno-sémantickej, morfolologickej, syntaktickej)? Ak áno, aké vlastnosti na to poukazujú a ako ich primerane a jednoznačne sprostredkovať bežným používateľom jazyka v lexikografických a gramatických príručkách? Ak nie, ako spracovať tieto, príp. niektoré ďalšie slová bez uvedenia tradičnej slovnodruhovej príslušnosti? S prvou otázkou bezprostredne súvisí ďalší problém: majú častice (a ostatné tzv. pomocné slovné druhy) lexikálny význam? Ak áno, aký a ako ho definovať porovnateľne s tzv. plnovýznamovými slovami? Ak nie, sú to vôbec slová alebo iba morfémy – nositeľky funkcie?

V nasledujúcich kapitolách najskôr predstavíme vývin názorov na častice v relevantných teóriách, úsilia o začlenenie nového slovného druhu medzi už existujúce slovné druhy, resp. naopak, o vymedzenie časticových jednotiek a významov spomedzi nich a rozličné chápanie častíc v slovenskej, českej

i zahraničnej jazykovede aj z hľadiska uplatňovania rôznych metodologických postupov. V ďalších častiach sa venujeme analýze lexikografických opisov častíc v slovenčine a v češtine z hľadiska rovnakých a rozdielnych jazykových foriem a postupov pri ich spracovaní v blízkopríbuzných jazykoch, ako aj analýze reálnych použití častíc v paralelných textoch v oboch jazykoch.

Na základe poznatkov z predchádzajúcich gramatických a lexikografických opisov častíc sa pokúsime o aktuálnu klasifikáciu častíc v slovenčine, s ktorou prichádzame po vyše päťdesiatich rokoch od ich vôbec prvého slovenského sústavného výkladu, ktorý pripravil J. Mistrik (1959) a po značnom prepracovaní a doplnení ho uviedol aj v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966). So značným časovým odstupom vidíme potrebu prehodnotiť systematiku častíc v slovenčine, usúvzťažiť ju so súčasným stavom poznania a cez lexikálno-sémantický a funkčno-komunikačný náhľad na častice naznačiť niektoré možnosti a potreby skúmania aj ďalších slovných druhov, najmä tých, ktoré majú s časticami rôzne styčné plochy (príslovky, spojky, citoslovčia, ale aj predložky a zámená).

Doteraz registrovaných častíc je v slovenčine len približne 400, v češtine približne 200. Predmetom samostatnej vedecko-výskumnej práce nezriedka býva jedna častica, v niektorých prípadoch dvojica alebo malá skupina častíc a ich špecifické vlastnosti a paradigmatické i syntagmatické vzťahy s ďalšími jazykovými či rečovými javmi a prostriedkami. Naším cieľom nie je podrobný opis niekoľkých častíc alebo javov s nimi spätých, ale isté zovšeobecnenie doterajších poznatkov a vlastných pozorovaní celého slovného druhu častice v slovenčine a češtine ako jednotiek jazykového systému, ktorých hlavnou funkciou je komunikačná funkcia a ktorých základnou charakteristikou sa ukazuje polysémia, pričom sa súčasne zvyčajne konštatuje, že jednotlivé prvky tohto slovného druhu nemajú lexikálny význam, nemajú nijakú vlastnú sémantiku. Sumarizujeme tak jednu etapu nášho výskumného záujmu o problematiku častíc a okrem príspevku k zjednoteniu výkladov časticových lexém v lexikografickej praxi máme zámer prispieť aj k adekvátnejšiemu uchopeniu častíc v súčasnom slovenskom a českom gramatickom, porovnávacom a korpusovolingvistickom výskume.

V súvisi s týmito úlohami nepracujeme iba s jednou vyhranenou metódou, ale využívame aj semaziologický, aj onomaziologický prístup. Zoznam slov, ktoré sú

v súčasných slovenských a českých gramatických a lexikografických dielach zaradené medzi častice, a opisy ich významov a vlastností pochádzajúce od rôznych autorov s rôznym zameraním, nielen lexikografickým, nám umožnili utvoriť si celostnejšiu predstavu o slovnom druhu, uchopiť jednotlivé úrovne vlastností a sledovať realizáciu známych častíc v texte či komunikácii. Na základe zisteného diapazónu významov a funkcií môžeme delimitovať ďalšie slovné formy, niekedy aj dvojslovné lexikálne jednotky, ktoré doteraz neboli označované ako častice, ale už sa pri nich dovŕšil proces lexikalizácie, resp. ich možno zaradiť medzi častice teoretickým prehodnotením iného slovnodruhového určenia. Podobným postupom zisťujeme nové významy pri slovách už patriacich do slovného druhu častice alebo upozorňujeme na lexémy, ktoré by doň nemali patriť. Pri práci sa sústreďujeme predovšetkým na sémantickú, paradigmatickú a syntagmatickú (konštrukčnú) analýzu kontextov, na interpretáciu výsledkov analýzy, ako aj na vnútro- a medzijazykovú konfrontáciu a relevantné analógie.

Základným zdrojom východiskového inventára slovenských častíc bola počítačová verzia prvého, presnejšie druhého vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987, 1989; ďalej KSSJ1, KSSJ2)¹, z ktorej sme získali úplný výpis slov označených slovnodruhovou skratkou *čast.* a slov i slovných tvarov, v ktorých výklade sa nachádzala formulácia, že sa blížia (k) významu častice alebo sa používajú v platnosti, vo funkcii, vo význame častice. Takto získaný súbor 273 slovenských častíc (varianty typu *hocako* – *hocijako*, *zasa* – *zas* – *zase* sme počítali ako jednu časticu) sme konfrontovali a dopĺňali podľa počítačových a knižných verzií ďalších lexikografických spracovaní súčasnej slovnej zásoby slovenčiny: Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968; ďalej SSJ), 3. a 4., doplnené a prepracované vydanie KSSJ (1997, 2003; ďalej KSSJ3, KSSJ4), heslová časť Pravidiel slovenského pravopisu (1998, 2000; ďalej PSP), Slovník súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006, H – L, 2011; ďalej SSSJ), doplnkovo Slovník slovenských nárečí (1994; ďalej SSN), Synonymický slovník slovenčiny (1995; ďalej SSS) – všetky aj v elektronickej podobe a Veľký slovensko-ruský slovník (1979 – 1995; ďalej VSRS). Prvotné spracovanie častíc (ale aj homonymne súvisiacich slovných druhov, najmä spojok a citosloviec) v 1. a 2. zväzku nového výkladového slovníka sme z veľkej časti prepracovali podľa

¹ Druhé vydanie sa od prvého neodlišuje počtom hesiel ani obsahom heslových statí, ale len nevyhnutnými pravopisnými a technickými opravami; pôvodná elektronická verzia však existuje iba z 2. vydania KSSJ.

vlastnej koncepcie v úzkej spolupráci s Mgr. A. Jarošovou, CSc., a Mgr. Ľ. Balážovou, ako aj s konzultačno-supervízorským príspevom doc. PhDr. M. Sokolovej, CSc.

Východiskový inventár českých častíc sme získali vďaka ústretovosti pracovníkov Centra zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky MU v Brně z elektronických verzí troch výkladových slovníkov: Příruční slovník jazyka českého (1935 – 1957; ďalej PSJČ), Slovník spisovného jazyka českého (1960 – 1971; ďalej SSJČ) a Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978, 1994; ďalej SSČ). Tento základný zoznam častíc sme porovnávali vo verziách slovníkov dostupných na internete a v rôznych vydaniach tlačенých verzí a doplnili sme ho o slovnodruhovú zaradenie lexém neoznačených v niektorom zo slovníkov ako častice a o ostatné slovnodruhovú kvalifikátory v prípade slovnodruhovej homonymie. Výsledný súbor českých častíc obsahuje vyše 200 jednotiek.

Na analýzu pôvodného materiálu sme využívali korpusové databázy Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave a Ústavu Českého národného korpusu Filozofickej fakulty UK v Prahe – všeobecné korpusy slovenčiny a češtiny a slovensko-český paralelný korpus. Na získanie vhodných a jednoznačných kontextov s časticami nebolo možné použiť jednoduché vyhľadávanie pomocou slovných druhov v súvisi s vysokou homonymiou a frekvenciou konkrétnych jednotiek, naopak, naše analýzy mohli prispieť k zlepšeniu ručnej morfolologickej anotácie častíc a súvisiacich slovných druhov (Šimková, 2006). Presný súpis jednotlivých položiek materiálnej bázy uvádzame za zoznamom literatúry.

Za trpezlivosť a podporu pri príprave tejto práce ďakujem svojim kolegom v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, predovšetkým kolektívu Oddelenia Slovenského národného korpusu JÚLŠ SAV. Za cenné poznámky k prvej verzii textu ďakujem prof. PhDr. Ľubomírovi Ďurovičovi, DrSc. Za priamo neviditeľnú, ale osobitne účinnú duchovnú i ľudskú podporu ďakujem všetkým mojim blízkym, najmä Katke.

2. Genealógia slovného druhu častice

2.1 Teória slovných druhov od staroveku po súčasnosť

2.1.1 Vymedzovanie slovných druhov

Slovné druhy (časti reči, partes orationis, parts of speech, resp. triedy slov, word classes) predstavujú v rámci lingvistických teórií jednu z najvšeobecnejších, najstarších a pritom stále aktuálnych otázok. Možno povedať, že v dejinách i v súčasnosti má teória slovných druhov status jednej z protolingvistických disciplín a zároveň jej prislúcha miesto v kategórii univerzálnych všeobecnolingvistických teórií. Z časového hľadiska sa problematika členenia slovnej zásoby rieši od starovekých filozofických vied až po moderné lingvistické opisy, ktoré sa z metodologického hľadiska aj dnes obligátne začínajú pri triedení slov. Podstatou, východiskovým bodom teórie slovných druhov je stanovenie klasifikačného kritéria (klasifikačných kritérií) a kategorizácia prvkov slovnej zásoby.² Už podľa aristotelovskej teórie sa kategorizácia uskutočňovala a dodnes sa uskutočňuje ako zisťovanie spoločných vlastností prvkov a ich zatried'ovanie do viac-menej homogénnych tried. Slovný druh ako najvšeobecnejšia komplexná jazyková kategória by sa mal určovať na základe čo najvšeobecnejšieho kritéria alebo súboru kritérií tak, aby každé slovo slovnej zásoby daného, resp. akéhokoľvek jazyka bolo začlenené do slovného druhu. Napĺňanie tohto cieľa patrí súčasnosti, hoci má svoj pôvod v staroveku, kde sa teóriou slovných druhov zaoberali viaceré, prevažne filozofické školy v rámci riešenia vlastných otázok.

² Podobne ako o iných základných otázkach, aj o vývine slovných druhov a o klasifikačných kritériách na ich vymedzenie existuje množstvo monografických prác a čiastkových štúdií (výberový prehľad porov. napr. Sova, 1970; Týr, 1991), ako aj materiálov z konferencií konaných na túto tému (porov. napr. *Voprosy teorii častej reči*, 1968, najmä príspevok Savčenko, A. N.: *Časti reči kak grammatičeskije i leksikogrammatičeskije klassy slov v indojevropejskich jazykach*). Vzhľadom na všeobecný charakter poznatkov o procese vymedzovania slovných druhov, ktoré využívame len na ozrejmienie vyčleňovania častíc a ich postavenia v systéme slovnej zásoby, zvyčajne neuvádzame v nami spracovanom stručnom prehľade jednotlivé autorizované citácie. Najviac sme čerpali z *Dejín lingvistiky* (Černý, 1996, s. 58 – 86), prehľadového článku *Časti reči v antičnej nauke* (Lukin, 1999) a *Základov jazykovedy* (Erhart, 1984, s. 86 – 110).

Platón a najmä Aristoteles, považovaný za zakladateľa tradičnej gramatiky, zaviedli vo svojej logike prvé pojmy týkajúce sa členenia slovnej zásoby (reči, „logos“) na jednotky, logické argumenty, od ktorých závisí pravdivosť alebo nepravdivosť výpovede. Pre Platóna boli takýmito jednotkami „najmenšie častice“, podľa Aristotela tvorili „logos“ záväzne dve časti, o ktorých sa dá z jazykového hľadiska povedať, že to boli na základe morfológického, významového a syntaktického kritéria vyčlenené dva základné slovné druhy:

- onoma – substantíva a adjektíva, teda subjekty; formálny rozdiel medzi podstatnými a prídavnými menami je v gréčtine (i latinčine) malý,
- rhema – verbá, teda predikáty.

Aristoteles neskôr priznával samostatné miesto aj spojkám a členom. Vo svojej Poetike, v ktorej sa zaoberá teóriou štýlu, slovného / ústneho výkladu, v kapitole Časti reči uvádza osem „častí“: hláska (alebo element, zvuk), slabika, spojka, člen, meno, sloveso, ohýbanie (pád), veta (porov. Aristoteles, 1980, s. 35). K Platónovmu členeniu vety na dve časti (nominálnu a verbálnu) dopĺňa tretiu časť (syndesmoi), kam zahŕňa spojky, predložky, člen a zámená (porov. aj Čermák, 2001, s. 209). Za dôležitejší prínos pre lingvistiku sa však považuje Aristotelovo učenie o kategóriách a akoby predurčenie niektorých binárnych opozícií (vymedzovanie ktorých mohlo byť ovplyvnené pytagorovskými dvojicami protív), najmä opozície meno – sloveso, resp. kategórie substancie na jednej strane a kategórií kvalitatívnosti, kvantitatívnosti, vzťahu, miesta, času, stavu, vlastníctva, činnosti a pasívnosti (trpnosti) na druhej strane (Lukin, 1999, s. 132, 135).

Vo štvrtej kapitole spisu Kategórie (podľa vydania Aristoteles, 1958) vymedzuje Aristoteles desať kategórií pre pojmy vyjadrené bez súvislosti, ale v príkladoch ich uvádza presne v tých tvaroch, v akých sa nachádzajú alebo môžu nachádzať vo vete, výpovedi, výroku, čo uľahčuje ich pochopenie. Môžeme povedať, že Aristoteles uplatňuje vo výklade moderné lingvistické a didaktické postupy. Podobnosť s desiatimi slovnými druhmi nie je ani čisto náhodná, ani úplná. Nenáhodnosť spočíva v tom, že starovekí filozofi sa programovo zaoberali aj otázkami jazyka, reči, slov a rôznych ich stránok, čomu sa nemohol vyhnúť ani Aristoteles. (A azda sa ani nechcel.) Neúplnosť je zasa v tom, že Aristoteles sa v Kategóriách zaoberal iba tými pojmami, ktoré označovali niečo reálne, reálne existujúce, takže sa

do tejto jeho sústavy nedostali žiadne nedenotatívne pomenovania (spojky, predložky) a desať kategórií je vyplnených podrobnejším triedením pojmov spomedzi mien, prísloviek a slovies.

Prehľad kategórií podľa Aristotela. V treťom stĺpci sme sa pokúsili doplniť analogické pomenovania podľa vymedzenia v súčasnej lingvistike.

podstata (οὐσία úsiá) <i>človek, kôň</i>		podstatné mená
kvantita (πόσον poson) <i>dvojlakt'ové, trojlakt'ové</i>		číslovky ? – širšie vyjadrenia
kvalita (ποῖον poion) <i>biele, znalé gramatiky</i>		(akostné) prídavné mená
vzťah (πρὸς τι pros ti) <i>dvojnásobné, polovičné, väčšie</i>		(vzťahové) prídavné mená
miesto – kde? (ποῦ pú) <i>v Lykeiu, na námestí</i>		príslovky – príslovkové
čas – kedy? (πότε pote) <i>včera, vlni</i>	p r í p a d k y	príslovky času
poloha (κεῖσθαι keisthai) <i>leží, sedí</i>		(statické) slovesá
vlastníctvo (ἔχειν echein) <i>je obutý, má zbroj</i>		(pomocné) slovesá (?)
činnosť (ποιεῖν poiein) <i>reže, páli</i>		(činnostné) slovesá
trpnosť (πάσχειν paschein)		trpné pasívum

Vidíme, že okrem hlavných slovných druhov sa tu nachádzajú aj ich podskupiny: akostné a vzťahové prídavné mená, príslovky – príslovkové určenia miesta a času a štyri slovesné podskupiny, z ktorých posledná prezentuje tvar. Aristoteles dáva každý pojem (najmä podstatu, kvantitu, vzťah a kvalitu) do vzťahu s kladom a záporom, pravdivosťou a nepravdivosťou, hierarchizuje ich v rámci druhovo-rodových vzťahov (z hľadiska všeobecného, generického a jednotlivého) a analyzuje možnosť alebo nemožnosť existencie protivy (antonyma). Z filozofického hľadiska delí podstatu na prvú a druhú, resp. prvé a druhé podstaty. Citátmi z analýzy prvej podstaty a jej vlastností dokladáme spôsob Aristotelovho uvažovania a výkladu:

„Mimo to se první podstaty nazývají hlavními podstatami v nejvyšší míře proto, že jsou podmětem všemu ostatnímu a všechno ostatní se o nich vypovídá nebo

v nich jest. Jaký je však poměr mezi prvními podstatami a vším ostatním, takový je i mezi druhem a rodem. ...

Nejvlastnějším znakem podstaty však patrně je, že ač počtem je jedna a táž, je něčím schopným přijímat protivy. Nic takového nelze asi uvést u všeho ostatního, co není podstatou, co by bylo schopno přijímat protivy, ač je počtem jedno. Tak na př. barva, která je počtem jedna a táž, nemůže být bílá a černá, ani totéž jednání a počtem jedno nemůže být špatné i dobré; to platí stejně u všeho ostatního, co není podstatou. Ale podstata, ač je počtem jedna a táž, je něčím schopným přijímat protivy. Tak na př. určitý člověk, ač je jeden a týž, stává se někdy bílým, někdy černým, teplým a studeným, špatným a dobrým“ (Aristoteles, 1958, 5. kapitola, s. 36 a 38 – 39).

Hlbšie začlenenie Aristotelovho postupu pri uvažovaní o kategóriách do kontextu filozofického myslenia a reality gréckeho staroveku a isté objasnenia jeho prínosu i nevyhnutnej determinácie dobou a stavom súdobého vedeckého poznania predstavil É. Benveniste v štúdiu o kategóriách myslenia a kategóriách jazyka (Benveniste, 2000; text vyšiel prvýkrát v r. 1958).

V 3. stor. pred n. l. stoici, pre ktorých bolo skúmanie jazyka centrom ich filozofických bádání najmä v oblasti determinácie subjektu, v ranej fáze svojej školy uvádzali po odčlenení vlastných mien päť slovných druhov: nomen, apelatívum, verbum, konjunkcia a artikel (člen). Neskorší stoici odčlenili od sloviess príslovky a počet „časťí reči“ zvýšili na šesť. Východiskom na triedenie slov boli pre stoických filozofov sémantické a syntaktické príznaky, ktoré chápali ako univerzálne. Anomalizmus stoikov sa pokladá za impulz na rozpracovanie otázky systémových a nesystémových faktorov v stavbe jazyka (na rozdiel od Aristotela napr. striktné oddelili slovné druhy od jazykových jednotiek iného typu) a odmietanie priameho vzťahu medzi vecami a slovami ich zrejme priviedlo aj k hodnoteniu pomocných slov ako slov s významom.

Uvedený filozofický prístup k jazyku vystriedal na prelome 1. stor. pred n. l. literárnokritický prístup predstaviteľov alexandrijskej školy, pre ktorých bola gramatika dôležitá ako prostriedok na analýzu literárnej tvorby raných autorov. Osemčlenná klasifikácia Dionýzia Thraxa (Dionýza Trackého): nomen, verbum, participium, artikel, pronomen, prepozícia, adverbium, konjunkcia, založená predovšetkým na morfológickom a sémantickom kritériu, zavŕšila vývin slovných

druhov v staroveku. V 6. stor. n. l. túto klasifikáciu takmer celú prevzal tvorca tzv. školskej gramatiky, rímsky gramatik Priscianus, ktorý artikel nahradil interjekciou.³ V uvedenej podobe sa systém slovných druhov udržal prakticky do stredoveku a mnohé z neho platí dodnes nielen pre jazyky štruktúrne blízke starej gréčtine a latinčine, ale aj pre typologicky odlišné jazyky.⁴

V starovekých ani v ďalších historických úsiliach o vymedzenie slovných druhov nemali častice svoje miesto ako samostatný slovný druh, pretože nedisponujú štyroma či piatimi základnými kategoriálnymi významami ani nie sú tak jasne vymedziteľné ako napr. člen. Výnimku predstavuje staroindická gramatická teória, v ktorej sa rozlišovali substantíva, slovesá, predložky a častice, zrejme zoskupujúce všetky ostatné slová, no ako negréckemu, barbarskému myšlienkovému prúdu sa jej nevenovala pozornosť ani v helénskom a dlho, prakticky až do 19. storočia, ani v novovekom poznaní (Černý, c. d., s. 60 – 61). Druhou výnimkou, pre Európu takisto dlho neznámou, bol prvý čínsky pokus o gramatiku – spis o partikulách zo 14. st. n. l. (Čermák, 2001, s. 208). Dlhodobé fungovanie pojmu častica mimo antickej gramatiky potvrdzuje aj V. V. Vinogradov: termín častica, ako aj veľkú väčšinu gramatickej terminológie, zdedila ruská gramatika z antickej, „ktoraja, v svoju očereď, vospriňala ego iz vostočnych grammatik (sr. arabsk. harf – častica)“ (Vinogradov, 1947, s. 663).

Vzhľadom na prvé štádium starovekého lingvistického myslenia môžeme v uvedených sústavách častice implicitne nájsť, hoci nepomenované, tak v Thraxovej 8-člennej klasifikácii, a to v rámci prísloviak (ktoré podľa jeho definície majú nemenný tvar a modifikujú sloveso) a v rámci spojok (o ktorých uvádza, že spájajú väčšie celky a vyplňajú medzery medzi nimi), ako aj v 4-člennej klasifikácii najoriginálnejšieho starovekého rímskeho gramatika Marca Terentia Varra, a to takisto medzi príslovkami (definuje ich ako slová, ktoré nemajú ani pád, ani čas)⁵, ako to

³ Klasickí grécki filozofi na čele s Platónom a Aristotelom sa, prirodzene, zaoberali gréckym jazykom a aj staroveké latinské gramatiky stáli na gréckych myšlienkových koncepciách, ktoré boli často veľmi mechanicky aplikované na latinčinu. Priscianus síce staval na výsledkoch dosiahnutých svojimi latinskými predchodcami, no takisto sa snažil čo najúplnejšie využiť grécke poznatky v latinčine a keďže latinčina na rozdiel od gréčtiny nemá člen, klasifikoval osobitne citoslovčia, ktoré Gréci zahŕňali medzi príslovky, aby aj jeho klasifikácia mala osem slovných druhov (porov. Černý, c. d., s. 66).

⁴ Zrejme sú vplyvy antickej gramatickej tradície na tradície stredovekého Východu (Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar', 1990, s. 35) a sprostredkované cez európsku tradíciu i na nový čínsky jazyk, hoci vyčleňovanie subjektu a predikátu vo vete je v tomto jazyku prakticky nemožné.

⁵ Kým nebol ustálený samostatný slovný druh častice, časť lexikálnych jednotiek tohto druhu sa veľmi často zaradovála medzi príslovky vzhľadom na viaceré spoločné vlastnosti (aj formálne – neohybnosť, voľnejšie postavenie vo vete, aj významové – napr. kvantitatívny význam). V gramatických teóriách,

uvádza J. Černý (c. d., s. 65). V iných zdrojoch však nachádzame informáciu, že štvrtá skupina vo Varronovej slovnodruhovej sústave niesla pomenovanie častice (Sova, 1970, s. 65, citujúc O. Jespersena – v tomto prípade však mohlo ísť o zámenu termínov, keďže v ruskej a sovietskej lingvistike sa neohybné slovné druhy vrátane prísloviek tradične zastrešovali pomenovaním „častice reči“, čo bol pendant k hlavným slovným druhom pomenovaným „časti reči“). Status pôvodne osobitne nevychlenovaných adjektív sa vyriešil pomerne rýchlo a jednoznačne v prospech ich samostatnosti vďaka všeobecne uznávanej kategórii kvalitatívnosť;⁶ postavenie numerálií a uznanie piatej základnej kategórie – kvantitatívnosť – sa ustalovalo len postupne a značne problematicky (Komárek, 1958, s. 50 – 53; Ondrus, 1969, najmä s. 6 – 7, 11 – 12; Ondrus, 1970(a), Týr, 1991, najmä s. 23 – 24).

V európskom stredoveku s jeho scholastickým filozofickým a teologickým systémom sa síce venovala veľká pozornosť gramatike ako jednej z troch základných častí siedmich slobodných umení, no táto disciplína sa v podstate stotožňovala s latinským jazykom, ktorého opis vrátane Priscianovej klasifikácie slovných druhov sa do 12. storočia, keď boli ako deviaty slovný druh vyčlenené adjektíva, takmer nezmenil. Humanizmus a renesancia priniesli výrazný odklon od latinčiny a záujem o národné jazyky, dovtedy považované za vulgárne. Výskum sa zameriaval predovšetkým na fonetiku a pravopis, začala sa rozvíjať aj lexikografia, pri klasifikácii slovných druhov sa však naďalej mechanicky preberali latinské vzory. Na stredovekú gramatiku nadväzovali aj racionalistické gramatiky 17. storočia, z ktorých najznámejšia francúzska Gramatika Port-Royal uvádza klasickú zostavu deviatich slovných druhov rozdelených z hľadiska sémantického kritéria na dve základné skupiny: tie, ktoré sa vzťahujú k objektom nášho myslenia (meno, člen, zámeno, participium, predložka, príslovka), a tie, ktoré sa vzťahujú k forme či spôsobu nášho myslenia (sloveso, spojka, citoslovce). Toto delenie sa značne vymyká spomedzi všetkých známych členení slov na dve alebo tri väčšie homogénne skupiny, v ktorých stoja v opozícii pomenovacie a nepomenovacie alebo ohybné a neohybné, alebo menné

ktoré nevymedzujú častice ako samostatnú triedu, sa príslušné lexémy takisto nachádzajú zväčša pri príslovkách.

⁶ Adjektíva sa na základe logických a sémantických kritérií prvý raz vyčleňujú spomedzi tradičných slovných druhov v rámci tzv. špekulatívnej gramatiky v druhej polovici 12. stor. (porov. Černý, c. d., s. 74).

a slovesné slovné druhy, pričom niektoré špecifické slovné triedy (najčastejšie citoslovčia, ale aj tzv. pomocné slová) stoja osobitne.

Zo stručného náčrtu vývinu slovných druhov v období tzv. predvedeckej lingvistiky vidíme, ako sa záujem antických i neskorších mysliteľov postupne rozširoval od prvotného sústredenia sa na základné pomenúvacie slovné druhy až po historické vymedzenie takmer všetkých dnes uznávaných slovných druhov, resp. tried slov. V porovnaní so súčasným stavom klasická Priscianova klasifikácia obsahovala navyše participium (v gréčtine a latinčine značne využívaný tvar samostatne vymedzovaný preto, lebo disponuje mennými aj slovesnými kategóriami) a ako osobitné slovné druhy v nej chýbali len adjektíva, numeráliá a partikuly. Zo všeobecných, kategoriálnych gramatických významov sa postupne takisto uplatňovali prakticky všetky okrem kategórie kvantitatívnosti – kategória substancie alebo predmetnosti, kategória atributívnosti alebo procesuálnosti, kategória kvalitatívnosti a kategória okolnosti. Klasifikačné kritériá sa pri jednotlivých klasifikáciách vyberali a uplatňovali podľa orientácie ich autorov riešiacich v začiatkoch vedeckých bádání najrôznejšie úlohy, ktoré zvyčajne nejakým spôsobom súviseli aj s objasňovaním podstaty a systému jazyka. Teória slovných druhov je tak od svojho vzniku poznačená rôznorodosťou termínov, ktorých počet sa rozširovaním záujmu o ďalšie jazyky a vlastnosti jazykových jednotiek stále zväčšoval.

Už Platónom a Aristotelom vymedzené termíny onoma a rhema obsahovali v sebe neželateľnú dvojzmyselnosť, keďže označovali súčasne lingvistické aj nelingvistické, reálne objekty. Obidvaja filozofi boli neraz podrobení kritike za to, že vo význame slov logos, onoma a rhema sa zmiešava logický a gramatický význam, že syntaktické kritérium nie je oddelené od morfológického kritéria, ba že u Aristotela došlo k zmiešaniu ontologického, logického, psychologického a gramatického prístupu (Lukin, 1999, s. 135, 136). Stoici vniesli do vývinu teórie slovných druhov anomalizmus a Dionýzius Thrax, hoci naznačil svojou klasifikáciou ako perspektívne východisko komplexné sémanticko-morfológicko-syntaktické kritérium, pri definíciách konkrétnych slovných druhov uplatňoval jednotlivé zložky tohto komplexu značne nesústavne, v popredí bola raz forma, raz význam. Ním vymedzené slovné druhy nie sú úplne totožné s ich dnešným, všeobecnejšie platným poňatím a lexikálnym obsadením. Napr. nomen boli aj uňho tak ako u predchodcov

substantíva i adjektíva, prepozície zahŕňali predložky a prefixy a pod. V Priscianovej gramatike ovplyvňujúcej mnohé, aj moderné normatívne gramatiky, ktoré z neho preberajú takmer kompletnú terminológiu, sa používa inventár gramatických termínov a členenie slovných druhov podľa Dionýzia Thraxa, ale definície sú prevzaté od Apollónia Dyskolosa, ktorý vypracoval základy gréckej syntaxe a ktorého latinskí gramatici považovali za najväčšiu autoritu.

Uplatnenie gréckej gramatickej teórie pri opise latinského jazyka bolo pre vtedajších mysliteľov potvrdením jej univerzálnosti a záväznosti stanovených gramatických kategórií. Všeobecnejší rozmer univerzálnosti dosiahla antická jazykovedná tradícia azda práve vďaka skúmaniu realizácie logických kategórií v jazyku. Z hľadiska súčasného hodnotenia je zrejmé, že „Gréci poskytli nasledujúcim generáciám metódu prístupu k opisu svojho rodného jazyka, ich nasledovníci však prevzali nie metódu, ale rovno schému – osem slovných druhov D. Thraxa. To, že nimi vypracovaná klasifikácia sa stala základom vymedzenia tých istých alebo takmer tých istých slovných druhov v európskych aj v tzv. exotických jazykoch, ešte viac posilnilo pozície antickej teórie“ (Lukin, c. d., s. 139).

Jednako nesústavnosť kategorizácií a definícií jednotlivých slovných druhov determinovaná nejednotnosťou používaných klasifikačných kritérií⁷ a ovplyvňovaná aj sporom medzi stúpecami *physei* a *thesei*⁸ sa spolu s napredujúcim všeobecným i osobitným jazykovedným poznaním stala v novoveku zárodkom kritik, revízií a nových návrhov slovnodruhových klasifikácií. Z množstva pokusov o rozriešenie tejto jednej zo základných otázok jazykovedy, zahŕňajúcich v kvantitatívnom výpočte návrhy na 2-, 4-, 5-, 6-, 8-, 9-, 10-, 14-, 15- i viac ako 20-člennú sústavu slovných druhov (napr. 51-člennú v pokuse o syntakticky orientovanú klasifikáciu nemeckého jazyka autorov H. Bergenholtza a B. Schaedera; porov. tamže), sa ďalej stručne

⁷ Aj v rámci východiskovo jedného prístupu, resp. interpretácie sa však u rôznych autorov vyskytuje rôzny počet slovných druhov (a vetných členov): „... medzi ôsmimi prácami o teórii slovných druhov, ktoré sme analyzovali vyššie (s. 60 – 69, pozn. M. Š.), sa nenachádzajú ani dve, v ktorých by bol systém tried rovnaký“ (Sova, 1970, s. 69).

⁸ Odveký spor medzi stúpecami prirodzeného vzťahu medzi „menom“ a „vecou“ a stúpecami „uzuálneho“ vzťahu, spor medzi „materiálnym“ a „mentálnym“ bol pri prevahe prvého princípu základom vylúčenia všetkého nemateriálneho z vedeckého skúmania a poznania, mentálne sa vysúvalo do sféry voľných hodnotení, názorov. Túto opozíciu programovo prekonával štrukturalizmus, no aj tu neraz ostávalo pri teórii, resp. ak sa aj objekty pôvodne vyčleňované do *thesei* začali brať do úvahy pri vedeckom skúmaní, neraz sa im analogicky (a neprirodzene) prisudzovali vlastnosti z *physei*, hoci sa štrukturalizmus programovo dištancoval aj od tejto tendencie.

pristavíme najmä pri tých prístupoch ku kategóriám a klasifikačným kritériám, ktoré sú relevantné pre vyčleňovanie častíc v systéme slovnej zásoby.

2.1.2 Kategórie a klasifikačné kritériá

Už v 19. storočí, v ktorom sa záujem lingvistov koncentroval na porovnávaciu a historickú gramatiku a v jej rámci najmä na otázky vývoja (fonetických zmien) a genetickej klasifikácie jazykov, sa ďalej precizovali hranice a vlastnosti jednotlivých slovných druhov, no v podstate až v 20. storočí sa rozvinuli podmienky na novodobé riešenie ich klasifikácie. Dôraz sa pritom zvyčajne kládol na homogénnosť kritérií a vymedzených slovných tried, menej sa však bralo do úvahy, že samotná rôznorodosť vlastností jazykových jednotiek, ktoré sa vymedzujú na niekoľkých jazykových rovinách a v typologicky odlišných jazykoch, bráni uplatneniu jedného absolútne platného kritéria. Ani pomerne ustálené používanie deviatich (príp. s časticami desiatich) slovných druhov sa pri dnešnom stave poznania rôznych jazykov nemôže chápať ako bezvýnimočne univerzálne; úplne univerzálne sú zrejme len substantíva a verbá (porov. Čermák, 2001, s. 181), hoci napr. I. I. Meščaninov (1945, cit. podľa 2. vyd., 1978) pri analýze syntaktických vzťahov v jazykoch rozličných typov upozorňuje, že ani vymedzenie slovesa nie je všade jasné v rovnakom rozsahu.

V slovenskej jazykovede, ako aj v jazykovedných teóriách iných jazykov vychádzajúcich z antickej tradície, sa ustálila syntéza troch najčastejšie používaných kritérií: lexikálneho (lexikálno-sémantického, obsahovo-sémantického), morfológického (tvaroslovného) a syntaktického (syntakticko-funkčného)⁹. Na základe prvého kritéria sa slovné druhy určujú ako odraz objektívnej reality prostredníctvom veľmi všeobecných významov (napr. substantia, dej), ktoré patria, ako sme uviedli v prehľade antických škôl, medzi logické, filozofické kategórie. Morfológické a syntaktické kritérium sú jazykovými kritériami, na základe ktorých sa slovo posudzuje z hľadiska jeho tvaru a funkcie vo vete, v texte. Každé z kritérií (prípadne

⁹ V špecifických prístupoch sa tieto kritériá rôzne preskupujú, napr. v analytickej lingvistike E. Z. Sovovej sa vyčleňujú štyri typy interpretácie slovných druhov (a vetných členov): logická, založená na pojmových kategóriách, denotatívna, založená na objektívnej skutočnosti, gramatická, založená na gramatických javoch, psychologická, založená na psychologických reakciách individua (porov. Sova, 1970, s. 60 – 69). Prvý a druhý typ predstavujú lexikálno-sémantické kritérium, tretí je spojením morfológického a syntaktického kritéria, štvrtý sa v súčasnosti niekedy zamieňa pragmatickým kritériom.

niektoré ďalšie čiastkové kritériá, napr. slovotvorné) môže jednotlivo poslúžiť na triedenie jazykových jednotiek do slovných tried v rámci špecifického, úzko zameraného výskumu.

Kým pri základných, najmä ohybných slovných druhoch sa dajú uplatniť v zásade všetky všeobecne uznávané základné kritériá, pri neohybných slovných druhoch, najmä pri synsémantikách a synsyntaktikách sa výber kritérií zvyčajne zužuje na (pomocné) funkcie týchto prostriedkov vo vete a v texte. Ani jeden slovný druh však nie je absolútne homogénny z hľadiska všetkých kritérií:

- v rámci ohybných slovných druhov sa vyskytuje nemálo neohybných slov, ktoré sú do príslušných tried zaradené nie na základe morfológického kritéria, ale iba ostatných dvoch hlavných kritérií;

- nemálo slov v plnovýznamových slovných druhoch je synsémantickej povahy (napr. pomocné slovesá) alebo sú na hranici (napr. substitúty, t. j. zámená, číslovky, niektoré príslovky);

- možnosť realizácie viacerých syntaktických funkcií niektorých slovných druhov sa vyriešila ich rozdelením na primárne, sekundárne, príp. terciárne funkcie (napr. podstatné mená môžu plniť všetky syntaktické funkcie).

Členenie neohybných slovných druhov v podstate na základe jedného kritéria – syntakticko-funkčného – takisto poskytuje dostatok podnetov na teoretické prehodnocovanie a spôsobuje problémy aj v praxi, najmä lexikografickej a školskej, a aktuálne aj pri korpusovo-lingvistických analýzach (podrobnejšie Šimková, 1997, 2001(b), 2006).

Porovnaním slovných druhov vymedzovaných pomocou jednotlivých základných kritérií sa však zároveň ukazuje, že členenie slovnej zásoby jedného jazyka, resp. aj skupiny príbuzných jazykov je pri základných slovných druhoch rovnaké alebo aspoň veľmi podobné (autosémantiká sú súčasne aj autosyntaktiká a pod.). Uvedené zistenie odôvodňuje využitie hierarchizovanej kombinácie viacerých kritérií ako jednotného prístupu k členeniu tejto časti slovnej zásoby, hoci zámená a číslovky môžu byť aj na tomto základe vyčleňované nejednotne – ako samostatné alebo ako podskupiny v iných, a to aj vo viacerých slovných druhoch. Neohybné slovné druhy naopak vykazujú výrazné rozdiely v typológii slovných druhov medzi rôznymi jazykmi, ale aj pri uplatnení jednotlivých kritérií v rámci toho istého jazyka

(okrem syntakticko-funkčného napr. komunikačné alebo pragmatické kritérium). Dosiahnuté status quo členenia slovných druhov teda nie je absolútnym riešením,¹⁰ ale práve naopak, je ustavičným zdrojom rôznych úsilí o nájdenie jediného bezvýnimočne platného kritéria.

Jeden z takýchto pokusov v rámci ruskej a širšie sovietskej lingvistiky, ktorej sa budeme ďalej najviac venovať, sa uskutočnil na konferencii o sporných otázkach slovných druhov (porov. zborník *Voprosy teorii častej reči. Na materiale jazykov različnych tipov*. Leningrad 1968). Účastníci konferencie v podstate úplne odmietli starú, tzv. školskú alebo klasickú klasifikáciu najmä preto, že je postavená na heterogénnych princípoch. Zamerali sa na plnovýznamové slová nadväzujúc na podobné prístupy svojich predchodcov, predovšetkým F. F. Fortunatova a A. A. Šachmatova, ktorí sa takisto usilovali o čistotu kritérií pri stanovovaní obsahu a rozsahu jednotlivých častí gramatiky a, hoci každý z iného dôvodu,¹¹ vymedzili pôsobnosť morfológie len pre slová ohybné, resp. plnovýznamové.¹² Aj v navrhovanej novej koncepcii (hlavný autor O. P. Sunik) bola táto skupina slov rozdelená na báze štyroch všeobecných gramatických významov (predmetnosť; atributívnosť, t. j. procesualnosť; adjektívnosť; adverbialnosť) do príslušných štyroch základných slovných druhov (podstatné mená, slovesá, prídavné mená, príslovky; v základných slovných druhoch boli ako osobitné podtriedy rozložené zámená a číslovky).

¹⁰ L. Tesnière pri vymedzovaní elementov syntaktickej štruktúry označil tradičnú klasifikáciu na 10 slovných druhov za založenú na „nejasnom a neplodnom empirizme a nie na strohej a plodotvornej teórii“, ktorá ako taká „ne vyderživajet nikakoj kritiki...“ (citované podľa Sova, 1970, s. 200).

¹¹ F. F. Fortunatov a jeho žiaci sa usilovali vybudovať morfológiu založenú na forme slova a presadzovali morfológickú klasifikáciu iba plnovýznamových, resp. ohybných slov. A. A. Šachmatov zdôrazňoval syntaktické vlastnosti slov a za základ členenia slovných druhov, ktoré sa pokúsil preniesť z morfológie do syntaxe, považoval sémantické (semaziologické) príznaky. „Dľa togo, čtoby objavit' morfologičeskij princip delenija častej reči i morfologičeskije principy ich razgraničeniya ne vyderživajuščimi nikakoj kritiki, A. A. Šachmatov vynosit za predely morfologii i vse grammatičeskije kategorii, svjazannyje s časťami reči, tak kak „kategorija grammatičeskaja poznajotsia v syntaksise“ (§ 420)“ (Vinogradov, 1952, s. 23; podrobnejšie v nasledujúcej podkapitole).

¹² K takémuto prístupu sa hlásil napr. aj A. M. Peškovskij. Akceptoval síce, že pri klasifikácii slovných druhov je nevyhnutné začleniť všetky slová daného jazyka podľa stanovených kritérií do príslušných skupín, a aj to, že to nie je jednoduché, ale kritizoval násilné vtlačanie niektorých slov do „rubrik“, ktoré nevystihujú ich vlastností, ako aj druhý extrém – neustále rozširovanie počtu slovných tried. „Naš podchod ... soveršenno inoj. My ne delim slova na razriady, a vydeľajem iz jazyka grupy slov i form s odinakovym formaľnym značeniem“ (Peškovskij, 1914; cit. podľa 7. vyd., 1956, s. 149). Týmto spôsobom vymedzuje autor klasické štyri hlavné významy (substancia, príznak procesualnosti, príznak vlastnosti a príznak príznaku), pričom pripúšťa možnosť, že niektoré plnovýznamové slová nebudú mať žiaden z týchto štyroch významov, iné budú svojimi vlastnosťami patriť do viacerých skupín. Pomocné, služobné slová „udobneje rassmatrivat' pri obzore form slovosočetańij v special'noj časti“ jeho syntaxe (tamže), čím ich nielen vydeľuje z teórie slovných druhov, ale priznáva im osobitné postavenie aj v rámci syntaktickej stavby jazyka.

Všeobecné gramatické významy podľa tejto koncepcie nepredstavujú zovšeobecnenie lexikálnych významov ani súhrn gramatických významov, nie sú to lexikálno-gramatické ani logické kategórie, ale ide o jazykové významy, významy lingvistickej sémantiky (porov. Ondrus, 1970(b), s. 99).

Aj tento pokus mal za cieľ prekonať úzky výklad slovných druhov na základe čiastkových kritérií, prelomiť bariéru večného a neriešiteľného problému systému slovných druhov, ktorý sa podľa účastníkov konferencie nemohol vyriešiť od antických čias práve vzhľadom na zmiešavanie usporiadania z hľadiska (viac-menej filozofických) kategórií a čiastkových klasifikačných kritérií. Navrhovaný prístup výlučne na základe najvšeobecnejších kategórií tak umožnil na prvý pohľad jednotné, logicky neprotirečivé definovanie slovných druhov a splnil požiadavku jedného všeobecného kritéria, no vyhovuje len pre časť slovnej zásoby, pre skupinu plnovýznamových slov.¹³ Ako samostatné slovné druhy sa v uvedenej koncepcii vôbec nevyskytujú jednak zámená a číslovky, jednak modálne slová a predikatíva, resp. kategória stavu (uvažovanie o nich ako o potenciálnych samostatných slovných druhoch bolo vo vtedajšej sovietskej jazykovede stále živé), ale ani citoslovčia, tzv. pomocné slová (predložky a spojky), ani častice. Takýto postup bol neraz kritizovaný aj v samotnej sovietskej lingvistike: „...pokusy rozčleniť slová do slovných druhov pomocou minimálneho počtu príznakov nemôžu byť vo všeobecnosti vítané. Z hľadiska tvorby reči jednoducho nemajú zmysel a dokonca sú, tak povediac, škodlivé, keďže zbavujú gramatické opisy relevantných morfológických, syntaktických a iných informácií“ (Kasevič, 1988, s. 221). A hoci komplexný prístup aj v súčasnosti označujú niektorí ruskí gramatici ako synkretický, kompromisný a nemálo klasifikácií slovných druhov sa zakladá na jednom kritériu (kognitívnom, formálno-morfológickom, syntaktickom, pragmatickom), predsa stále najviac prevláda názor, že „triedy slov (alebo slovné druhy) sú skupiny slov spojené istým spoločným významom a gramatickými (morfológickými alebo syntaktickými) vlastnosťami“ (Šutova, 1969, s. 143).

¹³ Skeptické stanovisko k teórii všeobecného významu bolo v tom čase už dosť dlho rozšírené (porov. napr. diskusiu o tejto otázke u M. Dokulila, 1958 a P. Nováka, 1959) a známe aj v rámci diskusie o základných pojmoch iných vedných disciplín: „Formulácia, ktorá má obsiahnuť všeobecný význam, je totiž istým druhom definície a je dôvodné podozrenie, že teória všeobecného významu súvisí s niektorými spornými, prípadne aj prekonanými názormi na definíciu a jej úlohu vo vede“ (Novák, c. d., s. 87).

Podobne sa pristupovalo k systému slovných druhov v slovenčine. V rozsiahlej diskusii o základných a sporných otázkach slovenskej gramatiky sa od 50. rokov 20. storočia uvažovalo o troch základných slovných druhoch (podstatné mená, prídavné mená s príslovkami, slovesá), o štyroch základných slovných druhoch (podstatné mená, prídavné mená, slovesá, príslovky), k nim sa neskoršie pridali číslovky. Kým v týchto deleniach sa vychádzalo z čo najvšeobecnejších lexikálno-sémantických vlastností (pomenúvacích) slovných druhov, iní autori, prioritizujúci napr. syntaktické kritérium, navrhovali rozšíriť sústavu slovných druhov aj o také triedy ako predikatíva, modálne slová, spony a pod. (podrobnejšie v kapitole 3). V slovenskej jazykovede sa tak akoby v zrýchlenej genéze postupne aplikovali viaceré kritériá a postupy začleňovania slov do slovných druhov, no najvšeobecnejšie sa napokon uplatňoval klasický prístup rozpracovaný od antiky a používaný aj v ostatných slovanských jazykoch. Podľa neho sa slovná zásoba slovenčiny takisto rozčlenila na 9 slovných druhov (substantíva, adjektíva, pronomína, numeráliá, verbá, adverbiá, prepozície, konjunkcie, interjekcie), ktoré sa z hľadiska významu a tvaru môžu zoskupovať do binárnych vzťahov (autosémantiká a synsémantiká, flektívne a neflektívne slová a pod.).

Z diskutovaných ďalších slovných druhov sa do klasickej sústavy nielen v slovenčine, ale v širšom slovanskom kontexte napokon prijal iba jeden – častice, a to na základe návrhov rozpracovaných v ruskej a sovietskej lingvistike. Najznámejšou sa stala koncepcia V. V. Vinogradova prezentovaná v jeho gramatických prácach (1938, 1947), hoci otázka „častí reči“ bola od konca 19. takmer do polovice 20. storočia v ruskej a neskôr v sovietskej lingvistike všeobecne aktuálna a na jej riešení aktívne participovali aj ďalší významní autori, napr. A. A. Šachmatov, V. K. Poržezinskij, D. N. Ušakov, A. M. Peškovskij (porov. Vinogradov, 1952, Meščaninov, 1978). V slovnodruhových sústavách iných jazykov sa častice, resp. slová majúce významy a funkcie častíc, naďalej zaradovali do viacerých slovných druhov podľa rôznych kritérií a vlastných jazykovedných tradícií.

2.2 Ustalaťovanie slovného druhu častice

2.2.1 Začiatky systematického opisu častíc, ich významov a funkcií

– *parentézy a uvádzacie slová*

Za prvé podrobnejšie zmienky o časticiach v ich dnešnom ponímaní – ešte bez tohto pomenovania, ale už s odhaľovaním časticových významov a funkcií – možno považovať výklady o parentézach známe z klasických gréckych a latinských štylistík, kde sa termín parenthesis postupne zaužíval na označenie zvláštneho druhu **vloženej výpovede**. V 19. storočí, ako uvádza B. Rulíková (1973), sa pojem i jav parentéza objavuje aj v syntaktických opisoch. V časovej postupnosti autorka uvádza ako prvú gramatiku A. Ch. Vostokova z r. 1831, v ktorej je parentéza pomenovaná ruským termínom **vvodnoje predloženie** a vymedzená ako vložená veta, ktorá nie je pripojená zámenom ani spojkou a môže sa z vety, v ktorej je vložená, vynechať bez porušenia zmyslu. Definícia je ilustrovaná dvoma príkladmi: „*On, ja dumaju, skoro vozvratitsia.*“ a „*My, verojatno, uvidim jeho.*“, „tzn. pouze typem ustálených obrátů pro vyjádření modalitý“ (Rulíková, c. d., s. 9). V obidvoch prípadoch ide zo súčasného slovnodruhového hľadiska o častice, hoci ruský slovesný tvar, resp. konštrukcia *ja dumaju* v oveľa väčšej miere evokuje charakter vety, aspoň podľa formy, ako slovenský ekvivalent *myslím*.¹⁴

V poradí ďalším syntaktikom zaoberajúcim sa aj parentézou bol podľa B. Rulíkovej M. Hattala (Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského, 1857), ktorý pod pojem **vstavka** zaradoval predovšetkým voľne vložené výpovede, ale

¹⁴ Je to jedna z rozdielností medzi príbuznými jazykmi – častice, nielen deverbatívne, sú v slovenčine zvyčajne jednoslovné (často pritom ide o výsledok vývinu z predložkových tvarov alebo vetných útvarov, napr. *Bože, daj...* → *bohďaj* → *bodaj*), v ruštine majú tie isté významy nezriedka aj dnes formu viacslovného výrazu, resp. vetného ekvivalentu (napr. slov. *akurát* – rus. *kak raz*; *aspoň* – *po krajnej mere, chotia by*; *beztak* – *vsio ravno, tak ili inače*; *bodaj* – *jesli by, lučše by, samo saboj*; *hádám* – *možet byt', čto li*; doklady podľa VSRS 1). V typologicky odlišných európskych jazykoch (angličtina, nemčina, francúzština) sa takisto používajú na vyjadrenie časticových významov rôzne predložkové spojenia, frázové výrazy a pod., pričom aj ich uplatnenie je vo viacerých ohľadoch iné ako v slovanských jazykoch. To vysvetľuje rôzne pomenovania a spôsoby začleňovania častíc do systémov konkrétnych jazykov a podčiarkuje problematickosť mechanického preberania metód a výsledkov analýz medzi jednotlivými, najmä nepříbuznými jazykmi (v iných, ale predsa podobných súvislostiach na to upozorňuje aj Kořenský, 1994, s. 81 a 88). V praxi sa existujúce odlišnosti prejavujú v (dobrom) zvládnutí alebo v nezvládnutí cudzieho jazyka – najťažšie sa osvojuje slovná zásoba z tzv. nezákladných slovných druhov, pri ktorých nestačí naučiť sa jeden alebo niekoľko ekvivalentných významov, ale treba dôkladnejšie poznať aj ich spájateľnostné možnosti a výpovedné funkcie a neraz i širšie psycho-socio-etnokultúrne podložie nositeľov príslušného jazyka.

i slovné výrazy v zátvorke, oslovenia a citoslovčia. Pokračovateľ a v tradícii používania pojmu vstavka zo širšieho gramatického hľadiska nájdeme v slovenskej jazykovede neskôr napríklad v S. Czambelovi, ktorý v kapitole o oddeľovaní výrazov a slov vo vete a v súvetí zaraďuje medzi vstavky „vokatívy, citoslovčia, **príslovkovite vkladané slová** (*pravda, veru, zaiste, ovšem atp.*) (podč. M. Š.) a celé vety ... Príslovkovité vstavky ... smú sa aj bez čiarok vstavovať do vety, *jestli tým netrpí jasnosť* ...“ (Czambel, 1902, s. 264).

Chápanie parentézy sa postupne vyvíjalo dvoma smermi:

1. záujem sa sústreďoval na voľne vložené výpovede (vstavky, vložky) s rôznou obsahovou náplňou (B. Rulíková cituje k tomuto smeru staršie, t. j. z druhej polovice 19. storočia, české, bulharské, anglické a nemecké gramatiky);
2. predovšetkým v ruských gramatikách sa autori venovali tzv. ustáleným obratom typu *myslím, zdá sa, ako vidno, našťastie, bezosporu* atď., pre ktoré od začiatku 20. storočia zavádzali pomenovanie **vvodnyje slova** (uvádzacie slová).

A. M. Peškovskij (1914; cit. podľa 7. vyd., 1956) ich analyzuje v rámci slov a spojení, ktoré netvoria ani vety, ani ich časti. Významovú charakteristiku uvádzacích slov a spojení predstavuje v troch skupinách:

1. slová a spojenia, ktoré poukazujú na vzťah hovoriaceho k nejakej myšlienke z hľadiska pravdivosti, prijateľnosti a pod. (*konečno, na pewno, pozhalyj*),
2. slová a spojenia, ktoré poukazujú na to, že hovoriaci považuje vypovedanú myšlienku nie za svoju, ale za cudziu (*govoriat, po mneniu*),
3. slová a spojenia, ktoré vyjadrujú vzťah danej myšlienky k predchádzajúcej alebo nasledujúcej reči a stoja na hranici medzi uvádzacími slovami a spojkami (*značit, točno, sobstvenno*) (Peškovskij, 1956, s. 409 – 410).

Na rozdiel od A. Ch. Vostokova nechápe uvádzacie výrazy z formálno-syntaktického hľadiska ako vety, ale charakterizuje ich ako slová a spojenia, ktoré sa tvoria z tzv. uvádzacích viet, a teda majú z hľadiska pôvodu charakter redukovaných viet. Pri postupnej strate prvotného významu sa z nich stávajú *častičnyje slová*¹⁵, ktoré sa od ostatných takýchto slov odlišujú tým, že nie sú členmi vety, a to **ani služobnými** (Peškovskij, c. d., s. 410; podč. M. Š.). A. A. Šachmatov (1925) už pri uvádzacích

¹⁵ Ako sme už uvádzali a ako budeme aj ďalej podrobnejšie analyzovať, v ruskej a neskôr sovietskej lingvistike sa slovné jednotky tradične členili na dve veľké skupiny: *časti reči*, kam patrili základné slovné druhy, a *časticy reči*, kam patrili ostatné slovné druhy, označované aj ako pomocné, služobné.

slovách používa definíciu, ktorej najmä prvá časť bola neskôr zaužívaná pre častice: slová, ktoré dodávajú vete nejaký ďalší význam, menia alebo dopĺňajú prísudok vety.

V oboch prístupoch (parentéza ako výpoveď alebo parentéza ako slovný výraz) sa vychádzalo zo syntaktických pozícií, čo bolo v prvej polovici 20. storočia príznačné predovšetkým pre ruskú a následne sovietskú lingvistiku a ovplyvňovalo aj orientáciu slovenských a českých jazykovedcov.

Závažným mienkotvorným činiteľom bola v ďalšom období najmä ruská akademická syntax (Grammatika russkogo jazyka, II., 1954; ďalej GRJ 2; hlavný redaktor V. V. Vinogradov), v ktorej sa **vvodnyje slova** a **sočetanija slov** na základe predchádzajúcich výskumov hodnotili z významového hľadiska¹⁶ ako **jednotky s nezvyčajne rôznorodým významom**, ktoré vo všeobecnosti vyjadrujú vzťah hovoriaceho k tomu, o čom hovorí, vyjadrujú hodnotenie komunikácie, poukázanie na stupeň jej hodnovernosti alebo na jej zdroj, resp. pôvodcu, prinášajú emocionálne hodnotenie predkladaných faktov, obsahujú informáciu o štýle výpovede a zahŕňajú v sebe kontakty s druhými komunikátmi (*soobščeniami*) alebo s najširším kontextom reči (GRJ 2, s. 142 – 143). V podrobnejšom členení ide o slová a spojenia slov, ktoré:

1. obsahujú hodnotenie stupňa hodnovernosti, pravdivosti výpovede (*konečno, naverno, pravda*);
2. poukazujú na stupeň zvyčajnosti opisovaných javov (*byvajet, po obyčaju, slučajetsia*);
3. vyjadrujú citové hodnotenie toho, o čom sa hovorí vo vete (*k sčastju, k sožaleniju*);
4. odkazujú na prameň, pôvodcu výpovede (*govoriat, po-mojemu, po poslovice, kak skazal N., kak izvestno*);
5. charakterizujú vzťah k spôsobom vyjadrenia myšlienky (*lučše skazať, inymi slovami*);
6. poukazujú na expresívny charakter výpovede (*skažu vam, meždu nami, krome šutok*);
7. naznačujú vzťah medzi časťami výpovede (*glavnoje, kstati, naprimer, v konce koncov*) a

¹⁶ Okrem triedenia uvádzacích slov a spojení slov „po značeníu“ sa v GRJ 2 najskôr analyzujú morfológické typy týchto jazykových prostriedkov, a to na základe spájateľnosti s jednotlivými druhmi mien a pádmi alebo so slovesami a ich určitými alebo neurčitými formami (GRJ 2, s. 146 – 153).

8. slová a spojenia slov, ktorými sa hovoriaci obracia na poslucháča, aby upútal jeho pozornosť a vyvolal nejakú reakciu na komunikáciu (*znajesh (li), pomnite (li), poslušajte*) (GRJ 2, s. 153 – 162).

Viacere citované charakteristiky môžeme nájsť ako výklady významov či funkcií častíc v súčasných výkladových slovníkoch a gramatikách. Aj väčšinu uvedených výrazov, resp. ich slovenských ekvivalentov považujeme v dnešnej slovenčine za častice (*iste, našťastie, napríklad*), hoci v morfologickej časti uvedenej ruskej gramatiky sa tieto výrazy v kapitole o časticiach nenachádzajú – v morfológii autori uvádzajú v tom čase typické častice *vot, daže, by, nu-ka, da, net, razve* a pod. V syntaktickom zväzku sa však pri uvádzacích slovách a spojeniach slov konštatuje, že „nekotoryje vvodnyje slova i vvodnyje sočetania slov po svojim funkciam blizki k modal'nym časticam *biš, viš, de, deskať, mol, nebos, slyš, čaj* i dr. Tak, naprimer, k vvodnomu slovu *verojatno* po svojemu značeniu blizka častica *čaj* (prostorečn.), vvodnoje slovo *govoriat* inogda sootvetstvujet časticam *mol, deskať* (prostorečn.)“ (GRJ 2, s. 144). Ako blízke za istých okolností uvádzacím slovám, za iných časticiam sa označujú aj niektoré frazeologické spojenia vyjadrujúce ohraničenie alebo spresnenie (napr. *po krajnej mere, v toj ili inoj stepeni, v osobennosti, tem boleje*; c. d., s. 161), ktorých slovenské ekvivalenty (napr. *aspoň, najmä*) dnes takisto zaraďujeme medzi častice. Možnosť použiť v jednej vete vedľa seba dve alebo viacere uvádzacie slová alebo spojenia slov vyjadrujúce rôzne odtienky vzťahu k výpovedi (c. d., s. 145) je rovnako typická pre častice, čo autori akademickej syntaxe pripúšťajú iba v kombinácii z ich hľadiska rôznych slov: „Vvodnyje slova i vvodnyje sočetania slov mogut soprovoždat'sia časticami i meždometiami“ (tamže).

Vo vysokoškolskej učebnici syntaxe súčasného ruského jazyka (Galkina-Fedoruk – Gorškova – Šanskij, 1958; ďalej SRJ-S) sa pri typicky podrobne rozpracovaných uvádzacích slovách, spojeniach a vetných konštrukciách takisto nachádzajú charakteristiky, ktoré sa v prácach z neskoršieho obdobia uplatňujú pri časticiach: vnášajú do vety dodatočný modálny, emocionálny a expresívny význam sprevádzajúci obsahový význam vety, poukazujú na vzťah k výpovedi alebo k spôsobu jej vyjadrenia (SRJ-S, s. 140 – 142). Podľa tohto ich významu predstavujú autori príručky 8-člennú klasifikáciu uvádzacích konštrukcií, ktorá je len málo odlišná od akademickej syntaxe (jednotlivé typy sú v inom poradí a doložené inými príkladmi).

Osobitne sa však v SRJ-S charakterizuje pojem **kategorija vvodnosti**: „Pomimo slov, vchod'áščich v predloženíje na pravach kakogo-libo glavnogo ili vtorostepennogo člena, v ňom neredko nabl'udajutsia raznoobraznyje po strukture vvodnyje konstrukcii“ (c. d., s. 137 – 138).

Vlastná syntaktická štruktúra uvádzacích konštrukcií (slová, spojenia slov, vety) sa analyzuje tak v SRJ-S, ako aj v GRJ 2, kde autori venujú pozornosť aj morfológickým typom uvádzacích slov a spojení slov – pri oboch skupinách vymedzujú menný a slovesný typ, pri uvádzacích spojeniach aj typ s príslovkou *kak*, so spojkou *jesli* a so vzťahným slovom *čto*. Syntaktický vzťah medzi uvádzacou konštrukciou a vetou či vetným členom, s ktorým sa spája, sa však v oboch syntetických syntaktických dielach charakterizuje veľmi úspornými formuláciami: „Vvodnymi nazyvajutsia takije **sintaksičeski ne sviazannyje** s predloženijem slova i sočetańija slov, kotoryje vyražajut ...“ (GRJ 2, s. 142; podč. M. Š.); „Vse takogo roda vvodnyje konstrukcii, nezavisimo ot ich strojenija, vystupajut v predloženíi kak **sintaksičeski avtonomnyje elementy** i ne javljajutsia členom predloženíja v obyčnom ponimanii etogo termina“ (SRJ-S, s. 138; podč. M. Š.).¹⁷ Autori SRJ-S však na rozdiel od svojich predchodcov (napr. A. Ch. Vostokova či A. A. Šachmatova) i na rozdiel od budúcich gramatík (porov. ďalej) zdôrazňujú, že z tejto relatívnej izolovanosti uvádzacích konštrukcií ani z ich akoby dodatočného, sprievodného charakteru v porovnaní s ostatnou časťou vety nemožno robiť záver o ich fakultatívnosti, o možnosti ich vypustenia z vety bez narušenia jej štruktúry a významu. „Nachod'as v predloženíi, **vvodnyje konstrukcii predstavljajut soboj takoj že obiazatel'nyj ego komponent, kak samyj obyčnyj člen predloženíja**“ (SRJ-S, s. 138; podč. M. Š.). Ako osobitný typ konštrukcie, ktorá skutočne nevstupuje do syntaktických vzťahov so

¹⁷ Otázkou syntaktického ne/zapojenia uvádzacích konštrukcií do vety sa z formálneho hľadiska zaoberali viacerí autori (B. Rulíková, 1973, cituje napr. E. V. Kroteviča, A. G. Rudneva a A. M. Muchina) uvažujúc o osobitných syntaktických vzťahoch, ktorými sú tieto slová, spojenia slov i celé vety začlenené do inej vety. Označovali ich ako *vkľučeniye*, *sootnošeniye*, introdukčný vzťah a pod. Podobné vzťahy (*sootneseniye*, *sčotnasjane*) sa navrhovali charakterizovať aj v bulharskej lingvistike v spojeniach častica + vetný člen v rámci tzv. tretieho typu syntaktického vzťahu, ktorý by bol rovnocenný s nadradenosťou a podradenosťou (bližšie porov. Rangelovová, 1993, s. 31). Konceptiu tretej roviny rozpracúvali aj F. Kopečný a I. Poldauf, ktorý do tretej, samostatnej syntaktickej roviny umiestňuje „taková doplnění, jimiž se obsah věty *vztahuje k lidskému individu a jeho specifickým schopnostem vnímání, usuzování a hodnocení*“ (Poldauf, 1963, s. 135). Autor, porovnávajúc češtinu a slovenčinu s angličtinou, sa popri datíve venuje hodnotiacim výrazovým prostriedkom, ktoré F. Kopečný pomenúval parentetickými adverbiami, Ľ. Ďurovič uvádzacími hodnotiacimi slovami, O. Jespersen výrazmi lingvistického sebahodnotenia (c. d., s. 137 – 138) – vo všetkých prípadoch ide v podstate o častice, napr. *naštěstí*, *bohužel*, *samozřejmě*, *pravda*; *zkrátka*, *doslova*, *prosím*. Vo vlastných analýzach I. Poldauf používa takmer výlučne pomenovanie častica (*ale*, *že*, *pak* a pod.).

základovou vetou, sa v obidvoch gramatických dielach vyčleňujú tzv. *vstavnyje predloženiya*, slová a spojenia slov (GRJ 2, s. 167 – 176) alebo *vstavočnyje konstrukcii* (SRJ-S, s. 140), teda prostriedky, ktoré sú aj dnes samostatne vyčleňované ako vsuvky.

Výsledkom systematického opisu javu označovaného ako parentéza sa tak v uvedenom období sovietskej lingvistiky stali dve až tri skupiny samostatne analyzovaných útvarov:

1. uvádzacie slová a spojenia slov a uvádzacie vety,
2. vsuvky
alebo
1. uvádzacie slová a spojenia slov,
2. uvádzacie vety,
3. vsuvky.

V ďalších syntaktických opisoch ruského jazyka sa počet týchto skupín redukoval na jednu, max. dve skupiny (uvádzacie slová, príp. aj uvádzacie vety).¹⁸ Medzi nimi sa ako slovné výrazy nachádzali jazykové jednotky, ktoré sa dnes aj v ruskom jazyku hodnotia z morfológického (presnejšie slovnodruhového hľadiska) ako častice.

Rozpor v hodnotení parentézy raz z obsahovej stránky, inokedy podľa spôsobu začlenenia do vety sa usiloval riešiť napr. ruský germanista J. M. Skrebnev (1959), ktorý rozdelil parentézu na tri skupiny:

1. vlastná parentéza (*myslím, našťastie, zdá sa* a pod.) **charakterizovaná predovšetkým sémanticky** (podč. M. Š.), interpozičné a intonačné charakteristiky sú tu druhoradé;
2. situačná parentéza – voľné odbočenia od témy vyvolané situáciou;
3. nevlastná, formálna parentéza, t. j. vložená výpoveď (porov. Rulíková, 1973, s. 19).

V tejto klasifikácii sa častice ocitli v sémanticky charakterizovanej skupine, ostatné prostriedky, neskôr tradične hodnotené ako parentetické, sa členili na základe formálnych kritérií.

V českej syntaxi sa v prvej polovici 20. storočia objavuje parentéza systematicky medzi zvláštnosťami, nepravidosťami vo vetnej stavbe, a to aj pod

¹⁸ V niektorých súčasnejších opisoch sa opäť stretávame s rozčlenením „lexikalizovanej slovnjej kategórie“ uvádzacích slov na dve skupiny: modálne slová a vsuvky (porov. napr. Zybatow, 1989).

domácim označením vsuvka. V. Šmilauer (1947, 1969) hovorí o parentéze ako o vsúvaní, ktorého základnou formou je vsuvka, parentetická veta. Táto základná forma sa niekedy modifikuje do formálnej podoby vedľajšej vety (*abych tak řekl*) alebo v podobe slovnej vsuvky vstupuje intonačne do vety (*prý, bohužel*). „Sem patří i t. zv. větná příslovce (*snad, jistě, možná* atp.)“ (Šmilauer, 1947, s. 397), resp. podľa ďalších vydaní „Sem patří i tzv. **modální částice** (*snad, jistě, možná* atp.)“ (Šmilauer, 1969, s. 401; podč. M. Š.). Parentetické výpovede autor člení na príležitostné (aktuálne) parentézy a na ustálené a poklesnuté (lexikalizované) parentézy. V dokladoch k druhému typu sa nachádzajú aj syntakticky nezačlenené slovné výrazy ako napr. *jistě, snad, prý, asi, věru, tuším, prý, třeba, na štěstí, ovšem* (Šmilauer, 1947, s. 401 – 405; 1969, s. 404 – 409), ktoré autor na tomto mieste nijako slovnodruhovo nehodnotí, no dnes sa považujú za častice a niektoré z nich uvádza na inom mieste medzi časticami aj on sám (napr. *třeba*, Šmilauer, 1969, s. 36).¹⁹

Parentetickými formami hovoriaci podľa autora:

1. dodatočne pripája nejaký detail,
2. niečo vysvetľuje,
3. vyjadruje svoj citový vzťah k obsahu,
4. zamýšľa sa nad správnosťou údajov alebo výrazov,
5. ospravedlňuje sa za použitý výraz,
6. dovoľáva sa čitateľových/poslucháčových skúseností,
7. čitateľa/poslucháča k niečomu vyzýva (Šmilauer, 1947, s. 397; 1969, s. 401).

Pri lexikalizovaných parentézach sú tieto základné významy detailnejšie rozvedené na: vyjadrovanie miery istoty, hodnotenie obsahu a pod. Zväčša ide o významy, ktoré sa vo vtedajšej sovietskej syntaktickej tradícii uplatňovali pri uvádzacích slovách a ktoré dnes nachádzame aj v českej lingvistickej teórii a lexikografickej praxi ako typické charakteristiky častíc. Niektoré z nich (u V. Šmilauera minimálne 6. a 7. význam, v citovaných sovietskych gramatikách 8. význam: hovoriaci sa obracia na poslucháča, aby upútal jeho pozornosť a vyvolal nejakú reakciu na komunikáciu) sa v súčasnosti uvádzajú ako pragmatické vlastnosti častíc. Za vsuvku explicitne považujú i ustálené slovné výrazy „významu příslovečného“, ktoré nie sú súčasťou gramatickej, ale významovej stránky vety

¹⁹ V druhom, značne prepracovanom a doplnenom vydaní z r. 1966, na základe ktorého vyšlo 3. vydanie v r. 1969, už V. Šmilauer používa termín častice oveľa častejšie a systematickejšie (porov. ďalej).

a vnášajú do nej informáciu z inej roviny, aj autori Českej mluvnice (Havránek – Jedlička, 1988, s. 345; prvé vydanie tejto gramatiky bolo schválené do tlače v r. 1959).

V slovenských syntaktických prácach (podrobnejšie porov. kap. 3) bolo ešte v 50. rokoch 20. stor. zaužívané pre parentézy pomenovanie vložky, a to najskôr pre výrazy typu *myslím, našťastie, pravda*, neskôr aj pre vetné útvary. Formálno-syntaktický prístup napokon prekročil J. Horecký (1962), keď zdôraznil druhotnú komunikačnú funkciu vsuviek, a v rámci vtedajšej československej lingvistiky M. Grepl (1963), ktorý v súvisi s novými komunikačno-pragmatickými prúdmi upozornil na miesto a nové možnosti analýzy javu zvaného parentéza z hľadiska výstavby prehovoru.

Malú časť výkladu o parentéze, ako aj inšpirácie na niektoré konkrétne práce sme využili z podrobného prehľadu B. Rulíkovej (1973), ako naň priebežne odkazujeme. Ani táto autorka, ani iní autori skúmajúci parentézu však vo svojich prácach nevenovali špeciálnu pozornosť parentézam tvoreným časticami (ak, tak len minimálnu, a to v rámci analýzy foriem vyjadrenia) a syntakticko-sémantické poznatky o parentéze sa nijako explicitne neprenášali do systémového opisu častíc. Až v sovietskej lingvistike prvej polovice 20. storočia sa v rámci vyčleňovania uvádzacích, ale aj modálnych slov ako samostatných tried uvažovalo pri niektorých z nich ako o časticách, resp. sa v širšom zábere analyzovali prechodné pásma a vzájomné vzťahy medzi príslovkami, modálnymi slovami, uvádzacími slovami a časticami (nielen vlastnými, ale i v širokom chápaní, teda vrátane spojok a predložiek). Pri parentézach sa však vždy hovorí iba o poklesnutej forme, ale o zachovanom obsahu, pri časticách naopak – o desémantizácii a forme bez vlastného lexikálneho významu.

2.2.2 Vymedzenie slovného druhu častica v ruskej a sovietskej lingvistike

Termín častica bol známy už v starej ruskej gramatickej teórii tak ako väčšina gramatických termínov prevzatých z antiky a používal sa zvyčajne v dvoch významoch. V širšom chápaní išlo o všetky neplnovýznamové, t. j. pomocné slová, v niektorých teóriách sa k nim pridávali aj neohybné slová (predložky, spojky, častice

alebo aj príslovky a nesklonné zámená²⁰), ktorým sa hovorilo i spájacie slová, slová-vzťahy alebo slová-syntaxémy. V užšom význame išlo o vlastné častice. Akademik A. I. Sobolevskij ešte na konci 19. storočia učil v kurze Ruská historická syntax, že v ruskom jazyku sa rozlišujú tri základné skupiny slov: meno, sloveso a častice (porov. Vinogradov, 1947, s. 394), čo zodpovedalo duchu niektorých klasifikácií starovekých jazykovedných tradícií, ako sme uvádzali v predchádzajúcej časti.

Ako výsledok poznávania štruktúrnej rôznorodosti jednotlivých typov slov sa v súlade s vtedajšou lingvistickou paradigmou aj v ruskej gramatike ustaľovalo od 18. storočia delenie slov na plnovýznamové a služobné, pomocné.²¹ A. A. Potebňa používal pre tieto dve hlavné skupiny slov pomenovanie lexikálne a formálne slová. Členy (jednoduché) vety a časti reči analyzoval z psychologického (nie logického) hľadiska, z hľadiska procesu myslenia v trinástich bodoch počnúc vzťahom medzi slovom a vetou a predovšetkým hlavnou úlohou slovesa a predikátu pri tvorbe a existencii vety cez mená (podstatné a prídavné) a ich špeciálne formy a postavenia vo vete (subjekt, teda nominatív a vokatív, ďalej gramatický atribút, atribút v predikáte, gramatický objekt, zložený objekt alebo doplnenie), spony a druhostupňové spony až po príslovkové určenie a predložky ako spony objektu (Potebňa, 1958, s. 81 – 128; ide o 3. vydanie na báze 2., opraveného a doplneného vydania, ktoré vyšlo ešte počas života autora v r. 1888, resp. 1889). Pri objasňovaní podstaty mien a slovík uprednostňuje autor syntagmatické kritérium, pri rozlišovaní častí a častíc reči kritérium paradigmatické. V trinástom bode iba krátko poukázal na to, že vzťahy medzi jednoduchými vetami sa realizujú prostredníctvom vzťahových zámen a spojok, ktorých analýza patrí do časti o zloženej vete (Potebňa, c. d., s. 128). Kým predložky začleňuje medzi prvky jednoduché vety a spojky sú podľa neho záležitosťou učenia o zložených vetách, častice ako osobitnú skupinu slov takto explicitne vôbec neuvádza na rozdiel napr. od A. I. Sobolevského. V ďalšej časti knihy

²⁰ A. A. Šachmatov v začiatkoch svojich výskumov chápal zámená ako pomocné slová: „Pod terminom mestoimenije razumejetsia v grammatike riad služebnych slov, ne imejuščich samostojatel'nogo real'nogo značenija ... Značenije mestoimenij prežde vsego otnositel'noje, t. e. oni služat pokazatel'ami otnošenij predmeta ili lica k tem ili inym javlenijam ... (Šachmatov, 1910/11, cit. podľa Vinogradov, 1952, s. 10).

²¹ Toto základné delenie je v istých obmenách východiskovým v rôznych časových obdobiach a paradigmatách pre rôzne jazyky, porov. napr. „plné“ a „prázdne“ slová u L. Tesnière – za prázdne slová považuje spony a translatíva, ktoré na rozdiel od plných slov nemajú sémantickú funkciu, sú to jednoducho gramatické prostriedky na určovanie, spresňovanie alebo zmenu kategórií plných slov a na vytváranie vzťahov medzi nimi (podľa Sova, 1970, s. 51 – 52).

– o hlavných členoch vety a ich náhradách – sa však pomenovanie častica nachádza na viacerých miestach: napr. pri analýze formy na *-l* po *daj bože, boh daj* (c. d., s. 273 – 274; v slovenčine aj ďalších slovanských jazykoch vznikla z týchto fráz častica *bodaj*); pri výklade o prechode predikatívneho *bych (-l)* na spojku *by*²², kde vnútorný príznak tohto prechodu „spočíva v takom tesnom spojení tohto *by* s inou predchádzajúcou časticou, že *by* nadobúda nový význam nie samo osebe, ale v spojení s touto časticou“ (c. d., s. 277), postupne sa stáva súčasťou „častíc *budto by, jakoby* slúžiacich na vyjadrenie pochybnosti a domnienky“ (c. d., s. 278); pri vyjadrení záporu „časticou *ne*“ (c. d., s. 279, s. 320). V súlade s oficiálnou neexistenciou slovného druhu častice však autor používa pri prechodných prípadoch, ktoré v súčasnosti patria medzi častice, aj označenia výrazy, zvraty a pod.

Od fortunatovovskej školy, založenej na logickom a gramatickom prístupe, sa pri formálno-morfologickom členení slovnej zásoby uvažovalo o plných a „čiastočných“ slovách a o citoslovciach. Čiastočné slová „oboznačujú nečo ili v značení polných slov kak časti predloženia ili v značení samich predložení, v sostav kotorych vchoďat polnyje slova“ (Fortunatov, F. F.: Sravnitel'noje jazykovedenie. Lekcii, čítanýje v 1899/1900 g., s. 238 – cit. podľa Vinogradov, 1952, s. 9). Jeden z Fortunatovových žiakov V. K. Poržezinskij predstavil morfológickú klasifikáciu plnovýznamových, teda ohybných slov v troch skupinách (sklonné, sklonné so zhodou v rode, časujúce sa) a oproti nim postavil veľkú triedu neohybných slov, kam podľa neho patrí predovšetkým neurčitá forma slovesa a prechodník, ale aj niektoré druhy prísloviek. „Analiz častičnych ili nesamostojatel'nych slov i raspredelenije ich po klassam i gruppam sviazyvajetsia V. K. Poržezinskim s semasiologijej“ (tamže).

A. M. Peškovskij, takisto spájaný s fortunatovovskou školou, vymedzil v rámci čiastočných alebo služobných, beztvárých slov bez samostatného významu²³ osem

²² Za spájací prostriedok slovesného pôvodu označuje slovo *byt'* F. Trávníček pre češtinu, avšak v opačnom vyznení: charakterizuje ho ako výraz utvorený spojením kondicionálu a príklonky *-t'*, ktorý je aj v tomto spojení stále kondicionálovým tvarom slovesa. Priamo spojkové použitie slova *byt'* (t. j. *by* zosilneného príklonkou *-t'*) uvádza J. Bauer. V súčasnosti sa *byt'* ako spojka považuje za archaický tvar a náhrada ho podmienková spojka *kdyby* (Kolářová, 2004).

²³ Názory o beztvárnosti častíc neboli v tom čase zriedkavé, napr. N. V. Šľakov (Štúdie o slovanských príslovkách a ruskom jazyku, 1900, s. 54) ich považuje dokonca iba za zvuk alebo súzvučie, ktoré pridáva svojrázny odtienok vete a iba vo vete nadobúda svoj zmysel, svoj význam (cit. podľa Vinogradov, 1947, s. 666 – 667).

skupín, ktoré síce vymenúva vo všeobecnej časti svojej syntaxe, no na podrobnejšiu analýzu ich významov odkazuje do „špeciálnej časti“ knihy:

1. predložky,
2. spojky,
3. slovesá-spony,²⁴
4. zdôrazňovacie alebo vylučovacie slová, kde explicitne uvádza, že príslušný význam má „častica *to*“ a takisto „častice *že, da, i, ni, eto, tak i, ved', vot* atď.“,
5. uvádzacie slová,
6. rozkazovacie slová,
7. záporové slová,
8. opytovacie slová (Peškovskij, 1914; cit. podľa 7. vyd., 1956, s. 41 – 42).

Pri častici *da* vo 4. skupine autor upozorňuje, aby sa nemýlila „s utverditel'noj časticej *da*“, no osobitnú skupinu pritakacích, kladných častíc nevymedzuje. Pojmová a slovnodruhovú rozkolísanosť, ktorú vidíme aj v použití pomenovania „slová“ pri názvoch jednotlivých skupín, sa prejavuje napr. aj pri analýze opytovacej kategórie, ktorej význam sa vyjadruje podľa autora na prvom mieste „speciaľnymi slovami (*li, razve, uželi, neuželi*)“, čo sú častice nielen podľa súčasných kritérií, ale aj v jeho vlastných bezprostredne nasledujúcich formuláciách: „... postojannym sredstvom zdes javľajetsia intonacija, tak kak ni **voprositel'nych častic**, ni mestoimenij, ni izmenennogo poriadka slov možet ne byt' ...“, „frazy s **časticej li** ...“ (Peškovskij, c. d., s. 49; podč. M. Š.). V kapitole o opytovacích, zvolacích a rozkazovacích vetách (c. d., s. 392 – 395) sa na prvom mieste medzi opytovacími a rozkazovacími prostriedkami uvádzajú „osobyje častičnyje slova, tak nazyvajemyje voprositel'nyje časticy“ (c. d., s. 393), ktoré slúžia iba na vnesenie opytovacieho zmyslu do vety, resp. „osobyje povelitel'nyje častičnyje slova“ (c. d., s. 395), ktoré slúžia na vnesenie rozkazovacieho zmyslu do vety. Podobne pri záporných vetách sa stretneme i s označením „slovečko *ne*“ (c. d., s. 386), i s „otricatel'nymi časticami *ne* i *ni*“ (c. d., s. 388 – 390).

Takmer obligatórnou súčasťou vtedajších ruských gramatík boli kapitoly o vzájomných vzťahoch slovných druhov a prechodoch medzi nimi, a tak sa aj u A. M. Peškovského dozvedáme, že „zdôrazňovacie slová tiež pochádzajú ako z plnovýznamových členov ..., tak aj z druhých služobných členov, predovšetkým zo

²⁴ V slovenčine je zaužívané pomenovanie sponové slovesá.

spojok“ (Peškovskij, c. d., s. 148 – 149), pričom podčiarkuje, že zdôrazňovacie slová utvorené zo spojok v sebe neraz spájajú zdôrazňovací aj spájací význam. Rovnako tie, ktoré vznikli z prísloviek, si neraz zachovávajú samostatný význam a tvoria akési prechodné pásmo medzi „usiliteľnej časticej i narečijem“ (tamže). Pri prechode výrazov vzniknutých z nedopovedaných viet, t. j. uvádzacích výrazov, sa naopak prvotný význam podľa autora postupne stráca až úplne zmizne a vznikajú čiastočné slová (napr. *konečno*, *da*, *ne* – dnes ich zaraďujeme medzi častice), ktoré, ako sme autora citovali vyššie (s. 29), nie sú ani služobnými, pomocnými členmi vety. Aj keď sa uvádzacie čiastočné slová môžu uplatňovať vo funkcii odpovede, nepriznáva im ani platnosť vety, a to ani neúplnej (Peškovskij, c. d., s. 410 – 411).

Ďalší žiak F. F. Fortunatova D. N. Ušakov uvádza v učebnici ruského jazyka z r. 1929 medzi neohybnými slovami príslovky s prechodníkmi, častice, slovesný neurčitok, predložku, spojku, citoslovce, nesklonné podstatné meno a nespájajúce sa sloveso (t. j. slovo *net*), pričom toto členenie chápe ako členenie nie podľa formy, ale podľa významu (porov. Vinogradov, 1952, s. 9). Bolo to však opäť riešenie v rámci formálneho (formálno-morfologického) prístupu k triedam slov. Vyňatie viacerých čiastkových kategórií alebo aj jednotlivých slov do samostatných skupín a trieštenie pôvodného systému slovných druhov vyvolávalo reakciu napr. v podobe posilňovania syntaktického hľadiska pri klasifikácii slovných druhov a presúvania celej slovnodruhovej problematiky do syntaktickej roviny.²⁵ V posmrtno vydaných neukončených prácach predstaviteľa tohto druhého prístupu A. A. Šachmatova (dva zväzky *Sintaksisa russkogo jazyka*, ďalej SRJ, vyšli v 1. vydaní v r. 1925, v 2. vydaní v r. 1927), ktorý tvoril do nástupu sovietskej éry, sú evidentné o. i. dva fakty: aj na tú dobu silný syntaktický princíp a pre ranú sovietsku lingvistiku (štátnopoliticky) neprijateľný psychologizujúci moment. Obidve skutočnosti boli podrobené kritike V. V. Vinogradova (1952, najmä s. 5, 7, 22, 24 – 25).

A. A. Šachmatov vychádzal pri definovaní základných, hlavných slovných druhov – častí reči – zo sémantických (alebo semaziologických) príznakov – štyroch

²⁵ Potreba formálno-morfologického prístupu sa prejavuje aj dnes napr. pri riešení čiastkových otázok v korpusovej lingvistike, keď sa pre potreby automatizovanej morfologickej anotácie flektívnych jazykov vytvárajú rôzne ďalšie triedy slov, niekedy ich býva aj vyše dvadsať (napr. podľa pravidiel morfologickej anotácie slovenských textov sa osobitne anotujú formálne participiá, reflexívne *sa/si*, kondicionálová morféma *by* a pod.). Ide o prirodzené využitie jedného kritéria na konkrétnu analýzu, no nesmeruje sa tým k zrušeniu či zmene klasickej slovnodruhovej klasifikácie alebo jej presunu do inej roviny, naopak, pri anotáciách na ďalších rovinách sa vlastnosti jednotlivých tried slov stretávajú v klasických slovných druhoch a potvrdzujú opodstatnenosť komplexného prístupu.

základných kategórií reálnych významov – a od počiatku vymedzoval pôsobnosť morfológie ako náuky o kategóriách formálnych významov tesne spätých s reálnymi, t. j. lexikálnymi významami slov, a náuky o systémoch gramatických foriem. „...četyre kategórie reálnych značení, opredel'ajuščije formal'nyje značenijslov, nazyvajutsia izmeňajemymi čast'ami reči: rezul'tatom etich izmenenij javl'ajutsia grammatičeskije formy. No krome toho v jazyke suščestvujet riad slov, ne vydel'ajuščich iz sebia formal'nych značení; eto, vo-pervych, slova, imejuščije sami tol'ko formal'noje značenijs i potomu nemyslimyje vne sočetačija s drugimi slovami: sjuda otnosiatsia predlogi ...; sojuzy ...; vo-vtorych, eto slova, služuščije dl'a vyraženijs našich čuvstv i našego otnošečija k tem ili drugim dejstvijam ili kačestvam ..., s odnimi iz nich svjazvajutsia opredelennyje real'nyje predstavlenijs – eto narečijs; s drugimi takije predstavlenijs ne svjazvajutsia – eto meždometijs. Sojuzy, predlogi, narečijs, meždometijs suť neizmeňajemyje časti reči“ (Šachmatov, 1910/11, s. 268). V tom čase ešte A. A. Šachmatov neuvádza častice ako osobitnú skupinu slov, hoci schopnosť vyjadrovania „našich pocitov a nášho vzťahu k dejom alebo vlastnostiam“ a „spojenie s určitými reálnymi predstavami“, ktoré pripisuje príslovkám, je typické pre častice a neskôr ich v tomto duchu začína vymedzovať práve tento autor.

Vo svojich prácach A. A. Šachmatov neraz poukazoval na tesné prepojenie morfológie so syntaxou z jednej strany, so slovotvorbou (ktorú nikdy nezačleňoval do morfológie, ale chápal ju ako osobitnú disciplínu) z druhej strany a so semaziológiou a lexikológiou z tretej strany. Jednako však postupne zužoval pôsobnosť morfológie aj odčleňovaním teórie slovných druhov a do SRJ, osobitne do kapitoly Syntax častí reči, umiestnil podstatnú časť toho, čo predtým opisoval v morfológii, keďže dospel k názoru, že význam častí reči sa určuje syntakticky. Centrom jeho záujmu sa stali syntaktické funkcie jednotlivých slovných druhov, popri ktorých sa síce venoval aj ich čisto morfológickým a semaziologickým osobitostiam, no „sozdajetsia takije vpečatlenijs, čto semantika grammatičeskich kategorij, a takže voprosy ob ich funkcionirovanii v reči otchoďat k sintaksisu, v sfere že morfologii ostajetsia liš apparat slovoizmenenijs, ili šire: formoobrazovanijs“ (Vinogradov, 1952, s. 21).

Výsledkom syntaktického zaujatia A. A. Šachmatova a jeho východiska v definovaní častí reči na základe vzťahu slova k vete alebo vo všeobecnosti k reči (SRJ, § 489; odkazy uvádzame podľa paragrafov, pretože tie sú vo všetkých vydaniach

rovnaké) je syntaktická klasifikácia slovných druhov na „znamenateľnyje časti reči“ (substantívum, verbum, adjektívum, adverbium), „neznamenateľnyje časti reči“ (zámeno-substantívum, zámeno-adjektívum, číslovka, zámenná príslovka), „služebnyje časti reči“ (predložka, spona, spojka, prefix, *častica*) a citoslovce ako ekvivalent slova (§ 490; podč. M. Š.). Jeho kritik V. V. Vinogradov na jednej strane uzatvára svoju analýzu Šachmatovových gramatických diel konštatovaním, že syntaktické hľadisko neprivedlo tohto vedca k odhaleniu nijakého nového slovného druhu, azda okrem prefixov, ktoré sa medzi nimi ocitli „po javnomu nedorazumeníu“ (Vinogradov, 1952, s. 24), no na inom mieste oceňuje, že „osobenno mnogo novogo vnes v ponimanije častic A. A. Šachmatov“ (Vinogradov, 1947, s. 663). Príznačné pre toto obdobie ruskej (sovietskej) jazykovedy bolo samostatné vymedzenie spony; v neskorších vydaniach Šachmatovových diel sa už nevyskytuje. Syntaktický princíp sa prejavil aj pri rozčlenení zámen na tri skupiny síce na prvý pohľad podľa formy, súčasne však aj podľa syntaktických funkcií (ani samostatné zámeno-substantívum a zámeno-adjektívum sa v neskorších vydaniach Šachmatovových diel neuvádza).

A. A. Šachmatov stále zdôrazňoval, že okrem morfológických a syntaktických základov členenia slovnej zásoby existujú základy oveľa hlbšie – semaziologické.²⁶ Rôznorodosť slovných druhov zodpovedá rôznorodosti našich predstáv a tie sa podľa autora realizujú ako predstavy o substanciiach, o kvalitách-vlastnostiach, o dejochstavoch a predstavy o vzťahoch (SRJ, § 493), ktoré označujú zámená, číslovky a zámenné príslovky (SRJ, § 489). Medzi našimi predstavami a slovnými druhmi nie je priama súvislosť, keďže napr. substantívum môže zodpovedať našim predstavám nielen o substancii, ale aj o vlastnosti či deji a naopak, predstavy o vzťahoch sa vyjadrujú ako zámenami, tak aj substantívami, príslovkami a spojkami (SRJ, § 493).

²⁶ „Nepřípustný“ psychologizující moment však představovalo východisko tohto konštatovania v „idealistickom chápaní psychologickej komunikácie“ (Vinogradov, 1952, s. 5), v chápaní syntaxe ako časti gramatiky, ktorá skúma spôsoby odhaľovania myslenia v slove (c. d., s. 23). Nadvláda všeobecného semaziologického hľadiska nad gramatickým vo vlastnom zmysle sa okrem zámen prejavila aj pri klasifikácii čísloviek, medzi ktorými A. A. Šachmatov osobitne vyčleňuje určité kvantitatívne („opredelenno-količestvennyje“) zámená, určité kvantitatívne príslovky a určité kvantitatívne podstatné mená. Rovnako charakteristika a centrálné postavenie prísloviok ako základu tvorby prídavných mien, predložiek (resp. osobitnej skupiny predložkových prísloviok či príslovkových predložiek), spojok (spojkových prísloviok či príslovkových spojok), zaraďovanie napr. podstatných mien vo funkcii príslovkového určenia medzi príslovky a pod. (SRJ, § 491; porov. i ďalej) sa považuje za prejav jednostrannosti šachmatovovského prístupu k teórii slovných druhov (Vinogradov, c. d., s. 25). Tento prístup napokon vedie takisto ako u fortunatovovcov, ale na báze iného princípu, k narušeniu a likvidácii morfológických hraníc medzi slovnými druhmi, súčasne však potvrdzuje zložitnosť a komplexnosť otázky slovných druhov.

Podľa druhu predstavy o vzťahoch (samostatné – nesamostatné) a podľa kombinácie so schopnosťou vyjadrovať príslušné gramatické kategórie autor vydeľuje aj slová **slúžiace** na vyjadrenie nesamostatnej gramatickej kategórie (SRJ, § 489). **Služobné** slová – predložky, spojky, prefixy a častice – pritom nespočívajú v našich psychologických predstavách, ale sú iba prostriedkami na odhalenie našich predstáv v iných slovách (SRJ, § 493), na vyjadrenie gramatických významov, ktoré A. A. Šachmatov vo svojej teórii kladie proti reálnym významom ako akcesórne (sprievodné, príležitostné, nepodstatné). Kým reálny význam slova závisí od jeho súladu ako slovného znaku s nejakým javom vonkajšieho sveta, gramatický význam slova je význam, ktorý má slovo vo vzťahu k iným slovám.²⁷ „Grammaticeskije značenija javľajutsia soputstvujuščimi pri odnich časťach reči, osnovnymi pri drugich. Soputstvujuščimi oni javľajutsia pri suščestvitel'nych, glagolach, prilagatel'nych, narečijach, a takže pri mestoimenijach-suščestvitel'nych, mestoimenijach-prilagatel'nych i čislitel'nych. Osnovnymi oni javľajutsia dl'a predlogov i sojuzov. S mestoimenijami-narečijami i čislitel'nymi-narečijami oni ne sopriagajutsia sovsem“ (SRJ, § 497). Citoslovcia majú aj z tohto hľadiska osobitné postavenie. Prečo sa však v tejto enumerácii nikde nenachádzajú častice, hoci pri iných triedeniach s nimi autor pracuje a podáva aj ich samostatný opis, a aký význam by im na tomto mieste pripísal, nie je jasné.

Ako častice A. A. Šachmatov vo svojej syntaxi explicitne označuje len špecifickú skupinku slov, ktoré zosilňujú alebo „otteňajú“ s nimi sa spájajúce predikáty (SRJ, § 490) a ktoré sú len malou vzorkou v súčasnosti vymedzovaných častíc, no viaceré lexémy dnes klasifikované ako častice sa aj s časticovými charakteristikami nachádzajú v jeho diele v rámci iných slovných druhov. V osobitnom paragrafe o časticiach sa autor venuje týmto postpozitívnym a prepozitívnym časticiam: *-ka (-tka)*, *že*; *nu*, *daj*, *davaj*, *i* (SRJ, § 590) a ich pôsobnosť tu okrem predikátu rozširuje na gramatické formy. Častice definuje ako slová s formálnym, pomocným významom, ktoré iba rozvíjajú význam formy na rozdiel napr. od spojky *by* (lexéma *by* sa v súčasnosti zaraďuje v ruských aj slovenských lexikografických a morfológických dielach medzi častice), ktorá predstavuje samostatné vyjadrenie

²⁷ Ide o základnú semiotickú teorému, s ktorou sa tak či onak vyrovnávajú všetky smery lingvistickej sémantiky. Ponímanie A. A. Šachmatova sa azda najviac blíži k saussurovskému východisku v znaku ako jednote označujúceho a označovaného, resp. k rozpracovaniu tohto chápania napr. v sémantike G. Leecha, ktorý takisto prioritizuje reálne významy a ako sekundárne vymedzuje významy pragmatické.

spôsobu. Pri niektorých časticiach A. A. Šachmatov uvádza aj ich (podľa dnešného ponímania) pragmatické vlastnosti: napr. pomocou *-ka (-tka)* sa pri tvare budúceho času dokonavého vidu vyjadruje nabádanie obrátené k samotnému hovoriacemu (*pojdu-ka, skažu-ka*), pri imperatívne nabádanie vo vzťahu k adresátovi (*idi-ka, skaži-ka*), častica *že* zosilňuje tvrdenie alebo žiadosť pri formách prísudku (*daj že, nesite že*), prepozitívne častice *daj, davaj* v spojení s infinitívom vnášajú do vety aj temporálny význam: „*on davaj skakat'* označajú on načas skakat“ (SRJ, § 590).

Kým pri týchto explicitne pomenovaných časticiach autor zdôrazňuje neodlučiteľné naviazanie na gramatickú formu a podáva voľne opísané obsahy toho, čo spojenia konkrétnych tvarov s časticou vyjadrujú, časticovým lexémam, ktoré zaraďuje medzi príslovky, pripisuje kategoriálne určený význam: „narečija bytija, sostojanija, glagol'nyje“, napr. „*net, budto, kak-budto, dolžno byt', verojatno, možet byt'...*, imennyje: *naposledok*“ (SRJ, § 585; vybrali sme iba tie príklady, ktoré sa v súčasnosti zaraďujú medzi častice). Takto morfológicky nejasne vymedzenú triedu prísloviiek kritizoval aj V. V. Vinogradov: „V jeho sostav popadajut i t. n. modal'nyje časticy i modal'nyje slova, i ... mnogie drugije“ (Vinogradov, 1952, s. 25).

Najviac častíc sa však u A. A. Šachmatova nachádza medzi spojkami, ktoré delí okrem priradovacích a podradovacích spojok na „sojuzy, obnaruživajuščije voľu, nastrojenije govoriaščego v predelach predloženiija (*li, že, ved'*), sojuzy, obnaruživajuščije tu ili inuju mysl', tu ili inuju cel' govoriaščego (*gyt, mol, s*)“ a spojkou *by* pri slovesných formách (SRJ, § 589; o dnešnom hodnotení výrazu *by* sme hovorili vyššie). Osobitne sa spomínajú záporové spojky *ne, ni – ni, ni – i ne, ni – ni takže, ne – a, ne – no*. V podstate takmer polovica výrazov použitých v tejto časti ako príklady na spojky sú z hľadiska súčasných kritérií častice, pri viacerých z nich sa nachádzajú aj príslušné charakteristiky, resp. opisy toho, čo označujú: „*mol* – peredaču sobstvennych slov govoriaščego, skazannyh im raňše; *gyt* peredaču slov tret'jeho lica; *s* označajú počítateľnosť i veľkosť; *biš* ogovorku pri pripominanii. Sojuzami javljajutsia i *vidite li, tak skazat'* i t. p. vyraženiija, označujú perechod odnoj mysli k drugoj ili prosto sredstva vozbudit' vnimanije sobesednika“ (SRJ, § 589). Ostatní autori, ako sme videli v predchádzajúcich analýzach, už v tom čase alebo aj skôr hodnotili tieto výrazy ako častice.

Napriek istej jednostrannosti a niektorým nejasnostiam (vyčlenenie prefixov), napriek tomu, že niektoré postupy a závery sa dnes môžu javiť zo zorného uhla lingvistických smerov založených na striktných logických princípoch a abstrakcii ako naivné až insitné, nemožno A. A. Šachmatovovi uprieť úprimné úsilie pozrieť sa na jazykový systém z hľadiska, ktoré považoval za prínosné, a čo najpresnejšie ho poznať a opísať. Nemožno mu uprieť, že mal odvalu v obklopení stúpencov formálneho prístupu hľadať a používať vlastné východiská na opis jazykových jednotiek, pravdaže, opierajúc sa pritom o podobné výskumy v iných časoch a lingvistických smerovaniach. Jeho dielo (ako i práca s jazykovým materiálom) sa stalo nadhlo inšpiratívnym aj pre jeho kritika V. V. Vinogradova, čerpali z neho aj slovenskí jazykovedci a, ako poznáme názory a východiská súčasných ruských jazykovedcov, je stále aktuálne, k čomu prispievajú aj opakované vydania jeho diel.

V. V. Vinogradov zhrnul predchádzajúce výklady o slovných druhoch a gramatických kategóriách a vo svojom vlastnom prístupe ich posunul na ďalší stupeň vrátane riešenia statusu častíc ako slovného druhu. Pri klasifikácii slovných druhov považoval za nevyhnutnú akceptáciu všetkých stránok štruktúry slova, no „lexikálne a gramatické kritériá (v rámci nich aj fonologické) musia mať rozhodujúcu úlohu“ (Vinogradov, 1947, s. 29).²⁸ Plnenie konkrétnych syntaktických funkcií v štruktúre vety vymenúva ako prvý faktor z piatich, ktoré ovplyvňujú delenie slovných druhov, ďalšími sú morfológická stavba, lexikálny význam, spôsob odrazu skutočnosti a podstata priradovacích, rovnocenných a podradovacích, nerovnocenných gramatických kategórií, ktoré sú vlastné jednotlivým slovným druhom (c. d., s. 38 – 39). Syntax takto dostala v jeho teórii ešte dôležitejšie miesto ako u A. A. Šachmatova, označil ju za organizačné centrum gramatiky. „Morfologičeskije formy – eto otstojavšiesia sintaksičeskije formy. Net ničego v morfolologii, čego net ili prežde ne bylo v sintaksise i leksike. Istorija morfologičeskich elementov i kategorij – eto istorija smeščeniija sintaksičeskich granic, istorija prevraščeniija sintaksičeskich porod v morfologičeskije“ (c. d., s. 29). Častice, ak ich ako slovný druh berieme ako súčasť morfológie, toto východisko napomáhajú i dokumentujú svojou podstatou neraz

²⁸ Väčšinu teoretických vývodov V. V. Vinogradova citujeme podľa jeho novšej monografie, v ktorej dopracoval pôvodné Grammatičeskoje učenije o slove z r. 1938, a v prípade odlišností dopĺňame z akademickej Gramatiky ruského jazyka (I., 1953; II., 1954), kde bol V. V. Vinogradov hlavným redaktorom a autorom príslušných častí.

odvodenou, transformovanou zo širšej syntactickej štruktúry, ktorá bola v tom čase etymologicky priezračnejšia a bližšia ako dnes.

Vychádzajúc z komplexného lexikálno-gramatického kritéria, no primárne zo syntaktického hľadiska V. V. Vinogradov vyčlenil štyri základné štruktúro-sémantické alebo gramaticko-lexikálne kategórie slov:

1. slová-pomenovania, ktoré tvoria hlavný lexikálny a gramatický fond reči, ako aj základ syntaktických a frazeologických jednotiek – prislúcha im pomenovanie „časti reči“ (autosémantiká a autosyntaktiká);

2. kopulatívne, služobné slová bez pomenovacej funkcie, ktoré odrážajú najvšeobecnejšie, abstraktné kategórie reálnych vzťahov vonkajšieho sveta, ich lexikálny význam je totožný s gramatickým, nachádzajú sa preto na rozhraní slovníka a gramatiky a zároveň na rozhraní slov a morfému – tu ich autor označuje ako „častice reči“ (synsémantiká a pomocné syntaktiká);

3. slová bez pomenovacej funkcie, no nepatria do oblasti formálno-jazykových prostriedkov v takej miere ako spájacie, služobné slová, „oni boľeje «leksičny», čem svjazočnyje slova“ (c. d., s. 30), nevyjadrujú vzťahy medzi členmi vety, ale sa akoby vkladajú do vety alebo sa o ňu opierajú a vyjadrujú modálnosť výpovede („soobščeniĭa“), hodnotenie a názor subjektu na skutočnosť a na spôsob jej slovného stvárnenia, nachádzajú sa preto za hranicami aj častí reči, aj častíc reči, hoci sa môžu podobáť aj na jedny, aj na druhé – ide o modálne slová (syntaktiká);

4. subjektívne, emocionálno-vôľové prejavy – citoslovci (bez sémantickej charakteristiky) (c. d., s. 28 – 31).

V záverečnom odseku autor explicitne menuje v tretej skupine nielen modálne slová, ale aj častice (c. d., s. 31), ktoré tak ako predikátiva a modálne slová, dovedy patriace predovšetkým k adverbiám, spojкам a citoslovciam, ďalej analyzuje vo svojich gramatických prácach ako samostatný slovný druh.

Kategoriálna nevyjasnenosť, neustálenosť slovného druhu častice sa však prejavuje aj u V. V. Vinogradova na viacerých miestach, keď častice zaraďuje raz medzi služobné, kopulatívne slová (c. d., s. 40), raz ich uvádza v jednej skupine s modálnymi slovami (porov. vyššie), inokedy ich vyčleňuje ako samostatné: „V tradicionnoj russkoj grammatike, otryžajuščej vlijaniĭe antičnykh i zapadnoevropejskich grammatik, snačala nasčityvalos vosem, zatem deviat', teper že

– so vylúčením častíc – obyčajne vydeľajetsia desiat' častej reči“ (c. d., s. 39) tak, ako ich poznáme aj v súčasnej slovenskej či ruskej lingvistike. Na inom mieste, v súlade s vtedajším všeobecným trendom uznávať za slovné druhy iba štyri hlavné, plnovýznamové triedy slov, však zdôrazňuje: „K čast'am reči ne prinadležat ni modal'nyje slova, ni meždometija, ni svjazočnyje slova ili časticy reči“ (c. d., s. 41). Na nasledujúcich stranách (c. d., s. 42 – 44) zase v súlade s bádateľmi diferencujúcimi úrovně jednotlivých tried slov predkladá, vrátane grafického zobrazenia, najskôr systém siedmich základných častí reči fungujúcich v súčasnom ruskom jazyku, potom častice reči, s ktorými sa časti reči spájajú vo vete:

- I. Mená: 1) podstatné, 2) prídavné, 3) číslovky.
- II. 4) Zámeno („v sostojanii razloženiija“).
- III. 5) Sloveso.
- IV. 6) Príslovka.
- V. 7) Kategória stavu.

„Sistema častej reči v strukture predloženiija sočetajetsia s sistemoj častíc reči:

- 1) Časticy v sobstvennom smysle.
- 2) Časticy-svjazki.
- 3) Predlogi.
- 4) Sojuzy.

K časticam reči primykajut odnoj storonoj modal'nyje slova, obrazujuščije osobyj strukturno-semantičeskij tip slov“ (c. d., s. 43 – 44).

Vo vlastnej výkladovej časti knihy delí autor kapitolu Častice reči, ktorá je ekvivalentná predchádzajúcej kapitole Časti reči, na podkapitoly Častice, Predložky, Spojky, Modálne slová a častice, Citoslovcia. V prvej verzii (Sovremennij russkij jazyk, II., 1938) sa jednotlivé slovné druhy analyzujú priamo, nezoskupujú sa do uvedených dvoch veľkých kapitol/slovných tried a o termíne častice reči sa autor zmieňuje iba v úvode kapitolky o časticiach, keď objasňuje tradičné širšie a užšie chápanie pojmu častica. Všetkých 12 tried slov umiestňuje v tejto staršej práci na jednu úroveň, pričom medzi prvými siedmimi, plnovýznamovými slovnými druhmi sa nachádza aj kategória stavu a ostatné slovné druhy tvoria častice, predložky, spojky, modálne slová (bez spojenia s časticami) a citoslovcia. Akademická Gramatika ruského jazyka (Grammatika russkogo jazyka, I., 1953; ďalej GRJ 1), v ktorej bol V. V.

Vinogradov hlavným redaktorom, obsahuje analýzu desiatich slovných druhov takisto bez osobitného vydeľovania častí a častíc reči, teda tak, ako ich poznáme dnes, vrátane vlastných častíc, v rámci ktorých sú samostatne vyčlenené modálne častice. Nerovnaké riešenie tej istej otázky u jedného autora je prejavom hľadania optimálneho usporiadania systému slovných druhov adekvátneho ich významu a funkciám – ako hovorí sám autor, „v systéme častí reči sa odráža štádium rozvoja daného jazyka, jeho gramatická stavba“ (Vinogradov, 1947, s. 39).

Formulujúc v závere úvodu hlavné úlohy svojej druhej monografie o gramatickej náuke o slove (1947) stanovuje V. V. Vinogradov všeobecne potrebu objasniť gramatickú podstatu základných typov slov, opísať systém častí reči s príslušnými gramatickými formami a kategóriami a osobitnejšie stanovuje úlohy „raskryť funkciu častíc reči, nametnúť hlavnyje *semantičeskije* razriady vnútri kategorij modal'nych slov i meždometij“ (c. d., s. 44, podč. M. Š.). V každej svojej gramatickej práci aj naozaj venoval časticiam a ostatným tzv. malým slovným druhom, ako i vzájomným vzťahom medzi nimi a slovnodruhovým prechodom medzi všetkými slovnými druhmi dostatočnú pozornosť, analyzoval spojitosť modálnych slov a uvádzacích slov a postupne precizoval hranice i vnútornú typológiu slovného druhu častice. Toto hľadanie a prínos do celej problematiky neostali bez povšimnutia ani u jeho súčasníkov: „V. V. Vinogradov sčítajet modal'nyje slova za »časti reči« (v kavyčkach) i utverždajet, čto oni ne vchoďat v sistemu častej reči... – S. I. Abakumov opredel'ajet ich kak časti reči i počemu-to sčítajet, čto v pervyje ich priznal takovymi V. V. Vinogradov“ (Meščaninov, 1945; cit. podľa 2. vyd. 1978, s. 345 – 346)²⁹. Vzhľadom na skutočne podrobnú analýzu častíc, zasadenú do širšieho rámca syntakticko-lexikálneho východiska, z ktorej vychádzali nielen nasledujúce ruské či sovietske gramatiky, ale aj autori ostatných slovanských gramatík, najmä výkladov o časticiach, venujeme dielu V. V. Vinogradova pozornosť aj ďalej. Doteraz sme sa v jeho gramatických prácach zameriavali viac na všeobecnú teóriu slovných druhov a miesto častíc v nej, ďalej sa pozrieme podrobnejšie na klasifikáciu častíc a nevyhnutne aj modálnych slov. Za osobitne dôležité považujeme formulácie V. V. Vinogradova o prechodnom charaktere častíc medzi plnovýznamovými a pomocnými

²⁹ Ako vyplýva z našej analýzy, modálne slová a častice sa v dielach klasických autorov prekrývali, až sa napokon ako jeden samostatný slovný druh ustálili častice; a v ich rámci azda najväčšiu skupinu častíc predstavujú častice s modálnymi významami.

slovami, resp. dokonca o ich príslušnosti k plnovýznamovým slovám, a zmienky o ich lexikálnom význame.

V. V. Vinogradov veľmi dobre poznal názory ruských, sovietskych i svetových jazykovedcov na delenie slovných druhov, vedel o rôznych metódach a počtoch ich členenia (s malými nevyhranenými skupinkami typu kategória stavu, vzťahné slová, opytovacie slová a pod. ich bývalo aj 20, na opačnom póle sa v duchu antickej tradície uznávali za samostatné slovné druhy iba mená a verbá, resp. v niektorých prístupoch ani verbá nie, porov. vyššie) a pokúsil sa nájsť optimálne riešenie, ktoré vyústilo do teoreticky podloženého vyčlenenia slovného druhu častice. Najpodrobnejšiu definíciu častíc v širokom zmysle (častice reči) podáva, ako to vyplýva aj z predchádzajúcej analýzy jeho diela, v práci Ruský jazyk: „Časticami nazývajú sa klasy takých slov, kotoryje *obyčno* ne imejut vpolne samostojatel'nogo *real'nogo ili material'nogo značeniija*, a vnosiat glavnym obrazom dopolnitel'nyje ottenki v značeniija drugich slov, grupp slov, predloženiij ili že služat dl'a vyraženiija raznogo roda grammatičeskich (a sledovatel'no, i logičeskich, i ekspressivnych) otnošenij“ (Vinogradov, 1947, s. 663; podč. M. Š.), čím nadväzoval na dovtedy známe poznatky a súčasne naznačil celú škálu výskumných smerovaní pri analýze predložiek, spojok a častíc.

Kým predložky a spojky, ktorých vlastnosti sa významnou mierou podieľali na zovšeobecnenej definícii celej triedy častíc reči vrátane častíc v užšom, vlastnom význame, označuje V. V. Vinogradov v súlade s vtedajšou i dnešnou tradíciou za dve jasne vymedzené kategórie, pojmom častice vo vlastnom zmysle sa podľa neho zastrešujú viaceré nevel'ké skupiny slov spojené vlastnosťami hybridného – pologramatického, pololexikálneho – typu a prechodným postavením medzi príslovkami a modálnymi slovami na jednej strane a spojkami na druhej strane. Trieda častíc je tak hlboko vnorená do kategórie modálnych slov, že vznikajú a rozvíjajú sa nové, hybridné typy častíc – ruská lexika obsahuje množstvo príkladov na prechod modálnych slov medzi častice. No nie všetky častice spadajú do kategórie modálnosti, niektoré sú blízke spojkám, funkcie iných sa nachádzajú za hranicami modálnych vzťahov. „Poetomu ošibočnym i slučajnym dolžno byt' priznano mnenie, budto časticy ne nesut nikakich sintaksičeskich funkcij i grammatičeski protivostojat sojuzam i predlogam“ (c. d., s. 666).³⁰ Definíciu častíc vo vlastnom zmysle nachádzame

³⁰ Hranica medzi slovnodruhovou príslušnosťou tej istej lexémy k spojkám alebo k časticiam často neprebíha v rovine lexikálneho/lexématického významu, ale práve v rovine (syntagmatickej, vetnej –

podrobnejšie v kapitole Modálne slová a častice. Ich triedy: „Modálne slová a častice vymedzujú (opredel'ajut) hľadisko hovoriaceho subjektu na vzťah reči ku skutočnosti alebo na výber a funkcie jednotlivých výrazov v štruktúre reči. Vyjadrujú hodnotenie vypovedanej myšlienky alebo spôsobu jej vyjadrenia hraničia na jednej strane s „časticami reči“, so vzťahovými slovami, no jasne sa odlišujú od ich základných kategórií alebo tried (predložiek a spojok) svojimi syntaktickými funkciami“ (c. d., s. 725). Túto definíciu (niekedy iba málo, niekedy viac – i s čiastočným neporozumením – modifikovanú) nachádzame neskôr pri časticiach ako samostatnom slovnom druhu nielen v sovietskej lingvistike, ale aj v ďalších slovanských gramatikách vrátane slovenských (porov. ďalej, kap. 3).

Vlastné častice v kapitole o časticiach delí V. V. Vinogradov na osem základných tried (c. d., s. 666 – 674):

1. skupina zdôrazňovaco-obmedzovacích alebo vylučovacích častíc (*i, daže, daže i, vsjo, toľko, liš, choť, ved'; jedinstvenno, iskl'učitel'no, rešitel'no, položitel'no, opredelenno, prosto* a i.), z ktorých časť je pôvodná a prekrýva sa, najmä v zdôrazňovacej funkcii, so spojkami, so spojkovými významami, a časť v sebe zahŕňa funkciu zdôraznenia alebo obmedzenia s významami prísloviek alebo modálnych slov – v skupine sa tak nachádza niekoľko vrstiev častíc odlišujúcich sa „i po svojej štruktúre, i po svojom *semantičeskemu stroju*“ (c. d., s. 667; podč. M. Š.), pričom zohrávajú úlohu osobitných kvalitatívnych ukazovateľov zmyslovej stránky slov, pred alebo za ktorými stoja, alebo celej výpovede;

2. pričleňovacie častice (*tože, takže, k tomu že, i to, pritom, vsjo, ješčo* a i.) – ide o častice spojkového typu, ktoré ustanovujú rôzne vzťahy a spojenia medzi syntakticky oddelenými predmetmi myslenia a elementmi reči;

3. určovacie častice (*podlinno, imenno, kak raz, toč'-v-toč'* a i.), v ktorých sú takisto zreteľné odtienky spojkových významov súčasne s modálnymi príznakmi a ktoré slúžia na určenie, spresnenie konkrétneho slova, označenie konkrétnej charakteristiky;

4. ukazovacie častice (*vot, voi, eto, ono, nárečová vo* a i.) spolu so stotožňovacou časticou *že*, ktorá sa spája metódou aglutinácie so zámennými slovami a vytvára s nimi

spojka – a nadvetnej, textovej – častica) syntaxe; predložkový systém napr. vo francúzštine obsahuje viacero lexém patriacich v slovenčine a iných slovanských jazykoch medzi častice (porov. ďalej).

spojenia typu *tot že, tuda že, tam že, togda že* a i., slúžia nielen na ukazovanie na predmety a javy vonkajšieho sveta, ale aj na spájanie a ukazovacie zdôrazňovanie slov;

5. neurčité častice (*to, libo, nibud', koje* a i.) pridávajú význam neurčitosti slovám, s ktorými sa spájajú a pri ktorých sa stávajú v podstate slovotvornými elementmi, aglutinačnými (sufixálnymi alebo prefixálnymi) morfémi; podobne sa správajú aj slovesné častice *ugodno* a *by to ni bylo*;

6. kvantitatívne (alebo kvantitatívno-určovacie) častice (*počti, priblizitel'no, rovno, točno, čuť ne* a i.) sa ešte úplne neoddelili od prísloviek tvoriac hybridné typy slov (prísloviek-častíc), na ktoré sa navrstvujú veľmi výrazné odtienky modálnych významov;

7. záporové častice (*ne, ni*) – hoci sú len dve s jednoznačným významom negácie, odlišujú sa rôznymi odtienkami a spájateľnosťou (*ne* ako prefix pri slovesách na vyjadrenie záporu, *ni* aj ako „prívesok“ pri zámenách, ktorým pridáva zovšeobecňujúci význam: *kakoj-ni, gde-ni* a i.), a hoci sa pod silným vplyvom F. Miklošiča tradovalo, že ruský zápor nedisponuje modálnymi odtienkami, V. V. Vinogradov v osobitnej podkapitolke (c. d., s. 670 – 673) analyzuje dve základné modálnosti záporových častíc, a to kontrastno-potvrdzujúcu na potvrdenie protikladnej vlastnosti, stavu alebo deja oproti negovanému (*on ne durak vypit'*) a čisto záporovú s rôznymi stupňami a dôrazmi záporu – teda aj ruský zápor sa môže spájať s výraznými príznakmi subjektívnej expresívnosti na vyjadrenie modálno-hodnotiacich postojov hovoriaceho;

8. modálno-prislovesné častice (*by, pust', puskaj, da, -ka, požalujsta, nu*) vyjadrujú rôzne odtienky slovesnej modálnosti, pričom modálne funkcie základnej častice *by* sa nevyčerpávajú jej postavením v tvare podmieňovacieho alebo podmieňovaco-želacieho spôsobu, ale jej prostredníctvom sa realizujú modálne významy možnosti, želania a podmienky v infinitívnych konštrukciách a slúži aj ako prostriedok na vyjadrenie odtienkov hypotetickej modálnosti v neslovesných vetách typu *chorošo by, nedurno by, pora by*; rovnako aj ďalšie častice z tejto skupiny sú nielen súčasťou tvaru jednotlivých typov slovesných časov a spôsobov, ale vyjadrujú aj rôzne významy ako povzbudenie, dovoľenie, prikázanie, pozvanie, súhlas, dôraz.

Osobitné skupiny tvoria častice-spony (táto kapitola sa v prvej verzii z r. 1938 nenachádza) a iné triedy modálnych častíc, ktoré sú oproti prvému dielu podstatne prepracované a rozšírené. Za častice-spony považuje autor logické spony (svjazky) *eto*

a *kak* a medzi modálne častice zaraďuje opytovacie častice (*li, razve, neuželi, uželi*), rozkazovaco-opytovacie častice (*čto za*), častice vyjadrujúce nedôveru k cudzej reči (*budto*), k cudzím tvrdeniam a charakteristikám (*jakoby*), častice uvádzajúce cudziu reč (*mol, de*) a i. Medzi uvedenými časticovými lexémami sa nachádza viacero prechodných typov medzi slovom a morféomou, ktoré sa v ruských gramatikách analyzovali rovnocenne, a v istých fázach sa formová nesamostatnosť i značná významová ustrnutosť niektorých z nich (*-li, -ni, -ka, -to, by*) zovšeobecňovala na celú triedu častíc. V. V. Vinogradov v závere kapitoly o časticiach predpokladá, že ďalšie podrobnejšie analýzy častíc môžu priniesť nevyhnutnosť spojiť ich užšie so syntaktickou kategóriou modálnosti, čo sám hneď realizoval v nasledujúcej samostatnej kapitole o modálnych slovách a časticiach.

Trieda modálnych slov na vyjadrenie kategórie modálnosti má v ruskej a sovietskej gramatike toho obdobia (ale aj v súčasnosti) špecifické postavenie, je podrobne analyzovaná a rôznymi spôsobmi začleňovaná do sústavy slovných druhov a jazykového systému, postupne sa prichádza na jej prekrývanie nielen s príslovkami a časticami, ale aj s uvádzacími slovami a spojeniami, resp. sa ukazuje, čím sa modálne slová od nich odlišujú a delimitujú alebo naopak, aké prostriedky môžu slúžiť na vyjadrenie modality. V. V. Vinogradov zhrňa charakteristiku štruktúry modálnych slov ako

1. tesné spojenie s príslovkami,
2. existencia, súčasne s modálnymi slovami, množstva modálnych častíc, pričom hranica je tu veľmi pohyblivá,
3. rovnorodosť funkcií modálnych slov a častíc s funkciami slovesného spôsobu, ktorého význam modálne slová a častice dopĺňajú a zdôrazňujú,
4. rozšírenosť modálnych významov a odtienkov aj v iných typoch častíc v širokom zmysle okrem predložiek,
5. funkčná blízkosť modálnych slov a častíc s uvádzacími vetami a syntagmami (c. d., s. 728 – 729).

„Klass modal'nych slov i častic v ego sovremennom vide predstavľajet soboju produkt složnych izmenenij grammatičeskogo stroja russkogo jazyka“ (c. d., s. 731), v ktorom sa stretávajú slová a výrazy s rôznou stavbou a rôznym významom, ale modálnosťou sú si natoľko blízke, že sa na istom stupni analýzy ani nedajú rozčleniť.

Jednako však autor považuje za nevyhnutné zorientovať sa v sústave modálnych častíc, a to z hľadiska etymologického, z hľadiska ich pôvodu (c. d., s. 731 – 734):

1. modálne slová alebo formy rôznych slovných druhov s modálnou funkciou, ktoré sa vzťahujú na celú vetu, sa ľahko stávajú časticami oslabovaním ich lexikálneho významu alebo zmenou ich gramatickej funkcie – platí to najmä o tých modálnych slovách, ktoré poukazujú na citáty z cudzej reči, na subjektívne podfarbené tlmočenie cudzej reči (*mol, deskať, grit* alebo *gyt* a i.);

2. druhá skupina modálnych častíc vznikla zo slovesných foriem vyjadrujúcich subjektívne hodnotenie nejakej myšlienky, vyjadrenia alebo emocionálny vzťah k nim zo strany hovoriaceho (*čaj, znať, čuť*);

3. tretia skupina pochádza zo slovesných foriem vyjadrujúcich výzvu k spolubesedníkovi alebo obracajúcich jeho pozornosť na niečo konkrétne v komunikácii – soobščeniji (*viš, požaluj, nebos'* a i.);

4. štvrtá skupina patrí k formám pomocného slovesa v spojení so zámenami a je totožná so spojkami (*kak by, budto by, ne to čtoby*);

5. piata, najpočetnejšia skupina je zámenného pôvodu a je čiastočne totožná so spojkami a príslovkami (*avos', čto li, nikak, kak-to* a i.);

6. šiesta skupina pochádza z prísloviek a je totožná čiastočne s nimi, čiastočne so spojkami (*prосто, priamo, slovno* a i.);

7. skupina prechodných častíc spojkovo-príslovkového typu (*naprotiv, naoborot, vpročem* a i.);

8. skupina totožná so zámenami (*nu, nda* a i.);

9. deviata skupina je produktom zrastu rôznych spojení slov s časticami (*možet byť – možet, to-to i jest'*).

Môžeme zhrnúť, že 1. a 2. skupina obsahuje klasické charakteristiky, s ktorými sa stretávame pri parentézach alebo uvádzacích slovách, neskôr pri časticiach, 3. skupina predstavuje pragmatickú charakteristiku jedného druhu častíc, v 4. – 8. skupine sa pozornosť sústreďuje na formu konkrétneho slova a prelínanie častíc s príslovkami, spojkami, zámenami, citoslovcami, ako aj na spájateľnosť s jednotlivými slovami alebo celými vetami, čo bola azda najfrekvencovanejšia oblasť opisu vlastností častíc vo všetkých vtedajších gramatikách, posledná skupina obsahuje dvojslovné a konštrukčné spojenia či zrasty. Sústavu kategórie modálnosti tvoria

okrem uvedených modálnych častíc aj modálne slová a modálne spojenia slov (frazologické jednotky). Medzi modálne slová, ktorých hranica s modálnymi časticami, ako konštatuje V. V. Vinogradov, je takisto veľmi neurčitá, patria predovšetkým slová príslovkového pôvodu s hybridným príslovkovo-modálnym významom (*dejstvitel'no, bukval'no, verno, podlinno* a i.), množstvo modálnych slov rovnakého typu ako kategória stavu (*vidno, polno, poňatno* a i.), formy prítomného-minulého času osobných aj neosobných tvarov sloves a infinitívy (*vidiš, govoriat, govoritsia, priznaťsia* a i.), málo produktívne predložkové i bezpredložkové tvary podstatných mien s príslovkovým významom (*slovom, v častnosti* a i.). Modálne spojenia tvoria slovesné a menné frázy, ktorých časť (jedno slovo alebo aj viac slov) predstavujú častice, resp. vo vtedajšom ponímaní modálne slová (*sobstvenno govoria, tak skazať, bog znajet, odnim slovom, v samom dele, v konce koncov* a i.).

Klasifikácia modálnych slov, častíc a idiómov na základe významu a fungovania, ktorá v iných analýzach obsahovala zvyčajne tri alebo štyri skupiny, je u V. V. Vinogradova (c. d., s. 736 – 742) oveľa podrobnejšia – obsahuje dvanásť základných skupín:

1. modálne slová a častice označujúce cudzí štýl výpovede, subjektívnu interpretáciu cudzej reči a jej hodnotenie zo strany hovoriaceho (*mol, de, deskať, budto, budto by, slyšno* a i.), s ktorými je blízky typ vložených substantívnych (*po svidetel'stvu takogo-to, po mneniu, po slucham* a i.) a slovesných syntagiem (*govoriat, kak govoritsia* a i.);

2. modálne slová obsahujúce hodnotenie samotného štýlu, spôsobu vyjadrenia (*bukval'no, otkrovenno govoria* a i.), signalizujúce prechod od jedného štýlu k druhému, z jedného spôsobu vyjadrovania k inému (*to-esť, inače govoria* a i.) alebo k zovšeobecneniu (*slovom* a i.);

3. modálne slová a ustálené spojenia označujúce charakter expresívnosti a emocionálnosť výpovede, zdôrazňujúce expresívne odtienky výrazov (idiómy a frázy typu *ne v obidu bud' skazano*);

4. modálne slová, častice a idiómy poukazujúce na emocionálno-vôľový vzťah hovoriaceho k predmetu vyjadrenia (*čego dobrogo, pravo, čaj, požaluj* a i.), s ktorými významovo úzko súvisia produktívne vložené syntagmy (*k sožaleniu, k sčastiu* a i.) a slovesno-modálne slová (*priznajus, vidat'* a i.);

5. modálne slová označujúce logické (subjektívne a objektívne) hodnotenie komunikácie (*verojatno, možet byť, v samom dele* a i.);

6. modálne slová a spojenia vyjadrujúce vzťah obsahu fragmentu reči ku kontextu, ktoré, hoci nevyjadrujú vzťah spájaných syntaktických jednotiek, ale označujú rôzne logické alebo expresívne vzťahy nasledujúceho fragmentu reči k predchádzajúcemu, predsa sú funkčne najbližšie spojкам (*vpročem*), ale aj příslovkám (*naoborot, naprotiv*), ba slovo *naprotiv* aj významu predložky;

7. modálne slová označujúce číselné usporiadanie vyjadrení a súčasne obsahujúce v konkrétnej hierarchizácii isté hodnotenie, subjektívnu klasifikáciu faktov a javov (*vo-pervykh, v-četyrtykh* a i.);

8. modálne slová vyjadrujúce subjektívnu neočakávanosť pripomínania, asociatívnosti (*kstati, odno k drugomu, k tomu že* a i.), funkčne blízke so spojками;

9. malá skupina porovnávacích častíc a častic-prísloviek vyjadrujúcich modálne hodnotenie niektorého z hlavných vetných členov, zvyčajne prísudku, čím sa približujú k modálnym sponám (*slovno, kak budto, točno* a i.);

10. modálne slová typické pre dialogickú reč obsahujúce výzvu k spolubesedníkovi, snahu upozorniť ho na niečo, zdôrazniť mu niečo a vyvolať v ňom konkrétny vzťah ku komunikácii (*vidiš, znaješ, izvinite* a i.) – autor ich charakterizuje aj ako prechodný typ medzi kategóriou modálnosti a citoslovcami;

11. modálne slová obsahujúce subjektívne hodnotenie stupňa alebo miery nejakého úsudku o množstve, kvantite (*samoje bolšeje, po krajnej mere, jedva li ne* a i.);

12. prechodné, hybridné typy slov a výrazov, napr. citoslovčia vo funkcii modálneho, emocionálneho hodnotenia výpovede sa stávajú modálnymi slovami (*slava bogu, šut znajet* a i.).

Podrobnosť tejto klasifikácie však nespočívala v presnej delimitácii častíc a modálnych slov (iba v 2., 5., 7., 8., 10. a 11. skupine, teda v polovici prípadov, nachádzame čisto modálne slová, v 9. skupine čisto častice, resp. spolu s prechodnou skupinou častice-príslovky, ostatné skupiny obsahujú bez rozlíšenia spolu modálne slová a častice, prípadne aj s idiómami, modálne slová a ustálené spojenia a pod.), ale v rozpoznaní a opísaní ich rôznych významov a funkcií. Je tu zrejme prelínanie modálnych slov a častíc, ich miestami idiomatická a frazematická povaha, ako aj

výrazný hodnotiaci, emocionálny a expresívny, niekedy naopak logický a objektívny charakter uvedených slov.

Predposledný paragraf v kapitole o modálnych slovách a časticiach a ich klasifikácii venuje V. V. Vinogradov modálnej funkcii opytovacích slov a častíc (v GRJ 1 potom nachádzame samostatnú skupinu opytovacích častíc; porov. ďalej), pričom ako opytovacie slová konkretizuje príslovky a spojky. „Odtlačok modálnosti je na všetkých opytovacích slovách, no najbližšie zo všetkých sú ku kategórii modálnosti tie, ktoré sa zhodujú so základnými typmi modálnych slov aj v syntaktických funkciách“ (c. d., s. 742). Veľmi podrobne analyzuje napr. opytovacie slovo *razve* – s odtienkom údivu, pochybnosti alebo nedôvery, v rečníckej otázke dokonca na vyjadrenie istoty o protikladnej otázke, ktoré sa používa aj mimo otázky a vtedy vyjadruje predpoklad, neistotu, možnosť.³¹ V záverečnom odseku formuluje hypotézu o paralelnej skupine rozkazovacích slov a častíc, ktorú hneď vyvracia konštatovaním, že „v ruskom jazyku takmer niet osobitných slov a častíc (okrem, možno, častice *čto za*, ktorá sa však používa aj v opytovacom zmysle) špeciálne pridelených rozkazovacej intonácii“ (c. d., s. 743).

V poslednom paragrafe sa V. V. Vinogradov zaoberá veľmi špeciálnou otázkou – pri žiadnom inom slovnom druhu uňho túto tému nenájdeme: rozdielom medzi knižným a hovoreným jazykom v používaní modálnych slov a častíc (c. d., s. 743 – 744). Pre obidve štýlové podoby charakterizuje rovnaké funkcie modálnych slov a častíc, a to logické, expresívne a štylistické funkcie, no v hovorenej reči „oni inogda služad svojeobraznoj „alogičeskoj“, ekspressivnoj pripravoj reči i daže jejo ornamentacijej“ (tamže). Ako také sa modálne slová a častice, ale aj iné výrazy v modálnej funkcii stali charakteristickým prostriedkom realistického dialógu v jazyku umeleckej literatúry 19. a začiatku 20. storočia. Neraz pritom išlo o nepotrebné, nezmyselné používanie takých knižných uvádzacích slov, ktoré prenikli do bežnej reči dediny, ako *konečno* alebo *dejstvitel'no*, resp. frekventované *tak skazať*, a ktoré ju v rámci automatizmu zanešvárili, „zasmetili“ prázdnyimi modálnymi slovami. Ale zrejmy je aj opačný proces: modálne slová zo živej ústnej reči, ktorá je afektívnejšia a aktívnejšia ako knižný jazyk a je ich prirodzenou živnou pôdou, prenikajú do oblasti

³¹ Na viacerých miestach, ako aj u ďalších autorov tohto obdobia nachádzame pri výkladoch o časticiach neraz veľmi detailné výklady obsahujúce nielen výklad významu, ale aj opisy rôznych aspektov častíc vrátane syntaktických a pragmatických funkcií, spájateľnosti a pod.

spisovno-knižného vyjadrovania, kde vytvárajú veľmi zložité, syntakticky rôznorodé spôsoby a formy vyjadrenia modálnosti reči, bohaté na expresívne a intelektuálne odtienky (porov. c. d., s 744).

Isté zhrnutie, vyčistenie predchádzajúcich analýz nachádzame vo V. V. Vinogradovom vedenej a sčasti aj koncipovanej GRJ 1. V úvodnom vstupe v podkapitolke o častiach reči predstavuje deväť slovných druhov tradične vymedzovaných ruskými gramatikami, ku ktorým v súčasnosti pribudol desiaty – častice. Modálne slová sa ako samostatná skupina v tejto úvodnej časti nespomínajú vôbec, o kategórii stavu je len stručná zmienka pri príslovkách, konkrétne pri skupine predikatívnych prísloviek, ktoré „niektorí ruskí jazykovedci vyčleňujú ako osobitnú gramatickú kategóriu – kategóriu stavu“ (GRJ 1, s. 40).

Hneď za príslovkami, teda na siedmom mieste v desaťčlennej sústave slovných druhov, nasledujú častice, čo (na rozdiel od súčasného usporiadania s časticami na predposlednom, akoby odsunutom mieste) lepšie zodpovedá ich viacerým úzkym vzťahom s príslovkami a inými predchádzajúcimi, hlavnými slovnými druhmi. Túto spätosť uvádza V. V. Vinogradov pri charakteristike častíc ako východisková: „Slová tvoriace triedy častíc patria medzi pomocné slová, hoci niektoré z nich sú blízke príslovkám (preto sa často z tejto poslednej kategórie ani nevyčleňujú). Podobne ako príslovky aj častice sa môžu spájať s inými slovami a dokonca s celými vetami pridávajúc im konkrétny významový odtienok... Na rozdiel od prísloviek však častice **pomenúvajú** (*nazyvajú*; podč. M. Š.) konkrétny vzťah hovoriaceho alebo autora, alebo niekedy aj účastníka deja k oznamovanému alebo označovanému (soobščajemomu ili oboznačajemomu)... Prevažná väčšina častíc slúži na vyjadrenie modálnych vzťahov“ (tamže).

Vo vlastnej kapitole o časticiach už autor nestavia ich definíciu na spoločných a rozdielnych vlastnostiach s príslovkami, ale vymedzuje ich jednoducho ako tie pomocné slová, „ktoré slúžia v reči na vyjadrenie rôznych významových odtienkov jednotlivých slov alebo celej vety“ (c. d., s. 639). Ide o zúžený výklad oproti predchádzajúcemu, ako keby autor už nechcel opakovať, čo bolo v úvode, a sústredil sa na ďalšie charakteristiky častíc. Ako ich základný gramatický príznak uvádza nesamostatnosť a nemožnosť plniť syntaktické funkcie, hoci, ale iba za istých podmienok (v dialógu), môžu tvoriť aj samostatnú výpoveď. Zložitosť

a nerovnorodosť sústavy častíc sa tak prejavuje aj v tom, že jedny sa nemôžu používať samostatne, plnia tie isté funkcie ako tvary slov, iné môžu stáť dokonca ako samostatné, modálne zafarbené výpovede. Osobitne sa im ako slovám-vetám venujú autori syntaktickej časti GRJ (porov. ďalej). V porovnaní s ostatnými slovnými druhmi sa častice správajú špecificky aj z hľadiska postavenia v reči: niektoré majú pevné umiestnenie (prepozitívne alebo postpozitívne), iné sa vyznačujú voľným postavením v závislosti od zmyslu výpovede.

Viacere z týchto opisov sa v predchádzajúcich prácach V. V. Vinogradova nenachádzali, vidíme tu značný posun oproti nim, nová je i klasifikácia častíc. Na základe významu ich autor delí na štyri základné skupiny, v rámci ktorých vyčleňuje špecifické podskupiny:

1. Častice vyjadrujúce rôzne významové odtienky významu slov v reči

a) ukazovacie častice: *von, vot, eto*, ktoré okrem ukazovania môžu mať význam spresnenia alebo nadobudnúť emocionálny odtienok (*vot*), alebo sa používajú aj na zdôraznenie (*eto*),

b) určovacie častice: *imenno, kak raz, podlinno, počti, priblizitel'no, rovno, toč'-v-toč', točno, čuť ne*, ktoré pomáhajú pri spresnení významu slova a sú natoľko blízke príslovkám, že od nich ešte nie sú úplne oddelené,

c) vyčleňovaco-ohraničovacie častice: *vsjo, jedinstvenno, isključitel'no, liš, razve liš, počti, tol'ko, tol'ko liš, choť, choť by*, vzťahujúce sa k tomu slovu, ktoré logicky vyčleňujú z vety, takisto sú veľmi blízke príslovkám,

d) zosilňujúce častice: *daže, že, i, uže (už)*, ktoré zosilňujú vyjadrenie reči podčiarkujúc význam konkrétneho slova vo vete alebo celej vety (napr. častica *že (ž)* zdôrazňuje výpoveď alebo tvrdenie, v opytovacích a pobádacích vetách zdôrazňuje otázku a pobádanie);

2. Častice vnášajúce do reči modálne a modálno-vôľové odtienky – z hľadiska významu sú veľmi rôznorodé

a) modálno-vôľové častice: *by, nu, daj, davaj, puskaj, pust'*, prislovesná častica *-ka*, ktoré zvyčajne stoja pri prísudkovom slovese a dopĺňajú jeho význam o odtienok želania, rozkazu, povzbudenia, možnosti, povinnosti,

b) modálne častice vyjadrujúce vzťah k skutočnosti:

- kladné častice: *da, tak*, nižšie hovorové *aga*, ktoré sa používajú v kladných vetách alebo v odpovedi,
 - záporové častice: *ne, ni, net*, ktoré sa používajú ako základný prostriedok na vyjadrenie záporu, nesúhlasu v rôznych funkciách (*ne* pri akomkoľvek vetnom člene, no najčastejšie pri prísudku, *net* na začiatku vety, *ni* sa nachádza vo vetách spolu s *ne* a *net*, stojí zvyčajne pred podstatným menom v genitíve a okrem záporu vyjadruje aj zosilnenie),
 - opytovacie častice: *li (l'), a, da, da nu, razve, neuželi*, zastarané *uželi, užel'*, ktoré okrem opytovacej funkcie môžu v niektorých prípadoch vyjadrovať aj doplnujúce odtienky rôznych modálnych a emocionálnych významov,
 - častice označujúce subjektívnu reprodukciu cudzej reči: *de, deskať, mol*, ktoré sa používajú zvyčajne iba v hovorenej reči,
 - častice vyjadrujúce vzťah k hodnovernosti vypovedaného: *avos', vriad li, edva li ne, požaluj, čaj, čuť li ne*,
 - porovnávacie častice: *budto, kak budto, kak by, slovno*, ktoré sa používajú pri porovnávaní blízkych, podobných javov, udalostí, dejov a pri poukazovaní na predpokladané deje;
3. Častice vnášajúce do reči emocionálne, expresívne odtienky
- častice s rôznymi významovými odtienkami môžu zdôrazňovať emocionálnu stránku reči, zosilňujúc jej vyjadrenie: *ved', nu i, prosto, priamo, strast'* (hovorové), *to-to, čto za*,
 - spojenia častíc ešte expresívnejšie vyjadrujú rôzne odtienky základného významu výpovede: *vot ved', vot už, iš ved', tak vot, vot to-to, gde tak, kuda kak, kuda tut*;
4. Častice plniace slovtvornú a tvarotvornú funkciu
- a) častice tvoriace rôzne slovesné formy: *by, byvalo, da, pust'*,
 - b) častice vnášajúce význam neurčitosti sa používajú v rámci zámen a zámenných prísloviek alebo v spojení s nimi: *ne, koe-, -to, -libo, -nibud'*,
 - c) záporové častice vyjadrujúce zápor a pomáhajúce pri tvorbe neurčitých a záporových zámen a prísloviek: *ne, ni*, ktoré nesplývajú do jedného slova so zámenami (c. d., s. 640 – 651).

V porovnaní s predchádzajúcimi gramatickými prácami V. V. Vinogradova je tu zjavný posun ku koncízosti a syntetizácii rozsiahlych analýz, k zosúladieniu opisu častíc so súčasnými gramatickými teóriami a metódami opisu. Vo všetkých jeho dielach, ale aj v dielach iných autorov však nájdeme prekryvanie uvádzacích slov a ich významov, vymedzených v GRJ 2, s časticami vymedzovanými v morfológii (napr. slová *kstati*, *znaješ*, *požaluj*, významy vzťahu/hodnotenia hodnovernosti výpovede, citového hodnotenia, expresívneho charakteru a pod.). Na tento aspekt on sám aj upozorňoval (Vinogradov, 1947, s. 729; porov. vyššie). Podobne sa prekývajú častice a/alebo uvádzacie slová aj so slovami-vetami, ktoré sú v GRJ 2 opísané ako:

1. modálno-odpovedné a opytovacie slová-vety
 - a) kladné slová-vety: *da*, *tak*, *chorošo*, *ladno*, *točno*, *aga*, *kak že*, *eščo by*, *verno*, *konečno*, *praviľno*,
 - b) záporové slová-vety: *net*, *ni-ni*, *nepravda*, *nepraviľno*,
 - c) opytovacie slová-vety: *da*, *net*, *idet*, *ničego*, *konečno*, *chorošo*, *neuželi*, *razve*, *nu*,
2. emocionálno-hodnotiace slová-vety
3. pobádacie slová-vety
4. jednoslovné vety vyjadrujúce privítanie, vďačnosť, prosbu, ospravedlnenie a pod. (GRJ 2, s. 79 – 88).

Posledné tri skupiny tvoria zámená a výrazy, ktoré by sme dnes označili zväčša za citoslovčia.

Prístup V. V. Vinogradova k slovným druhom, osobitne k časticiam, sa stal viac či menej zjavne inšpiratívnym na dlhý čas pre celú sovietsku i širšie slovanskú lingvistiku (ako na klasický zdroj sa už naňho nie vždy presne uvádzali odkazy, jeho závery sa postupne šírili voľne ako súčasť všeobecne známych a platných poznatkov). Vplyv jeho gramatickej teórie je zjavný aj v slovenskej jazykovede, najmä v 50. a 60. rokoch 20. storočia (porov. nasledujúcu kap. 3). Vinogradovovský smer v riešení otázky slovných druhov primárne na báze syntaktickej funkcie vo vete, výpovedi a vyčleňujúci desať slovných druhov sa vymedzuje oproti klasickému s deviatimi slovnými druhmi vyčlenenými predovšetkým na báze slova ako izolovanej jednotky s istým významom a tvarom.³² V ruskej lingvistike má však stále živnú pôdu aj otázka

³² D. Kollár (1983, s. 50) uvádza aj tretí, sunikovský smer vychádzajúci zo všeobecných jazykových významov a vyčleňujúci štyri základné slovné druhy (porov. vyššie).

modálnych slov a ich potencie byť samostatným slovným druhom – za také sú označované vo viacerých súčasných ruských gramatikách a lexikografických dielach i v individuálnych výskumných prácach (napr. Gladrow, 2007; prehľad prístupov aj s odvolávaním sa na V. V. Vinogradova porov. u Pankov, 2003). Zohľadňuje a potvrdzuje sa tak špecifikum daného jazykového systému a jeho jednotlivých prostriedkov v porovnaní s inými, aj príbuznými jazykmi, kde modálne slová nemajú/nedostávajú takýto status ako samostatné lexikálno-gramatické triedy slov, ale sa vymedzujú naprieč slovnými druhmi ako vlastnosť/schopnosť rôznych lexikálnych jednotiek. Pre ruský jazyk sa takto opisuje „kategória“ modálnych slov – vo funkcii uvádzacích slov – v Ruskej gramatike N. Ju. Švedovovej (1., 2., 1980), kde sa aj častice, v ich rámci tzv. častice-spojky, modálne častice, ale aj častice-frazeologizmy, podrobne analyzujú prevažne v druhom, syntaktickom zväzku ako konkrétne prostriedky jednoduchej vety (želacie, opytovacie, pobádacie a i.), slúžiace najmä na vyjadrovanie subjektívno-modálnych významov, ktoré sa vyjadrujú ako samostatnými prostriedkami aj modálnymi slovami. Osobitná pozornosť sa v ruskej lingvistike venuje časticiam aj z hľadiska ich špecifickosti v hovorenej reči (Vasilieva, 1964), z hľadiska presupozície a aktuálneho členenia výpovede (Toropova, 1978), z hľadiska ich funkcií vo výpovedi (Nikolajeva, 1985), zo sémanticko-pragmatického (Kobozeva, 1989, 1990), komunikačného (Borisova, 1990) a gramaticko-pragmatického hľadiska (Gladrow, 2007). Komplexný pohľad na 126 ruských častíc poskytuje Slovník ruských častíc (Šimčuk – Ščur, 1999). Napriek viacerým podrobným analýzám ostáva otázka podstaty častíc a celej triedy tzv. pomocných slov otvorená: „Intuitívna predstava o tom, že jedny slová „pomenúvajú“ a druhé „pomáhajú“, jedny sú odrazom reality a druhé skôr jazyka, jedny majú „priviazky“ (extenzionál) v skutočnosti a druhé nie, a preto nemôžu mať samostatnú funkciu v štruktúre vety, zodpovedá vo všeobecnosti rôznosti štruktúr poznania zachytených v uvedených triedach, ba samotnému typu informácie zachytenej v týchto štruktúrach. Ostáva vyjadriť poľutovanie, že rozdiely v chápaní pomocných slov na jednej strane (napr. spojok alebo modálnych častíc) a plnovýznamových slov na druhej strane sa zatiaľ nestali predmetom experimentálneho výskumu“ (E. S. Kubriakova: Jazyk i znanie. Moskva, 2004; cit. podľa Gladrow, 2007, s. 304).

V prehľade ustaľovania slovnodruhovej sústavy jazykov, osobitne ruského jazyka, sa ukazuje:

- rozmanitosť prvotných, aj formálnych syntaktických prístupov k časticiam, ktoré sa najskôr neskúmali ako lexémy, ale ako syntaktické a komunikačné prostriedky (parentézy, uvádzacie vety/slová, slová-nositele nesamostatných gramatických kategórií);
- existencia názorov o lexikálnom význame týchto syntaktických prostriedkov (parentéz, uvádzacích slov/viet), označovaných aj ako slovné výrazy adverbiálneho významu alebo vetného charakteru;
- prekryvanie (zrejme neúmyselné) medzi parentézami a uvádzacími vetami a formami ich vyjadrenia i opisovanými významami na jednej strane a časticami či modálnymi slovami na druhej strane aj v jednom a tom istom gramatickom diele;
- pomerne zhodné a stabilné vymedzovanie základného inventára predložiek a spojok a ich významov/funkcií oproti frekventovane zdôrazňovanej rôznorodosti a neuchopiteľnosti významov uvádzacích slov či neskôr modálnych slov a častíc;
- zovšeobecňovanie vlastností všetkých tzv. pomocných slovných druhov na základe opisu niektorých z nich – projekcia vlastností predložiek a spojok ako gramatických prostriedkov na častice, projekcia charakteristiky „prázdnych“, nesamostatných slov/morfém na všetky častice;
- spätosť častíc so sémantickou, významovou stránkou viet/výpovedí, ale aj slov, s ktorými sa „spájajú“;
- možnosť zaraďovať častice do prechodného pásma medzi plnovýznamovými a neplnovýznamovými slovnými druhmi v súvisi s explicitnými formuláciami o tom, že sú „viac lexikálne“ ako ostatné pomocné slová, že majú schopnosť pomenúvať a majú svoju sémantickú stavbu, svoj „semantičeskij stroj“;
- zložitosť poznávania a adekvátneho opisu častíc ako špecifických (neparadigmatických, nesyntagmatických a nejednovýznamových) jazykových prostriedkov;
- akcentovanie rôznych vlastností týchto jazykových prostriedkov v rôznych jazykoch a teóriách, napr. pre ruské častice sú dôležité a systematicky opísované prozodické vlastnosti.

Ruskí a neskôr sovietski lingvisti konca 19. a prvej polovice 20. storočia dosiahli nesporné výsledky pri odhaľovaní systémových vlastností jazykového systému, ba poukazovaním na pragmatickú stránku parentéz/uvádzacích slov a spojení alebo modálnych slov/častíc či vinogradovovským syntakticko-funkčným prístupom prekročili systémovosť vtedajšej lingvistickej paradigmy a kládli dobré východiská pre moderné opisy. Poznanie a využívanie výsledkov ich výskumov aj v slovenskej jazykovede a iných slovanských gramatikách súviselo s príbuznosťou jazykov a možnosťou aplikácie teoretických východísk pri riešení tých istých alebo podobných otázok.

2.3 Význam a funkcia častíc v opisoch slovanských jazykov

Čas a spôsob osamostatňovania častíc ako slovného druhu v užšom ponímaní (teda vlastných častíc), ako sme ho predstavili v predchádzajúcich častiach, odlišuje tento slovný druh od ostatných. Častice boli vymedzené a prijaté ako samostatný slovný druh v slovanských jazykoch v polovici minulého storočia, no v jednotlivých, niekedy aj v príbuzných jazykoch sú rôzne definované a ich triedy rôzne naplnené.

V západogermánskych a románskych filológiách sa v gramatikách a lexikografických opisoch naďalej pracuje zväčša s deviatimi (bez samostatných častíc), príp. s ôsmimi (aj bez čísloviek) slovnými druhmi; porov. napr. *Grundzüge einer deutschen Grammatik* (1981), kde sa v úvodných vyčísleniach slovných druhov na s. 491 – 492 častice síce spomínajú, no samostatná kapitola o nich sa v ďalšom výklade nenachádza. Značne disparátne v tejto súvislosti vyznieva slovnodruhovú spracovanie príslušných ekvivalentov najmä v prekladových slovníkoch: lexéma, ktorá je v jednom (slovanskom) jazyku označená ako častica, je v druhom jazyku príslovkou alebo nemá nijaké slovnodruhovú označenie. Podobne problematcky sa s touto nerovnováhou vyrovnávajú gramatiky pre učiacich sa daný jazyk z typologicky odlišného jazykového spoločenstva. Napr. v dodnes používanej gramatike angličtiny pre cudzincov (Hais, 1978) sa v úvode k slovným druhom konštatuje: “podľa tradičného delenia, ktorého sa pridržia väčšina gramatík, rozoznávame v angličtine” 9 slovných druhov, t. j. bez častíc (c. d., s. 27). V časti o príslovkách sa však častice explicitne spomínajú, hoci nie na úrovni samostatného slovného druhu: “medzi

príslovky zahrňujeme aj: ... 2. Opytovacie častice ... 3. Časticu *ago* ... 4. Častice, ktoré fungujú ako spojky v priradovacích súvetiach ... V podradovacích súvetiach fungujú ako spojky tieto častice: *once, how, when, where, why* ... 5. Medzi príslovky zaradujeme aj parentetické slová s modálnym významom, ktoré hovoriaci používa na vyjadrenie svojho postoja k slovesnému deju, ako sú: *certainly, indeed, luckily, perhaps, possibly* ...” (Hais, c. d., s. 320 – 321). V nemeckých a francúzskych gramatikách určených pre slovenských, resp. českých používateľov sa väčšina častíc takisto uvádza medzi príslovkami, spojkami, predložkovými výrazmi (najmä vo francúzskej tradícii), no sú v nich aj samostatné kapitoly o časticiach, resp. ako slovný druh sa osobitne vyčleňujú uvádzacie výrazy (porov. napr. Marko, 1991; Hendrich – Radina – Tláskal, 1991).

Podobne ambivalentne v tomto smere postupuje aj F. Štícha vo svojej porovnávacej gramatike, v ktorej označuje ako častice nielen české, ale aj príslušné nemecké výrazy. Tie však často pomenúva internacionálnym pojmom *partikula* a v duchu nemeckej tradície chápania *partikul* v širšom zmysle zaraduje jednotlivé výrazy do konkrétnych tried adjektívnym prívlastkom: *spojková partikule, zájmenná partikule* a pod. (Štícha, 2003).

V čiastkových výskumoch sa častice objavujú v takom rozsahu a analyzujú sa z natoľko rozmanitých aspektov (význam, funkcia, modálnosť, uplatnenie v komunikačných aktoch a v aktuálnom členení výpovede, emocionálnosť), že sa napr. v nemeckej lingvistike, o. i. v súvislosti s tzv. komunikačno-pragmatickým obratom, hovorí o samostatnej “lingvistike *partikul*” (porov. Helbig, 1991; tam aj prehľad najmä nemeckej literatúry) či *partikológii* (Rinas, 2013), resp. sa súčasná európska gramatika označuje ako gramatika predovšetkým o časticiach (Bálgarski ezik, 1997, s. 98, kde sa toto označenie vzťahovalo na 70. a 80. roky 20. st.).

Na rozdiel od ostatných slovných druhov, ktoré boli vymedzené pozitívne, na základe prítomnosti istých spoločných, kategoriálnych vlastností (lexikálnych, morfológických, syntaktických), častice boli vymedzené negatívne. Negatívny spôsob vymedzovania častíc, v tomto prípade voči modálnym slovám, sa výrazne uplatnil v gramatike hornolužickej srbčiny, v ktorej sa registruje iba 40 časticových lexém: „a) modálne slová majú vetnú platnosť, častice nie, b) modálne slová môžu stáť samostatne ako reakcia na oznámenie alebo odpoveď na zisťovaciu otázku, častice

nie...“ (Faßke – Michalk, 1981, s. 766). Veľkú samostatnú skupinu teda predstavujú v opise hornolužickej srbčiny modálne slová, medzi ktorými však nachádzame výrazy hodnotené v iných jazykoch ako častice, napr. *bohudžak*, *bohužel*, *skoro*, *takrjec*, *w skutku*, *woprawdže* (c. d., s. 757 – 765).

V súvisi s procesom vyčleňovania lexém z iných slovných druhov a ich včleňovania medzi častice sa častice označujú aj ako „zvyškový“ slovný druh (Restgruppe der Partikeln, porov. Grundzüge einer deutschen Grammatik, 1981, s. 490 – 491). Charakter „zostatkovosti“ sa v podstate od stredoveku podobne pripisoval celej makrotriede partikúl v širokom zmysle, osobitne príslovkám (Čermák, 1997, s. 254; Isačenko, 1965, s. 245). Spomedzi iných slovných druhov, najmä spomedzi už skôr vyčlenených prísloviek, sa do slovného druhu častice postupne selektovali slová, ktoré v pôvodnom zaradení nespĺňali alebo príliš prekračovali príslušné kategórie a kritériá: „Častice sú teda formálne nevyhranená skupina slov. Hovorí sa o nich ako o slovnom druhu preto, že niekedy ich funkciu vo vete nemožno pokladať ani za spojovaciu ani za príslovkovú“ (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 326 – 327).

Kým v hlavných slovných druhoch sa zvyčajne od začiatku ich ustáľovania definoval kategoriálny význam a pri predložkách a spojkách sa význam stotožňoval s jasne rozpoznateľnou a vymedziteľnou gramatickou funkciou a na tomto základe sa jednotlivé slová zaraďovali do príslušných tried, pri časticiach sa v podstate najprv „naplnil“ slovný druh „zvyškami“ z iných slovných druhov, príp. sa v niektorých jazykoch diferencovali častice a modálne slová (ruština, nemčina) a potom sa hľadalo, čo by tie slová mohlo spájať. Neuvažovalo sa pritom o ich vlastnom lexikálnom význame, ale o rozličných funkciách v komunikácii, vo výpovedi (ako východisko klasifikácie sa však uvádzala sémantika, porov. Běličová, 1991), keďže podľa príslušnosti k neplnovýznamovým, gramatickým slovám sa časticiam na rozdiel od (v niektorých prístupoch) osobitne vymedzovaných modálnych slov (samostatný) lexikálny význam a priori neprisudzoval.³³

³³ Domáce termíny plnovýznamový – neplnovýznamový ako ekvivalenty internacionálnych termínov autosémantický – synsémantický akoby trochu posúvali pôvodný význam druhý z dvojice gréckych termínov (synsémantický = majúci význam spolu s niečím) do polohy antonyma: plnovýznamový = s plným významom – neplnovýznamový = nie s plným významom = so žiadnym významom. Tento posun môžeme registrovať vo viacerých definíciách častíc, vo formuláciách typu „nemajú, neobsahujú lexikálny význam“ (porov. ďalej), podobne pri opise ich syntaktických vlastností, kde sa takisto uplatňuje dvojica termínov s predponami *auto-* a *syn-*, napr.: „Podľa syntaktického kritéria (schopnosť fungovať ako vetný člen, a teda vstupovať do syntagmatických spojení) sa slovné druhy delia na: a) autosyntagmatické ...; b) synsyntagmatické (nemajúce úlohu vetného člena) – predložky, spojky

Na začiatku vyčleňovania častíc ako samostatných skupín slov, ako sme to prezentovali vyššie (*usilitel'nyje, ili vydelitel'nyje slova, vvodnyje, povelitel'nyje, otricateľnyje, voprositel'nyje slova*), stál aj taký názor, že *častičnyje* (služobné) slová „potomu besformenny, čto predstavľajut soboj čistuju formu, odnu splošuju formu bez soderžanija“ (Peškovskij, 1914, citované podľa 7. vyd., 1956, s. 40 – 42). V menej vyhranených formuláciách, s posunom k explicitnému vyjadreniu o nesamostatnosti významu častíc, nachádzame podobné názory v slovenských gramatických príručkách, ale aj v lingvistických analýzach a syntézach iných slovanských jazykov:

„Oproti zložitému systému slovných druhov, ktoré majú svoj samostatný význam, ... stoja pomocné slová, ktoré nemajú svoj samostatný vecný význam“ (Ondrus, 1964, s. 22). „S modálnymi slovami majú častice zhodnú črtu v tom, že neobsahujú lexikálny význam. V tomto sa zhodujú aj s predložkami a spojkami“ (c. d., s. 174).

V úvodných výkladoch v Morfológii slovenského jazyka (1966) sa konštatuje: „Pri autosémantických slovách a slovných druhoch sa pociťuje rozlíšenie lexikálneho a gramatického významu, kým pri synsémantických slovách tohto rozlíšenia niet, lebo synsémantické slová majú v podstate len gramatický význam. Ten však vyplňa ich celý obsah, takže napríklad slovníkovým významom predložiek je v podstate ich gramatický význam“ (MSJ, s. 31). Pre častice sa tento význam špecifikuje v im venovanej kapitole: „Obsahom čiže lexikálnym významom častíc v širokom zmysle slova je aktualizácia jazykových jednotiek“ (MSJ, s. 747).

Aktualizačnú funkciu častíc ako ich gramatický význam uvádzajú aj ďalšie jazykovedné príručky, vychádzajúc zrejme z MSJ: „Slová patriace k iným slovným druhom (zámená, predložky, spojky, častice, citoslovčia) majú síce tiež lexikologickú problematiku, tá je však osobitného druhu. ... predložky a spojky nemajú lexikálny význam, ale gramatickú funkciu; funkciou častíc je aktualizácia výpovede alebo jej časti...“ (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 23).

V iných prácach sa vyzdvihuje vzťahový, relačný charakter častíc: „Ďalšími tromi slovnými druhmi sa vyjadrujú vzťahy rozmanitého typu medzi javmi skutočnosti (sú to predložky a spojky) alebo vzťah hovoriaceho k výpovedi alebo k jej časti (častice). Lexikálny a gramatický význam sa pri nich nerozlišuje...“ (Pauliny, 1981,

a častice“ (Ondruš – Sabol, 1981, s. 170).

s. 23). „Ostatné slovné druhy sú už synsémantické (neplnovýznamové). Majú len gramatický, vzťahový význam. Ten v podstate vyčerpáva ich celý obsah“ (Oravec – Bajžíková – Furdík, 1984, s. 14). Vzťahový typ významu prisudzuje časticiam spolu s predložkami a spojkami aj J. Dolník (1990, s. 21).

Uvedené charakteristiky častíc a ostatných neplnovýznamových, pomocných slov sú síce zväčša staršieho dáta, no v menších či väčších obmenách sa dodnes nachádzajú v čiastkových štúdiách i v gramatických a učebnicových príručkách (napr. Bujukliev, 1989; Navrátil, 2001). Porov. aj Encyklopédiu jazykovedy, kde sa pri výklade hesla slovné druhy uvádzajú medzi troma základnými skupinami slov „2. slová-morfémy“ ako „útvary bez vetnočlenskej funkcie, ale majúce gramatický význam. To sú synsémantické a synsyntagmatické slová čiže gramatické slová, t. j. predložky, spojky a častice“ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 405). Vo výklade hesla častice je jedinou zmienkou o ich význame konštatovanie: „O sémantickej hodnote častice rozhoduje niekedy intonácia“ (c. d., s. 99).

Ako slová – morfémy³⁴ definujú častice aj autori Úvodu do štúdia jazykov: „Častice (partikuly) sú kontextové a aktualizčné prvky vyjadrujúce rozličné významové odtienky výrazov alebo výpovedí. Sú to gramatické, synsémantické, neohybné a synsyntagmatické slová – morfémy (Ondruš – Sabol, 1981, s. 173 – 174).

Medzi opismi častíc v slovanských jazykoch sa morfematický charakter tohto slovného druhu najvýraznejšie akcentuje v ukrajinčine: „Ak v predchádzajúcej gramatickej tradícii častice (častki) mali status slova, v poslednom čase sa v ukrajinskej jazykovede kvalifikujú ako analytické syntaktické morfémy ... vzhľadom na to, že podobne ako syntetické morfémy nemajú lexikálny význam, no na rozdiel od nich nefungujú v štruktúre morfológického slova, ale obsluhujú sféru syntaktického slova a sféru syntaktickej jednotky-konštrukcie – výpovede vydielajúcu tému alebo rému v rámci aktuálneho členenia výpovede alebo konštituujujú typ výpovede z hľadiska komunikačnej funkcie“ (Vychovanec – Horodens'ka, 2004, s. 357). Za slová-morfémy sa v tejto ukrajinskej morfológii považujú všetky služobné slová (predložky, spojky, častice, spony), pričom medzi častice patria nielen jednotky fungujúce pri tvorbe

³⁴ Spôsob tvorby pomenovania pomocou spojovníka, niekedy pomlčky (podľa technického spracovania) je zrejme ruského pôvodu (porov. *slova-svjazki* a pod.). Pri citáciách a odkazoch uvádzame tieto zloženiny v takom tvare, ako boli publikované.

analytického slovesného tvaru (*chaj, nechaj*), ale aj výrazy komunikačnej aktualizácie (*tiľki, liše, jakraz*), teda samostatne fungujúce výrazy.

V ostatných gramatikách slovanských jazykov nachádzame definície častíc a postoje k ich lexikálnemu významu v podobnom obsahu a rozsahu, ako sme ich dokumentovali zo slovenskej jazykovedy, porov. napr. „Samotné nemajú partikuly nijaký vecný alebo lexikálny význam“ (Šewc, 1968). V gramatike spisovnej bulharčiny sa táto vtedy všeobecne rozšírená charakteristika častíc formuluje pri jednotlivých výrazoch: „dumata *šče* ňama svoje otdelno leksikalno značenje... dumite *ej* i *che* syščo ňamat svoje svobodno leksikalno značenje...“ (Stojanov, 1980, s. 469). Autor pripomína úlohu častíc pri tvorbe slov a gramatických foriem, ktorá je v bulharčine oveľa významnejšia ako napr. v slovenčine či češtine. Medzi nesamostatné, služobné časti reči sa častice zaraďujú aj v praktickej gramatike bulharčiny (Pašov, 1989). Pri klasifikácii srbských častíc P. Mrazovićová konštatuje: „Partikule su nepromenljive reči... nemaju samostalno leksičko značenje; značenje dobijaju u kontaktu sa drugim rečima u iskazu“ (Mrazović, 1990, s. 302).

Medzi pomocné, gramatické slová sa častice (riječce) zaraďujú takisto v chorvátskej gramatike (Barić – Lončarić – Malić a kol., 1995) i v poľskej gramatike, kde sa ich ďalšia klasifikácia realizuje zvyčajne na základe syntaktického, presnejšie funkčno-syntaktického kritéria: „partikuly sú neautosyntagmatické lexémy, ktoré nemajú spájaciu funkciu; slovosled partikuly v príslušnej vete je determinovaný členom, s ktorým partikula vstupuje do vzťahu (Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, 2. vyd., 1998, s. 58). Pozitívnou črtou, ktorou sa partikuly odlišujú od prísloviek a modalizátorov (ekvivalent modálnych slov), je podľa uvedenej poľskej morfológie (opretej v tomto bode o analýzu M. Grochowského, 1986) nevoľný slovosled (Gramatyka..., 1998, s. 65), čo je v rámci opisov častíc v slovanských jazykoch ojedinelá charakteristika – zväčša sa poukazuje práve na voľné postavenie častíc vo vete. Poľský prístup k časticiam je špecifický aj v iných ohľadoch, napr. v prvom vydaní Morfológie sa partikuly, častice v užšom význame, vôbec neopisujú ako samostatná slovná trieda (Gramatyka..., 1. vyd., 1984), hoci v tom čase už boli takto prijaté a opísané zrejme vo všetkých slovanských jazykoch. V druhom vydaní sa okrem partikúl naďalej uvádzajú ako samostatný slovný druh aj modalizátory – tzv. (pri)vetné príslovky typu *može, pewnie, prawdopodobnie, istotnie* a pragmatické

operátory typu *jeszcze, już, akurat, właśnie* s poznámkou, že „klase modalizatorów odpowiada u Grochowskiego 1986 w zasadzie klasa partykuł“ (Gramatika..., 2. vyd., 1998, s. 64). Poznamenávame, že nielen u M. Grochovského, ale aj v iných jazykoch sú napr. lexémy *ešte, už* klasickými predstaviteľmi častíc. „Klasa partykuł“ je však definovaná ako „leksemy nieautosyntagmatyczne“ a modalizátory ako „klasa leksemów autosyntagmatycznych“. Na rozdielne hodnotenie tých istých lexém v závislosti od ich zaradenia k určitej triede sme už poukázali vyššie, pri parentézach a uvádzacích slovách a ukáže sa v niektorých prípadoch aj pri lexikografických opisoch časticových lexém (porov. časť 3.2).

Na tendencie neuznávať (samostatný) lexikálny význam častíc, prisudzovať časticiam výlučne gramatický význam či stotožňovať význam častíc s ich (gramatickou) funkciou vplývalo viacero faktorov, ako sme na to poukázali aj v druhej kapitole:

a) Častice sa ako samostatné jednotky jazykového systému začali vylučovať z dovtedy existujúcich slovných druhov na základe odlišnosti od príslušných kategoriálnych významov, no v súvisi so „zvyškovým“ a značne heterogénnym charakterom nového slovného druhu sa ich vlastný slovnodruhový význam nepodarilo formulovať, príp. sa na taký povyšoval generický alebo integračný význam jednej skupiny častíc podľa konkrétneho zamerania výskumu.

b) Základným východiskom opisu častíc ako slovného druhu boli v skorších prácach ruských a sovietskych lingvistov predovšetkým nesamostatné častice *-ka (-tka), -li, -to, -že, nu* a i. (napr. Šachmatov, 1927), ktoré tvoria nezanedbateľnú skupinu aj v iných jazykoch (zo slovanských najmä v bulharčine), a azda aj zovšeobecnenie záverov získaných analýzou tejto osobitnej podskupiny na celú triedu častíc spôsobovalo istú tendenčnosť v ďalšom prístupe k formujúcemu sa slovnému druhu.

c) Do slovného druhu častíc sa presunuli niektoré skupiny lexikálnych jednotiek i jednotlivé slová, resp. jeden z významov slova, patriace pôvodne k spojкам alebo aj k predložkám, čo mohlo ovplyvňovať charakteristiku celej triedy častíc ako gramatických slov s gramatickým významom, teda funkciou.

Ak sa pri časticiach narážalo na otázku ich významu, nevyhnutne najmä v lexikologicko-lexikografických prácach, poukazovalo sa skôr na ich mnohovýznamovosť, významovú vágnosť alebo variabilitu, na podmienenosť významu

častic kontextom a pod. (Nikolajeva, 1985; podľa rec. Běličovej, 1986). Podobne E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc (1968, s. 326): „Vlastný význam častíc nie je pevný. Obmieňa sa z prípadu na prípad podľa najrozmanitejších situácií. Ťažko tieto situácie charakterizovať a vystihnúť ich ako vyhranené modálne typy. Preto je ťažká vec utriediť častice do vyhranených významových skupín“.

Uvedený prehľad názorov na častice a ich význam vyvoláva otázku, ktorú si kladieme spolu s E. G. Borisovovou: „suščestvujet li leksičeskoje značenie služebnych slov“ (Borisova, 1990, s. 113)?

Na začiatku vymedzovania slovného druhu častice a definovania ich významu nebola neplnovýznamovosť, „bezobsahovosť“ častíc taká jednoznačná, ako by vyplývalo z vyššie citovaného názoru A. M. Peškovského. Viacero indícií na iné riešenie lexikálno-sémantického statusu častíc nachádzame už v definícii V. V. Vinogradova: „Časticy opredelajutsja kak takije slova, kotoryje obyčno ne imejut vpolne samostojatel'nogo „real'nogo“ ili lučše – material'nogo značenijsa, a vnosiat, glavnyj obrazom, dopolnitel'nyje ottenki v značenijsa drugich slov, grupp slov, ili že služat dlja vyraženijsa raznogo roda grammatičeskich, logičeskich i ekspressivnyh otnošenij“ (Vinogradov, 1938, s. 499). Sú to nielen obmedzujúce výrazy „obyčajne“ a „úplne“, ktoré zjemňujú neskoršie rigoróznejšie vyjadrenia o neexistencii (samostatného) lexikálneho významu častíc, ale najmä spresnenie, že ide o reálny, lepšie povedané materiálny význam, ktorý časticiam sčasti chýba.

Ani hodnotenie významu častíc v slovenskej jazykovede nebolo také jednoznačné, ako by sa mohlo zdať podľa vyššie uvedených definícií. V 50. rokoch 20. st., keď prebiehala rozsiahla diskusia o časticách a iných potenciálnych slovných druhoch, sa vyskytli viaceré názory, podľa ktorých sa časticiam prisudzoval osobitný význam. Ľ. Ďurovič (1950) upozorňoval na lexikálnu platnosť a modálnu sémantiku častíc, J. Ružička (1956) protirečil názorom o neplnovýznamovosti častíc a modálnych slov tvrdením, že to nie sú služobné slová, ale plnovýznamové jazykové jednotky, Š. Peciar (1957) takisto uvažoval o lexikálnom význame častíc. Ľ. Ďurovič aj vo svojej ďalšej práci pripomínal: „Ak sme modálnosť definovali ako postoj hovoriaceho k realnosti výpovede, potom z toho vyplýva, že existencia modálneho (t. j. subjektívno-objektívneho) významu vo výpovedi nie je možná bez nejakého významu vecného, z jazykového hľadiska objektívneho, spôsob platnosti ktorého modálny

význam udáva“ (Ďurovič, 1956, s. 39). Azda najdôraznejšie proti tendencii zovšeobecňovať častice ako neplnovýznamové slová vystúpil P. Ondrus upozorňujúc na nedostatok, „že sa skúmali len gramatické vlastnosti častíc bez ohľadu na ich lexikálny obsah a bez ohľadu na vzťah hovoriaceho k skutočnosti. Gramatici sa uspokojovali s tvrdením, že častice majú iba čisto gramatický význam. Takéto tvrdenie nie je domyslené, lebo pri základných časticiach je priehľadný fakt, že ony nevyjadrujú nijaké gramatické vzťahy medzi vetnými členmi“ (Ondrus, 1956, s. 59).

J. Mistrík, ktorý pri vymedzovaní častíc uplatňoval predovšetkým formálno-syntaktické kritérium a v súvislosti s významom častíc skúmal viac ich slovosledné a intonačné podmienenosti, ešte v r. 1959 váhal pri ich jednoznačnom zaradení medzi neplnovýznamové slová: „Opisovaný jav vedie k uvažovaniu, či vôbec ide o synsémantickú kategóriu slov. Ak medzi autosémantickým a synsémantickým niet presnej hranice, možno sa domnievať, že prechod je práve v oblasti častíc. Tzv. sémantická gradácia – vyjadrená slovosledom – by zaraďovala niektoré častice skôr medzi autosémantické slovné druhy. A konečne veľká časť častíc sú aj pôvodom autosémantické slová, napr.: *vraj, hádam, konečne, totiž, reku, najmä, žiaľbohu, potom* atď.“ (Mistrík, 1959, s. 211). Rovnako v Morfológii slovenského jazyka (1966) sa objavujú zmienky o lexikálnom význame častíc: „Tak napríklad isté skupiny častíc majú viac-menej povahu jednotiek s lexikálnym významom. Ukazuje sa to napríklad aj tým, že isté častice môžu mať hodnotu samostatnej výpovede, hoci gramatické slová spravidla nie sú ani vetnými členmi, ani samostatnými vetami“ (MSJ, s. 31). Lexikálny význam častíc sa tu usúvzťažňuje s jeho formálno-syntaktickou prezentáciou: „Častice... majú charakteristický lexikálny význam, ktorý sa manifestuje aj istou syntaktickou formou. [...] Poradie častíc je určené ich lexikálnym významom. Podľa rozsahu lexikálneho významu máme celú stupnicu častíc – od najvšeobecnejších (so širokým rozsahom a chudobným obsahom slovného významu) po špecifické (s najužším rozsahom, ale najbohatším obsahom slovného významu). Formálnym ukazovateľom je poradie...“ (MSJ, s. 748).

E. Pauliny vo svojej gramatike takisto koriguje všeobecne rozšírený postoj k časticiam a ostatným neplnovýznamovým slovám, podľa ktorého „sa tieto slovné druhy nazývajú synsémantické, neplnovýznamové. Ba niekedy sa ani za skutočné slovné druhy nepokladajú. Takéto stanovisko je síce dosť časté, ale je celkom

nesprávne. Aj tieto slovné druhy majú význam, ktorý im umožňuje plniť ich funkcie pri formovaní výpovedí“ (Pauliny, 1981, s. 23).

Isté spresnenie tejto línie predstavuje prístup k časticiam a synsémantikám vôbec prezentovaný v Českej lexikológii: „Proti slovům s nominativní funkcí stojí synsémantika, slova pomocná, služebná, která plní funkce gramatické, ale nikoli bez specifického lexikálního významu“ (Filipec – Čermák, 1985, s. 77). Nadväzujúc na v tom čase aktuálne teórie o vzťahovom význame autori konštatujú tento význam okrem vzťahových adjektív, vzťahných zámen, prísloviek, predložiek a spojok aj pri časticiach, ale „i v těchto případech má vztahový význam lexikální jádro. Např. u spojky *než* jde o sémý ‚shoda‘, popř. ‚rozdíl‘, u částice *nuže* o sém ‚spojení‘“ (Filipec – Čermák, 1985, s. 54). Integračné a individuálne významy častíc sú explicitne spracované v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978, 2. vyd. 1994), napr. *ani* 2. modálna častica s významom neurčitosti, nerozhodnosti; *konečně* modálna častica s významom prípustkovo obmedzovacím; *třeba(s)* 1. modálna častica s významom ľubovoľnosti. V čiastkových analýzach a pri zameraní na komunikačnú stránku výpovede (modalita, slovosled a i.) sa takisto vyskytujú zmienky o význame častíc, ale ide v podstate vždy o ich individuálne, často naozaj „kontextové“ sémý (význam neurčitosti, ostrého záporu a pod.).

Všeobecnosémantická charakteristika slovného druhu častice (ako aj predložiek a spojok) býva založená v podstate na kontraste oproti ostatným slovným druhom. Buď sa zdôrazňuje absencia ich (samostatného) lexikálneho významu či neprítomnosť pomenovacej funkcie, alebo sa synsémantiká jednoducho dávajú do protikladu k autosémantikám ako trieda voči triede a hovorí sa o ich pomocných gramatických funkciách. Lexikálny význam ako význam vecný alebo vecne-reálny, denotatívny, istým spôsobom obmedzený zameraním na javy reality (a denotáty) ako na objekty predovšetkým materiálnej povahy sa takto stavia proti gramatickému významu, resp. v prípade synsémantík, ktorých význam sa tradične stotožňuje s funkciou, proti gramatickej funkcii ako abstraktnému významu. Súčasne sa však objavujú aj úvahy o existencii lexikálneho významu častíc a ďalších dvoch pomocných slovných druhov. Tu si môžeme dokončiť otázku kladenú spolu s E. G. Borisovou: „a jeśli sušczestvujet [lexikálny význam služobných slov; pozn. M.Š], to v čem причина stol' глубоких различий между лексическими значениями полнозначных и служебных слов?“ (Borisova,

1990, s. 113) a nadviazať aj na vyjadrenie poľutovania E. S. Kubriakovovej, že rozdiely v chápaní pomocných slov na jednej strane (napr. spojok alebo modálnych častíc) a plnovýznamových slov na druhej strane sa zatiaľ nestali predmetom experimentálneho výskumu.

Problémy so stanovením vlastného lexikálneho významu častíc vyplývajú zrejme z toho, že významy častíc sú rovnako ako gramatické významy formované na vysokej úrovni abstrakcie a že im chýba, ako naznačil už V. V. Vinogradov, materiálny význam. Rozdiel častíc v porovnaní s plnovýznamovými slovnými druhmi spočíva teda najmä v neprítomnosti denotátu materiálnej povahy. Mohli by sme uvažovať, či by sa v tomto prípade nemohli ako denotát akceptovať objekty ideálnej povahy, predstavy, myšlienky, postoje, no teória lexikálnej sémantiky s takýmito „denotátmi“ nepracuje, respektíve ich rieši iným spôsobom. Nazdávame sa, že aj sémantika častíc môže byť opísaná týmto iným spôsobom, a to s využitím signifikatívnej zložky lexikálneho významu, ako je to pri niektorých slovách z plnovýznamových slovných druhov, pri ktorých takisto absentuje materiálny denotát. Ide najmä o význam abstrákt a slovies (Apresian, 1968, 1974; Ufimceva, 1974; Filipec – Čermák, 1985; Buzássyová, 1987), zrejme však aj o význam veľkej časti prídavných mien a prísloviek. Signifikatívna línia v saussurovskom zmysle (Saussure, 1989) sa vlastne prirodzene uplatňuje pri lexikografickom spracúvaní častíc, keď sa opisuje, vykladá priamo ich význam konkretizovaný v kontexte, v reči. Jeho zovšeobecnením dospievame k signifikátu časticových lexém, ktorým môže byť pojem, predstava vzťahu, postoj označovaného danou časticou (a charakter mimojazykovej reality a myšlienkové procesy hovoriaceho môžu byť prípadným denotátom). Z typov významov, ktoré k základnej dvojici F. de Saussura (označujúce – označované) pripojil najskôr Ch. Morris a postupne rozširovali ďalší logici a lexikálni sémantici (podrobnejšie porov. napr. v Filipec – Čermák, 1985; Dolník, 1990), sa pri časticiach najvýraznejšie uplatňuje pragmatický význam, v ktorom sa podľa J. D. Apresiana fixuje vzťah hovoriaceho alebo adresáta komunikačného aktu k situácii, o ktorej sa hovorí (Apresian, 1974, s. 56).

Ak použijeme definíciu lexikálneho významu podľa J. Dolníka: „lexikálny význam je lexikálnou formou evokovaná štruktúra príznakov, ktorá reprezentuje štandardné znalosti vzťahujúce sa na označovanú entitu, znalosti späté s axiologickým konceptom a citový hodnotiaci vzťah k tejto entite“ (Dolník, 2003, s. 49) a aplikujeme

ju na častice, tak označovanou entitou bude pojem vzťahu, postoja a axiologický koncept a citový hodnotiaci vzťah budú zahrnuté priamo v kategoriálnom komponente významovej štruktúry častíc. Pojem entita však pripisujeme skôr významu (porov. Filipec – Čermák, 1985, s. 54) ako spoločenskej hodnote ustálenej spoločenskou dohodou a normovanú, hoci pri časticiach (podobne ako pri vzťahových adjektívach, vzťažných zámenách, príslovkách, predložkách a spojkách) má význam a, pravdaže, aj charakter vzťahu (tamže).

Lexikálny význam častíc môžeme definovať ako označenie istých prejavov pri vyjadrovaní vzťahu, (hodnotiaceho) postoja hovoriaceho k mimojazykovej skutočnosti, k účastníkom komunikácie a/alebo k jazykovému či rečovému stvárneniu komunikačnej situácie. Tento význam sa realizuje v podobe súhlasu, nesúhlasu, istoty, neistoty, ochoty, nevôle a pod. Prítomnosť častice s konkrétnym významom spôsobuje vo výpovedi modifikáciu a aktualizáciu jazykových jednotiek (slov, syntagiem, celých konštrukcií) a napomáha štruktúraciu textu. Ide o komunikačné/textové funkcie, ktoré konštituuju slovnodruhový význam častice ako jazykovej jednotky spolu s lexikálnym významom. Za dôležitú sémantickú vlastnosť častíc považujeme spolu s inými bádateľmi (Nikolajeva, 1985, Běličová, 1991) schopnosť častíc implikovať a vzbudzovať neexplicitné informácie, presupozície. Častice ako sémantický komponent výpovede sú nositeľom zmeny obsahu výpovede z neutrálneho, nesubjektívneho, vetnomodelového spôsobu vyjadrenia (ktorý býva zvyčajne predmetom systémového opisu základových vetných štruktúr a ich významov) na komunikačne a situačne adekvátny prejav, a to tým, že propozičný základ obohacujú ďalšími informáciami o postojoch hovoriaceho a/alebo adresáta ku komunikovanej mimojazykovej skutočnosti.³⁵ Tým sa častice stávajú nevypustiteľnou a nezameniteľnou súčasťou vetnej stavby (medzi

³⁵ V slovenskej syntaktickej tradícii sa ustálilo používanie pojmu veta, ktorá sa chápe ako komplexná gramaticko-sémantická systémová jednotka s povahou základnej komunikatívnej jednotky. Jej schematickým reprezentantom je vetný vzorec a množina štruktúrne rovnorodých vetných celkov predstavuje vetný typ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 474 – 476). Realizáciou vety v reči, parole, je výpoveď ako komunikačná jednotka. V logike a analytickej filozofii sa zaužívali pojmy presupozícia a propozícia, ktoré našli svoje miesto aj v jazykovede, v značnom rozsahu sa s nimi pracuje napr. v českej lingvistike (E. Hajičová, P. Sgall). Propozícia je významová „jednotka“ zodpovedajúca zvyčajne najmä jednoduchej oznamovacej vete ako základnej predikatívnej jednotke, resp. vete ako systémovej jednotke, t. j. bez modalít a ďalších vlastností. Na ňu sa navrstvuje propozičný obsah. Význam vety však okrem propozície obsahuje aj presupozíciu ako istý predpokladaný význam, modalitu, kontextové informácie, pragmatické zložky a pod. (bližšie porov. napr. Grepl – Karlík, 1986, s. 23 – 32, 147; Čermák, 1997, s. 207 – 208; Dolník, 1990, s. 11 – 14). Pri našich analýzach nepracujeme komplexne so všetkými zložkami, ich existenciu si však uvedomujeme a implicitne ich využívame.

jednotky tretej syntaktickej roviny ich spolu s voľným datívom zahŕňal I. Poldauf, 1963)³⁶, v ktorej svojou prítomnosťou menia nielen modálnu, ale aj slovoslednú stránku výpovedí a majú vplyv aj na ich lexikálne obsadenie, na čo upozorňoval už L. Ďurovič (1956).

³⁶ Časti vety v podobe tzv. voľného datívu (*mi, vám, si...*) dnes tvorcovia Pražského závislostného korpusu označujú spolu s inými výrazmi (*to, ono*) priamo za emocionálne, rytmické častice (Anotace na analytické rovině, 1999).

3. Slovný druh častice v slovenskej a českej lingvistike

3.1 Častice v slovenských a českých gramatických opisoch

Prehistóriu častíc v slovenskej jazykovede môžeme začať u A. Bernoláka, ktorý použil slovo častica (particula) napr. v poznámke pri predložke *od*: „*Od* je opakom častice *do*“ (súborné vydanie J. Paveleka Gramatické dielo A. Bernoláka, 1964, s. 351) a v poznámke k želačím spojкам *bich*, *bis*, *bisme*, *bist'e*, *bi*: „Tieto spojky, ak sú samostatné, vždy sa kladú za sloveso ... Keď však predchádza iná častica, vtedy sa zároveň s ňou kladie pred sloveso a splývajú akoby v jedno slovo ..., napr. *Keďbich gá išol do Trnavy ...*“ (c. d., s. 359).³⁷ Ľ. Štúr vo svojej *Náuke reči slovenskej* (1846; citujeme podľa vydania H. Barteka z r. 1943) označuje napr. slová *sa*, *bi*, *ne* ako čiastočky: „Dvojaké zaprenie v slovenčine istí, ale len vtedy, keď sa čiastočka zapieracia *ne* výslovne dva razy vo výpovedi nachodí, bo jestliže iné slovo zaprenia, napr. *nič* atď., s čiastočkou spomenutou vo výpovedi stojí, berie sa toto v reči za istiace a len čiastočka *ne* za zapierajúcu, úhrnkom teda výpoveď zapiera“ (c. d., s. 266). Pri spojke *a* kontextovo naznačuje aj jej časticovú funkciu: „Zo spojok je *a* pripojujúce, ale aj ukazujúce spolu, *i* len pripojujúce, napr. ... *a ten človek to nežaslúži*“ (c. d., s. 267). V oddelení o slovoslede analyzuje Ľ. Štúr postavenie slova *by*: „Čiastočka *bi* nebýva vždy spojená so slovesom, ku ktorému patrí, ale i k príslovkám a spojкам sa pripojuje: *kamkoľvek bi si šjeu, kolkokolvek bi si znau, máš sa ešte čo učiť, či bi to nebolo dobre? hoc bi aj tak bolo, zvíťazíme* atď.“ (c. d., s. 290).

Častice a spojky utvorené spojením dvoch alebo viacerých pôvodne samostatných lexém, z ktorých druhú, resp. koncovú zložku *by* môžeme považovať za nesamostatnú časticu alebo morfému, poznáme aj v súčasnej slovenčine: spojky *nieby*, *niežeby*, *nietoby*, *nietožeby*, *sťaby*, častice *čoby*, *čožeby*, *kdeby*, *kdežeby*, *kiežby*, spojky i častice *aby*, *akoby*, *keby*, *žeby* (slovnodruhovú zaradenie uvádzame podľa KSSJ2). Príklady, ktoré vyznačil Ľ. Štúr (*kamkoľvek bi*, *hoc bi*), však medzi ne nepatria, hoci na prvý pohľad má jeho konštatovanie opodstatnenie – vo všetkých uvedených príkladoch sa „čiastočka *bi*“ nachádza tesne pri výrazoch, ktoré Ľ. Štúr označoval ako príslovky

³⁷ Všetky citáty v tejto kapitole uvádzame v takej pravopisnej a štylistickej podobe, v akej sa nachádzajú v citovaných dielach.

a spojky. Ich nespojitelnosť do jedného výrazu súvisí so sférou použitia a s lexikálnym významom daných slov na jednej strane a na druhej strane s funkciou a významom samostatného slova *by*, ktoré sa gramatikalizovalo ako súčasť slovesného tvaru (kondicionálu) a svojím voľným postavením vo vete, t. j. nie v tesnej blízkosti slovesa, ale skôr vzdialenejšie od neho, potvrdzuje iné pozorovania L. Štúra: „že naša reč slovenská čo do poriadku je veľmi slobodná, t. j. že nemusia byť výpovede vždy do istého nepremenniteľného poriadku sbité a takrečeno sprešované, ale že sa môžu slová rozličným poriadkom v reči rozostaviť a poukladať“ (c. d., s. 287 – 288). Aj *by*, ktoré stratilo svoju samostatnosť a stalo sa súčasťou zložených lexém niektorých zámen, zámenných prísloviiek, spojok a častíc, si ponechalo svoju schopnosť determinovať tvar slovesa vo vete.

Prvé obdobie rozpoznávania špecifických vlastností slov, ktoré dnes považujeme za častice, a ich postupného zaraďovania do systému jazykových prostriedkov, uzatvárajú v slovenskej jazykovede M. Hattala a S. Czambel. V Slovenskej mluvnici J. Damborského (5. vyd., 1930), vypracovanej podľa diel J. Gebauera – V. Ertla a S. Czambla, sa ešte uvádza klasická deväťčlenná slovnodruhovú zostava, bez častíc. V časti *Náuka o slove* (c. d., s. 104 – 107) však pri vymenúvaní slovných druhov nachádzame v rámci samostatného paragrafu pod názvom *príklonky* jednu skupinu dnešných častíc – nesamostatné častice *-že, -si, -s, -li* (c. d., s. 105). Ďalšie častice autor spracúva medzi príslovkami (vrátane tzv. prisvedčovacích a záporných prísloviiek, čo bolo vtedy bežným zaradením týchto lexém, ktoré dnes patria medzi častice) v morfolologickej časti mluvnice (c. d., s. 323 – 324) i v jej syntaktickom zväzku (Damborský, II., 1930, s. 201 – 206).

Za priekopníka vo vymedzovaní príslušných lexém alebo ich častí ako časticových môžeme v slovenskej lexikografii považovať P. Tvrdeho, v ktorého slovníku (1931, 2. vyd. 1933) sa ojedinele vyskytuje kvalifikátor *častica* pri hesle *da*³⁸: „*častica da robí zámená a príslovky neurčitými: dakto, dačo, dakedy*“ (1931, s. 60; rovnako 1933, s. 77; typy písma pri citovaní diel P. Tvrdeho zodpovedajú originálu). Podľa názorov viacerých ďalších slovenských bádateľov (porov. ďalej) do slovného druhu častice patrí aj skupina nesamostatných častíc-morfém. P. Tvrdý

³⁸ Pôvodne sme v tomto kontexte chceli uviesť podľa poukazu P. Ondrusa (1956, s. 58), že P. Tvrdý použil označenie *častica* pri slove *skoro*. Po overení v príslušnom slovníku (Tvrdý, 1931, s. 469) aj v jeho 2. vydaní (1933, s. 558) sme zistili, že slovo *skoro* je označené ako príslovka, podobne ako väčšina ďalších slov dnes zaraďovaných medzi častice.

spomedzi nich ako časticu kvalifikoval iba *da-*, ostatné, ktoré sa v tejto skupine zvyčajne nachádzajú, neuvádza vôbec (*hoci-*, *ni-*, *nie-*, *voľa-*) alebo zachytáva bez označenia slovného druhu (*-kol'vek*). Nepomenované, ale v kontexte, resp. cez synonymá rozpoznateľné významy častíc sa v jeho frazeologickom slovníku nachádzajú pri lexémach *ho*, *horkýže*, *leda*, *nebodaj*, *okolo*, *reku* a pri nesamostatných časticiach v sufixálnom postavení *-to*, *-si*, *-že*.³⁹

V slovenských gramatikách a pravopisných príručkách prvej polovice 20. storočia sa častice spracúvajú podľa aktuálneho stavu ich teoretického poznania a akceptovania, resp. podľa zamerania autora a preferovania niektorého z klasifikačných kritérií alebo celého komplexu kritérií.

B. Letz v duchu antickej tradície veľmi významne podporená v slovanských jazykovedných teóriách napr. F. Miklošičom⁴⁰ zahŕňa vo svojej gramatike (1950), presnejšie v morfolologickej časti, všetky neohybné slová do jednej veľkej skupiny častíc, do ktorej podľa neho patria príslovky, predložky, spojky, citoslovčia, pracuje však aj s pomenovaním častice v užšom význame: „... 4. Uvedené druhy neohybných slov volajú sa spoločným menom aj časticami (partikulami), lebo ide obyčajne o krátke slovčia. 5. Častice často prechádzajú podľa funkcie do inej neohybnnej skupiny: *okolo* je predložka alebo príslovka, ... *ani* je príslovka, lež aj spojka ...“ (Letz, 1950, s. 372). Tento postup uplatňuje B. Letz aj pri definovaní jednotlivých podskupín „častíc“: „Príslovky sú neohybné slová (častice), ktoré vyjadrujú rozličné vzťahy a okolnosti, lež menovite: miesto, čas, spôsob, príčinu a prisviedčanie alebo zápor“ (c. d., s. 373). V tomto Letzovom širokom chápaní častíc-prísloviek sú v jednej časti definície zahrnuté aj niektoré častice v jednom z dnešných ponímaní (vyjadrovanie vzťahov), ďalšie sú v skupine prísloviek vyjadrujúcich prisviedčanie alebo zápor. Ostatné

³⁹ Napr. *ho*: „Ako akuz. býva vo vetách, ktorými udivenie, mrzutosť vyjadrujeme: *Si mi ho ty za chlap! – Ale že ho nezaspi! – Tu ti ho máš!* (o neočakávanej náhode)“ (Tvrдый, 1931, s. 117 – 118); *horkýže*: „upotrebuje sa v zápornej odpovedi. *Či vám ten dlh zaplatil? Ej horkýže zaplatil!*“ (c. d., s. 121); *reku*: „vplietá sa do reči, keď uvádzame vlastné slová“ (c. d., s. 437). Pri *-to*, *-si* autor uvádza, že sa nikdy neoddeľujú od slov, ku ktorým sa pridávajú (napr. *tento, takto, potiaľto*; c. d., s. 531; *ktosi, čohosi, kol'kosi*; c. d., s. 465), takisto príklonné *-že* „spolu sa píše s príslušným slovom: *ktože, akože, ... pravdaže, horkýže*“ (c. d., s. 698).

⁴⁰ F. Miklošič (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Viedeň, 1883) prejavil podľa A. V. Isačenka vo vzťahu k príslovkám „polnuju bescpomoščnost“ (Isačenko, 1965, s. 245), keď na základe jedného vonkajšieho znaku – paradigmatickej nemennosti – spojil pod spoločné pomenovanie „častice“ rôzne skupiny slov: príslovky, spojky, pričom predložky považuje za osobitnú skupinu prísloviek. Pomenovanie častice sa však v ruskej a ranej sovietskej literatúre bežne používalo na označenie celej triedy neohybných slov a termín partikuly sa v takomto význame vyskytuje aj v súčasnosti – jednotliví autori rozvrstvujú triedu partikul v širokom ponímaní podľa ich funkcií v komunikácii a postavenia v jazykovom systéme (napr. Grochowski, 1986, 1997; Nekula, 1996).

neohybné slovné druhy charakterizuje autor v ich vlastných významoch a funkciách: „Predložky sú neohybné častice, spojené vždy s menami v patričných pádoch“ (c. d., s. 376). Pri spojkách sa termín častica nachádza iba v poznámkach: „Spojky bývajú často složkami ako iné častice: *predsa* (< *pred sa*), *takže*, *pretože* ...“ (c. d., s. 378). S vlastným (morfologickým) vymedzením neohybných slov sa B. Letz rozchádza v syntaktickej časti svojej gramatiky pri uvažovaní o úlohe druhov slov vo vete, keď medzi neohybné slová zaraďuje iné triedy, ba dokonca tvary slov: „tieto partikuly ... majú ... v každej vete tú istú funkciu, a nie teda ako flektívne časti reči okrem určitých tvarov slovesa. Týmto činom možno rokovať vzhľadom na dôležitosť druhov slov vo vete: 1. o *ohybných slovách* a 2. o *neohybných slovách* (neurčitok, priechodník, príslovky)“ (c. d., s. 496).

Postupnosť začleňovania častíc do opisu jazykového systému slovenčiny sa plasticky prejavuje v rôznych vydaniach Praktickej príručky slovenského pravopisu (a výslovnosti – podľa pôvodného názvu) A. Zaunera (1940, 1941, 1947 vs. 1966) a Slovenskej gramatiky autorov E. Pauliny, J. Štolc, J. Ružička (1953, 1955 vs. 1963, 1968).⁴¹

V prvých vydaniach Praktickej príručky A. Zaunera „druhov slov (čiasť reči) je deväť“ (1941, s. 35), teda bez častíc, ktoré môžeme nájsť medzi spojkami, napr. *aleže*, *čiže*, *hoc*, *hoci* (c. d., s. 66 – 67) a príslovkami, napr. *bezpochyby*, *dočista*, *doista*, *môžbyť* (c. d., s. 69). V treťom, zrevidovanom a upravenom vydaní (1966; pravopisnú a gramatickú časť revidoval V. Blanár) sa už uvádza: „Slovenčina má desať slovných druhov“ (c. d., s. 109) a medzi nimi aj „9. častice: *bár*, *bodaj*, *či*, *kiež*, *nech*, *pravdaže*, *takmer* atď.“ (tamže). V pravopisnej časti sa častice už takisto vyskytujú samostatne: medzi tými, ktoré „píšeme dovedna,“ sú napr. „*bezpochyby*, *bodaj*, *bohužiaľ*, *ktovie*, *môžbyť*, *tobôž*; aj vysvetľovací výraz *napríklad*“ a oddelene sa píše: „*len-len*, *len-len že*, *priam tak* a pod.“ (c. d., s. 166). Viaceré častice sú však ešte stále zaradené medzi spojkami (napr. *akokoľvek*, *akože*, *aleže*), príp. s poznámkou „i častica“: *sotvaže* (tamže).

Podobný vývin častíc môžeme sledovať v jednotlivých vydaniach Slovenskej gramatiky. V prvých vydaniach (Pauliny – Ružička – Štolc, 1953, 1955) „slová sa delia podľa svojho lexikálneho a gramatického významu na deväť slovných druhov“ (1955,

⁴¹ Jednotlivé vydania sme zoskupili do kontrastívnych skupín podľa prepracovanosti ďalšieho vydania (ďalších vydaní), resp. podľa rozsahu zmien, ktoré sa týkajú slovnodruhovej problematiky a častíc.

s. 120). Častice sú tu už však na viacerých miestach prítomné oveľa zreteľnejšie, akoby na dosah k uznaniu plnej samostatnosti. Napr. pri spojkách autori uvádzajú: „Osobitným druhom spojok sú častice“ (c. d., s. 122). Pri členení slovných druhov na plnovýznamové a pomocné sú častice zapísané v druhej skupine ako rovnocenné spolu s predložkami a spojkami (c. d., s. 123). Ako časticu, resp. nesamostatnú zdôrazňovaciu časticu pomenúvajú autori výraz *nech* a morfému *-že* pri analýze tvarov rozkazovacieho spôsobu (c. d., s. 253). Najväčšie zastúpenie majú častice tradične medzi príslovkami a spojkami, v tejto gramatike aj medzi citoslovcami. V rámci prísloviak autori uvádzajú skupinu hodnotiacich prísloviak (napr. *asi, zo, až, aspoň, sotva*; c. d., s. 273) a osobitne vyčleňujú spôsobové (modálne) a zosilnené podoby niektorých zámen (napr. *akosi, akože*), resp. slová s modálnymi významami (*azda, snáď, veď, či, bár, však*) so spresnením, že sem patria aj slová, ktoré „sú už len výrazom osobného postoja a citovej zaujatosti hovoriaceho na obsahu jazykového prejavu: *hádám, reku, vari, vraj, veru, bodaj, žiaľbohu, biťu* atp. Niekedy sa tieto modálne zámená volajú aj častice. (Pozri pri spojkách ...)“ (c. d., s. 274). Týmto viacmenej samostatnými skupinami a ich charakteristikami akoby autori skutočne pripravovali v slovenčine delimitáciu častíc do osobitného slovného druhu. Rovnako je to pri spojkách: „Niektoré spojky v istom postavení nespájajú vetné členy ani vety, ale zdôrazňujú niektoré vetné členy alebo i celú vetu. Takéto spojky sa volajú aj častice“ (c. d., s. 292 – 293). „Podradňovacie spojky možno využívať vo funkcii modálnych slov“ (c. d., s. 296). Vzhľadom na tradíciu v slovenskej jazykovede zaujali autori špecifický postoj k slovám *áno, nie*, ktoré zaradili medzi citoslovčia⁴² rovnako ako „tzv. formálne pomocné slová, ktoré hovoriaci používa akoby na vyplnenie rytmu reči, ako napr. *teda, že, no, horkýže, tak, čidali, reku, ľaľa, hádam* atď.“ (c. d., s. 297). Všetky uvedené skupiny autori Slovenskej gramatiky v súlade s postupným vymedzovaním častíc v slovenskej lingvistike (porov. ďalej) prehodnotili a vo 4. i 5. vydaní (1963, 1968) ich už nachádzame v rámci samostatného slovného druhu častice.

Súčasťou chronologického prehľadu vývinu názorov na častice v slovenskej jazykovede by mali byť na tomto mieste Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 (ďalej PSP '53), v ktorých sa v značnom rozsahu uplatňuje kvalifikátor častica. V tom čase išlo o veľmi progresívny počín, hoci podľa niektorých súčasníkov (Štolc, 1956)

⁴² V slovenskej (i českej – tu oveľa dlhšie) gramatickej tradícii sa výrazy *áno, nie* zaradovali pôvodne medzi príslovky (porov. aj ďalej).

nie celkom zodpovedajúci aktuálnemu stavu poznania daného slovného druhu – diskusiu o tejto otázke uvádzame z obsahového hľadiska ďalej (s. 83).

Ako vidíme, v pomerne krátkom časovom rozpätí (dve až tri desaťročia) sa v slovenskej lingvistike vystriedalo viacero návrhov slovnodruhových klasifikácií založených na rôznych kritériách. Od klasickej 9-člennej sústavy opretej predovšetkým o sémantické kritérium (porov. napr. spomínanú príručku B. Letza, prvé vydania príručky A. Zaunera a gramatiky autorov E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc) sa postupne upúšťalo a nahrádzala ju 10-členná klasifikácia založená na komplexnom sémanticko-morfologicko-syntaktickom princípe. Medzitým, najmä v druhej polovici 50. rokov, sa pod vplyvom diskusií v sovietskej lingvistike a v rámci preferovania syntaktického kritéria uvažovalo o možnosti vymedziť ako samostatné triedy slov predikatíva, sponu, modálne slová a častice a rozšíriť počet slovných druhov na 12 – porov. ďalej prístup J. Ružičku (1956), ktorý vychádzal pri týchto tzv. sporných slovných druhoch z morfológického hľadiska, vyžadoval pozitívne lexikálne i gramatické vymedzenie potenciálnych nových slovných druhov a aj na inom mieste (Ružička, 1957) sa vyjadril jednoznačne proti preferovaniu až výlučnosti syntaktického kritéria pri určovaní slovných druhov. Uplatňovalo sa aj kritérium binárnych protikladov: samostatná – nesamostatná existencia, existencia s ohľadom na čas – bez ohľadu na čas, na základe ktorej sa vymedzovali tri slovné druhy: podstatné mená, prídavné mená a príslovky spolu, slovesá. P. Ondrus vo svojej analýze koncepcií systému slovných druhov v slovenčine podrobil toto kritérium osobitnej kritike nielen v súvisi s preňho neprijateľným rozložením čísloviek (a zámen) do uvedených troch slovných druhov, ale aj vzhľadom na to, že toto kritérium „ani nenaznačuje, ako treba v rámci morfológických tried slov, známych pod názvom slovné druhy, riešiť otázku tzv. gramatických slov – predložiek a spojok – a problematiku citosloviec“ (Ondrus, 1975, s. 201 – 202). V autorovom výpočte známych slovných druhov sa tu nenachádzajú častice, hoci pri opise komplexného kritéria ich uvádza, ako to bolo už v tom čase bežné, ako gramatické slová spolu s predložkami a spojkami.

Päťdesiate roky 20. storočia boli teda v slovenskej jazykovede desaťročím podnetných diskusií o problematike slovných druhov, predovšetkým neohybných slovných druhov (častice, modálne slová, predikatíva alebo kategória stavu), čo v slovanskom kontexte vyzdvihla aj H. Běličová (1991, s. 57). Na začiatku týchto

diskusii sa vo vzťahu k časticiam vyskytli medzi slovenskými jazykovedcami dva rozdielne prístupy (Ďurovič, 1950; Jóna, 1951), neskôr bol publikovaný tretí (Isačenko, 1954), autora ktorého Ľ. Ďurovič osobne uvádza ako časovo prvého účastníka, ba iniciátora úvah o uvedených skupinách slov. Všetci traja autori boli nejakým spôsobom ovplyvnení bádaniami a závermi ruských a sovietskych lingvistov a ich príspevky boli podrobené kritickej analýze na konferencii o sporných otázkach slovenskej gramatiky a o niektorých problémoch lexikológie (15. – 16. XII. 1955; porov. hlavný referát J. Ružičku, 1956, a pripravené diskusné príspevky o časticiach P. Ondrus, 1956, J. Štolc, 1956).

Ľ. Ďurovič (1950) vychádzal pri riešení otázky neohybných častok reči v slovenčine z vety ako najmensej jednotky komunikácie, teda z komunikatívnej funkcie jazyka.⁴³ „Ukazuje sa totiž, že pre vyčerpávajúce určenie slova sú nevyhnutné tri hľadiská: popri morfológickom a sémantickom, ktoré sú inherentné každému izolovanému slovu, i hľadisko syntaktické, hľadisko funkčné. ... Schopnosť tvoriť syntagmy bude v ďalšom dôležitom kritériom pre odlišenie napr. častíc od adverbií“ (Ďurovič, 1950, s. 113).⁴⁴ J. Ružička na spomínanej konferencii označil ako sporné prijímať funkciu vo vete za hlavné kritérium na vydelenie predikatív, modálnych slov a častíc. Spolu s A. V. Isačenkou argumentoval, že „syntaktická funkcia zaväzuje iba pri tzv. služobných slovách. *A ani predikatíva, ani modálne slová predsa nie sú v skupine služobných slov, ku ktorým patria v prvom rade predložky a spojky*“ (Ružička, 1956, s. 8; podč. M. Š.). J. Ružička v tomto vyjadrení neumiestňuje častice jednoznačne ani medzi služobné slová, ani mimo nich, akoby nemal istotu, kam častice v skutočnosti patria. Modálnym slovám, ktoré sa s časticami nielen prelínajú, ale v niektorých vlastnostiach a ponímaniach sú s nimi identické, však pripisuje jednoznačný status.

V Ďurovičovom funkčnom prístupe môžeme sledovať viaceré línie. Jedna je skutočne výrazne syntaktická, presnejšie formálne syntaktická, a v jej rámci autor zrejme poskytol v slovenskej jazykovede východisko na neskoršie prílišné preferovanie formálneho členenia častíc podľa ich postavenia vo vete: spájajúce

⁴³ Bol to v tom čase, hlboko pred tzv. komunikačno-pragmatickým obratom, veľmi moderný počin a hoci v ňom Ľ. Ďurovič nadväzoval aj na V. V. Vinogradova, blízke mu bolo aj funkčné zameranie Pražského lingvistického krúžku, čo však nenachádzalo veľa pochopenia vo vtedajšej politicko-spoločenskej situácii na Slovensku.

⁴⁴ Syntaktický princíp, spolu s pragmatickým, uplatňuje v súčasnosti na rozlíšenie častíc a modálnych slov napr. W. Gladrow (2007a, 2007b).

častice vymedzuje na základe ich fungovania v koordinatívnych syntagmách, slová *áno*, *nie* a podobné výrazy na základe fungovania v dialógu ako repliky. V jeho analýzach sa však prejavuje aj línia sémantická: „Slovo »dobre« v kontexte »Príď zajtra k nám! — *Dobre, prídem.*« (úzus) má celkom iný význam, ako homonymné adverbium. V replike nieto ani stopy po pomenovaní vlastnosti: ***je tu len a len modálna sémantika***“ (Ďurovič, c. d., s. 136; podč. M. Š.). Na viacerých miestach autor obe línie prepája a upozorňuje na sémanticko-syntaktické súvislosti fungovania častíc v komunikácii: „tým, že častice nevznikly v určitej vetnej funkcii, ale že môžu sémanticky vyzdvihovať ktorýkoľvek člen vety, je dané ich veľmi voľné syntaktické fungovanie. Na rozdiel od adverbia, ktoré je so svojím určovaným členom sémanticky a syntakticky späté tak jednoznačne, že nemusí byť s ním späté i juxtapozíciou, častice práve v dôsledku tejto svojej pohyblivosti musia stáť vždy vedľa, najčastejšie pred slovom, ktoré modifikujú, lebo inak by nemohly vyjadriť svoju patričnosť práve k nemu. ... Možnosť upotrebenia jednotlivých častíc je však vždy nejako obmedzená lexikou slova, ktoré má byť modifikované. ... sú tu vždy isté, nie vždy jasné, sémantické podmienky, ktoré alebo dovoľujú, alebo znemožňujú spojenie jednotlivých elementov“ (c. d., s. 133). Hoci tu Ľ. Ďurovič nevyjasňuje otázky, ktoré sa mu vynárajú pri opise častíc (napokon, nebolo a ani to nemohlo byť cieľom jeho štúdie), predsa formuluje také zistenia o význame a fungovaní častíc, s ktorými sa u iných autorov nestretneme.

Snahu o komplexný prístup k časticiam vyjadril Ľ. Ďurovič aj v ich definícii: „Pri našom ponímaní systému čiastok reči v slovenčine musíme zaviesť pojem »častica« pre neohybné slová, ktoré však nevstupujú do determinatívnych ani iných syntagmatických vzťahov s členmi vety, ale iba ich rôznym spôsobom sémanticky modifikujú, pričom sú k nim pripojené princípom juxtapozície“ (c. d., s. 132). Ide o celkom opačný prístup v porovnaní s J. Mistríkom, ktorý východiskovo dokazuje, „že pri časticiach ide o spojenia typu determinatívnej syntagmy“ (Mistrík, 1959, s. 209), o čom podľa neho svedčí aj slovosled, usporiadanie častíc v prípade, ak ich je vedľa seba niekoľko. Ľ. Ďurovič zdôrazňuje nesyntagmatickosť častíc na rozdiel od prísloviek, spomedzi ktorých sa častice na tomto princípe najčastejšie vyčleňujú. Z nášho hľadiska považujeme za dôležité najmä jeho zmienky o tom, že častice

sémanticky modifikujú slová, pri ktorých stoja pri splnení istých podmienok, ako aj o ich zvyčajnom bezprostrednom slovoslednom spojení s nimi.

Schopnosť častíc modifikovať sémantiku slova alebo celej výpovede uvádza Ľ. Ďurovič osobitne aj pri jednotlivých podskupinách častíc, ktoré vymedzuje nadväzujúc na typológiu V. V. Vinogradova (1947, s. 665 – 676) ako:

1. vydieľajúce častice: »majú úlohu svojráznych kvalitatívnych ukazovateľov významovej závažnosti slova alebo výpovede« (Vinogradov, c. d., s. 666; Ďurovič, c. d., s. 132; v grafických úvodzovkách – » « – sa nachádza pôvodný text V. V. Vinogradova, na ktorý aj priamo odkazujeme),

2. modálno-atributívne častice: „vnášajú do vety veľmi málo reálneho významu (menovite na pozadí vydieľajúcich častíc, ktoré podstatne presúvajú sémantické ťažisko vety), zato vyjadrujú viac subjektívny vzťah, hodnotenie podávateľa k tomu členu vety, ktorý modifikujú“ (Ďurovič, c. d., s. 134),

3. spájajúce častice: „tento druh častíc funguje alebo v koordinatívnych syntagmách, alebo vôbec kdekoľvek inde vo výpovedi a utvára »rôznorodé vzťahy a spojenia medzi predmetmi myslenia alebo elementami reči, syntakticky rozdvojenými«“ (Vinogradov, c. d., s. 667; Ďurovič, c. d., s. 135),

4. áno, nie: „nevstupujú tieto slová do syntaktických vzťahov s inými čiastkami reči a tvoria sémanticky, a preto i intonačne uzavretú jednotku. Repliky nenadväzujú syntaktické vzťahy, nie sú teda členmi vety, a preto ich nemôžeme pokladať za adverbia“ (Ďurovič, c. d., s. 135).

V tomto poslednom bode išlo o podstatný rozdiel v porovnaní s dovtedajšou slovenskou i českou lingvistikou, v ktorej sa tradične (v českej lingvistike aj v nasledujúcom období podstatne dlhšie ako v slovenskej) považovali výrazy *áno*, *nie* za príslovky. Ak by sme sa však chceli nazdávať, že autor už jednoznačne radí obe lexémy medzi častice, tak jeho konštatovanie „*Nie* môže byť teda alebo replikou, alebo záporovou časticou“ (c. d., s. 136) hovorí ešte o potrebe hľadania jednoznačného hodnotenia týchto slov na základe ich významu a fungovania v komunikácii, resp. o potrebe terminologicky delimitovať syntakticko- alebo textovo-komunikačný a lexikálno-sémantický pohľad na daný výraz.

V súlade s názormi prevládajúcimi vo vtedajšej sovietskej lingvistike Ľ. Ďurovič osobitne vymedzuje aj modálne slová. Spolu s A. V. Isačenkou (Ľ. Ďurovič

ho cituje podľa cyklostylovaného vydania rukopisu Časti reči v ruskom jazyke, ktorý nemáme k dispozícii) za modálne slová pokladá „tie, ktoré vyjadrujú vzťah hovoriaceho k výpovedi bez toho, že by boli členmi vety. Pretože modálne slová nie sú členmi vety, pretože nevstupujú so žiadnym z vetných členov do syntaktického vzťahu, nemajú v jazyku ani syntaktickej platnosti a *ostáva im len platnosť lexikálna*“ (Ďurovič, c. d., s. 130). Modálne slová podľa toho stoja syntakticky mimo vety. S podobným postojom sme sa už stretli v predchádzajúcej kapitole napr. u A. M. Peškovského (1956) vo vzťahu k uvádzacím slovám. Z definície aj ďalšieho textu vyplýva, že L. Ďurovič zaraďuje medzi modálne slová také jazykové prostriedky, ktoré dovtedy neboli vymedzované v rámci morfológie ako samostatný slovný druh, ale v rámci syntaxe boli známe ako parentetické javy (ako sme na to poukázali v časti II.2.1). A hoci „tak isto vzťah hovoriaceho k výpovedi možno vyjadriť práve tak slovom ako vetou alebo celým kontextom,“ pre autora je „dôležité, že sa v tejto funkcii vyvinula skupina slov, ktoré majú všetky sémantické i formálne predpoklady, aby sme ich považovali za osobitnú čiastku reči“ (c. d., s. 131). Takéto smerovanie bolo prirodzeným dôsledkom syntaktických výskumov, ktoré odhaľovali jazykové jednotky-slová slúžiace na sprostredkovanie istého významu, no nepatrili do klasickej sústavy vetných členov ani slovných druhov, resp. v nej neboli osobitne rozpoznané a vymedzené.

Tak ako L. Ďurovič nadväzoval na V. V. Vinogradova a A. V. Isačenka, E. Jóna v podstate prevzal definíciu častíc z iného zdroja sovietskej lingvistiky – z Gramatiky ruského jazyka: „Častice sú neohybné slová, ktoré dodávajú vete alebo slovám vo vete rozličné významové odtienky“ (Jóna, 1951, s. 236). Rozdelil ich v prvom rade na samostatné a nesamostatné: „Samostatné častice používajú sa v rozličných druhoch viet, ktoré obyčajne uvádzajú, ale samy nie sú vetnými členmi... Nesamostatné častice sa používajú na tvorenie rozličných tvarov a nových slov, napr. *by* (v podmieň. spôsobe), *-si*, *-koľvek* (v neurč. zámenách a príslovkách), *voľa-*, *da-*, *nie-*, *ni-*, *hoci-* (v neurčitých zámenách a príslovkách, v rozličných tvaroch slovesných i neslovesných na zdôraznenie) a *i*.“ (tamže). Samostatné častice rozčlenil podľa druhu významového odtienku na

- a) opytovacie,
- b) želacie,

- c) rozkazovacie,
- d) vydieľajúce, obmedzujúce
a dve osobitné skupiny slov:
- e) spôsobové častice (modálne slová),
- f) prisviedčacie a záporové častice.

O túto klasifikáciu sa vo svojej prvej veľkej štúdii o časticiach výrazne oprel aj J. Mistrík (1959; porov. ďalej).

E. Jóna urobil uvedenou typológiou dva závažné kroky (porov. aj Šimková, 2010). Po prvé, dôraznejšie upozornil na potenciálnu možnosť zaoberať sa aj v slovenčine nesamostatnými časticami, ktoré zohrávali dôležitú úlohu v ruskom jazykovom systéme, kde sa im prirodzene venovala náležitá pozornosť. Podobne sa ustaľovala napr. aj bulharská tradícia, kde sa v rámci širokého chápania slovného druhu medzi častice zaraďovali a) častice s pomocnou funkciou vo vete, b) slovotvorné častice (*-gode, edi-, si-, što-* a pod.), c) formotvorné častice (*po-, naj-, šte, neka, se, si* a pod.) (Rangelovová, 1993, s. 17).⁴⁵

V slovenskej lingvistike sa nesamostatným časticiam nevenovala taká pozornosť ako napr. v bulharskej a najmä ruskej lingvistike, ale aspoň v základnom výpočte sa uvádzajú aj v Morfológii slovenského jazyka (1966) po predchádzajúcom podobnom opise toho istého autora (Mistrík, 1959) ako podskupina častíc: „nesamostatné častice sú *by, čo, zdôrazňovacie že (-že), ho, len, už, to, čo, čím*. Všetky majú povahu morfém“ (MSJ, s. 751). Repertoár nesamostatných častíc je v MSJ úplne iný ako ten, ktorý vymenúva E. Jóna, resp. ktorý nachádzame v ruskej a bulharskej tradícii. J. Ružička (1956) pri rozbere sporných bodov v Jónovom vymedzení častíc upozornil, že v uvedených prípadoch ide o morfémy a nie o častice. Súbor nesamostatných častíc ako predponových a príponových morfém, teda iný ako v MSJ, sa však nachádza aj vo viacerých vydaniach štylistiky slovenského jazyka, ktorých

⁴⁵ Samostatné a nesamostatné častice sa vyčleňujú vo viacerých jazykoch rozličných jazykových skupín. Pre čínštinu a vietnamčinu sa ako nesamostatné vymedzujú častice označujúce rôzne aspekty povahy deja, napr. vo vietnamčine intenzitu, kontinuitu, lokálne určenie deja; v ugrofínskych jazykoch sa za nesamostatné častice považujú aj niektoré sufixy, napr. s významom dôrazu, pripomenutia, ale aj otázky a záporu (Čermák, 1997, s. 254 – 255). Vo švédčine a ďalších príbuzných severských jazykoch sa výrazy zapisované diskretné ako osobitné slová uplatňujú ako gramatické (slovesné) morfémy vo funkcii, ktorú v slovenčine poznáme ako lexikálno-gramatickú kategóriu vidu; v litovčine majú význam a funkciu častice aj niektoré slovesné predpony (tieto poznatky uvádzame na základe zistení od študujúcich alebo skúmajúcich dané jazyky). Podobne japonské častice (*joshi*), medzi ktoré tradične patria adverbialné, spojkové a citoslovcové častice, zahŕňajú aj skupinu tzv. pozičných častíc, ktoré plnia funkciu pádových koncoviek (Radev, 1998).

autor je ten istý ako v kapitole o časticiach v MSJ: „Neurčité zámená sú polysyntetické tvary, vznikajúce spojením určitých zámen s časticami *da-*, *nie-*, *ni-*, *hoci-*, *voľa-*, *všeli-*, *málo-*, *kde-*, *kade-*, *bohvie-*, *čertvie-*, *poda-*, *leda-*, *-si*, *-koľvek*“ (Mistrík, 1977, s. 281; 1. vyd. 1970). Podobne tieto častice vymedzuje E. Pauliny: „Nesamostatné častice sa pridávajú k slovám a dodávajú im rozmanité významové odtienky, napr.: *ktosi*, *ktorýže*, *povedzže*, *hocikto*, *dakto*“ (Pauliny, 1971, s. 134). V súlade s niektorými účastníkmi diskusií o časticiach E. Pauliny dopĺňa: „Nesamostatnou časticou je aj zosilňovacie slovko *ho* (*Ideš ho domov!*) a tvaroslovná častica *by*“ (tamže).

Kým slovenskí jazykovedci zahŕňali medzi nesamostatné častice morfémy aj lexémy, F. Kopečný, v českej lingvistike ostávajúci pri širokom chápaní slovného druhu príslovky a pri návrhu nového slovného druhu modálne slová, do ktorého podľa neho patria aj „častice“, ponúka vo vzťahu k termínu častice, ako sám uvádza, „čisté riešenie“: „Termín **častice** bych však radil ponechat jen pro opravdové partikule, tj. pro zlomky slov, které poklesly na formanty: *-pak*, *-že*, *-li* ... ; *bych*, *by* ... *jsem*, *jsi*, *jsme*, *jste* jakožto morfémy na označení osob kondicionálu nebo minulého tvaru“ (Kopečný, 1962, s. 148). Dnes môžeme považovať toto ponímanie častíc za jeden krajný pól vo vývine názorov na častice v českej jazykovede, pričom druhý by sme našli u M. Grepla (1989) ako široké chápanie partikulizácie, resp. v Slovníku české frazeologie a idiomatiky (1988), kde autori v súlade so zameraním slovníka prezentujú častice nielen ako jednoslovné lexémy, ale aj ako viacslovné jednotky (*jen tak tak že*, *děj se co děj*), ba dokladujú časticový význam celých viet či vetných celkov (*Když nic jiného, tak aspoň ...*; *Ať tak nebo tak ...*). Podobne L. Ďurovič (1956) hovorí o tzv. modálnych uvádzacích vetách.

Nesamostatným časticiam sa v našej práci nebudeme viac venovať. Bez osobitnej podrobnej analýzy sa zatiaľ prikláňame k názoru prezentovanému v MSJ a za nesamostatné častice by sme považovali gramémy typu *by* (v slovesnom tvare kondicionálu), *čím*, *čo* (v konštrukciách s druhým, resp. tretím stupňom prídavných mien a prísloviek: *čím väčší*, *čím viac*, *čo najviac*), *po* (v type *po slovensky*) a pod. Zoznam nesamostatných častíc uvedený v Štylistike slovenského jazyka by sme rozdelili na dve skupiny: a) predponové a príponové morfémy, ktoré nefungujú ako samostatné lexikálne jednotky (*da-*, *ni-*, *voľa-*, *všeli-*, *poda-*, *-si*, *-koľvek*), b) prefixoidy, resp. prvé časti zložených slov, ktoré pôvodne boli, resp. aj sú

samostatnými lexémami, zväčša časticami (*nie-, hoci-, málo-, kde-, kade-, bohvie-, čertvie-, leda-*; patrí sem ešte *ktovie-, bárs-*, sufixoid *-že* a pod.). Slová *že, ho, len, už, to* sú v príslušnom kontexte samostatné častice. Celú skupinu tzv. nesamostatných častíc by však bolo potrebné v súčasnosti podrobnejšie preskúmať.

Druhým závažným počínom E. Jónu bolo to, že modálne slová označil za spôsobové častice⁴⁶ a miesto samostatného slovného druhu ich vyčlenil „len“ ako osobitnú skupinu častíc. Vytvoril tak cestu na vyriešenie statusu častíc a modálnych slov v systéme slovných druhov slovenčiny.

Problematickosť a celú zložitosť vtedajšieho hodnotenia modálnych slov a rozdielnosť názorov na ne vystihol pri kritike E. Jónu J. Ružička: „modálne slová (*reku, vraj, azda, hádam, pravda* a pod.) nemožno priradiť k časticiam ani z hľadiska významu, ani z hľadiska syntaktickej funkcie. Sú to modálne slová, u nás hodnotené obyčajne ako príslovky, ktoré vo vete vystupujú ako vložky“ (Ružička, 1956, s. 9). Na inom mieste, pri vlastnej analýze miesta modálnych slov v systéme slovenského jazyka, však J. Ružička tvrdí: „je zrejmé, že je plynulá hranica medzi týmito slovami a istým druhom častíc, najmä čo sa týka ich funkcie vo vete. ... Chýba však akékoľvek pozitívne kritérium tvarové (morfologické), ktoré je koniec-koncov rozhodujúce pre určenie slovného druhu s pevným lexikálnym významom“ (c. d., s. 16). „Ak modálne slová chceme pokladať za osobitný slovný druh, musíme uviesť ich pozitívne vlastnosti významové i gramatické, pretože ***to nie sú služobné, ale plnovýznamové jazykové jednotky***“ (c. d., s. 15; podč. M. Š.).

Tretí prístup k časticiam prezentoval v slovenskej lingvistike 50. rokov 20. storočia A. V. Isačenko, ktorý vo svojej práci *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. I.* (1954; 2. vyd. 1965) takisto nadväzoval na ruské a sovietske teórie. Svojou definíciou modálnych slov (modifikovanou z definície V. V. Vinogradova) akoby predznamenovala definíciu častíc, ktorá sa aj s prispením L. Ďuroviča (1956) pod konečným autorstvom J. Mistríka (1959 a kapitola o časticiah v MSJ, 1966) nadhlo udomácnila nielen v slovenskej jazykovede: „Eti grupy slov ne vyražajut objektivnyje otnošenija meždu slovami,“ (na rozdiel od predložiek a spojok ako „služobných“ slov; pozn. M. Š.) „a subjektivno-objektivnoje otnošenje

⁴⁶ Pomenovanie spôsobové častice použil na jednu skupinu častíc pri prvom opise tohto slovného druhu aj J. Mistrík (1959), hoci Š. Peciar (1958) navrhoval prevziať termín modalitné častice podľa F. Kopečného (1962, 1. vyd. 1958) – uplatnením domáceho slova sa zrejme sledovalo výraznejšie odlišenie od pôvodného pomenovania modálne slov.

govorjašceho k vsemu vyskazyvaniju ili otnošeniye vyskazyvanija k real'nosti“ (Isačenko, 1965, s. 24). Oproti formulácii V. V. Vinogradova tu však došlo v jednom bode k zavádzajúcemu posunu. V. V. Vinogradov nehovorí o vzťahu hovoriaceho k výpovedi, ako sa zjednodušujúco uvádza aj vo väčšine nasledujúcich opisov slovenských častíc, ale ***o stanovisku hovoriaceho subjektu k vzťahu výpovede ku skutočnosti*** alebo k výberu a funkciám jednotlivých výrazov vo výpovedi (Vinogradov, 1947, s. 725; podč. M. Š.): „Modaľnyje slova i časticy opredel'ajut točku zrenija govorjašcego subjekta na otnošeniye reči k dejstviteľnosti ili na vybor i funkcii otdeľnych vyraženiij v sostave reči.“ Namiesto pôvodne vymedzených troch faktorov, medzi ktorými za najdôležitejší môžeme označiť vzťah výpovede ku skutočnosti, ostali dva a za najdôležitejší sa začal považovať hovoriaci subjekt. Tým sa odhaľovaný význam častíc ako nositeľov (vecného) odrazu mimojazykovej reality v jazykovom znaku a prostredníctvom neho v reči presunul do oblasti subjektívneho (a emocionálneho) postoja hovoriaceho, čo priblížilo častice viac k citoslovciam a ich charakteristike ako významovo prázdnych, emocionálnych výrazov, resp. do oblasti uvádzania, aktualizácie jednotlivých výrazov vo výpovedi, čo približovalo častice viac ku gramatickým prostriedkom, resp. v niektorých opisoch rozčleňovalo častice a modálne slová na osobitné triedy slov.

Slovné druhy A. V. Isačenko navrhuje členiť na:

- A. slová plnovýznamové alebo autosémantické (I. 1. substantíva, 2. adjektíva, 3. adverbíá, 4. predikatíva, 5. verbá, II. 6. pronominá, III. 7. numeráliá),
- B. slová služobné alebo synsémantické (8. prepozície, 9. konjunkcie),
- C. modálne slová, vyjadrujúce subjektívno-objektívny vzťah k výpovedi alebo ku skutočnosti (10. modálne (alebo uvádzajúce) slová, 11. častice),
- D. 12. interjekcie (Isačenko, 1965, s. 24).

Išlo o jeden z návrhov vyčleňujúci ako osobitné slovné druhy predikatíva, modálne (uvádzajúce) slová a častice a rozširujúci členenie slovnej zásoby slovenčiny na 12 slovných druhov. Z nášho hľadiska je dôležité, že častice (spolu s modálnymi slovami) umiestňuje autor do samostatnej makroskupiny, nie spolu s pomocnými, synsémantickými slovami, a ich vzťah označuje ako subjektívno-objektívny.

Trochu mimo týchto najčastejšie citovaných a (niekedy s malými obmenami) akceptovaných názorov sa ocitla charakteristika P. Ondrusa, ktorý zdôraznil ďalšiu

vlastnosť častíc, vyskytujúcu sa najmä v definícii E. M. Galkinovej-Fedorukovej: „Úlohou častíc je vyzdvihnúť emocionálny a intelektuálny obsah reči, zosilniť emocionálny a intelektuálny obsah slova alebo vety“ (Ondrus, 1956, s. 58), čiže ide o jazykové prostriedky, pomocou ktorých sa môže rozlične obmieňať obsah reči, vety, slova. Autor predovšetkým upozornil na nedostatok, „že sa skúmali len gramatické vlastnosti častíc **bez ohľadu na ich lexikálny obsah** [podč. M. Š.] a bez ohľadu na vzťah hovoriaceho k skutočnosti. Gramatici sa uspokojovali s tvrdením, že častice majú iba čisto gramatický význam. Takéto tvrdenie nie je domyslené, lebo pri základných časticiach je priehľadný fakt, že ony **nevyjadrujú nijaké gramatické vzťahy medzi vetnými členmi**“ (c. d., s. 59).

Špecifické vlastnosti častíc (hoci ešte aj pod názvom uvádzacie slová) z hľadiska ich gramatického významu, ale predovšetkým z hľadiska ich schopnosti vyjadrovať emocionalitu hovoriaceho, resp. apelovať na vôľu a emócie adresáta a spolukonstituovať svojím významom modálnosť výpovede sa stali predmetom ďalšej práce Ľ. Ďuroviča *Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine* (1956), pravda, spolu s inými lexikálno-syntaktickými prostriedkami slúžiacimi na vyjadrenie modálnych a hodnotiacich vzťahov (modálnosť predikačného jadra, špecifické syntaktické vetné aj súvetné konštrukcie, intonácia). Uvažujúc o pomere častíc k modálnosti autor pokladá za nevyhnutné rozdeliť ich aspoň na dve skupiny:

1. modálno-slovesné častice, t. j. tie, ktoré sa spolu so slovesom (sponou ap.) podieľajú na utváraní modálneho významu predikátu a ktoré V. V. Vinogradov označuje ako pobočné gramatické vyjadrovatele modálnosti viet – napr. opytovacia častica *vari*, výzvová častica *nech*; autor vylúčil z tejto skupiny slovo *by*, ktoré pre slovenčinu, na rozdiel od ruštiny, kde má oveľa samostatnejšie postavenie, považuje len za súčasť podmieňovacieho spôsobu (Ďurovič, 1956, s. 29, 33 – 34) – naše výskumy nás vedú k takému istému názoru;

2. „slovami celkom iného typu sú častice, ktoré fungujú pri jednotlivých plnovýznamových slovách ako »svojrázne kvalitatívne ukazovatele významovej závažnosti«. Ide o slová ako *len*, *aj*, *aspoň*, *tiež* ap. Tieto častice sa nepodieľajú na postihovaní objektívne existujúcich vzťahov, ale hovoriaci pomocou nich iba rôznym

spôsobom vyzdvihuje do popredia pozornosti jednotlivé pomenovania“ (c. d., s. 29 – 30).

Osobitne sa Ľ. Ďurovič pristavuje aj pri spoločných vlastnostiach častíc a uvádzacích slov: „Ako častice, t. j. pri jednotlivých vetných členoch, môžu fungovať i slová, ktoré obyčajne pokladáme za modálne uvádzacie slová, pretože spravidla vyjadrujú určitý postoj hovoriaceho až k celej vete ... prechody medzi časticami a modálnymi uvádzacími slovami sú veľmi plynulé a často je správnejšie hovoriť o bifunkčnosti než o dvoch lexémach“ (tamže).

Na rozdiel od predchádzajúcej práce (Ďurovič, 1950) autor používa ďalší termín: „Termínom uvádzacie slová, zodpovedajúcim ruskému vvodnyje (modaľnyje) slova, nahrádzam termín „modálne slová“ ... pre slová typu *samozrejme, možno, pravdepodobne, sotva, bohužiaľ* a pod. ... preto, že uvádzacie slová ... nevyjadrujú vo všetkých prípadoch modálne vzťahy ..., ale niektoré z nich vyjadrujú vzťahy hodnotiace (*našťastie, chvalabohu*) a iné zasa fungujú iba v dialogickej reči a majú funkciu udržiavať pozornosť partnera tým, že sa do rozprávania vsúvajú slová, ktoré sa svojou gramatickou formou obracajú na neho (*Vieš, a vtedy som to všetko pochopil. ...*) Termín uvádzacie slová umožňuje teda rozlišovať uvádzacie slová modálne, hodnotiace a tretie by snáď bolo možno nazvať dialogickými“ (Ďurovič, 1956, s. 50 – 51).

Modálnym a hodnotiacim uvádzacím slovám, ktoré dnes napospol považujeme za častice, venoval Ľ. Ďurovič vo svojej monografii záverečné výklady, v ktorých ukazuje, ako sa nepredikatívne hodnotiace výrazy typu *správne, dobre, sláva* postupne približujú k uvádzacím slovám (autorove skratky a značky na lepšie porozumenie textu rozpisujeme do plných foriem): „Aj keď hodnotiace uvádzacie slová vznikli vo funkciách nepredikatívnych, hlavne okolnostných (*Na svoje veľké šťastie sa rozhodol ostať*) a bezsponové hodnotiace výrazy naopak vo funkciách predikatívnych odumretím predikatívneho charakteru, spoločný význam i spoločný nevetyčný charakter priniesli tendenciu k ich splývaniu ... Bezsponové hodnotiace výrazy sa od hodnotiacich uvádzacích slov zreteľne odlišujú iba tým, že sa nemôžu vklíňovať do výpovede, ktorú hodnotia“ (c. d., s. 174).

Autor poukazuje aj na rozdiely medzi hodnotiacimi a modálnymi uvádzacími slovami: hodnotiace uvádzacie slová „nevyjadrujú stanovisko k realnosti výpovede, ale

jej hodnotenie ... môžu byť predsunuté pred vetu alebo vkladné do nej, ale nevstupujú do syntaktických vzťahov so žiadnym jej jednotlivým slovom, iba s vetou ako celkom. Oproti modálnym uvádzacím slovám nemôžu stáť ako repliky na zisťovacie (totálne) otázky na osi „áno — nie“, ale iba vyjadrujú hodnotiace stanovisko hovoriaceho k takejto replike (ktorá síce môže byť vypustená, ale ktorej význam sa zreteľne cíti). Keď na otázku kupujúceho *Máte jablká?* predavač odpovie *Bohužiaľ*, znamená to „Bohužiaľ, nie“. Ale to isté slovo ako odpoveď na otázku *Je medzi zranenými aj X Y?* znamená „Bohužiaľ, áno““ (c. d., s. 173 – 174). Z nášho hľadiska sa v lexéme *bohužiaľ* v obidvoch uvedených prípadoch realizuje význam ľútosti.

L. Ďurovič zužuje rozsah pôvodnej definície modálnych slov a *časť* V. V. Vinogradova na modálne uvádzacie slová, ale v procese analýzy zisťuje, že predsa jestvuje „nepredikatívny výraz, ktorý nie je modálnym ani hodnotiacim uvádzacím slovom. Ide o takéto prípady: *Aspoň že neodišiel celkom bez rozlúčenia.* (úzus); *Len-len že sa drží na nohách.* (úzus) ... Vo všetkých prípadoch ... stojí pred spojkou *že* nejaká časť, ktorá sa vzťahuje na prísudok“ (c. d., s. 183). Pri riešení morfológického charakteru a lexikálnej samostatnosti modálnych uvádzacích slov L. Ďurovič uzatvára: „V postavení vsuvky i adverbialného tvaru bez spojky sú prípady, o ktorých sme hovorili (*iste, samozrejme, pochopiteľne* a pod.) uvádzacími slovami, t. j. osobitnou časťou reči, odlišnou od adverbií i sémanticky, i syntakticky (nevstupujú do determinatívnych vzťahov, nemôžu byť okolnosťou), i morfológicky“ (tamže). Okrem lexikálnych jednotiek autor berie do úvahy aj vetné štruktúry: adjektívne tvary s kopulou a spojkou (*Je samozrejmé, že všetci prišli.*) označuje ako modálne uvádzacie vety, výraz *podľa všetkého* (*Pavel sa podľa všetkého vrátil.*) ako modálnu uvádzaciu syntagmu (porov. c. d., s. 176 a 184). Na rozdiel od L. Ďuroviča považujeme výraz *podľa všetkého* za lexikalizovaný predložkový pád, ktorý funguje ako synonymum častice *zrejme* (lexikalizovanej predikácie *je zrejmé, že...*), teda ho môžeme označiť ako časticový výraz (lexikalizované spojenie s platnosťou častice). Vetná štruktúra *Je samozrejmé, že...* sa tradične hodnotí ako súvetie s vedľajšou vetou podmetovou, výpovediam typu *Samozrejme, že...* sa pozornosť nevenovala, príp. by sa výraz *samozrejme* v rámci vyčleňovania vetných prísloviiek zaradil zrejme medzi ne.

Ako protipól k doteraz uvádzaným úsiliam o dôkladné teoretické rozpracovanie špecifických jazykových prostriedkov (vsuvky, vetné konštrukcie, syntagmy, modálne

alebo uvádzacie slová, častice-morfémy) a ich adekvátne zaradenie do jazykového systému slovenčiny stáli dva názory: názor J. Štolca a neskorší názor J. Ružičku.

J. Štolc (1956), ako sme už pripomenuli vyššie, podrobil kritike zavedenie pojmu *častica* ako kvalifikátora v slovníkovej časti PSP '53 bez presnejšieho definovania častíc v texte Pravidiel a bez náležitej teoretickej systematizácie slov, ktoré medzi častice patria, resp. nepatria. Napr.: „Slovo *akomak* sa označuje ako príslovka, *akonáhle* ako spojka, ale *akiste* je už častica, *zaiste* a *naisto* sú príslovky a *tak isto* je bez indexu. Kde je teda kritérium?“ (Štolc, 1956, s. 62). Na poznámku v Pravidlách o oddeľovaní a neoddeľovaní niektorých častíc vo funkcii vložky od ostatnej vety čiarkou J. Štolc reaguje: „Ak má niečo úlohu vložky a oddelí sa od ostatnej vety čiarkami, potom je to tzv. jednočlenná veta, ktorá nič neuvádza, teda nemôže byť časticou. Je to citoslovce s istým vecným významom“ (c. d., s. 63). V týchto ukázkach, ktoré J. Štolc prezentoval ako vážne prehrešky voči cieľu a charakteru normatívnej príručky, veľmi ilustratívne zachytil počiatočnú, nijako nie jednoduchú fázu osamostatňovania nového slovného druhu v slovenčine, najmä delimitáciu častíc z iných slovných druhov. Jeho vlastné chápanie problematiky však vracalo poznanie častíc do staršieho stavu ich nesamostatnosti: „... predsa sa mi zdá, že pojem častíc ako slovného druhu nie je dosť jasný, prípadne že sa akosi zatemnil pojem prísloviek, predložiek, spojok a citosloviec ako slovných druhov. Ja by som bol toho názoru, že si toto treba najprv dobre ujasniť. Pojem častíc sa potom zúži na spojky s modálnym významom“ (tamže).⁴⁷

Na Štolcovu kritiku zareagoval hlavný redaktor PSP '53 Š. Peciar (1957), ktorý už celkom jednoznačne smeroval diskusiu o časticiach k uzavretiu s cieľom uznať ich ako samostatný slovný druh, a to aj „na úkor“ modálnych slov uprednostňovaných inými autormi (porov. A. V. Isačenko, L. Ďurovič). Š. Peciar nenachádza „presnej hranice medzi modálnymi slovami a vydieľajúcimi čiže obmedzujúcimi časticami (*aspoň, práve, priam, ešte, najmä, iba, temer* a pod.) a najmä medzi modálnymi slovami a prisviedčacími alebo záporovými časticami (*áno, hej, ba, nie* a pod.)“

⁴⁷ Tendencia vnímať častice ako istý druh spojok sa objavuje ešte dlho po uznaní častíc za samostatný slovný druh, a to nielen v bežných gramatických príručkách, napr. v Krátkej gramatike slovenskej: „Častice sú neohybné slová, ktorými sa uvádzajú samostatné vety“ (Pauliny, 1971, s. 133), ale aj u autora doteraz najpodrobnejšieho súpisu a opisu slovenských častíc J. Mistrika: „Častice majú približne rovnakú funkciu ako priradovacie spojky“ (Mistrik, 1985, s. 292).

(Peciar, 1957, s. 51), preto modálne slová považuje spolu s E. Jónom za osobitný typ častíc.

Druhý názor negujúci samostatnosť slovného druhu častice, a to dokonca po ich podrobnom opise J. Mistríkom (1959), pochádza z pera J. Ružičku (1961), ktorý tak poprel aj svoj vlastný postoj z r. 1956, že „častice sú samostatným slovným druhom“ (Ružička, 1956, s. 10). V štúdii Zo základnej problematiky slovných druhov (Ružička, 1961, s. 80 – 82) navrhuje za osobitnú skupinu častíc považovať iba tzv. gramatické častice (v terminológii J. Mistríka z r. 1959 uvádzacie a obsahové častice). Spôsobové častice, teda v podstate modálne slová, J. Ružička nepovažuje za osobitnú vrstvu v slovnej zásobe, „pretože nejde o vrstvu pomenovania ... spôsobovými časticami sa zaraďuje, hodnotí a pod., a teda sú to slová s plným, negramatickým významom. Podľa tohto väčšina z nich bude patriť do okruhu prísloviak“ (Ružička, 1961, s. 81). Poslednú skupinu tzv. vetných častíc (podľa Mistríkovo vymedzenia; porov. ďalej časť o tzv. vetných prísloviakoch) J. Ružička chápe predovšetkým ako mimovetné jednotky, slová–vety: „preto by bolo azda správnejšie preradiť ich ako osobitné skupiny do slovného druhu citosloviec“ (c. d., s. 80).

Zhrnujúce slovo v slovenskej diskusii o časticiach ako samostatnom slovnom druhu a úloha pozitívne ich vymedziť na slovenskom materiáli pripadli napokon J. Mistríkovi, ktorý sa v štúdii z r. 1959 opiera o definíciu E. M. Galkinovej-Fedorukovej, s ktorou súhlasí Š. Peciar, a o definíciu V. V. Vinogradova, o ktorú sa opiera L. Ďurovič, ale odkazuje aj na citované definície E. Jónu a P. Ondrusa a konštatuje: „v podstate ich prijímame v takejto relácii: Častice sú neohybné slová, ktoré vyjadrujú vzťah hovoriaceho k výberu jednotlivých výrazov alebo k celej výpovedi“ (Mistrík, 1959, s. 209). Keď si premietneme všetky citované úsilie o definovanie častíc, uchopenie ich podstaty, miesta v jazykovom systéme a úlohy v komunikácii, musíme konštatovať, že definícia J. Mistríka je príliš úsporná, zameraná len na jednu z vlastností, resp. na jednu zo skupín častíc (a opäť sa v nej nachádza nesprávne prevzatá časť pôvodnej definície V. V. Vinogradova⁴⁸).

Zo súhrnného pohľadu J. Mistríka na slovné druhy vyplýva, že časticiam prideliť status vzťahových slov, a to na úrovni subjektu (hovoriaceho) a na úrovni komunikácie, kontextu (výpovede):

⁴⁸ Porov. posun v definícii A. V. Isačenka oproti definícii V. V. Vinogradova.

„A. Slovné druhy pomenúvajúce (substantíva, adjektíva, adverbiá, zámená, číslovky, slovesá)

B. Slovné druhy vyjadrujúce vzťahy

a) vzťahy medzi substanciami (predložky, spojky)

b) vzťah hovoriaceho k výpovedi (častice)

C. Slovný druh vyjadrujúci city a napodobňujúci prírodné zvuky (citoslovcia)“ (c. d., s. 208).

Na základe slovosledu, ktorý J. Mistrík pokladá „za výrazový prostriedok sémantických vzťahov“ (c. d., s. 211) roztriedil častice na štyri skupiny:

1. uvádzacie častice, ktoré uvádzajú vetu a stoja najbližšie pri spojkách:

a) pripájajúce (formálne), napr. *no, nuž, a, i,*

b) podnecujúce (stimulatívne), napr. *ved', však, tak, teda, ba, ale, len, že, čo;*

2. obsahové častice, ktoré modifikujú obsah celej vety a udávajú jej obsahový a citový charakter:

a) opytovacie, napr. *či, var, žeby,*

b) želacie, napr. *bár, bodaj, kiež,*

c) rozkazovacie, napr. *nech, nechže, nože,*

d) zvolacie, napr. *čoby, kdeže, aleže;*

3. spôsobové (modálne) častice, ktoré predstavujú najbohatšiu skupinu a stoja najbližšie k adverbiám, no nevyjadrujú okolnosť, ale postoj autora k vypovedanej skutočnosti:

a) odkazovacie, napr. *beztoho, predsa, síce, reku, slovom, jednak, totiž, vraj,*

b) hodnotiace, napr. *asi, azda, čajsi, leda, neúrekom, snád', temer, vpravde, zo,*

c) vydeľujúce, napr. *akurát, iba, just, práve, zvlášť, najmä, dokonca;*

4. vetné častice, ktoré modifikujú celú výpoveď

a) nadväzujúce, napr. *napokon, ostatne, ozaj, skrátka, totiž, prosím, ved', čo,*

b) hodnotiace, napr. *aba, alebo, áno, dobre, hej, nie, ba, čerta, pravda,*

c) citové, napr. *bohužiaľ, božechráň, žiaľ, žiaľbohu* (c. d., s. 211 – 223, 225).

Osobitné skupiny predstavujú zložené častice, ktoré tvoria syntaktickú, významovú i intonačnú jednotku (čo *len*, čo *i len*, ešte *ani*, ešte *aj tak* a pod.), a gramatické morfémy, ktoré autor navrhuje vylúčiť z inventára častíc (*by, ho, čo naj-*,

čím, tým, ten – ako súčasť elatívu, zdôrazňujúce *to, že* a pod.) (c. d., s. 223 – 225; porov aj vyššie).

J. Mistrík pokračoval v štúdiu častíc a do podstatne prepracovanej verzie svojej práce z r. 1959 (príslušná kapitola v MSJ, 1966, s. 746 – 806) zahrnul do definície aj ich ďalšie vlastnosti: „Častice sú pomocné slová, ktorými podávateľ nadväzuje na kontext alebo na situáciu a pritom vyjadruje rozličné významové odtienky jednotlivých výrazov alebo výpovedí i kontextových a aktualizačných vzťahov“ (MSJ, s. 746).

V Úvode do štúdia jazykov sa táto definícia nachádza v kondenzovanej podobe: „Častice (partikuly) sú kontextové a aktualizačné prvky vyjadrujúce rozličné významové odtienky výrazov alebo výpovedí“ (Ondruš – Sabol, 1981, s. 173). Autori tu však prejavili pri charakteristike slovných druhov značné váhanie – všetky ostatné slovné druhy majú definične zakotvené, že sú to pomenovania (substantíva, adjektíva, verbá, adverbiá) alebo slová určitého druhu a vlastností (pronominá, numeráliá, prepozície, konjunkcie; interjekcie sú slová–vety), iba častice sú „prvky“.

Do vysokoškolskej učebnice morfológie (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1984) sa však opäť dostala len istým spôsobom zúžená, významovo posunutá podoba definície častíc, ktorá ovplyvňovala ďalšiu učebnicovú literatúru a výučbu častíc, ba niekedy aj teoretické postoje k tomuto slovnému druhu: „Častice sú neohybné pomocné slová, ktoré vyjadrujú (subjektívny) postoj hovoriaceho k výpovedi alebo k jej časti. Niektoré z nich (na základe postoja hovoriaceho) zaraďujú výpoveď do kontextu a do situácie“ (c. d., s. 200). Vzťah k skutočnosti sa tu už vôbec neobjavuje.

Kapitola etablovania častíc v slovenskom jazykovom systéme sa ich spracovaním v Morfológii slovenského jazyka v podstate uzatvorila. V gramatických príručkách, učebniciach i čiastkových štúdiách venujúcich sa problematike častíc nachádzame (niekedy s menšími obmenami) definíciu častíc podľa J. Mistríka i jeho členenie častíc z MSJ (s. 749 – 751):

1. uvádzacie častice:

a) pripájacie (napr. *a, ale, i, ináč, lebo, len, no, nuž, ono, ostatne, potom, prosím, síce, tak, to*),

b) pobádacie (napr. *aby, akoby, akože, azda, bár, bodaj by, či, čiže, čo, čoby, ešte, kdeže, keby, keď, kiez*);

2. vytyčovacie častice:

a) vysvetľovacie (napr. *ako, aspoň, beztak, beztoho, dokopy, ešte, fakticky, ináč, jednako, jednoducho, konečne, len, menovite, nadovšetko, napokon*),

b) hodnotiace (napr. *aby, akiste, ale, áno, asi, aspoň, azda, až, ba, bezmála, bezpečne, bezpochyby, biťu, blízko, bohďa*),

c) zdôrazňovacie (napr. *aj, ak, akurát, ale, ani, áno, aspoň, až, ba, čím, číro, čisto, čo, dokonca, doslova*).

Vidíme, že autor okrem zmenšenia počtu skupín posilnil formálne (formálno-syntaktické, slovosledné a textové) hľadisko a napr. úplne rozložil pôvodnú skupinu modálnych alebo spôsobových častíc, vyčleňovaných ako modálne slová ešte v ruskej tradícii, o ktorých sám predtým konštatoval, že ide o najbohatšiu skupinu (porov. vyššie) – jednotlivé lexémy umiestnil do rôznych podskupín vytyčovacích častíc.

J. Mistrík ešte v osobitných štúdiách opísal niektoré ďalšie vlastnosti častíc a ich miesto na rozličných jazykových rovinách (1962a, 1962b, 1966, 1974), ale teoretickému rozpracúvaniu tejto problematiky z hľadiska nových lingvistických poznatkov a orientácií po komunikačno-pragmatickom obrate v 70. a 80. rokoch 20. st. sa na Slovensku veľa pozornosti nevenovalo. V súvislosti s časticami sa objavovali predovšetkým zmienky o spôsobe ich písania, príp. spojené aj s významovými či slovnodruhovými posunmi (Dvonč, 1985; drobné príspevky G. Horáka, J. Mistríka, Š. Peciara a iných autorov v Slovenskej reči, drobné príspevky G. Horáka, J. Ružičku a iných autorov v praktickej príručke Jazyková poradňa). Závažnejšie boli príspevky o konkrétnych významových odtienkoch častíc (Habovštiaková, 1957), o ich nárečových špecifikách (Ferenčíková, 1981, 1982, 1984), o podiele častíc na niektorých aspektoch výstavby textu a výpovede (Oravec – Bajžíková, 1982; Findra, 1987; Bajžíková, 1995). Špecifickou časticou *si* sa zaoberal M. Majtán (1967), porovnávaním systému a prostriedkov ruských a slovenských častíc M. Mikluš (1964, 1965/1966, 1966, 1970; Volkov – Mikluš, 2000). Výraznejšie sa podstaty častíc dotýkajú príspevky J. Kačalu zo sémantického hľadiska (1984) a M. Veselej zo syntaktického a translatologického hľadiska (1979, 1982, 1984, 1987). Z komunikačného hľadiska (v špecifickej komunikácii detí) analyzovala okrem iných jazykových prostriedkov aj častice a ich funkcie J. Kesselová (2003), hoci v učebnici Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo (Palenčárová – Kesselová – Kupcová) zodpovedajúcej stanovenému obsahu učiva pre 1. stupeň základnej školy sa častice

(ani citoslovčia) medzi slovnými druhmi vôbec neuvádzajú, definuje sa iba osem slovných druhov. Pojem častice sa nachádza len pri konkrétnych lexémach homonymných s príslovkami, keď sa upozorňuje na potrebu vybrať do školských výkladov a cvičení jednoznačné, nehomonymné príklady na príslovky. Osobitným a veľmi aktuálnym príspevkom k modernému opisu častíc (aj ďalších neohybných slovných druhov) v slovenčine v porovnaní s inými jazykmi je prístup v učebniciach-cvičebniciach slovenčiny pre cudzincov M. Sokolovej a kol. (2005, 2006). K aktuálne rozvíjaným výskumom v oblasti modálnosti a evidenciality prispieva M. Ivanová (2010, 2011, 2012).

Vývin názorov na častice v českej lingvistike a ich opisy u starších autorov v rámci skupiny neplnovýznamových slov zmapovala I. Kolářová (2004). Na rozdiel od situácie v slovenskej lingvistike, kde sa po prvotnej diskusii ustálil Mistríkov opis častíc a ďalej sa v podstate bezvýhradne prijímal, autori českých gramatík a/alebo príslušných kapitoliek predkladali používateľom jazyka návrhy rôznych klasifikácií a o nové prístupy k opisu častíc sa usilujú aj v súčasnosti.

V Mluvnici češtiny 2 (1986) bol autorom kapitoly o časticiach O. Uličný, ktorý na základe dištinkčných črt apelovosť, hodnotenie, emocionalita a štruktúracia textu rozčlenil častice na štyri základné skupiny a tie na viaceré podskupiny:

apelové častice – otázka; žiadosť, rozkaz; prianie; presvedčovanie; uisťovanie; odporovanie; vyhrážanie; výčitka,

hodnotiace častice – modalitné (istotné a voluntatívne); porovnávacie; rektifikačne odkazujúce; predpokladovo hodnotiace; hodnotiace z hľadiska miery; zdôrazňovacie (jednoducho zdôrazňovacie a vytyčujúco zdôrazňovacie),

emocionálne častice – prekvapenie, údiv, poľutovanie, uspokojenie/sklamanie, ľahostajnosť, obava,

častice štrukturujúce text alebo jeho časti s tromi hlavnými a s ďalšími menšími podskupinami, napr. lineárne členenie reálneho textu, ktoré môže byť realizované výpočtom alebo odkazom (MČ2, s. 230 – 238).

V Příruční mluvnici češtiny (1995) bol autorom kapitoly o časticiach M. Nekula, ktorý zvolil celkom iný prístup a vyčlenil sedem základných skupín častíc: modálne, intenzifikačné, vytyčovacie, modifikačné, odpoved'ové, negačné a želacie častice (PMČ, s. 358 – 367). M. Nekula bol aj väčšinovým autorom hesiel jednotlivých

skupín častíc v Encyklopedickom slovníku češtiny (2002), druhým bol M. Grepl. Heslá jednotlivých tried českých častíc sú v tomto slovníku v línii rozpracovanej v PMČ doplnené prístupom druhého autora a delia sa na častice epistemické, evaluačné, ilokučné, intenzifikačné, modifikačné, nadväzovacie, negačné, odpoved'ové, postojové, preferenčné, približnostné, reflexívne, uisťovacie, vytyčovacie (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 63 – 67).

V dvoch najnovších českých gramatikách sa pri opise častíc realizovali v podstate protipólne postupy. J. Tábořský v Mluvnici současné češtiny 1/ vymedzil päť hlavných kategórií častíc, pričom najmä prvé dve skupiny rozpracoval naozaj podrobne a takmer až experimentátorsky: častice postojové (modálne) člení na faktuálne (veritatívne), vôľové (voluntatívne), výrazové (expresívne), ďalšie skupiny tvoria častice pocitové (emocionálne), hodnotiace (evaluatívne), zosilňovacie (intenzifikačné) a členiace text. Inventár častíc vymenovaných v týchto piatich skupinách obsahuje iba 96 jednotiek, z nich je 25 takých, ktoré nie sú ako častice spracované v žiadnom z nami analyzovaných súčasných českých slovníkov, napr. *dost*, *hodně*, *krapet*, *málo*, *například*, *zaprvé*, *zároveň*. V prvej skupine a jej podskupinách sa v tejto gramatike nachádzajú nielen lexémy, ale aj spojenia typu *dejme tomu*, *kdyby radši* a mikroskupiny známych, napr. *istota*, *obava*, no i takto v žiadnom z českých či slovenských opisov neformulovaných čiastkových významov, napr. zmena platnosti a ekvivalencia, nezávislosť a prípustka, rada (Cvrček a kol., 2010, s. 295 – 298). Autor kapitoly o časticiach v Akademickéj gramatike M. Vondráček neexperimentoval, nevytváral nové skupiny častíc ani ich opisy, ale prevzal základnú klasifikáciu O. Uličného z MČ2, teda častice apelové, hodnotiace, emocionálne a štrukturujúce text, bez ďalšieho vnútorného členenia na osobitné podskupiny či podrobnejšieho opisu ich významov (Štícha a kol., 2013, s. 530 – 532).

S novými poznatkami o časticiach z hľadiska modálnosti, evidenciality, epistemológie, komparistiky a pod. aj na základe teórií a smerov rozvíjaných v západoeurópskych lingvistikách prichádzajú viacerí mladší českí lingvisti (napr. Biskup, 2007; Svášek, 2007; Rinas, 2013; Šimík, 2013).

Od začiatku opisu častíc však ostávala nedoriešenou otázka ich lexikálneho významu, čo sa odrazilo aj v diskusii o modálnych slovách a ďalších potenciálnych samostatných slovných druhoch, aj v lexikografickom spracovaní týchto lexém

v súčasných slovenských a českých slovníkoch. Autori heslových statí časticových lexém ani redaktori slovníkov neprevzali v úplnosti žiadnu z gramatických koncepcií, ale postupovali od materiálu k opisu významov a jednotlivých funkcií častíc podľa vlastného jazykového vedomia, ako ukazujú naše analýzy v časti 3.2.

3.1.1 Príspevok k diskusii o slovných druhoch – vetné príslovky a častice

Slovnodruhovú príslušnosť vetných prísloviok, označovaných aj ako predikátiva či kategória stavu, bola jednou z aktuálnych otázok v rámci teoretického prehodnocovania slovnodruhovských sústav slovanských jazykov okolo polovice minulého storočia (porov. napr. Vinogradov, 1950; Isačenko, 1955) a riešila sa v tom čase aj v slovenskej jazykovede (Ružička, 1956 a ďalší). Záujem o túto špecifickú skupinu slov pretrvával v časti slovanských lingvistických výskumov aj v 60. – 70. rokoch 20. st., keď sa sústredenejšia pozornosť venovala lexikálno-sémantickým a syntakticko-sémantickým opisom jednotlivých slovných druhov a vetných členov (podrobný prehľad názorov na adverbiá a predikátiva a prístupov k tejto problematike uvádza Skoumalová, 1979, 1984). Zo slovenských lingvistov sa v tom čase k otázke vetných prísloviok a ich slovnodruhovej príslušnosti vyjadrili najmä F. Miko (1972), P. Ondrus (1978) a čiastočne aj E. Pauliny (1981), jednému typu sa neskôr venoval J. Kačala (1990). Status tzv. vetných prísloviok sa však v slovenskej gramatike a lexikografii dodnes nerieši jednotne. Problém sa aktualizuje na pozadí súčasných poznatkov a gramatických teórií, no predovšetkým v súvislosti s koncipovaním nového výkladového slovníka slovenského jazyka.

Gramatické príručky, s ktorými sa u nás v súčasnosti pracuje, uvádzajú tzv. vetné príslovky v rámci slovného druhu príslovky. „Niektoré príslovky sa vyskytujú ako menné základy v jednočlenných vetách, napr.: *je dusno, je pekne, bolo možno*. Jednotlivé z týchto prísloviok sa vyskytujú len v tejto platnosti, napr.: *treba, načím*. To sú vetné príslovky“ (Pauliny, 1960, cit. podľa 5. vyd. 1997, s. 147). V syntaktickej časti hovorí autor pri danom type viet opäť o príslovkách: „Neslovesné jednočlenné vety (menné jednočlenné vety) sú utvorené z prísloviok a z príslovkových výrazov, ktoré sú veľmi často spojené sponou. Vyjadrujú sa nimi prírodné javy a telesné a duševné pocity. Napr.: *je jasno, je pekne, je hmlisto, je zima, je chladno, je tma, je*

dobre, je mi zle, je mi dusno, je mi do zúfania, je mi do smiechu; treba, načim“ (c. d., s. 164). E. Pauliny označuje ako jednočlenné neslovesné vety aj výrazy *áno, nie*, keď sa nimi odpovedá na otázku. Keďže to konštatuje v rámci paragrafu o jednočlenných vetách utvorených pomocou prísloviiek alebo príslovkových výrazov, mohli by sme sa nazdávať, že aj výrazy *áno, nie* máme považovať za príslovky. V 50. – 60. rokoch 20. st. bolo toto chápanie značne rozšírené a takto k nim tradične pristupovala aj česká lingvistika (porov. napr. Šmilauer, 1947; Havránek – Jedlička, 1988). Dnes sa výrazy *áno, nie* zaraďujú medzi častice a citovanú Paulinyho konštatáciu môžeme považovať za potvrdenie výpovedných/vetotvorných potencií týchto častíc.

V syntetických morfológických prácach (MSJ, 1966; Oravec – Bajžíková – Furdík, 1984; ďalej SSSJ-M) sa príslovky v osobitnej syntaktickej funkcii člena zloženého prísudku alebo zloženého vetného základu označujú ako osobitný druh prísloviiek – tzv. obsahové (stavové a modálne) príslovky. Obsah pomenovania je v korelácii s pojmom obsahové vety (zaužívaným viac v českej lingvistike) a zahŕňa príslovky, ktoré nie sú len určením slovesného deja, ale pri slovesách so všeobecným významom tvoria jeho obsahovú náplň. Podľa MSJ obsahové stavové príslovky (*je teplo, bolo tam veselo, je mu nevoľno* a pod.) vyjadrujú rozličné prírodné, spoločenské, telesné a duševné stavy. Obsahové modálne príslovky (*nebolo slobodno odísť, bolo možno hovoriť*) vyjadrujú nevyhnutnosť, potrebu alebo vôľu konať dej (MSJ, s. 571). Autor kapitoly o príslovkách v MSJ F. Miko pripomína, že obsahové príslovky sú v literatúre známe aj ako vetné príslovky, ale tento pojem neodráža podstatu modifikácie slovnodruhovej pomenovacej funkcie prísloviiek, iba jej syntaktický dôsledok. Navyše, „vetné je všetko, čo má nejaký priamy vzťah k vete“ (MSJ, s. 572). Rovnako nepovažuje za adekvátne označovať tieto slová za predikátiva, pretože to takisto vyplýva zo syntaktického kritéria, ani vymedzovať ich ako samostatný slovný druh (predikátiva, resp. v sovietskej terminológii kategória stavu), pretože ide väčšinou o príslovky spôsobu, ktorých význam ostáva v predikatívnom použití nezmenený, mení sa iba syntaktická funkcia.

Autori vysokoškolskej učebnice morfológie (autorom časti o príslovkách bol P. Ondrus) takisto vymedzili tzv. obsahové príslovky (stavové a modálne) ako osobitnú sémanticko-syntaktickú skupinu prísloviiek. Ich použitie špecifikovali na vetný základ jednočlennej vety (porov. SSSJ-M, s. 174) nadväzujúc zrejme na predchádzajúcu

vysokoškolskú učebnicu syntaxe (Oravec – Bajžíková, 1982, s. 62 – 63; ďalej SSSJ-S) a tradíciu slovenských syntaktických bádani (Pauliny, c. d. a ďalší), čo však nebolo jednoznačne prijatým riešením v celom kontexte výskumu predikatív (porov. Skoumalová, 1984, s. 131 – 132) a nezodpovedá to ani spájateľnosti slov, zaradovaných v slovenčine medzi tzv. obsahové, resp. vetné príslovky (porov. ďalej). V obidvoch učebniciach sa už ale premietajú aktuálne závery z rozsiahlych výskumov predikatív v slovanských i neslovanských jazykoch, ako ich konštatuje aj Z. Skoumalová: „Od myšlenky, že by predikativa tvořila samostatný slovní druh na stejné úrovni jako ostatní autosémantické třídy slov, se vesměs upouští, zejm. v mluvnických zpracováních“ (c. d., s. 152). V slovenskej vysokoškolskej učebnici morfológie sa konštatuje, že obsahové (alebo stavové) príslovky sú zväčša bežné príslovky, ktoré pri slovesách s oslabeným vecným významom nadobúdajú sémantickú prevahu, čo však nevyplýva z podstaty príslovky, ale sponového slovesa, a preto niet dôvodu na vyčlenenie samostatného slovného druhu (SSSJ-M, s. 17). V učebnici syntaxe sa medzi prísponové výrazy ako obsahovú časť vetných základov zaradujú nielen „a) vetné príslovky (predikatívy),“ ale aj „b) predložkové pády s významom predikatívov: *je (mi) (bolo, bude, bolo by...)* do smiechu, na zvracanie...“ (SSSJ-S, s. 63).

Rozsah a heterogénny charakter, ale i syntaktickú podstatu predikatív stručne naznačil už skôr E. Pauliny: „Niekdedy sa medzi príslovkami preberajú aj tzv. predikatívne príslovky. Nazývajú sa aj obsahovými príslovkami alebo vetnými príslovkami. Ešte nedávno sa pod názvom predikatívy vydeľovali ako osobitný slovný druh. V celých konštrukciách ide o prípady, ako: *je mi teplo, treba už ísť, bolo zima, prišlo sa nám hanbiť, bolo vidieť* atď. V tejto syntaktickej konštrukcii sa teda, ako vidieť, využívajú niektoré príslovky, niektoré substantíva, ba i niektoré slovesá. Nejde tu teda o príslovky vo vlastnom zmysle slova, ale o syntaktický typ vety“ (1981, s. 148). V tomto zmysle analyzoval jednočlenné vety typu *Je hmla*. aj J. Kačala (1990). Syntakticko-sémantický výklad zameral autor na substantívne prostriedky fungujúce so sponovým slovesom *byť* v gramatickom jadre vety, ktoré predstavujú „počtom vlastne neobmedzený súbor substantív“ (Kačala, c. d., s. 9). Rozdelil ich do siedmich významových skupín: vyjadrenie poveternostných javov (*je víchor, je páľava*), rokov, opakujúcich sa častí roka, storočí a iných väčších úsekov (*je leto, je koniec leta*),

mesiacov, dekád, týždňov a ich častí (*je začiatok týždňa, je dvadsiaty štvrtý december*), sviatkov, pamätných dní a pod. (*sú Vianoce, je Anny*), častí dňa (*je svetlo, je čas, keď sa podáva večera*), číselných údajov o čase v priebehu dňa (*je päť (hodín), je pol šiestej*). Do poslednej skupiny zaradil vety na vyjadrenie rozmanitých ľudských alebo spoločenských situácií a ich hodnotenie typu *je bieda, je nedostatok, je dostatok všetkého, je príležitosť uniknúť, ..., je núdza o osivo, je záujem o ľudové piesne, je najvyšší čas začať*. Niektoré rozvité výrazy, ako konštatuje autor, môžu mať platnosť frazeologickej jednotky. V tejto skupine sa okrem základného tvaru substantíva vyskytuje aj najbohatšia skupina substantív v nepriamych predložkových pádoch typu *je po vysielaní, po nádeji, po ňom; je pred výbuchom; je mi do plaču; je tu na nevydržanie* a pod. (c. d., s. 9 – 12).

Z uvedených citátov a príkladov vyplýva, že slovenskí autori syntetických gramatických prác sa v rámci kategórie predikatív zaoberali prevažne (alebo až takmer výlučne) len stavovými a modálnymi príslovkami. Do svojich úvah nezahŕňali hodnotiace či komentatívne výrazy v použitíach typu *dobré, nechudo, div, škoda, šťastie..., že...,* s ktorými v slovenskej lingvistike pracovali napr. L. Ďurovič (1956) a A. V. Isačenko (1965), v 70. – 80. rokoch 20. st. u nás necitovateľní autori. Výnimku predstavuje citovaná štúdia J. Kačalu (1990), v ktorej však autor pracoval výlučne so substantívami, a individuálna monografia P. Ondrusa, v ktorej nachádzame v rámci typológie vetných prísloviiek nielen stavové vetné príslovky, vetné príslovky zmyslového vnímania, priestorového a časového ohraničenia a modálne vetné príslovky, ale aj vetné príslovky etického a emocionálneho hodnotenia typu *bolo škoda, bolo hanba, bolo hriech* (Ondrus, 1978, s. 74 – 78). V iných jazykoch (porov. Skoumalová, 1984) boli hodnotiace slová (a/alebo významy, resp. funkcie) pevnou súčasťou analýz predikatívnych konštrukcií. Veľká pozornosť sa im venovala najmä so vzrastajúcim záujmom o problematiku aktuálneho členenia. Napr. L. Uhlířová uvádza v rámci polysémantických deadjektívnych adverbii typu *prostě, jasně, určitě* skupinu 1: určenie kvality slovesného deja (*řekl to prostě a jasně*) a skupinu 2: tzv. vetné adverbiá: *Byla to prostě náhoda. O to přirozeně nejde. Skutečně se ti to líbilo? Přijdeš? – Určitě.* (Uhlířová, 1979, s. 143). Funkciu slov druhej skupiny možno podľa autorky označiť ako funkciu komentujúcu: „vyjadřují komentář („postoj“) mluvčího k obsahu věty (k propozici). Přitom částečně ztrácejí svůj původní lexikální význam, nabývají odstínů

modálnych, hodnotiacich, ev. expresívnych a s postupným oslabovaním jejich lexikálneho významu se mění i jejich slovnodruhovú príslušnosť; mluví se o (polo)částicích, ev. o slovech nebo výrazech modálnych nebo postojových“ (tamže). Závěrečná nejednoznačná slovnodruhovú charakteristika týchto slov, ktoré sa v súčasnosti zaraďujú medzi častice aj v českej lingvistike, súvisí s vtedajšou nevyjasnenosťou statusu častíc a s takmer rovnocenným fungovaním kategórií modálne slov a uvádzajúce slov (pomenúvajúcich skupiny slov chápaných ako samostatný slovný druh pred ustálením desaťčlennej slovnodruhovej sústavy so samostatnými časticami v jazykovom systéme češtiny), pri ktorých sa zdôrazňovala najmä ich postojovosť a komentatívnosť.

Kým v slovenských gramatikách, podobne ako v gramatických syntézach príbuzných jazykov, sa polemiky o neopodstatnenosti osobitného vyčleňovania vetných prísloviek ako samostatného slovného druhu uzavreli zdôvodnením ich miesta v systéme prísloviek, v súasných základných lexikografických opisoch slovenského jazyka (SSJ, KSSJ) majú tieto výrazy označenie ako samostatný slovný druh. Z pojmov **obsahové príslovky** (v slovenskej gramatike tradične používaný a teoreticky objasnený pojem, ukotvujúci príslovky fungujúce vo vetnom jadre do slovného druhu príslovky), **predikátiva** (pojem presne vymedzujúci rozsah svojej triedy zo syntaktického hľadiska a v prípade širšieho chápania zahŕňajúci aj výrazy z iných slovných druhov) a **vetné príslovky** (v slovenskej gramatike v podstate nezaužívaný a obsahovo trochu rozptyľujúci pojem)⁴⁹ si autori slovníkov zvolili práve posledný. Označenie *vetná príslovka* sa v slovníkoch uvádza pri jazykových jednotkách rôzneho druhu ako ich slovnodruhovú charakteristiku, hoci v úvodnom zozname slovných druhov sa vetné príslovky vzhľadom na bez nich ustálenú desaťčlennú slovnodruhovú sústavu nenachádzajú.

V staršom šesťväzkovom SSJ má označenie vetná príslovka spolu 72 lexém, v novšom jednoväzkovom KSSJ 132. Inventáre sa značne odlišujú vzhľadom na čas koncipovania slovníkov a ich rozsah, záber dokladového materiálu i podiel zastaraných, hovorových a nárečových výrazov. V SSJ sa uvádzajú medzi vetnými príslovkami oproti KSSJ slová ako napr. *ktozná, ľavno, ľúbo, ľzä, mrkotno, nadbe, nenačim, nežiaľ, obidno, recht, vedrno, zabožemôj*. Na rozdiel od KSSJ sa v SSJ takmer systémovo neoznačujú ako vetné príslovky spôsobové príslovky, ktoré sa ako súčasť predikátu alebo vetného

⁴⁹ Na rozdiel napr. od švédčiny alebo nemčiny, kde majú vetné príslovky (Satzadverb) pevnejšie postavenie a presnejšie vymedzenie v systéme jazyka.

základu používajú len v sekundárnej syntaktickej funkcii (*clivo, čerstvo, čisto, čulo, draho, hmlisto, klzko, krušno, ľahko, mätko, mdlo, mrazivo* a pod.). Z tohto hľadiska je riešenie kategórie vetných prísloviok v SSJ teoreticky čistejšie. Ak však autori KSSJ zahrnuli citované a ďalšie príslovky zakončené na *-o* medzi vetné príslovky, robili tak zrejme nielen zodpovedajúco sekundárnej syntaktickej funkcii týchto prísloviok, ale aj v súvisi s (najmä v sovietskej lingvistike) prevládajúcou tendenciou považovať zakončenie deadjektívnych prísloviok na *-o* za typické pre vetné príslovky (pripomeňme, že 1. vydanie KSSJ vyšlo v r. 1987 a začiatok jeho koncepcnej prípravy treba predpokladať koncom 70. rokov 20. st.). Isté rozdiely medzi príslovkami zakončenými na *-e* a na *-o* v tomto smere existujú a zachytávajú ich aj autori KSSJ, ako ukážeme ďalej. Heslá koncipovaného nového výkladového slovníka súčasného slovenského jazyka do tejto analýzy explicitne nezahŕňame, pretože lexémy označené v rukopise prvého zväzku ako vetné príslovky (*bohvie, dusno, fajn, hanba, hrôza* a ďalšie) prešli redakčnou úpravou a v definitívnej verzii (SSSJ, A – G, 2006) boli spracované zodpovedajúco slovnodruhovej sústave slovenčiny a syntaktickým osobitostiam príslušných lexém, napr. **fajn**² prísl. hovor. obyč. v prísudku al. vo vetnom základe vyjadruje pocity pohody, ľahkosti, dobre, príjemne: *máme sa f.; bude nám spolu ohromne f.; je tu f. teplučko...*

Základným materiálom východiskom nasledujúcich úvah je počítačová verzia 3. vydania KSSJ (ďalej KSSJ3), z ktorej sme získali inventár všetkých lexém spracovaných ako samostatný slovný druh vetné príslovky, kartotéka JÚLŠ SAV, korpus textov slovenského jazyka – interná databáza JÚLŠ SAV z r. 1993 – 2002 a Slovenský národný korpus, verzia prim-2.1, v ktorých sme overovali reálne fungovanie skúmaných jazykových prostriedkov.

Pod slovnodruhovým označením vetné príslovky sa v KSSJ3 nachádzajú výrazy, ktoré môžeme rozdeliť do troch základných, pomerne jednoznačne vyčleniteľných skupín slov:

1. spôsobové príslovky, pre ktoré je pozícia v predikáte alebo vetnom základe sekundárnou syntaktickou funkciou – *clivo, čerstvo, čisto, ..., krásne, milo, neisto, sladko, ticho, veselo, zle, živo* a pod.;

2. stavové (teda takisto spôsobové) a modálne príslovky, pre ktoré je pozícia vo vetnom základe alebo v predikáte primárnou, niekedy až výlučnou syntaktickou

funkciou – *dusno, ľúto, možno, náhlo, naporúdzi, nevoľno, plno, prázdno, sychravo, šero, treba, vidno, zima* a pod.;

3. ostatné výrazy – *beda, bieda, bohvie, čertvie, čudo, div, hlavne, ktovie, môžu byť, načase, najtiah, nedajbože, nevedno, preškoda, príma, radosť, slobodno, škoda, šťastie, žiaľ*.

Do prvej skupiny sa dajú zaradiť príslovky (podľa KSSJ vetné príslovky) bez ohľadu na zakončenie, napr. *čudne, čudno; divne, divno; drsno, drsne; horúco, horúce; naponáhlo, naponáhle*. Všetky tieto lexémy majú v KSSJ nerozčlenené (t. j. pod jednou rímskou číslicou) uvedenú slovnodruhovú charakteristiku *príslovka i vetná príslovka*. V druhej vyššie vymedzenej skupine je medzi stavovými príslovkami viacero prípadov, keď označenie vetná príslovka je v KSSJ iba pri príslovke zakončenej na *-o*, pretože tá istá príslovka zakončená na *-e* sa vo vetotvornej funkcii nevyskytuje, napr. *je mesačno, oblačno, plno, slobodno; je mu súrno, tesno* – *je mesačne, slobodne, súrne, ale *mesačne, súrne tlačený časopis; plne, slobodne sa prejavovať* a pod., kde zas nie je možné použiť príslovku na *-o*. Niekoľko prípadov autori KSSJ spracúvajú ako polysémické jednotky. Príslovky *darmo, dobre, nevhod* sú v jednom, príp. vo viacerých významoch charakterizované ako príslovky a v jednom význame ako vetné príslovky (významy sú označené arabskými číslicami), pričom ide zvyčajne len o funkčnú, nie sémantickú odlišnosť. Rozdiel vo význame však vykazuje napr. lexéma *blbo*, ktorá ako subštandardná nie je v KSSJ3 spracovaná ako typická polysémická jednotka, ale jednotlivé významy sú vyložené iba prostredníctvom synonymým a oddelené bodkočiarkou:

blbo *prisl. i vetná prisl.* sprostó, hlúpo, nemúdro; zle, mizerne: *blbo sa vyjadriť; je mi blbo*.

Vo funkcii menšej časti vetného základu nemá táto príslovka význam „sprostó, hlúpo, nemúdro“ (*je mi nemúdro), ale význam zo škály uvedenej za bodkočiarkou, teda „zle, mizerne“, príp. „neurčito, čudne“ a v tom zmysle azda aj „hlúpo“ – nie však ako opozitum k príslovke *múdro*, ale prenesene k príslovke *dobre*, resp. *normálne*. Význam „mizerne“ naopak vystihuje iba časť významu výrazu *blbo* v jeho primárnej funkcii spôsobovej príslovky (*blbo sa vyjadriť* ≠ *mizerne sa vyjadriť). Ak pri niektorých slovesách môžeme uplatniť obidve príslovky uvedené v KSSJ ako synonymné (*blbo* – *zle*), nejde o úplne synonymné použitie, ale každá syntagma má aj vlastný význam

(*správať sa blbo* = skôr „hlúpo, nezmyselne“ // *správať sa zle* = „nevychované, neprijateľne“).

Na porovnanie ukážka spracovania lexémy *blbo* v SSSJ:

blbo 2. st. *blbšie* prísl. subšt. **1.** typicky pre niečo, čo nedáva zmysel, význam, hlúpo, nezmyselne: *Pre tie tri biele fliačky, rozkošne blbo rozmiestnené na ňufáčiku, nám ho dali.* (Zelinová) ...

2. vyjadruje negatívne hodnotenie činnosti al. situácie, zle, nevyhovujúco, neprimerane: *blbo sa vyjadrovať; ...; napísal to preto, aby to niekto neurobil ešte blbšie*

3. iba vo vetnom základe (komu) vyjadruje zlý, nepriaznivý stav organizmu: *je mi blbo od žalúdka*

Z hľadiska existujúceho i potenciálneho nového teoreticko-gramatického opisu slovenského jazyka, ako aj aktuálne pripravovaného lexikografického opisu slovnej zásoby slovenčiny sa vyššie uvedené prvé dve skupiny javia podľa nás ako bezproblémové. Ide o **príslovky**, ktorých špecifické syntaktické funkcie a použitia sa dajú spracovať v rámci slovného druhu podľa bežných pravidiel – v gramatike tradične ako skupina modálnych prísloviek a osobitná funkcia niektorých spôsobových prísloviek. A hoci je nesporné, že predikácia je vetotvorný akt, zrejme by bolo vhodné upustiť od príliš širokého pomenovania *vetné príslovky* a nepoužívať ho ani v slovníku spôsobom označujúcim samostatný slovný druh. Ak by sme totiž takto pomenúvali špecifickú skupinu prísloviek, ako ju doteraz pomenúvame, mali by sme analogicky osobitne spracúvať aj *vetné podstatné mená*, *vetné prídavné mená* a pod. (podobne už citovaný F. Miko v kapitole o príslovkách v MSJ, s. 572: „*vetné* je všetko, čo má nejaký priamy vzťah k vete, *vetné* sú potom i príslovky základného radu vo vete“). Lexikografické zachytenie všetkých takto fungujúcich podstatných mien, ktorých je, ako uvádza J. Kačala (1990, s. 9), „neobmedzený súbor“, by však bolo prakticky nemožné aj vzhľadom na predložkové pády typu (*je*) *pred búrkou*, (*je mu*) *do smiechu*, ktoré nie sú lexémami a jednoznačne potvrdzujú syntaktický charakter predikatív.

V slovníku sa v rámci spôsobových (stavových) prísloviek môže sekundárna syntaktická funkcia člena gramatického jadra vety dokladovať rovnako, ako je to pri podobných prostriedkoch z iných slovných druhov (podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky), ktoré fungujú aj v slovesno-mennej predikácii. Pri druhej skupine by sa primárna, príp. výlučná syntaktická funkcia (najmä modálnych) prísloviek mohla

uviesť takisto spôsobom zaužívaným pre podobné prípady – napr. pomocou sémantizácie *obyčajne* alebo *iba v zloženom prísudku al. vetnom základe* a pod., ako sme to uviedli pri príklade prísloviiek *blbo* a *fajn* zo SSSJ. Niektoré lexémy môžu mať pri jednotlivých syntaktických funkciách odlišné významy (uvedený príklad lexémy *blbo*).

Do tretej skupiny sme zaradili výrazy, ktoré sú v KSSJ3 označené ako vetné príslovky, ale podľa nás medzi príslovky nepatria, resp. nie sú príslovkami v predikatívnej funkcii. Niektoré z nich sme podrobili podrobnej analýze s poukazom na hlavné nejasnosti a možnosti riešenia.

Výraz *môžbyť*, ktorý vyjadruje pravdepodobnosť, približnosť, je podľa tohto významu časticou, čo sa v KSSJ uvádza ako jeho druhá slovnodruhovú charakteristiku s dokladom *môžbyť máš pravdu* (môžeme to parafrázovať ako *asi/možno máš pravdu; je možné, že máš pravdu; možno, že máš pravdu*). Na prvom mieste je táto lexéma v KSSJ označená ako vetná príslovka s výkladom pomocou „synonym“ *je možné, možno* a dokladom *môžbyť, že príde* (parafráza: *je možné, že príde; asi/možno príde*). Parafrázy ukazujú, že doklady sa nelíšia lexikálnym významom, ale iba použitím, postavením v syntaktickej štruktúre vety/výpovede a následnou lingvistickou interpretáciou. Prvá slovnodruhovú charakteristiku v KSSJ (*môžbyť* ako vetná príslovka) pritom zrejme vychádza z tradične zaužívanej teórie, že častice neplnia nijakú syntaktickú funkciu a (na rozdiel od citosloviec) nemôžu stáť ani ako samostatné výpovede.

Stretli sme sa s týmto postojom u niektorých ruských a sovietskych lingvistov (porov. vyššie napr. A. M. Peškovskij, 1956, vo vzťahu k uvádzacím slovám) či u Ľ. Ďuroviča (1950; porov. kap. 3) vo vzťahu k modálnym slovám a striktné je toto východisko sformulované aj v českej jazykovede napr. v kolektívnej monografii Příruční mluvnice češtiny (1995) práve v súvislosti s tzv. prísudkovými slovnými druhmi. Autor tejto časti P. Karlík vymedzuje prísudkové prídavné meno a podstatné meno, prísudkovú príslovku a číslovku a ako frazémy začleňuje do tejto skupiny aj zložené prísudky s pôvodnými zámenami (*Standa byl bez sebe., Tak už jsou svoji.*) a citoslovcami (*Je mi to fuk., On je do všeho hr.*). „Užití jiných slovních druhů ve funkci významové části slovesně-jmenných predikátorů je nemožné“ (PMČ, s. 409). „Inými“ alebo ostatnými slovnými druhmi sú už len predložky, spojky a častice. Kým

predložky a spojky skutočne nemajú predikátotvorné vlastnosti, niektoré častice takýmto potenciálom disponujú. Napokon, v slovenskej lingvistike, pokiaľ ide o syntaktickú samostatnosť častíc, sa výnimky pripúšťajú: „Tak napríklad isté skupiny častíc majú viac-menej povahu jednotiek s lexikálnym významom. Ukazuje sa to napríklad aj tým, že isté častice môžu mať hodnotu samostatnej výpovede, hoci gramatické slová spravidla nie sú ani vetnými členmi, ani samostatnými vetami“ (MSJ, s. 31). V Encyklopédii jazykovedy sa podobne uvádza: „slová-morfémy sú útvary bez vetnočlenskej funkcie, ale majúce gramatický význam. To sú synsémantické a synsyntagmatické slová čiže gramatické slová, t. j. predložky, spojky a častice. Z nich sa len **niektoré častice** používajú aj ako samostatné výpovede, napr.: *Naozaj? – začudovala sa Mária.*“ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 405; zdôraznila M. Š.). Vetotvorná potencia častíc sa nepriamo potvrdzuje aj pri výrazoch, ktoré sa pôvodne zaradovali medzi autosyntaktiká, čo je v slovnom druhu častice nie nezvyčajná situácia (porov. vyššie výklad E. Paulinyho o výrazoch *áno*, *nie* ako o jednočlenných vetách, keď boli považované za príslovky). V KSSJ sú pri časticiach takisto viaceré doklady, v ktorých častica stojí ako samostatná (často parentetická) výpoveď, porov. napr. heslové state lexém *pravda* (*môžeme to urobiť? pravda(že)!*), *samozrejme* (*dnes, samozrejme, neprídem*), *žiaľ* (*žiaľ, dnes nemôžem prísť*).

Postavenie častíc v syntaktickej štruktúre vety je podľa nás otázkou vyžadujúcou si prehodnotenie. Ak nejaký výraz vzhľadom na jeho sémantiku zaradujeme medzi častice (sémantika častíc však takisto nie je teoreticky dostatočne preskúmaná, častice sa zvyčajne považujú za synsémantiká a ich slovnodruhovú charakteristiku sa tradične zakladá na gramatickom význame, ktorý sa stotožňuje s funkciou), nemali by sme tomu istému výrazu prisudzovať inú slovnodruhovú platnosť len preto, lebo tvorí samostatnú výpoveď alebo samostatnú zložku výpovede, teda nadobúda funkcie, ktoré by z (nie celkom jednoznačného a dostatočne zdôvodneného) teoretického hľadiska nemal nadobúdať. Tento rozpor sa pokúšal riešiť napr. M. Vondráček (1998) presunom celej skupiny častíc schopných stáť ako samostatné výpovede medzi citoslovci. Jeho pokus nepovažujeme za prijateľný vzhľadom na to, že sa zakladá iba na všeobecných a materiálne dostatočne nepreverených konštatovaniach, že častice sú rovnako ako predložky a spojky gramatické slová – synsyntaktiká. Viacero častíc by sa podľa tohto návrhu stalo slovnodruhovú

homonymnými s citoslovcami len na základe odlišnej interpunkcie alebo intonácie, čo by výrazne rozkývalo systematiku slovných druhov: „Ve výpovedi *Bohužel, ještě se nevyjádřila* (PMČ, s. 366) je výraz *bohužel* citoslovcom, neboť je kondenzovaným, implicitním, na presupozici výrazně vázaným ekvivalentem následující věty ... ve výpovedi *Bohužel se ještě nevyjádřila*. je výraz *bohužel* částicí ... V případě nedokončené výpovedi omezené na částicový výraz je směrodatná právě intonační neuzavřenost, resp. její grafické znázornění (částice: *Možná...* X citoslovce: *Možná.*)“ (Vondráček, 1998, s. 35 – 37). Podľa platných teórií majú citoslovčia svoje pomerne jednoznačné významové vymedzenie (vyjadrenie citov a pocitov, napodobňovanie zvukov), ktoré je akceptovateľné a zaužívané aj v iných jazykoch, aj v školskej praxi. Rozlišovanie slovných druhov na základe intonácie a interpunkcie, ktorá je navyše v týchto prípadoch veľmi subjektívne stvárňovaná či používaná, by mohlo viesť ad absurdum k tomu, že by sme ako citoslovčia hodnotili všetky slová prednesené v nejakom afekte, teda napr. aj *Otec! Výborné! Pohni sa!*

Pri konštrukčných použitíach typu *môžbyť, že...*, ktoré majú význam pravdepodobnosti, približnosti a v KSSJ3 sú uvedené pri lexéme *môžbyť* ako vetnej príslovke, sa nachádza podrad'ovacia spojka a náležite aj čiarka, napr. *Nebyť pokoja a ticha, ktoré Martin Kolumbus žlne zelenej pri stavbe hniezda vytvoril, **môžbyť**, že by prírastky do rodiny žlly zelenej ani nepribudli.* (tlač). Ten istý význam majú aj použitia bez spojky: *môžbyť príde, môžbyť by prírastky nepribudli*, len sa tu pravdepodobnosť podáva v kondenzovanejšej podobe. Vzhľadom na formu by sme tieto druhé použitia mali podľa KSSJ3 zaradiť pod druhé slovnodruhové označenie – časťica. Exemplifikáciu *môžbyť máš pravdu* uvedenú v KSSJ3 ako doklad na časťicu môžeme naopak rozvinúť do podoby *môžbyť, že máš pravdu*, čo by podľa KSSJ3 mala byť vetná príslovka. Celá situácia by sa mohla zdať skomplikovaná tým, že ide o hovorový výraz (v KSSJ3 sa uvádza pri lexéme *môžbyť* kvalifikátor *hovor.*). Hovorovosť však nemôže byť podstatou neistoty pri hodnotení významu a použitia akéhokoľvek slova; časťice sa veľmi často vyskytujú v hovorených prejavoch rôznej stylistickej hodnoty, hoci v slovníkoch ani nie sú označené ako hovorové. V bežnej komunikácii by sme sa mohli stretnúť so synonymným vyjadrením *Asi/Možno, že príde.*, pričom lexéma *asi* je jednoznačná časťica a nemuselo by ísť len o situačnú elipsu *Asi/Možno (povedal), že príde.*, ale môžeme toto vyjadrenie považovať za typickú kondenzáciu s časťicou

istotnej modality: *Myslím si/Som presvedčený, že príde*. Potvrďuje to aj možnosť kompozície: *Asiže/Možnože príde.*, ktorou sa výpoveď nielen viac kondenzuje, ale aj expresivizuje a pôvodná konštrukcia sa definitívne lexikalizuje na časticový výraz. V prípade výrazu *asiže* nejde o veľa výskytov v bežnej komunikácii (v korpuse prim-2.1 sme našli 11 dokladov) a všetky sú z tlače, zloženina *možnože* je však značne frekventovaná – v tom istom korpuse bolo 1 068 dokladov nielen z publicistických textov, ale aj z prekladovej či pôvodnej umeleckej literatúry: ... *po tejto Kvetnej nedeli nebudeme vynášať Morenu, ale Madlénu, ku ktorému [sloganu] pridáva: asiže ste mysleli Ólbrajtovú, však? ...* (tlač); *Vhupnem do nejakej chodby, ktorá vedie do skúpo osvetlenej siene – možno jaskyne, možnože sklepenia... (Žáry) = zrejme/pravdepodobne/môžbyť.*

Význam i všetky synonymá potvrdzujú príslušnosť lexémy *môžbyť* k časticiam. Problémom ostáva syntaktický status výrazu *môžbyť* (a ďalších, ktoré analyzujeme ďalej) v postavení, keď za ním nasleduje vedľajšia veta. Gramatické teórie sa postupne vzdali pomenovania *uvádzajúce (vvodnyje)* slová, keďže tento pojem ani nezapadal do klasifikácie slovných druhov, ani nepomenúval dostatočne jasne význam daného slova, iba charakterizoval jeho slovosledné (textovo-syntaktické) postavenie. Podľa nás ide v prípadoch „uvádzajúcich slov“ typu *môžbyť* o častice, ktoré ako ekvivalenty vety/vetného základu viažu na seba vedľajšiu vetu. Ak by sa táto vlastnosť častíc začala akceptovať v súčasnej slovenskej syntaktickej teórii, realizovalo by sa prijatie toho, čo sa potvrdzuje v rôznych čiastkových analýzach: častice plnia/nadobúdajú špecifické syntaktické funkcie, napr. funkciu parentézy či samostatnej výpovede. Podobný prístup, hoci spätý s vlastnou tradíciou vymedzovania jednotlivých tzv. malých alebo neohybných slovných druhov, nachádzame napríklad v nemeckej gramatike, kde sa v rámci prísloviek zo syntaktického hľadiska rozlišujú modálne slová, ktorým sa priznáva charakter ko-konstituentov v zmysle vetných ekvivalentov (napr. *Vielleicht*, ako odpoveď na otázku – sl. častica *možno, azda*), a modálne častice, ktoré sa neuplatňujú ani ako vetné členy, ani ako ekvivalenty vety (Grundzüge einer deutschen Grammatik, 1981, s. 689).

Podobne ako lexéma *môžbyť* sú v KSSJ3 spracované aj výrazy typu *nevedno, bohvie, čertvie, ktovie* a ich varianty (*pánbohhovie, ktožehovie, nevedno čo* a pod.). Uvádzajú sa ako I. vetné príslovky a II. častice, ktoré sú súčasťou neurčitých zámen

(*ktoviekde, ktoviekade* a pod.). Pri označení týchto výrazov slovnodruhovou charakteristikou vetná príslovka sa v rámci výkladu významu v KSSJ3 konštatuje „vyjadrenie neistoty, nevedomosti, pochybnosti, uvažovania“, čo sú významy typické pre častice. Rovnako ako častica *môžbyť*, ani lexémy *nevedno, bohvie, čertvie, ktovie* sa v nijakom použití nespájajú so sponou či iným pomocným slovesom (*je/*bude ktovie), ani sa na ne nedá opýtať nijakou otázkou platnou pre príslovky alebo iné predikátiva. Obidve skutočnosti jednoznačne odlišujú tieto výrazy od všetkých prísloviek a aj od všetkých výrazov, ktoré fungujú ako menná časť gramatického jadra vety vždy s určitým slovesným tvarom.

Výrazy *bohvie, čertvie, ktovie, nevedno* považujeme preto za častice, ktoré majú svoj význam (pochybnosť, neistota, nevedomosť) a fungujú nesamostatne ako súčasť neurčitých zámen a samostatne ako ekvivalent vetného jadra, ako samostatná výpoveď – jednočlenná neslovesná veta, napr.: *nie je to iba zámienka? – ktovie*. Tento doklad z KSSJ3 na vetnú príslovku *ktovie* je štruktúrou i významom veľmi podobný vyššie citovanému dokladu z Encyklopédie jazykovedy, kde sa častica *naozaj* uvádza ako samostatná výpoveď. Na postojovo-komentatívny časticový charakter a syntaktickú samostatnosť analyzovaných výrazov poukazujú aj doklady z našich materiálových zdrojov, napr.:

(1) *Nevedno, či to bol zámer vedenia podniku, alebo zapracovala náhoda...* (Zelinka)

(2) *Nevedno, akým úskokom si ju Gábor vydrankal.* (Vidor)

(3) *...nevedno, kde skončím a ako skončím.* (Pohronský)

(4) *...aký bol dlhý, taký sa vteperil pod diván, nevedno, ako sa ta vmestil.* (Devečková)

(5) *Či už inžinieri mali plané oči alebo Pojtek naozaj nosil akýmsi pánom v meste hydinu (ako sa o ňom v dedine povrávalo), nevedno.* (Urban)

(6) *Podľa akých subjektívnych a svojvoľných kritérií, nevedno.* (tlač)

(7) *Možno sa zachovali aj platne. Ktovie.* (tlač)

(8) *Je to veľa či málo? Ktovie.* (Literárny týždenník)

(9) *Zdá sa, že parížske netopiere sú váhavé. No ktovie? Klaun ma pozoruje s ironickým úsmevom.* (tlač)

(10) ...vyzerá skôr, akoby sa niečoho bál... ba, akoby mal strach... **Ktožehovie**... (Jaroš)

(11) Ale mamky sú mamky, **ktožehovie**, ved' hľa, aj Kata Mráziková už hrala vo filme a zarobila fúru peňazí... (Sedlák)

(12) Nuž, **ktožehovie**, ale isté je, že prví, čo sa tu odhodlali usadiť a priviesť sem ženy a deti, boli drevorubači a uhliari. (Kaliský)

(13) V týchto hornouhorských stolicích je buď najviac odvážlivcov, alebo je tu najväčšia bieda. **Ktovie**, ale skoro všetci stade chcú do Ameriky... (Literárny týždenník).

Vo vetách (1), (2), (3), (4) by sme namiesto výrazu *nevedno* mohli použiť ekvivalent *ktovie*, príp. *bohvie*. Vety (5), (6) v podstate nepripúšťajú zámenu slova *nevedno* synonymom *ktovie* a naopak, vo vetách (9) a (11) by sme slová *ktovie*, *ktožehovie* nemohli korektne nahradiť výrazom *nevedno*. Tieto dve lexémy sa však za synonymá považujú – porov. heslo *ktovie* v KSSJ3, kde sa výraz *nevedno* nachádza v synonymickom rade pri oboch jeho slovnodruhových zaradeniach; v Synonymickom slovníku slovenčiny (1995) sa lexéma *nevedno* vôbec samostatne nespracúva, je pri nej len odkaz na heslo *ktovie*. Význam formy *nevedno* v sebe nesie spojenie s významom pôvodnej konštrukcie *nie je vedno* („nie je známe“), čo spôsobuje nezameniteľnosť tohto slova v niektorých kontextoch a umožňuje jeho použitie aj v predikatívnom postavení, v gramatickom jadre jednočlennej vety: (14) *Čo a kedy sa na prelúke na dolnom vyústení Kozej a Zochovej ulice vlastne vybuduje, v tejto chvíli nevedno...* (tlač) – *v tejto chvíli *ktovie* (významovo korešpondujúce a gramaticky korektné by bolo vyjadrenie ... v tejto chvíli *nik(to) nevie*).

Z formálneho hľadiska môžeme uvedené doklady rozdeliť do štyroch skupín:

1. analyzovaný výraz stojí pred podradovacou spojkou: (1), (2), (3), (4), (14),
2. analyzovaný výraz stojí na konci výpovede: (5), (6),
3. analyzovaný výraz stojí samostatne: (7), (8), (9), (10),
4. analyzovaný výraz stojí pred priradovacou spojkou: (11), (12), (13).

Analyzované výrazy v druhej a tretej skupine predstavujú významy a konštrukcie, ktoré v slovenskej lingvistike bývajú zaraďované medzi častice. Vo štvrtej skupine výrazy *ktovie*, *ktožehovie* nemajú významovú spätosť s vetnou konštrukciou, s ktorou sú formálne spojené v jednom výpovednom celku, ale

s predchádzajúcou výpoveďou alebo (11) so širším kontextom (mimojazykovou skutočnosťou) a mohli by stáť aj samostatne. V príkladoch (12), (13) zložka *ktovie/ktožehovie, ale...* reprezentuje obsah „je jedno/nevieme, aká je príčina, ale vieme, že...“.

Problematickou ostáva prvá skupina. Význam je ten istý (pochybnosť, neistota, nevedomosť), možnosť nahradenia určitým slovesným tvarom (*neviem/-e*) je rovnaká ako vo všetkých ostatných kontextoch, problémom je syntaktická spájateľnosť. Na výraz, ktorý sa zaraďuje medzi synsyntaktiká, nadväzuje vedľajšia veta. Podľa nášho riešenia dať danému výrazu s tým istým významom len v inej syntaktickej platnosti inú slovnodruhovú príslušnosť je len jedným z možných riešení, ktoré však smeruje k systémovému prehodnoteniu slovného druhu častice a k vylúčeniu z neho všetkých parentetických a samostatne stojacich výrazov. Tie však v rámci polysémie či polyfunkčnosti môžu, no nemusia mať túto vlastnosť/schopnosť, čo by opäť nefunkčne zvýšilo počet slovnodruhových homoným a skomplikovalo rozlišovanie lexém v jednotlivých slovných druhoch i kategoriálny význam slovného druhu ako takého (zrejme najmä prísloviek). Napokon, ani podstatné mená sa nedelia do dvoch či troch slovných druhov na základe toho, že raz stoja ako podmet, inokedy ako predmet či príslovkové určenie. Druhým možným riešením, ku ktorému nás vedie významové kritérium a existujúce zmienky o potencii niektorých častíc tvoriť samostatné výpovede, je podrobné teoretické rozpracovanie špecifických syntaktických funkcií častíc.

Osobitnú podskupinu predstavujú výrazy *bieda, hanba, hrôza, radosť, strach, žiaľ*, ktoré sú pôvodne a primárne podstatnými menami. V KSSJ3 sú spracované ako I. podstatné meno, II. vetná príslovka; lexéma *žiaľ* má uvedenú aj slovnodruhovú príslušnosť III. častica.

Podstatné meno *bieda* má v KSSJ3 doložené dva významy: 1. veľký nedostatok, núdza, psota, 2. ťažkosť, starosť, trápenie. Pri výraze *bieda* ako vetnej príslovke sa v KSSJ3 nachádza výklad: (je) nedostatok, núdza: *je bieda o zrna*. Výklad vetnej príslovky a prvého významu podstatného mena sa líši len ne/prítomnosťou spony *je*. Pri synonymných podstatných menách *nedostatok, núdza* sa v KSSJ3 zaradenie medzi „vetné príslovky“ nevyskytuje, hoci exemplifikácia je štruktúrne i významovo rovnaká: *je núdza o byty, o vodu*.

Konštrukcia *je bieda, že...* reprezentuje aj obsah „je zle/nedobre/ťažko, že...“, kde na mieste slova *bieda* stoja jednoznačné príslovky. Jednoduchým doplnením adjektíva sa však ukazuje, že v obidvoch prípadoch uvedených v KSSJ3 pri slove *bieda* ide o podstatné meno: *je veľká/nesmierna bieda o zrno*. Rovnako môžeme zmeniť pádovú formu: *je bieda, že nemáme zrno – je biedou, že nemáme zrno*. Z hľadiska jazykovej kultúry a gramatickej korektnosti by sa na tomto mieste mal používať iba tvar nominatívu, ale napr. pri substantíve *pravda* je značne frekventovaná inštrumentálna podoba (v korpuse prim-2.1 sme našli vyše 1700 dokladov) možno práve na odlíšenie od zmeravej časticovej formy *pravda*, ktorá sa používa v inej ako predikatívnej funkcii: *Opak je však pravdou.*; *Je smutnou pravdou, že...*; *Je plnou pravdou, že...*; *Pravdou je presný opak.*; *Ak by to bolo pravdou, znamenalo by to...*; *...opak je pravda, ba dokonca pravdou*.

Pri spätnom pohľade na pôvod určovania slov typu *bieda* ako vetných prísloviek sa opäť dostávame k analýzám niektorých ruských a sovietskych lingvistov (z nich najväčší vplyv u nás mali v oblasti lexikológie a morfológie, čiastočne i syntaxe práce V. V. Vinogradova). V rámci tendencie osamostatniť do osobitného slovného druhu tzv. kategóriu stavu – slová (najčastejšie príslovky) plniace predikatívnu funkciu, sa výrazy považované za kategóriu stavu uvádzali v zúžených, na základný vetný vzorec skrátených príkladoch zvyčajne v zmeravených tvaroch. V našich podmienkach sa navyše nie vždy dostatočne preskúmali a uviedli odlišnosti konkrétnych prostriedkov slovenského a ruského jazyka, napr. odkazovacie a vytyčovacie *to* oproti ruskému *eto* s odlišným použitím (porov. kritické poznámky I. I. Revzina citované v štúdii K. Buzássyovej, 1977, s. 64). Keď sa aspirácie kategórie stavu, teda predikatív, na samostatný slovný druh nepotvrdili ako opodstatnené, jednotlivé výrazy sa vzhľadom na bežne uvádzanú zmeravenú formu v tejto funkcii začali považovať za príslovky, v slovenskej lingvistike za vetné príslovky. Lexikálno-syntaktická analýza, najmä analýza zhody spony a menného prísudku, však neposkytuje také jednoznačné závery.

K. Buzássyová dokumentuje prechod mena do kategórie stavu na predikatívnom substantíve *pravda*, pri ktorom môže spona kolísať, čo je analogické s našimi predchádzajúcimi príkladmi použitia výrazu *bieda*. Na stavový význam (v neskoršom ponímaní príslovkové použitie) slova *pravda* uvádza autorka takéto

doklady: *Prisvedčil som, lebo to **bolo pravda***. (Johanides), *Všetko to, čo páter hovoril, **bolo pravda***. (Zúbek); zdôraznila M. Š. Avšak K. Buzássyová vo svojich výkladoch nehovorí o príslovke *pravda*, ale vždy o substantíve, ktoré v uvedených príkladoch vystupuje ako nedeterminované (z hľadiska logickej kategórie určenosti) meno so stavovým významom a gramaticky sa správa ako nesklonné meno, neutrum. „Dvojaké chápanie slova *pravda* (stavové i substantívne) sa prenáša aj do konštrukcie *Opak bol/bola pravda*. Keď slovo *pravda* chápeme ako stavové slovo, je namieste zhoda so substantívom *opak*: *Opak bol pravda*.“ (Buzássyová, c. d., s. 66).

Práve posledný príklad ukazuje na syntaktický, resp. textový charakter uvedených použití. Centrom tvarotvorných, nie slovnodruhových zmien vo vete je spona, ktorá je v tomto prípade ambivalentnej povahy: raz sa zhoduje s menom v predikáte, ako to zodpovedá logike reality aj jazykového systému, inokedy však s podmetom, pretože zhoda podmetu a prísudku je takisto jedným zo základných princípov výstavby slovenskej vety, a vtedy sa zdá, že predikátový výraz predstavuje zmeravený tvar, ba že stráca substantívnu povahu a stáva sa príslovkou. Nie je naším cieľom robiť syntaktickú typológiu týchto situácií, uvedieme len možné použitia, resp. transformácie citovaných dokladov, z ktorých podľa nás vyplýva, že zmena smerovania zhody sponového slovesa nemusí znamenať zmenu slovnodruhovej príslušnosti predikátového mena: *Prisvedčil som, lebo to (toto) bolo pravdou. Všetko to, čo páter hovoril, bolo úplnou pravdou. Opak bol celou pravdou*. Ani význam v týchto prípadoch nie je primárne stavový, ale ide stále o abstraktné podstatné meno *pravda* rovnako ako vo vyššie uvedených dokladoch zo súčasnej literatúry a publicistiky.

Preverili sme aj výskyt slova *bieda* v kartotéke a databázach textov JÚLŠ SAV. Nenašli sme ani jeden doklad, ktorý by poukazoval na nesubstantívne slovnodruhovú zaradenie tohto slova. Použitia v predikáte vykazovali zhodu so sponou alebo podradeným prívlastkom: *To je **naša bieda**, že sa málokto spísovateľ slovenský uponíži k ľudu...* (Cambel), *Aj miesta ako metro, kde som vždy mal nejakú tú tržbu, boli zatvorené. **Bola to bieda***. (tlač); *Počet našej inteligencie v Bratislave musí sa ešte zdvojnásobiť, aby **bola** konečne o miesta v divadle **bieda***. (Hoza); *Aspoň hároček keby si mi daroval! Ja mám oň **takú biedu***. (Gogol – Jesenská); *...ale s výkonom až na záverečné minúty to **bola** opäť **bieda***. (tlač). Ak menná časť predikátu neobsahovala

prívlastok, tak ho bolo možné doplniť: ... *je to v Nórsku s alkoholom* [veľká] **bieda**. *Je to* [strašná] **bieda**, *zo satiry sa vyžiť nedá*. (Literárny týždenník). Aj istým spôsobom komentatívne použitie slova *bieda* v podobe samostatnej výpovede sa pomocou „prívlastkového testu“ potvrdilo ako substantívna jednočlenná veta: *Ostré strelby? Bieda*. *Chýbajú prostriedky*. (tlač) = *Úplná bieda*. Adjektívum sme v takomto použití našli aj v dokladoch: *Nové bývanie... Hotová bieda*. *Po vodu si museli chodiť až na námestie*. (Urban). Hoci majú tieto použitia podstatného mena *bieda* veľmi silný hodnotiaci príznak, nepovažujeme to za dostatočný dôvod na jeho zaradenie do iného slovného druhu, naopak, jeho pôvodný substantívny charakter potvrdzujú prítomné alebo doplniteľné adjektívne prívlastky.

Príslovkou by slovo *bieda* mohlo byť v predikácii so sponou v minulom čase, ktorá by jednoznačne poukazovala na zmeravený tvar: *bolo bieda*. Takéto použitia nám však z materiálu ani rečovej praxe nie sú známe. V SSJ sa ako 3. význam podstatného mena *bieda* uvádza konštatovanie, že v spojení s infinitívom má funkciu príslovky: *Bieda je pozerat' sa naňho, ako sa namáha*. (Lazarová). Dajú sa tu odhaliť obidve možné slovnodruhovú príslušnosti: podstatné meno: *Úplná bieda bola pozerat' sa...*; potenciálna príslovka: *Bolo bieda pozerat' sa...* Potenciálna príslovka sa však po doplnení prívlastku a zmene pádovej formy správa ako substantívum: *Bolo úplnou biedou pozerat' sa...*

S podstatným menom *bieda* etymologicky súvisí forma *beda*, ktorú v súčasnosti môžeme nájsť aj v substantívnom tvare, resp. v spojení s prívlastkom: *Preži toľko ako ja, pobojuj s búrkami a bedami* – *aj ty budeš taký ...* (Gladkov – Jesenská), *Nečudo, že táto „beda“ a „rata“ poznamenala celý náš etnický, hospodársky a kultúrny život*. (Čajak). V týchto prípadoch ide o okrajové a špecifické použitia. Výraz *beda* sa primárne ustálil v iných slovných druhoch, a to vo vlastných významoch, podľa KSSJ3 takto:

beda I. vetná prísl. zle, ťažko: *b. vám, ak...; b. opusteným; b. im bude* II. prísl. až *b.* expr. veľa, veľmi: *šedivý až b.* III. cit. vyj. bolesť, hrôzu, zúfalstvo, bedákanie *b., prebeda, čo nás čaká?*

Citoslovcom *beda* sa v tomto kontexte nebudeme zaoberať.

V prvom slovnodruhovom zaradení sa výraz *beda* ocitá v predikatívnej pozícii s významom „zle, ťažko“, ale aj ako expresívne vyjadrenie hrozby „bude zle-nedobre (, ak...)“:

***Beda bolo** koníkovi, na ktorého čakal tento smutný osud.* (Horák)

*Vraj **bolo beda** dedine, ktorej sa pomstil za to, že ho niekedy prijala nevlúdne.*
(tlač)

***Bolo im beda**, uvrhla ich do nešťastia.* (Figuli)

*... možno to bolo aj so mnou tak, ako s tým vtáčikom, ktorému v pasci len pazúrik uviazol, ale potom **bolo beda** celému vtáčikovi.* (Bednár)

*Prosím, stará pani učiteľka nám povedali, že nám bude **beda**, až vy prídete.*
(Horák)

*Ale **beda**, ak sa dotýčný chcel presvedčiť o jestvovaní svojho majetku...* (Tomaščík)

*... oheň sa dostane dnu a potom je už ozaj **beda**...* (Rázus)

Uvedené použitia majú ustálenú formu: *beda* + datív, *beda* + datív + príslovková vedľajšia veta, zriedkavejšie stojí predikatívum *beda* samostatne.

Na rozdiel od KSSJ3 považujeme výraz *beda* v tomto použití za príslovku (bez prívlastku vetná), ktorá sa môže rozvíjať inou príslovkou: *bude im veľmi beda*. Táto syntagma sa však nedá uplatniť v prípade označenom v KSSJ3 ako príslovka: *šedivý až beda* – *šedivý až veľmi beda. Gramaticky správne, no významovo trochu posunuté, by bolo vyjadrenie *šedivý až veľmi*. Spojenie *až beda* má samo osebe význam miery a je to podstatne iný význam oproti tomu, ktorý má príslovka *beda* v gramatickom jadre vety („zle, ťažko“), ale významový posun to je aj v porovnaní s významom syntagmy *veľmi šedivý*, kde sa nachádza neutrálna príslovka miery *veľmi*. Význam miery, presnejšie konkretizáciu stupňa, rozsahu platnosti významu predchádzajúceho alebo nasledujúceho výrazu, môžeme pozorovať i pri niektorých časticách. Medzi ne patrí aj častica *až* (porov. Šimková, 2001), ktorá v spojení *až beda* okrem významu (presiahnutie istej únosnej hranice) a typickej vlastnosti častíc (citového hodnotenia skutočnosti, v kontexte možno prítomného momentu prekvapenia) disponuje aj pevným slovosledným postavením pred výrazom, ktorého rozsah platnosti hovorí pomocou častice hodnotí, a nemožnosťou vytvorenia ďalšieho stupňa miery. V SSSJ sa lexéma *beda* spracúva takto:

beda¹ prísl. 1. iba v prísudku al. vo vetnom základe (komu, čomu; s vedľajšou vetou) zle, nepríjemne (obyč. vyjadruje hrozbu, vyhrážanie): *beda porazeným, beda ti, ako to pokazíš!...*

2. expr. iba v spojení *až beda* veľa, veľmi: *špinavý až beda!...*

beda², **beda-prebeda** cit. vyjadruje strach, hrôzu, zúfalstvo, nariekanie...

Ďalšie dve primárne podstatné mená majú v KSSJ3 ako vetné príslovky veľmi podobný výklad:

hanba II. vetná prísl.: *h. pomyslieť, spomínať; je h., že...* je zahanbujúce;

hrôza II. vetná prísl.: *h. pomyslieť, spomínať* je hrozné⁵⁰

Významovo i použitím sú im (ale aj substantívu *bieda*) blízke výrazy *strach* a *žiaľ*:

strach II. vetná prísl. expr. (je) strašné, hrozné *s. pozrieť na neho; bolo s. pomyslieť na to;*

žiaľ II. vetná prísl. vyj. postoj ľútosti k obsahu vety: *(bolo) ž. na neho pozrieť.*

Významovo opozitná a konštrukčne rovnako uplatňovaná je lexéma *radosť*:

radosť II. vetná prísl. (je) potešujúce, príjemné: *r. pozrieť na ňu; bolo r. žiť tam.*

Na pohľad podobné lexémy sa v niektorých vlastnostiach odlišujú – porov. výklad pri hesle *žiaľ*, kde sa uvádza význam častice, oproti výkladom ostatných lexém pomocou adjektívnych a prídavných synonym.

Spojenia so sponou v tvare minulého času 3. os. neutra by poukazovali na príslovkový charakter analyzovaných výrazov, ktoré môžeme nahradiť synonymnými príslovkami *zle, ťažko*, resp. *dobre*: ***bolo strach*** *pomyslieť na to*, ***bolo žiaľ*** *na neho pozrieť* (doklady KSSJ3), ***bolo (by) hanba*** *neprísť*, ***Bolo radosť*** *sledovať elegantné akcie Jašina...* (tlač). Výraz *hrôza* sme so sponou v minulom čase neutra v dokladovom materiáli nenašli a taký príklad nám nie je známy ani z úzu. Niektoré ustálené spojenia s danými výrazmi sa zvyčajne používajú bez spony, teda len v prítomnom čase, a predstavujú istým spôsobom uzavreté lexikálno-syntaktické štruktúry, napr. *hrôza čo len vyriešiť*, *strach čo len pomyslieť* (Literárny týždenník). Jednotlivé výrazy si aj tu uchovávajú v istom rozsahu pôvodný substantívny význam, niektoré z nich môžeme nájsť v týchto konštrukciách aj v nepriamom páde: *bolo hanbou*, *bolo radosťou*, resp. so sponou vykazujúcou zhodu: *bol strach*, *bol žiaľ*.

⁵⁰ Konštrukcia *je hrôza, že...* sa javí ako málo pravdepodobná; v prípade tohto významu sa používa adjektívna forma: *je hrozné, že...*

Spojenia so sponou, ktorá vykazuje s danými výrazmi zhodu, prípadne syntagmy týchto výrazov s prívlastkami aj tu poukazujú skôr na ich substantívny charakter: *Pracovať s ňou bola radosť.*, *Bola radosť ich poraziť* ... (tlač), *Boli to roky, keď bola hanba byť holičom, predavačom, úradníkom.* (Literárny týždenník), ... *nie je nijaká hanba cítiť ľútosť a chváliť muža* ... (Platón). Pravda, slovo *radosť* sme našli v reálnych kontextoch aj so sponou v tvare *bolo*, čo sú analogické prípady ambivalentného správania sa spony, ako sme ich analyzovali pri substantívach *pravda* a *bieda*: *bolo radosť žiť, radosť bolo hľadiť, radosť bolo sledovať* (tlač). Za substantíva považujeme tieto slová nielen v syntagmách so subjektovým infinitívom, ale aj v jednočlenných menných vetách hodnotiaceho-komentatívneho charakteru, napr.: ...*a vyzerali skutočne smiešne až odstrašujúco: strnulo, útrpne – no hrôza.* (Literárny týždenník) – *no úplná hrôza*. Podobne v prípadoch, keď niektorý z týchto výrazov uvádza vedľajšiu vetu: *To je dosť veľká hanba, že ho ešte nemáme.* (Literárny týždenník). Výpoveď by mohla mať podobu: *Hanba, že ho ešte nemáme*. Formálne zúženie konštrukcie vety, posilnenie hodnotiaceho aspektu a v niektorých prípadoch uplatnenie spony v tvare 3. os. neutra by však nemalo mať vplyv na slovnodruhovú charakteristiku daného substantíva.

Inak je to s lexémou *žiaľ*, ktorú síce v ustálených štruktúrach typu *bolo žiaľ na neho pozrieť* považujeme takisto za substantívum, ale v spojení s vedľajšou vetou má oproti ostatným analyzovaným výrazom odlišný charakter. Už vo výklade hesla *žiaľ* v KSSJ3 sa v rámci zaradenia II. vetná príslovka nachádza časticový význam: vyjadruje postoj ľútosti k obsahu vety. Slovnodruhovú zaradenie slova *žiaľ* ako III. častica má v KSSJ3 výklad: vyjadruje poľutovanie, ľútosť: *žiaľ, dnes nemôžem prísť*.⁵¹ Ako potvrdzuje rečová prax a doklady z korpusu, je to veľmi časté použitie slova *žiaľ*, a to aj vo forme spojenia s vedľajšou vetou: *Žiaľ, že aj vlastnosť vetra máš.* (Literárny týždenník), *Žiaľ, že mnohé objavy vyústili z krvi vojen* ... (Žáry). V porovnaní s pevným zapojením substantív *hanba*, *hrôza*, *radosť* v predchádzajúcich štruktúrach výraz *žiaľ* vykazuje štyri odlišnosti: 1. nemôžeme ho doplniť prívlastkom, 2. nemôžeme mu zmeniť pádovú formu (**žiaľom je, že...*), 3. nemôžeme ho nahradiť príslovkou, ale iba časticou (*bohužiaľ*), 4. z konštrukcie môžeme vynechať podradovaciu spojku *že*: *Žiaľ, aj vlastnosť vetra máš.*, *Žiaľ, mnohé objavy vyústili z krvi vojen.* – pri ostatných výrazoch

⁵¹ Azda ani netreba poznamenávať, že v použitom doklade nachádzame časticu v samostatnom postavení.

to nie je možné: *hanba, ho ešte nemáme. Lexému *žiaľ* považujeme vo všetkých týchto prípadoch za časticu. Doklad uvedený v KSSJ3 pri určení lexémy *žiaľ* ako vetnej príslovky poukazuje skôr na zaradenie k substantívu rovnako, ako sme to navrhli riešiť pri výrazoch *bieda, pravda: (bolo) žiaľ na neho pozrieť – bol (veľký) žiaľ/bolo žiaľom na neho pozrieť*.

Výrazy označované v slovenských gramatikách zväčša ako obsahové príslovky a v lexikografických dielach ako vetné príslovky sa nám po podrobnej analýze ukazujú v prevažnej väčšine ako spôsobové a modálne príslovky, ktoré majú primárnu alebo sekundárnu syntaktickú funkciu predikátiva. Niekoľko výrazov (*bieda, hanba, hrôza* a pod.) plní funkciu predikátiva ako podstatné meno. Iné (*môžbyť, ktovie, nevedno*) nedisponujú typickou vlastnosťou predikátiva – spájateľnosťou so sponou, ale sa do viet/výpovedí zapájajú s významom a spájateľnosťami schopnosťami častíc, čo si ešte zrejme bude vyžadovať rozpracovanie v syntaktickej teórii. Podrobným rozborom konkrétneho materiálu by sme mohli doložiť podobnú slovnodruhovú distribúciu aj pri ostatných výrazoch podľa nás sporne označovaných ako vetné príslovky: *čudo, div, škoda, šťastie; hlavne, načas; najtiaľ, nedajbože; prima; slobodno*. Pri lexémach *čudo, div* už môžeme uviesť ako príklad nové spracovanie podľa SSSJ (pri substantívach uvádzame iba heslo, gramatický aparát a slovnodruhovú zaradenie, ďalšia časť výkladu je v tomto prípade irelevantná):

čudo¹ *čuda, čúd s.*

čudo² prísl. hovor. iba v prísudku a obyč. so záporom (s vedľajšou vetou) je zvláštne, nezvyčajné: *čudo, že prišiel; nebolo by čudo, keby sa nahneval...*

div¹ *divu pl. N divy m.*

div² prísl. iba v spojeniach *nie (je) div, že...*, *žiadne div, že...* nemožno sa čudovať, niet sa čo diviť; syn. nečudo: ... *nuž nie div, že sa ich myseľ zapodievala vojnou*

div³, **divže** čast. **1.** v spojení so záporným slovesom vyjadruje neuskutočnenie deja napriek vysokej intenzite činiteľov, ktoré ho vyvolávajú, len-len že, dobre, že: *div sa nepominul od žiaľu, od zlosti; ... ; Keď zaparkoval, stlačil fanfárovú húkačku a kočky div že nevyskakovali z okien*

2. často iron. v spojeniach *div nie, div že nie* vyjadruje neuplatnenie al. neúplné naplnenie významu nasledujúceho pomenovania, takmer, skoro; syn. dobre že nie: *vyhlasovali ma div nie za blázna...*

3.2 Častice v slovenských a českých lexikografických opisoch

3.2.1 Spracovanie častíc v slovenských a českých jednojazyčných slovníkoch

3.2.1.1 Východiskovým zdrojom inventára lexém označovaných v súčasných slovenských slovníkoch ako častice bola elektronická verzia 2. vydania KSSJ (1989), ktoré je z hľadiska rozsahu a obsahu heslových statí prakticky identické s 1. vydaním z r. 1987. Súbor lexém s kvalifikátorom *čast.*, ktorý sme z neho získali, sme doplnili o lexémy, pri ktorých sa v heslovej stati v KSSJ2 nachádza informácia o ich použití vo funkcii alebo v platnosti častice, o nadobúdaní povahy častice a pod., napr. substantíva *moment*, *pán*, adjektívum *jasný*, verbá *myslieť*, *počkať*, *povedať*, *predstaviť si*, adverbium *veľmi*, interjekcia *hm*, porov.:

moment -u *m.* **1.** okamih, chvíľ(k)a: v (*tomto*) *m-e* hneď, teraz; v *prvom m-e* zo začiatku; **2.** hľadisko, okolnosť, činiteľ: *sociálny*, *časový m.*; *m. prekvapenia*; *fyz. m. sily*, *zotrvačnosti* fyzikálne veličiny; **3.** má platnosť čast. s význ. nesúhlasu, výstrahy ap.: *m., kamarát*⁵²

Tento základný zoznam častíc sme postupne dopĺňali o lexémy s označením častica v záhlaví heslovej state alebo s charakteristikou blížiacou sa významu, platnosti, funkcii a pod. častice v konkrétnom význame či použití v ďalších lexikografických opisoch slovenčiny a v príručke slovenského pravopisu: SSJ, VSRS⁵³, nové vydania PSP⁵⁴, 1. a 2. zväzok SSSJ⁵⁵. Výsledkom je súbor 366 lexikálnych jednotiek, z ktorých

⁵² Ukážky heslových statí alebo ich častí uvádzame citátovým spôsobom, t. j. v takej podobe, ako sa nachádzajú v slovníku vrátane číslovania, skracovania a pod., nezachovávame však niektoré špeciálne typy písma (napr. nonpareille), farebnosť ani značky pre frazeologické a iné spojenia.

⁵³ Medzi skúmané slovenské lexikografické diela sme zaradili aj prekladový Veľký slovensko-ruský slovník, a to z viacerých dôvodov: slovník sa koncipoval z časového hľadiska medzi SSJ a KSSJ, rozsahom a obsahom patrí medzi akademické slovníky väčšieho typu, autorský kolektív využíval vlastný materiál a pristupoval k nemu z čiastočne iných metodologických východísk, čo sa prejavilo aj na slovnom druhu častice a opise jednotlivých časticových lexém a významov.

⁵⁴ Jednotlivé vydania PSP (1998, 2000, 2013) sme sledovali a porovnávali najmä s KSSJ, no časticové lexémy z nich sme nezaradili osobitne do tabuľkového prehľadu, pretože ide v zásade o ten istý diapazón ako v KSSJ okrem malých výnimiek vyplývajúcich z podstaty ortografickej príručky: v PSP sa pri každom slovnodruhovom homonyme uvádzajú všetky príslušné slovné druhy pri heslovom slove bez rozlíšenia, neuvádzajú sa čiastkové časticové významy ani možné použitia pri tvaroch niektorých slov z ohybných slovných druhov a pod. Napr. v Pravidlách slovenského pravopisu v r. 1998 pribudlo oproti predchádzajúcemu vydaniu PSP označenie častica k lexémam *akoby*, *čože*, *ešteže*, *isteže*, *isto-iste*, *kdeže*, *napočudovanie*, *neveľmi*, *nieže*, *nolen*, *nože*, *plus-mínus*, *všakver*, *všakže*, *všakhej*; viaceré z nich boli takto označené už aj v 3. vydaní KSSJ z r. 1997.

⁵⁵ Od r. 2003 sa vďaka projektu Slovenského národného korpusu JÚLEŠ SAV jednotlivé slovníky a pravopisné príručky postupne sprístupňovali v elektronickej podobe na vyhľadávanie podľa heslových slov (<http://slovníky.korpus.sk/>), v súčasnosti si analyzované heslové state môžeme vyhľadať a porovnať

sa v 2. vydaní KSSJ nachádza 273 časticových lexém a čiastkových významov a v prvých dvoch zväzkoch SSSJ pribudlo 34 nových častíc. Všetky lexémy označené ako častica alebo charakterizované v platnosti, vo funkcii, vo význame a pod. častice v uvedených štyroch slovníkoch sme zhrnuli v tabuľke č. 1 v prílohe.

Uvedené počty častíc by mohli byť pri inom prístupe mierne vyššie alebo nižšie v závislosti od započítania alebo nezapočítania variantov predstavujúcich v zásade dve rozdielne skupiny. V prvej skupine ide v podstate o grafické varianty, ktoré sa nemusia chápať ani sa zvyčajne nechápu ako dve alebo viaceré rozdielne lexémy s osobitným významom, napr. *circa/cirka*, *hocako/hocijako*, *pánbohchráň/pánbochráň*, *našťastie/na šťastie*, a aj v našom súbore sme za takúto variantnú dvojicu či trojicu zarátali do výsledného počtu iba jednu lexikálnu jednotku, hoci pri niektorých z nich môžeme registrovať isté rozdiely či preferencie vo využití daných variantov v textoch z rôznych štýlov. V slovníkoch sa tieto lexémy najčastejšie uvádzajú spolu v záhlaví jednej heslovej state alebo sa v tom-ktorom slovníku nachádza akoby zástupne iba jedna, a to hociktorá z dvoch či viacerých možných podôb (porov. v tabuľke č. 1 v prílohe napr. *ah jaj*, *ahjaj*, *achjaj*). Ak by sa do výsledného súboru zahrnuli všetky takéto varianty, počet slovenských častíc by formálne stúpol o približne 55 výrazov a celkovo by sme mohli hovoriť o existencii takmer 420 časticových foriem v slovenčine.

Druhú skupinu tvoria tvarovo i významovo síce úzko súvisiace, no nie úplne rovnaké lexémy s často rozdielnym štylistickým alebo citovohodnotiacim kvalifikátorom⁵⁶, ktoré sa v závislosti od typu slovníka uvádzajú ako samostatné heslá alebo sú rôzne zapísané v záhlaví jednej heslovej state, pri jednom z významov či prihniezdované. Niekedy sa v konkrétnom slovníku, najmä menšieho typu, nachádza iba jedna z takýchto dvoch alebo troch súvzťažných lexém, a to zvyčajne tá, ktorá je štylisticky či tvarovo neutrálna (za príznakové sa v slovenských opisoch považujú napr. lexémy zakončené nesamostatnou časticou *-že*), alebo sa na spracovanie príznakovej lexémy pri inom heslovom slove iba odkazuje (porov. napr. *čože* v KSSJ2, *inakšie*, *ktozná* vo VSRS). V našom zozname sme lexémy z tejto skupiny

oveľa jednoduchšie vo všetkých uvedených slovníkoch okrem VSRS, ktorý v elektronickej podobe nie je dostupný.

⁵⁶ Citovohodnotiace kvalifikátory vymedzujú autori SSSJ v úvode slovníka ako typ funkčných kvalifikátorov na označenie príznakových lexikálnych jednotiek vyčleňovaných na základe postoja (vzťahu) ku komunikovanému obsahu (jazykovej realite): expresívne slová (napr. *expr.*, *hypok.*, *žart.*, *pejor.*), tabuizovaná lexika (napr. *vulg.*, *hrub.*); porov. SSSJ, 2006, s. 37 – 38.

započítavali ako dve alebo tri samostatné jednotky, napr. *aby* – *abyže*, *ináč* – *inak* – *inakšie*.

Lexémy spracované v osobitných heslových statiach sme v tabuľke v prílohe zapisovali s ich slovnodruhovým kvalifikátorom v oddelených riadkoch. Lexémy, ktoré sú v príslušnom slovníku spolu v záhlaví heslovej state alebo uvedené v rámci heslovej state pri niektorom z významov spôsobom (najčastejšie typom písma) prislúchajúcim heslovému slovu, sme zapísali spolu aj v jednej spojenej bunke tabuľky, pričom slovnodruhový/-é kvalifikátor/-y sme v takejto bunke umiestnili hore s platnosťou pre všetky (variantné) podoby heslových slov z danej heslovej state. Ak mal niektorý z variantov iné slovnodruhovú vymedzenie, v danom stĺpci sme bunku adekvátne rozdelili. Tento postup sme uplatnili aj pri ďalších tabuľkových prehľadoch lexikografického spracovania častíc uvedených v prílohe, hoci nebolo jednoduché formalizovať takýmto spôsobom pestrosť opisu niektorých lexém v jednotlivých slovníkoch (porov. v slovenských slovníkoch napr. skupinu šiestich lexém od *bohutcuprisahám* po *bohuprisahám*, v českých slovníkoch napr. skupinu lexém *bud'*, *bud'si*, *bud'to*, *bud'že*).

Inventár českých častíc v tabuľke č. 2 v prílohe je podľa spracovania ich lexém v troch výkladových slovníkoch češtiny: PSJČ, SSJČ a SSČ.⁵⁷ Východiskový zoznam, v ktorom sa z každého slovníka nachádzali iba heslá obsahujúce kvalifikátor *část.*, sme porovnávali vo verziách dostupných na internete, čiastočne aj v rôznych vydaniach tlačených verzií⁵⁸ a doplnili sme ho o slovnodruhovú zaradenie lexém neoznačených v niektorom zo slovníkov ako častice a o ostatné slovnodruhovú kvalifikátory

⁵⁷ Všetky tri slovníky sú od r. 2005 dostupné v elektronickej podobe v prehliadači DEBDict (<http://deb.fi.muni.cz/debdict/index-cs.php>); prvé dva slovníky sú dostupné aj na stránke Ústavu pro jazyk český AV ČR (<http://psjc.ujc.cas.cz/> od r. 2007 a <http://ssjc.ujc.cas.cz/> od r. 2011). Vďaka ústretovosti doc. K. Palu, vedúceho Centra zpracování přirozeného jazyka FI MU v Brne, v ktorom bol DEBDict vyvinutý a v ktorom sa dané slovníky v elektronickej podobe spravujú, a dr. P. Šmerka, pracovníka tohto Centra, sme z uvedených troch slovníkov dostali k dispozícii výpis prakticky všetkých hesiel obsahujúcich častice ako samostatné lexémy alebo informáciu o platnosti lexémy z iného slovného druhu vo význame častice (okrem *-li(ž)*, *akorát* a niektorých variantných podôb častíc uvedených len ako heslové slová s odkazom).

⁵⁸ Napr. SSJČ dostupný v prehliadači DEBDict je bibliograficky datovaný ako elektronická verzia 1. vydania z r. 1960 – 1971, čomu zodpovedá napr. aj spracovanie lexémy *ano*, ktorá je v knižnom 1. vydaní SSJČ v 1. zväzku z r. 1960 označená ako príslovka. Vo výpise časticových lexém, ktorý sme dostali priamo z Centra zpracování přirozeného jazyka FI MU v Brne, je v úplne totožnej heslovej stati lexéma *ano* označená ako častica a takto je spracovaná v 2. vydaní 1. zväzku SSJČ z r. 1989. Elektronická verzia SSČ dostupná v prehliadači DEBDict je bibliograficky uvedená ako 1. elektronická verzia vydavateľstva Leda z r. 1995. Podľa ne/prítomnosti časticového zaradenia niektorých lexém (napr. *akorát*) usudzujeme, že ide o elektronickú verziu 2. knižného vydania SSČ z r. 1994. Pri našich analýzach sme pôvodne vychádzali z 1. knižného vydania SSČ z r. 1978.

v prípade slovnodruhovej homonymie. Výsledný súbor obsahuje 209 lexikálnych jednotiek, z ktorých sa najviac časticových lexém (177) nachádza v SSČ. Ak by sme započítali všetky (variantné) formy, celý súbor by sme vyčíslňovali v rozsahu 240 jednotiek. J. Kasal (1987) uvádza vo svojom zozname častice zo SSČ na 134 riadkoch, pričom vo viacerých riadkoch sú dve aj tri „variantné“ podoby lexém, ktoré v našom súbore počítame ako osobitné jednotky, napr. *namouduši, namouvěru; dobrá, dobře*. Takýchto zápisov je z nášho hľadiska u J. Kasalu približne 20. Zvyšný rozdiel oproti nášmu zoznamu zrejme môžeme pripísať rozdielu medzi ručným vyhľadávaním a automatizovaným vyhľadaním heslových statí s časticami.

Rozdiel medzi počtom slovenských a českých častíc spracovaných v analyzovaných slovníkoch je značný, predstavuje pomer 1,75 : 1 a je predovšetkým výsledkom rozdielov v gramatickej a lexikografickej tradícii v slovenskej a českej lingvistike: kým lexémy, ktoré majú v oboch jazykoch rovnakú alebo podobnú formu a podľa nášho názoru prakticky rovnaký časticový význam a funkciu, sú v slovenčine už od SSJ spracúvané ako častice, v českých opisoch pretrváva ich zaradovanie najmä do slovných druhov príslovky a spojky (porov. aj nasledujúcu časť a tabuľku č. 4 v prílohe, kde sa ukazuje vplyv východiskového jazyka, resp. jeho opisu vo výkladovom slovníku na opis a slovnodruhovú klasifikáciu lexém v prekladovom slovníku). Aj zapisovanie heslových slov častíc zo SSJČ a SSČ do tabuľky č. 2 v prílohe bolo v porovnaní so zápisom častíc zo slovenských slovníkov komplikovanejšie z dôvodu iného prístupu k spracovaniu slovnodruhovej charakteristiky lexém. V SSJČ sa totiž v prípade slovnodruhových homoným zvyčajne uvádzajú kvalifikátory pre všetky slovnodruhové príslušnosti danej lexémy v záhlaví heslovej state a ich konkretizácia (nie vždy identická) vnútri heslovej state pri danom význame (napr. *tady zájm. přísl. a částice I. přísl., II. částice; tak přísl., sp., částice a citosl. I. zájm. přísl., II. sp. výraz, III. částice, IV. citosl.*). V SSČ sa široko pojatým spôsobom hniezdovania podľa nášho názoru znejasnila užšia súvislosť medzi významovo a funkčne blízkymi lexémami a celkovo sa zneprehľadnila štruktúra heslových statí s väčším počtom rôznorodých lexikálnych jednotiek spojených len spoločným odvodzovacím základom alebo prefixoidom (napr. *samo~*), čo znamenalo, že sme do tabuľky museli pri tomto slovníku zapísať ako východiskové heslové slová

prídavné mená. V niekoľkých prípadoch boli heslové state podobne spracované aj v SSJČ.

Súbory slovenských a českých častíc z výkladových slovníkov sumarizované v tabuľkách č. 1 a 2 v prílohe nepovažujeme za úplný výpočet časticových lexém. Jednak existujú širšie chápania triedy častíc (napr. v Slovníku české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné, 1988, 2. vyd. 2009; Grepl, 1989; Čermák, 2008), v rámci ktorých by sa dalo nájsť niekoľko lexikálnych jednotiek zaraditeľných do výkladového slovníka ako častice (napr. *kdesi cosi*, *zdaleka*), jednak viaceré lexémy, ktoré zjavne majú význam častice a fungujú ako častice, sú najmä v českých, ale aj v slovenských slovníkoch označené ešte iba ako príslovky alebo, menej často, ako iný slovný druh⁵⁹. Pri niektorých z nich už sú v slovníkoch aj výklady významov typické pre častice, resp. výklady pomocou synonym patriacich medzi slovnodruhovo homonymné alebo dokonca jednoznačné častice (bez slovnodruhovej homonymie), no dané lexémy nie sú označené ani inak lexikograficky spracované ako častice. Napríklad výraz *zhruba* je v KSSJ i PSP označený ako príslovka, no v KSSJ sú pri ňom v 2. význame uvedené ako výkladové synonymá lexémy *približne* a *skoro*, ktoré sú v oboch príručkách spracované ako slovnodruhové homonymá – príslovka a častica, pričom príslovkové významy lexémy *skoro* (o krátky čas, onedlho; zavčasu) nijako nezodpovedajú významu dokladového spojenia *zhruba rovnaké výsledky* uvedeného v KSSJ pri hesle *zhruba*; príslovkový a časticový význam lexémy *približne* nie je natoľko výrazne odlíšiteľný, pri špecifikácii slovnodruhovej príslušnosti sa tu viac uplatňuje syntaktické kritérium. V Synonymickom slovníku slovenčiny (1995; ďalej SSS) sa výraz *zhruba* nachádza v jednom význame pri lexéme *asi*, ktorá je jednoznačnou časticou, a tak, aj na základe predchádzajúcich výkladov, by lexéma *zhruba* mala byť v tomto význame (približnosť) spracovaná vo výkladovom slovníku ako častica. V SSČ je takýchto prípadov viac: napr. lexéma *absolutne* je spracovaná ako príslovka so synonymami *naprosto*, *úplně*, *zcela*, v ktorých význame v spojeniach typu *naprosto*, *úplně*, *zcela spokojený* nevidíme jednoznačný príslovkový význam miery (= veľmi), ale skôr časticový význam hodnotenia miery; v SSČ je v hesle príslovky *naprosto* pri doklade so záporom uvedené synonymum *vůbec*, ktoré je vo

⁵⁹ V druhom vydaní SSČ sme oproti prvému vydaniu tohto slovníka zistili nový časticový význam napr. pri lexéme *akorát*, ktorá sa nenachádzala v zozname získanom z Centra zpracování přirozeného jazyka FI MU v Brne, čo takisto potvrdzuje, že uvedený zoznam nie je celkom úplný a inventár českých častíc môže byť o niečo väčší.

svojej heslovej stati spracované ako nehomonymná častica. Príklad lexémy *ano*, spomínaný v pozn. 6, keď heslové slovo označené v prvom vydaní SSJČ ako príslovka sa v druhom vydaní nachádza s nezmeneným výkladom a dokladmi už ako častica, tak nemusí byť ojedinelým prípadom rozšírenia inventára častíc. Predpoklady na zaradenie medzi častice (aspoň v niektorom z významov) majú aj ďalšie lexémy a predložkové spojenia, ktoré sú doteraz zaradené (iba) medzi príslovky alebo uvedené v heslovej stati bez slovnodruhového zaradenia či nie sú v lexikografických opisoch vôbec zachytené, napríklad *vyslovene*, *v princípe*, *v zásade*. Niektoré lexémy sa v slovenčine už najnovšie definovali ako častice v prvom a druhom zväzku SSSJ (napr. *absolútne*, *betónovo*) a pribúdať budú aj v nasledujúcich zväzkoch, na ďalšie sa upozorňuje v čiastkových štúdiách, napr. M. Šimková (1997), K. Rinas (2013), A. Adamovičová (2014, najmä s. 194 – 195 a 199). Okrem teoretického prehodnocovania zaradenia lexém do iného slovného druhu a/alebo prehodnocovania ich výkladov (redefinícia na základe poznania časticového významu alebo vlastnej resémantizácie lexémy) sa na náraste počtu častíc v súčasnom slovenskom a českom jazyku podieľa aj pomerne dynamický proces partikulizácie a vzniku (najmä v hovorenej reči) nových časticových významov pri lexémach, pri ktorých sa donedávna nielen neevidovali, ale naozaj ani nevyskytovali, napr. už spomínaná nová častica *betónovo* či u A. Adamovičovej (c. d.) registrované *tak jako*.

Osamostatňovacie procesy, ktorými prešli skúmané lexémy v slovenčine a v češtine – v jazyku i v opisoch slovnej zásoby – za necelé polstoročie⁶⁰ názorne vidíme v zhrňujúcich tabuľkách č. 1 a 2 v prílohe. Zastúpenie častíc v jednotlivých slovníkoch slovenského a českého jazyka, ich dopĺňanie i v novších vydaniach toho istého slovníka odráža dynamiku jednotiek tohto slovného druhu v jazykovom systéme i v lingvistických teóriách podľa dobového stupňa poznania, hoci výklady, opisy významu častíc v lexikografickom a gramatickom spracovaní, ako ukážeme ďalej v časti 3.2.1.5, sú vo viacerých aspektoch odlišné.

3.2.1.2 Slovenskí lexikografi sa pri koncipovaní prvých zväzkov SSJ vyrovnávali s dovtedy v slovenskej gramatike neexistujúcim slovným druhom, hoci sa o ňom už v tom čase teoreticky diskutovalo ako o potenciálne samostatnom slovnom druhu

⁶⁰ Prvý zväzok SSJ vyšiel v r. 1959, prvý zväzok SSSJ v r. 2006; prvý zväzok PSJČ vyšiel v r. 1935, prvé vydanie SSČ v r. 1978.

(porov. v predchádzajúcej časti). Slovenskí gramatici však ako o samostatnej skupine uvažovali napr. aj o modálnych slovách a niektoré lexémy v SSJ sú takto slovnodruhovo označené, napr. *prepytujem, prosím*⁶¹. V čase prípravy prvých zväzkov SSJ sa ani v jednej slovenskej gramatickej príručke častice samostatne neuvádzali. Autori Slovenskej gramatiky E. Pauliny, J. Ružička a J. Štolc v jej 3. vydaní z r. 1955 ešte tradične konštatujú, že „slová sa delia podľa svojho lexikálneho a gramatického významu na deväť slovných druhov“ (Pauliny – Ružička – Štolc, 1955, s. 120). Až vo 4. vydaní v r. 1963, keď už zo SSJ boli vydané tri zväzky, zamenili v citovanej formulácii číslo deväť desiatkou (Pauliny – Ružička – Štolc, 1963, s. 140) a časticiam venovali osobitnú kapitolku (c. d., s. 324 – 326). Jedine v Pravidlách slovenského pravopisu sa už v r. 1953 progresívne zavádzal kvalifikátor *čast.*, čo sa však stretlo so značnou kritikou práve pre nedostatočnú teoretickú prepracovanosť a celkovú nevyhranenosť potenciálneho nového slovného druhu (Štolc, 1956; porov. v predchádzajúcej časti).

V súvisе s prebiehajúcimi teoretickými diskusiami a počiatočným štádiom ustaľovania slovného druhu častice v opise slovenského jazyka má spracovanie častíc v SSJ, ako to dokumentujeme v tabuľke č. 1 v prílohe, nasledujúce znaky:

a) lexémy, ktoré môžeme považovať v slovenčine za výlučné, jednoznačné častice (bez homonymie s iným slovným druhom) alebo v rámci slovnodruhovej homonymie aj za častice, sú označené len ako príslovky (*bezmála, doista, naskrz, prinajlepšom*), zriedkavejšie len ako spojky (*lebo, preto, zato*) alebo len ako citoslovce (*fakt, ho, pánbohchráň, servus*), niektoré ako modálne slová (*prepytujem, prosím, rozhodne*), a to aj vo vyšších, neskôr koncipovaných a vydávaných zväzkoch, keď už teoretická diskusia o modálnych slovách bola uzavretá a takýto slovný druh nebol začlenený do slovenskej slovnodruhovej sústavy;

b) v rámci jedného „významu“ sa nachádzajú dva i tri slovnodruhové kvalifikátory, napr.: *bohuprisám, chvalabohu, kde, namojdušu* – častica i citoslovce; *božechráň, božeuchovaj* – citoslovce i vetná príslovka; *ktohovie, nevedno* – vetná príslovka i častica; *pravdepodobne, skutočne, zaboha* – príslovka i častica; *verabože* príslovka i častica i citoslovce, pričom nikde v heslovej stati, ani pri jednotlivých dokladoch nie je konkretizované, o ktorý slovný druh práve ide, akoby sa tým naznačovalo

⁶¹ V PSJČ ani v ďalších českých slovníkoch sme takýto slovnodruhový kvalifikátor nenašli.

prekrývanie, objektívna neoddeliteľnosť významov a funkcií, ktorá je pri niektorých kontextoch s týmito lexémami príznačná a pri delimitovaní sa stráca;⁶² na presnejšie vymedzenie jednotlivých lexém v jednom slovnom druhu sa však zrejme rezignovalo najmä z dôvodu chýbajúcich podrobnejších analýz a delimitačných kritérií;

c) niektoré časticové lexémy a/alebo významy nemali žiadne slovnodruhovú zaradenie, resp. boli uvedené v rámci heslovej state medzi frazeologickými či expresívnymi jednotkami (*pranič; koniec koncov, počkať*).

Autori VSRS v súlade s napredujúcim gramatickým výskumom slovenčiny aj ruštiny realizovali pri lexémach slovného druhu častice v porovnaní so SSJ viaceré zmeny a inovácie:

a) do slovníka zaradili a ako častice identifikovali lexémy, ktoré sa v SSJ vôbec nenachádzali, napr.: *dajbože, najmenej, pánabeka, prinajhoršom, takpovediac*;

b) presnejšie, t. j. bez nadbytočných kumulácií viacerých kvalifikátorov, zaznamenali slovnodruhovú príslušnosť homonymných lexém s výnimkou heslových slov *bohužiaľ, božechráň, chvalabohu, otcu-materi, prisám/bohu/vačku*, kde naďalej ostali pri jednom význame dva slovnodruhovú kvalifikátory;

c) viaceré čiastkové významy spracované v SSJ pri príslovkách, spojkách alebo spolu s citoslovcami s poznámkou „má povahu častice“, „blíži sa citoslovcu“ a pod. primerane osamostatnili ako časticové slovnodruhovú homonymá, napr.: *aj, akurát, áno, pomaly, pravdepodobne, toľko, zato*;

d) vo VSRS sa ešte objavuje samostatné slovnodruhovú označenie modálne slovo (pri lexémach *akiste, asi, fakt, mimochodom, náhodou*), resp. ako osobitný význam modálny odtienok (napr. pri príslovke *rozhodne*); vzhľadom na typ slovníka mohlo ísť o vplyv užších kontaktov s vtedajšou sovietskou lingvistikou, v ktorej sa o modálnych slovách diskutovalo oveľa intenzívnejšie a kde sa takáto skupina slov v gramatikách neraz vydeľuje ako osobitná trieda aj v súčasnosti (porov. vyššie).

Z porovnania slovnodruhovú zaradenia sledovaných lexém v SSJ, VSRS, KSSJ2 a v prvých zväzkoch SSSJ, zhrnutého v tabuľke č. 1 v prílohe, ďalej vyplýva:

A) Napriek časovým rozostupom medzi vydaniaми skúmaných slovníkov a i napriek ich rozdielnym zameraniam a rozsahom (veľký výkladový slovník – veľký

⁶² Ľ. Ďurovič (1956) navrhoval takéto prípady riešiť ako bifunkčné a nie ako samostatné lexémy.

prekladový slovník – jednozväzkový výkladový slovník) vykazuje spracovanie slovného druhu častice v týchto slovníkoch viaceré spoločné črty:

a) takmer polovica (49 %) týchto slov je v prvých troch slovníkoch⁶³ spracovaná rovnako vrátane slovnodruhovej homonymie, teda súčasnej príslušnosti k ďalším slovným druhom, do tejto množiny sme zahrnuli aj prípady, keď sa dané slovo v niektorom zo slovníkov nenachádzalo, ale v ostatných dvoch bolo zaradené rovnako;

b) 19 % týchto slov je vo všetkých troch slovníkoch rovnako zaradených len do slovného druhu častice, napr.: *aspoň, azda, dokonca, figu, hádam, najmä, napríklad, povedzme, takmer, údajne, vskutku* – takéto lexémy označujeme v našej analýze ako jednoznačné, nehomonymné častice; vzhľadom na obdobie koncipovania SSJ, keď častice spočiatku neboli ako samostatný slovný druh etablované, považujeme toto percento za pomerne vysoké osobitne preto, že celá jedna tretina všetkých častíc sa nachádza hneď v prvom zväzku, v rámci hesiel začínajúcich sa na písmená A – K, ktoré sa koncipovali v polovici 50. rokov 20. st.;

c) v prvých dvoch zväzkoch SSSJ sa v princípe potvrdzuje rovnakosť spracovania tých lexém, ktoré boli rovnako slovnodruhovo zaradené alebo ako jednoznačné častice vymedzené v predchádzajúcich troch slovníkoch, niektoré zastarané lexémy a/alebo významy sa tu už však nezachytávajú (napr. *javeru, jednak*) a, naopak, pomerne systematicky sa okrem iných nových jednotiek opisujú zloženiny s nesamostatnou časticou *-že*, napr. *ešteže, hlavneže*, i s upozornením na možné spôsoby písania: *ešte že, hlavne(,) že*⁶⁴.

B) Rozdiely v slovnodruhovom zaradení analyzovaných lexém, najčastejšie v KSSJ2, miestami aj vo VSRS oproti SSJ, sú nasledujúce:

a) v KSSJ2 sa k predchádzajúcemu inému slovnodruhovému zaradeniu a výkladu významu lexémy (alebo viacerým iným zaradeniam) doplnilo nové slovnodruhové označenie častice a výklad príslušného časticového významu napr. v heslových statiach

⁶³ SSSJ do tohto výpočtu nezahŕňame, keďže zatiaľ môžeme analyzovať iba častice obsiahnuté v prvých dvoch zväzkoch. Tesne pred zavŕšením našej práce bola síce sprístupnená pracovná verzia tretieho zväzku, ale na základe skúsenosti zo spolupráce pri editácii a finalizácii prvých dvoch zväzkov vieme, že medzi predfinálnou pracovnou a definitívne publikovanou verzou tohto slovníka bolo ešte dosť veľa rozdielov aj v zaradení a slovnodruhovom hodnotení lexém z okruhu častíc.

⁶⁴ V porovnaní s predchádzajúcimi tromi slovníkmi a časom ich koncipovania je evidentný nárast používania takýchto zloženín a ich zaradenie do slovníka je v súlade so systémom i rečovou praxou. V prvých dvoch zväzkoch SSSJ takto pribudli napr. častice *divže, dobreže, hlavneže, kebyže*. Niektoré častice so zakončením na *-že* však pôsobia natoľko netradične, že napriek ich používaniu nie sú zaradené ani v SSSJ, napr. *asiže*.

týchto slov: *ak, ako, blízko, bohvie, celkom, číro, čisto, de facto, direkt, div, dočista, dohromady, dokopy, doslova, dovedna, hm, jasný, lebo, moment, nadovšetko, najsamprv, najviac, naraz, navyše, neklamne, nepochybne, nesporne, nevyhnutne, nižšie, ó, očividne, odrazu, oj, ojej, pomerne, prakticky, pranič, preto, približne, sám, servus, správne, ťažko, toľko, vážne, vcelku, veľmi, výborne, výslovne, vyše, zas, zato, zrazu*; niekedy pritom išlo v podstate „len“ o osamostatnenie časticového významu, ktorý predchádzajúce slovníky evidovali v rámci heslovej state príslušnej lexémy iného slovného druhu, ale neraz išlo aj o skutočné objavenie častice / časticového významu v lexéme, pri ktorej sa takýto význam dovtedy neuvádzal (zámerne nepíšeme „nenachádzal“, lebo v komunikácii mohol dávno fungovať a zvyčajne aj fungoval, len nebol dovtedy teoreticky ani lexikograficky zachytený a spracovaný; porov. aj analyzované doklady z českých slovníkov typu lexémy *ano*);

b) inventár častíc sa v KSSJ2 rozšíril prechodom z iných slovných druhov, t. j. miesto pôvodného iného slovnodruhového zaradenia alebo viacerých zaradení sa už uvádza iba kvalifikátor *časť.*, čím sa zväčšila skupina nehomonymných častíc:

- od prísloviek: *bezmála, bezpochyby, circa/cirka, doista, dozaista, naisto, naskrz, naskrze, naveľa, podistým, popravde, prinajhoršom, prinajlepšom, prinajmenej, prinajmenšom, prípadne, takže, viac-menej, vonkoncom, výlučne,*

- od vetných prísloviek⁶⁵: *chráňboh, chráňbože,*

- od citosloviec: *bohchráň, božechráň, bohuchovaj, božeuchovaj, ho, pánboh-chráň, pomaly,*

- prehodnotili sa relikty vymedzovania modálnych slov ako osobitného slovného druhu a všetky lexémy označené takto v predchádzajúcich slovníkoch sa už v KSSJ označujú iba ako častice: *akiste, asi, prepytujem, prosím*, resp. ako príslovky a častice *mimochodom a rozhodne*;

c) spresnených bolo viacero výkladov významov a slovnodruhových zaradení, a to

- zmenšením počtu slovnodruhových príslušností, napr. lexéma *čo*: v SSJ zámeno, zámenná príslovka, častica, spojka, citoslovce, vo VSRS zámeno, zámenná príslovka, číslovka, častica, spojka, citoslovce, v KSSJ zámeno, spojka, častica, takto aj v SSSJ,

⁶⁵ Označenie "vetná príslovka" na mieste slovnodruhového kvalifikátora sa v KSSJ nachádza pri 132 lexémach, ktoré podľa našej analýzy predstavujú významovo a syntakticky tri rozličné skupiny (podrobnejšie v predchádzajúcej časti). V českých slovníkoch sú príslovky, ktoré fungujú v predikatívnej funkcii, náležite opísané ako „príslovce v prísudku“, napr. v SSČ *jasno, treba*.

– rozdelením významov, napr. lexéma *fakticky*: v SSJ príslovka, vo VSRS častica, v KSSJ (i SSSJ) príslovka a častica,

– doplnením nového slovnodruhového zaradenia, napr. lexéma *jednako*: v SSJ i vo VSRS príslovka a častica, v KSSJ (i SSSJ) číslovka príslovková, spojka, častica;

d) vo VSRS sa oproti ostatným slovníkom kvalifikátor *čast.* nenachádza pri lexémach *blízo, bodajže, najskorej, nevedno, okolo, po, poprípade, skorej*;

e) v 1. a 2. zväzku SSSJ sa spresnili výklady významov a slovnodruhových zaradení pri ďalších lexémach, napr. *až, ešte, hej, hlavne, hm, niekedy* aj vylúčením časticového významu a pôvodného zaradenia, napr. *alias*, zároveň pribudlo 34 nových častíc, a to aj vďaka bohatému materiálu z rôznych komunikačných sfér (štýlov), ktorý majú lexikografi k dispozícii v textových databázach Slovenského národného korpusu, aj vďaka osobitnej supervízii nad jednotlivými slovnými druhmi v rámci editácie – po prvý raz boli ako častice označené a spracované napr. lexémy *absolútne, akokoľvek, akosi, ausgerechnet, betónovo, bezpečne, ergo, eventuálne, evidentne, každopádne, klasika*;

f) v 1. a 2. zväzku SSSJ sa veľká pozornosť venovala zjednoteniu opisov významov jednotlivých slovných druhov, v prípade častíc pomocou výkladov poukazujúcich na to, čo konkrétna častica vyjadruje, zdôrazňuje, potvrdzuje, obmedzuje, uvádza, a aj ďalšie časti výkladu sú do značnej miery typizované a zamerané na význam či významové odtienky častíc (podrobnejšie Šimková, 2009) na rozdiel od výkladov v predchádzajúcich slovenských slovníkoch, v ktorých sa zameriavalo najmä na to, v akej vete, výpovedi, pred alebo za akým výrazom sa daná častica nachádza a akú plní funkciu v (kon)texte, hoci, ako ukážeme ďalej, aj v KSSJ už bol značný podiel výkladov, podľa ktorých konkrétna častica niečo vyjadruje (istotu, ľútosť, nesúhlas, predpoklad a pod.).

3.2.1.3 Vývin lexikografických opisov slovnej zásoby českého jazyka a ich metód podrobne charakterizovala Z. Hladká (2005). Dokumentovala napredovanie českej lexikografie, ktoré je zreteľné od slovníka k slovníku podobne, ako sme to na príklade častíc ukázali aj pri slovenských slovníkoch. Jednozväzkový, ale pritom dobe a potrebám používateľov zodpovedajúci SSČ autorka ocenila aj preto, že „jednoduchši a teoreticky adekvátnejši zpracovává některé méně početné slovní druhy (zájmena,

číslovky, predložky, spojky, citoslovce a predovšetím – vlastne poprvé – častice)“ (Hladká, 2005, s. 158). V tabuľke č. 2 v prílohe sumarizujeme časticové lexémy, ako sa postupne zaraďovali do systému slovných druhov češtiny a jej lexikografického opisu v PSJČ, SSJČ a SSČ. Analogicky s predhádzajúcou analýzou spracovania častíc v slovenských lexikografických opisoch analyzujeme aj status časticových lexém a významov v uvedených českých slovníkoch.

V PSJČ sa nachádza v podstate iba 15 časticových heslových statí, z toho štyri lexémy sú označené ako archaické znakom † (*bodej, bohadle, bohdejť, bohdejž*) a v SSČ ich už nenájdeme rovnako ako ani lexémy *nech, nechat'* či *poněk. zast. část. per*⁶⁶ a v dvoch dvojiciach hesiel (vlastná heslová stať + jedno z hesiel s odkazom) sú spracované nesamostatné častice *-ť, -tě, -ž, -že*, ktoré sa nevyskytujú ani v jednom z ďalších slovníkov. Z lexém chápaných v češtine ako častice a používaných aj v súčasnosti sú teda v PSJČ ako častice opísané iba lexémy *bodejť, bodejž, budiž, bud'si, což, necht'*. Opis lexém, ktoré sú v SSJČ a SSČ spracované ako častice, má v PSJČ nasledujúce znaky:

a) lexémy, ktoré sa v novších českých slovníkoch opisujú ako výlučné, jednoznačné častice (bez homonymie s iným slovným druhom) alebo sú v rámci slovnodruhovej homonymie zaradené aj medzi častice, sú v PSJČ označené len ako príslovky (*ano, asi, beztak, ostatně, respektive*), len ako spojky (*ať, jestli, kdyby*) alebo, zriedkavejšie, len ako citoslovčia (*baže, nu, nevidáno*);

b) viaceré slovnodruhové kvalifikátory bez ďalšieho rozlíšenia sa v záhlaví heslových statí na rozdiel od SSJ nachádzajú iba výnimočne, napr. pri heslách *copak, což*; vnímanie a registrovanie iných slovnodruhových vlastností, ako boli uvedené slovnodruhovým kvalifikátorom v záhlaví heslovej state, sa častejšie prejavuje v rámci osobitného významu (za znakom **D**), napr. *nic* je v záhlaví označené ako zámeno, pri treťom znaku **D** (chápeme ho ako štvrtý význam) je uvedené, že ide o príslovku, v šiestom význame je maskulínium, pri lexéme *však* je v záhlaví spojka, pri štvrtom **D** (piaty význam) príslovka;

c) mnohé lexémy a/alebo významy spracované v novších slovníkoch ako časticové nemajú v PSJČ žiadne slovnodruhové zaradenie, resp. sú uvedené v rámci heslovej state medzi frazeologickými či expresívnymi jednotkami, hoci opis ich významu je podobný

⁶⁶ Lexéma *per* je v PSJČ opísaná ako častica „uvádějící peněžní částku“, v SSJČ je s tým istým výkladom uvedená ako predložka.

súčasným opisom časticových významov, napr. *ano, bezpochyby, dobre, jistě* (porov. aj ďalej).

V SSJČ sa mnohé lexémy alebo čiastkové významy, ktoré sú v najnovšom z trojice českých slovníkov opísané ako častice, ešte stále zaradujú medzi príslovky (*ale, asi*), spojky (*kéž, ni*) alebo citoslovčia (*hm, namouduši*), no nachádza sa tu už oveľa viac časticovo spracovaných lexém:

- a) ako častice boli identifikované napr. lexémy *at', ja, takhle*;
- b) v niekoľkých ďalších heslových statiach sa objavili náznaky časticových lexém a významov v podobe výkladu typu v *platn. částice*⁶⁷, napr. *či, kolik, pak*;
- c) niekoľko lexém sa nachádzalo a/alebo bolo opísaných ako častice iba v tomto slovníku, napr. *kapišto, kolik, necht'si, netento, tady, tadyhle*.

Z porovnania slovnodruhového zaradenia sledovaných lexém v PSJČ, SSJČ a SSČ, zhrnutého v tabuľke č. 2 v prílohe, ďalej vyplýva:

A) Vzhľadom na príliš nízke zastúpenie lexém identifikovaných ako častice v PSJČ a následnú možnosť porovnávania v podstate iba dvoch slovníkových opisov (v prípade slovenských častíc sme pracovali prakticky so štyroma) nemá zmysel percentuálne vyhodnocovať rovnako spracované lexémy, no môžeme konštatovať, že

a) významy častíc, ako ich poznáme zo súčasných opisov, a doklady, v ktorých sa nachádzajú príslušné lexémy vo význame a funkcii častice, sú súčasťou mnohých heslových statí aj v PSJČ, aj v SSJČ, len neboli slovnodruhovo označené ako častica, napr.

PSJČ

dobře adv. k dobrý (komp. lépe, líp) lidumilně, ušlechtilé, přátelsky (op. zle) ... **D** zplna, docela; *jistě*. Pruhy dobře na prst široké. Stroup. Dobře už třicet let čtu noviny. Baar. Muž dobře padesátiletý *a p.*

SSJČ

baže

přísl. ob. *s významem přisvědčovacím; ba, ovšem, zajisté, ano, bezpochyby*: "baže", příkřivl; *baže* přijdu *zcela jistě*

b) napriek skutočne malému počtu častíc zachytených v PSJČ sme našli v inventári českých častíc aj dve úplne jednoznačné častice – vo všetkých troch slovníkoch rovnako ako nehomonymné častice spracované lexémy *bud'si, budíž*.

⁶⁷ Tento spôsob zápisu sa v takýchto prípadoch používa v českých slovníkoch systémovo ako jediný na rozdiel od slovenských slovníkov, kde variujú formulácie „bliži sa (k) významu“, „má povahu“, „nadobúda povahu“, „má význam“, „má význam blízky“, „má platnosť“, „vo funkcii“, „v platnosti“, „vo význame“.

B) Rozdiely v slovnodruhovom zaradení analyzovaných lexém v SSČ oproti predchádzajúcim dvom českým slovníkom sú nasledujúce:

a) v SSČ sa k predchádzajúcemu inému slovnodruhovému zaradeniu (alebo viacerým iným zaradeniam) a výkladu významu lexémy doplnilo nové slovnodruhovú označenie častice a výklad príslušného časticového významu v heslových statiach týchto slov: *až, celkem, doopravdy, fakt, hezky, hlavně, hned, inu, jasně, jednou, ještě, jistě, již, klidně, konečně, kupodivu, možná, náhodou, najednou, nakonec, naopak, naštěstí, nesporně, no, obzvlášť, opravdu, pochopitelně, pravděpodobně, právě, prostě, proto, především, přímo, přirozeně, rovněž, rozhodně, samozřejmě, skoro, skutečně, směle, sotva, stejně, stěží, také, tedy, to, teprv(e), též, totiž, určitě, už, vcelku, víc, výborně, zas, zkrátka, zrovna, zřejmě, zvlášť*;

b) inventár častíc sa v SSČ rozšíril prechodom z iných slovných druhov, t. j. miesto pôvodného iného slovnodruhového zaradenia sa už uvádza iba kvalifikátor **část**, alebo v prípade pôvodných viacerých zaradení sa príslušnosť k jednému slovnému druhu prehodnotila na časticu:

– od prísloviiek: *ale, a(le)spoň, ano, asi, beztak, beztoho, bohudík(y), bohužel, dokonce, houby, jo, koneckonců, najisto, nakrásně, naneštěstí, ne, nejspíš(e), nepochybně, nikoli(v), ostatně, patrně, pravda, prý, respektive, snad, spíš(e), věru, vlastně, vpravdě, vskutku, však, vůbec, vždyť, zajisté, zejména, žel(bohu)*,

– od spojok: *kéž, ni*,

– od citosloviiek: *hm, i, namouduši, namouvěru, nevidáno, nu, nuž(e), stop, toto*;

c) spresnených bolo viacero výkladov významov a slovnodruhových zaradení, napr. *aťsi*, niekedy aj s vylúčením časticového významu a pôvodného zaradenia, napr. *bodej, tady, tadyhle, tu, tudyhle*, ale viaceré nové častice do SSČ aj pribudli, hoci jeho autori pri koncipovaní ešte nepracovali s korpusovým materiálom, napr. *bezesporu, jestlipak, kdo(ž)ví, myslím, prosím, tuším, víceméně*;

d) azda najpestrejšími zmenami prešlo slovnodruhovú hodnotenie lexémy *přece*, ktorá je v PSJČ spracovaná ako adverbium, v SSJČ ako príslovka a citoslovce, v SSČ ako spojka a častica, pričom aj výklady a doklady sú tentoraz pri konkrétnom slovnodruhovom zaradení takmer všetky odlišné; podobne rozdielne je zaradovaná lexéma *tedy* – v PSJČ adverbium, v SSJČ príslovka, v 3. význame v oslabenej citoslovcovej platnosti, v SSČ spojka a častica –, pričom výklady a doklady uvedené

v prvých dvoch slovníkoch pri príslovkovom zaradení, resp. citoslovcovej platnosti, sú v SSČ v malých obmenách uplatnené pri časticovom zaradení (rovnaké alebo podobné časti v uvedených heslách sme podčiarkli):

PSJČ

tedy adv. ...

D vyjadřuje vybidnutí, výzvu, povzbuzení. „Tak tedy,“ pobízel zeman. Jir. ...

SSJČ

tedy přísl. ...

2. (též +tehdy Pal., Heyd.) vyjadřuje vybidnutí, výzvu; *nu I, nuže I, tak III 2: tak t., pobízel zeman* (Jir.); jak t.?; začneme t.! **3.** (v oslabené citosl. platnosti) *vyjadřuje důvěrný vztah mluvčího k výpovědi, zdůrazňuje významový n. citový obsah věty n. větného členu; ob. s pokleslým význ. vysvětluje, doplňuje n. uvádí výpověď; totiž, to jest, jako II 4: bylo by to t. hezké; to jsem t. rád opravdu, skutečně; t. tohle?; to je t. nesmysl!* ...

SSČ

tedy

sp. souř. důsl. *proto* mlčí, t. souhlasí; □ t. část. cit. **1.** s význ. vybízecím: začneme t., **2.** s význ. zdůraz.: to je t. nesmysl.

3.2.1.4 Na základe analýzy inventárov a spôsobov spracovania časticových lexém v novodobých slovenských a českých lexikografických opisoch⁶⁸ môžeme zhrnúť podobnosti a rozdiely v dvoch blízkopríbuzných jazykoch v zložení tohto slovného druhu z hľadiska formy, pôvodu, niektorých osobitostí v štruktúre a obsahu heslových statí a v prístupe k jednotlivým lexémam v rámci slovnodruhovej homonymie a slovnodruhových prechodov. Niekoľkých javov sa dotkneme aj z hľadiska slovenskej jazykovej normy a kodifikácie.

a) Viaceré časticové lexémy v slovenčine a v češtine majú formálne úplne rovnakú podobu, napr. *a, aby, ale, ani, asi, až, bezpochyby, beztak, beztoho, či, de facto, fakt, hm, chválabohu, kde, myslím, naopak, no, potom, pravda, prosím, skoro, sotva, to, totiž, tuším, už, vskutku, však, zas(e), zvlášť, že* (s rozdielom v mäkkej slovenskej a tvrdej českej výslovnosti výrazov *ale* a *kde*), hoci ich význam a/alebo použitie môže mať v každom jazyku čiastočne alebo aj značne iný charakter.

b) Pomerne veľkú skupinu časticových lexém v slovenčine a češtine predstavujú aj formálne podobné výrazy, ktoré sa líšia v rámci hláskoslovných a pravopisných

⁶⁸ S výnimkou VSRS ide o jednojazyčné výkladové slovníky.

rozdielov medzi oboma jazykmi, napr. *áno* – *ano*, *čo* – *co*, *našťastie* – *našťestí*, *nie* – *ne*, *respektíve* – *respektive*, *skrátka* – *zkrátka*, *vôbec* – *vůbec*, a najčastejšie zakončením na *e* – *ě*, napr. *hlavne* – *hlavně*, *vážne* – *vážně*, v niekoľkých prípadoch v kombinácii s protetickým *j* v českých slovách, napr. *ešte* – *ještě*, *iste* – *jistě*.

c) Medzi formálne podobnými časticovými lexémami sa nachádzajú viaceré vnútrojazykové i medzijazykové slovnodruhovú i významové homonymá. V prípade medzijazykových homoným, ktoré sú slovnodruhovo homonymné aj vnútri jedného jazyka, napr. *celkom* – *celkem*, *treba/trebars* – *třeba/třebas*, sa rozdiely vo významoch nachádzajú skôr v rámci iných slovných druhov, nie častíc. Pri slovenskej príslovke *celkom* nie je v spisovnom jazyku prípustný význam „dohromady, spolu, celkovo“, ktorý síce u slovenských hovoriacich dlhodobo interferuje z významu českej príslovky *celkem*, ale v slovenských slovníkoch sa v heslovej stati príslovky *celkom* tento význam vôbec neuvádza s výnimkou KSSJ3 a KSSJ4, kde sa práve upozorňuje na výrazy, ktoré sa majú v tomto prípade použiť ako správne:

celkom

I. prísl.

1. v krajnej vyčerpávajúcej miere, v úplnosti, úplne: *plech sa c. pokrivil*

2. správ. **spolu, dovedna, celkove**: c. je to 100 Sk, správ. *spolu, dovedna je to 100 Sk*

Slovenská príslovka *treba* funguje výlučne ako príslovka v prísudku s významom „potreba, nevyhnutnosť vykonať niečo“. Ekvivalentom pre české častice *třeba/třebas* s významom „ľubovoľnosť, nerozhodnosť, prípustnosť“ je v plnom rozsahu slovenská častica *trebars*.

d) Najväčšiu časť evidovaných časticových lexém v slovenčine a češtine tvoria formálne rozdielne výrazy, pričom v oboch jazykoch je v tejto skupine mnoho lexém, ktoré patria do príznakovejších vrstiev slovnej zásoby – hovorové, slangové a pod., v slovenčine napr. *aba*, *akože*, *bár(s)*, *hoc(i)*, *inakšie*, *jasnačka*, *ledva*, *naskrz*, *tobôž*, v češtine napr. *bud'si*, *co(ž)pak*, *hezky*, *houby*, *kampak*, *nevidáno*, *netento*. Úplnou osobitosťou je česká nesamostatná častica *-li(ž)*, ku ktorej nie je v slovenčine nijaký pendant. V slovenských slovníkoch sa nesamostatné častice nespracúvajú (s výnimkou *-že* v SSJ), opisujú sa len v gramatických prácach – jedna skupina je zachytená v štúdiu E. Jónu (1951), druhá napr. v MSJ (porov. v časti 3.1).

e) Zhrnujúci porovnávací výpočet rovnakých, podobných a rozdielných foriem časticových lexém spracovaných v analyzovaných slovenských a českých slovníkoch sa

nachádza v tabuľke č. 3 v prílohe. V tomto prípade sme vyčísl'ovali všetky formy vrátane variantných podôb osobitne, keďže niektoré lexémy sú v jednom z jazykov v dvoch (variantných) podobách, ale v druhom jazyku sa nachádza ekvivalent iba k jednej z nich, napr. *bohvie*, *bohzná* – *búhví*, *obzvlášť* – *obzvlášť'*, *obzvlášťě*. Jednotlivých foriem častíc takto evidujeme v slovenských slovníkoch 418 a v českých slovníkoch 240. Z nich je 51 foriem úplne rovnakých (porov. ods. a)), čo predstavuje v súbore slovenských častíc 12,2 %, v súbore českých častíc 21,25 %, a 72 výrazov sa odlišuje iba z hľadiska pravopisu a výslovnosti (porov. ods. b)), čo predstavuje v súbore slovenských častíc 17,2 %, v súbore českých častíc 30 %. Celkovo je v slovenčine takmer tretina časticových lexém formálne zhodných alebo podobných s českými časticovými formami (presne je to 29,4 %), v češtine predstavuje podiel lexém rovnakých alebo podobných so slovenskými časticovými formami viac ako polovicu celého súboru (presne 51,25 %).

f) Zakončenie časticovej lexémy na *-že* sa v slovenských lexikografických opisoch zvyčajne hodnotí ako príznakové a takéto lexémy sú označené ako expresívne alebo hovorové (okrem častíc *divže*, *dobreže*, *ešteže*, *hlavneže*, novospracovaných v SSSJ, a starších častíc *isteže*, *lenže*, *pravdaže*, pri ktorých nie je nijaký kvalifikátor). Ak sa takéto zakončenie pridáva k základovej lexéme, ktorá je slovnodruhovo homonymná, spravidla ide o časticu a nie iný slovný druh, napr. *abyže*, *aleže*, *kebyže*. V českých slovníkoch nachádzame takéto zakončenie pri časticiach zriedkavo a nie je hodnotené ako príznakové, napr. *ovšemže*. V prípade slovnodruhovej homonymie báзовých slov sa zakončenie na *-že* častejšie nachádza nie pri časticiach, ale pri lexémach a významoch označených ako spojky alebo príslovky, napr. *jestliže*, *sotvaže* (porov. tabuľky 1 a 2 v prílohe). Špecifické pre češtinu je zakončenie na *-pak*, prípadne s vkladným *-ž-*, napr. *co(ž)pak*, *jestlipak*, *kde(ž)pak*, ktoré v slovenčine pri časticiach nenájdeme (častica *naopak* do tohto typu nepatrí).

g) V slovenských slovníkoch sa pri časticiach s nesamostatnou časticou *-že* sporadicky vyskytuje informácia o ich písaní osobitne, v SSSJ dokonca aj v podobe spájacieho výrazu (*hlavneže*, pís. i *hlavne(,) že*). V českých slovníkoch sa informácia o možnom oddelenom písaní zložených častíc uvádza oveľa častejšie aj pri rôznych iných tvaroch, napr. „i *beze sporu*“, „i *ku podivu*“, „ps. též *na mou věru*“, niekedy dokonca s odkazom na pôvodný predložkový tvar:

bezpochyby prísl. 1. (v. též bez pochyby) ...

h) V SSJČ sa v záhlaví heslových statí ako v jedinom zo skúmaných slovníkov systematicky uvádzajú v zátvorkách aj archaické a nárečové podoby lexém, napr. *copak*, *cožpak* (nář. *cák*), *jenom* (nář. *enem*, *enom*, *jenomej*, *jenomejc*), *kolik* (*řkoliko*), niekedy aj archaické čiastkové významy, napr. *nikoli ř4*, čo je z hľadiska historického vývinu a kontinuity v rámci národného jazyka cenným rozšírením poznatkov o podobe a využití daných častíc, a to aj v dielach konkrétnych autorov, na ktorých sa priamo odkazuje, napr.:

tuhle (ob. *tudle*, *tudlec* Čap.-Ch., *Kop.*, *tudlenc* Čap.-Ch., **tuhlen Herrm.*, **tuhlenon Mácha*, **tuhlenonc Rais*, **tuhlečky Konr.*, **tuhletu Jir.*) zájm. prísl. a častice hovor. a ob.

ch) V prehľade slovenských lexikografických opisov častíc od SSJ cez VSRS a KSSJ k SSSJ v tabuľke č. 1 v prílohe sme do stĺpca s poznámkami pomerne často zapisovali informáciu o osamostatnení časticového významu z čiastkového časticového príznaku, platnosti, funkcie, vyznačeného v danom riadku písmenom *č* (= častica) v hornom indexe zvyčajne za číslom príslušného významu polysémnej jednotky, na samostatnú časticu alebo časticu ako slovnodruhovú homonymum. Postupný prechod jedného z významov danej lexémy do slovného druhu častice je v slovenských slovníkoch takto evidovaný vo viacerých heslových statiach, čo v podstate predstavuje lexikografickú dokumentáciu plynulosti procesu lexikalizácie častíc v slovenčine. V českých opisoch je takéto spracovanie postupného procesu partikulizácie výnimočné, našli sme ho len pri lexémach *pak* a *potom*.

i) Ustáľovanie, resp. ustálenie častíc zo zmeravených tvarov slov z iných slovných druhov a ich lexikografické spracovanie vykazuje v slovenčine a češtine viacero rozdielov. V slovenských slovníkoch sú ako častice častejšie opísané zmeravené tvary podstatných mien, v českých slovníkoch sú častejšie opísané častice zo zmeravených slovesných tvarov. Substantívne sú v slovenčine napr. častice *čerta*, *direkt*, *div*, *fakt*, *figu*, *hovno*, *klasika*, *moment*, *náhodou*, *páni*, *pána*, *paroma*, *pravda*, *slovom*, z ktorých viaceré zrejme fungujú (či fungovali, napr. *direkt*) v podobnom časticovom alebo príslovkovom význame aj v češtine, no v českých slovníkoch sú ako častice spracované iba substantívne tvary *fakt*, *hlouposti*, *houby*, *náhodou*, *pravda*. Tri z nich sú formálne a v podstate aj významovo identické s ekvivalentnými slovenskými časticami, častica *houby* je významovo podobná slovenským časticiam *figu*, *hovno*. Výraz *hlouposti*, ktorý je v SSČ v 3. význame heslovej state substantíva *hloupost* spracovaný ako substantívum

„v *platn. část.* hlouposti, tomu ty nerozumíš, *vůbec ne*“, podľa nášho názoru nepatrí medzi častice; ani významovo podobné lexémy *blbost*, *nesmysl* neobsahujú nijaký výklad, ktorý by smeroval k ich určeniu v časticovej platnosti. V SSJČ je v 3. význame hesla *hloupost* ten istý doklad len v odlišnom slovoslede charakterizovaný ako iný slovný druh: „v platnosti citosl. h-i, ty tomu nerozumíš“. Nazdávame sa, že tu ide o nadbytočné, neodôvodnené posunutie kontextového použitia substantíva do vlastnosti a platnosti iného slovného druhu.⁶⁹

V českých slovníkoch sa časticové významy častejšie opisujú pri slovesných tvaroch, napr. *počkej(te)*, *podívej(te)*, *pováz(te)*, *představ(te) si*, *řekněme*, *slyš(te)*, *ukaz(te)*, *vidíš*, *víš*, *víte*, *zdá*⁷⁰, ktoré zväčša fungujú v takýchto zmeravených formách a významoch aj v slovenčine, no ich lexikografickému opisu v tomto duchu v slovenských slovníkoch možno brániť o. i. axióma o neohybnosti častíc. Informáciu o platnosti častice v nich nájdeme iba pri lexémach *počkať*, *povedať*, *predstaviť si*, *vidieť*,⁷¹ ale okrem tvarov pre jednotné a množné číslo sa v KSSJ vyskytuje dokonca negovaná podoba pri slovese *povedať*:

8. hovor. expr. (ne)p-dz(te)! v plat. část. nadväzuje na kontext a vyj. prekvapenie: *nep-dz, už je doma?*

O časticovej platnosti takýchto tvarov a konštrukcií by sme však mohli polemizovať rovnako ako pri substantívnom tvare *hlouposti* v predchádzajúcom odseku a pri slovese *zdát se* v poznámke. Najmä ak pri podobných použitíach tvarov iných slovies (napr. *hovoriť*, *vravieť*) sa v slovníkoch (ani v KSSJ) nenachádza výklad v zmysle časticovej platnosti, ale sú náležite opísané ako slovesá s použitím vo vsuvke a/alebo ako výrazy s osobitným významom:

nehovor(te)! čo *neh-š (-te)!* výraz začudovania, naozaj?

⁶⁹ Adeptmi na časticovú a/alebo citoslovcovú platnosť by potom mohli byť všetky slová z iných slovných druhov prednesené v emocionálne alebo inak ako neutrálne ladenom kontexte typu *pomoc*, *ľudia*, *horí*, čo by zrejme značne narušilo systematiku slovných druhov.

⁷⁰ Pri slovese *zdáti se* je časticový význam implicitne opísaný v ustálených spojeniach zachytených v 2. význame v SSJČ, a to pomocou synonymných časticových lexém: mně se všechno zdá, jak se zdá, ob. se mi zdá *pravděpodobně, asi, tuším, myslím*: vy, jak se zdá, nespícháte ... V SSČ sa tento význam pri hesle *zdát se* posunul do explicitnej formulácie: 2. ... v *platn. část.* jak se zdá, mně se (všecko) zdá, *tuším, myslím; pravděpodobně, asi* vy, jak se zdá, nesouhlasíte. Nazdávame sa však, že ani v tomto prípade nejde o časticovú lexému, hoci významové pendanty *tuším, myslím, pravdepodobne, asi* by tomu nasvedčovali, ale o zmeravenú, ustálenú konštrukciu, v ktorej si slovesná časť zachováva svoju slovnodruhovú príslušnosť rovnako, ako je to v podobných frázach s ďalšími slovesami, napr. *ako sa (mi) javí, ako sa ukazuje*, v ktorých výklade sa posun k časticovej platnosti neobjavuje.

⁷¹ Bázové slovesá pre už etablované slovenské a české častice *hádám, myslím, tuším* do tohto prehľadu nezahŕňame.

j) Zaujímavý je v slovenských opisoch výskyt časticových lexém v podobe zdrobnených tvarov, napr. *istučko*, *istučičko*, kde sa akceptuje možnosť slovotvorného procesu aj pri časticiach.

k) Vzhľadom na čas koncipovania PSJČ môžeme lexémy, ktoré sa v PSJČ medzi časticami nachádzali, ale už v ňom boli označené ako archaické, a v SSČ sa nevyskytujú vôbec, napr. *bohadle*, *bodej*, považovať za úplne okrajové v českej slovnej zásobe, ak nie priamo zaniknuté. Túto tendenciu potvrdzujú aj zdroje Českého národného korpusu zložené prevažne zo súčasných textov od polovice 90. rokov 20. storočia. V najväčšej verzii SYN, obsahujúcej všetky korpusy radu SYN v rozsahu takmer 2,7 miliardy tokenov, sa výraz *bohadle* nenachádza ani raz a výraz *bodej* vo význame častice iba trikrát, pričom jeden výskyt bol v názve ľudovej piesne, druhý v úryvku z historického textu a tretí zo spomienok na vojnu. V korpuse hovorenej češtiny oral2013 sme nenašli ani jednu z uvedených lexém.

V SSJČ sa častica *bodej* ešte opisuje, a to v jednej heslovej stati spolu s lexémami *bodejt'*, *bodeť*, *bodejž* i *bodejt'že*, v SSČ je už zachytené iba *bodejt'* a *bodejž*. V slovenčine je ekvivalentná častica *bodaj* dodnes živá a používajú sa aj podoby *bohda*, *bohda* a *bodajže*, dokonca aj negovaná podoba *nebodaj*. Frekvencia týchto lexém v českom korpuse SYN a v slovenskom korpuse prim-6.1-public-all, ktorý obsahuje 830 miliónov jednotiek, čiže je viac ako trikrát menší v porovnaní so SYN, je nasledujúca:

české lexémy	absolútna frekvencia	i. p. m. = prepočet na milión ⁷²	slovenské lexémy	absolútna frekvencia	i. p. m. = prepočet na milión
bodejt'	1 473	0,55	bodaj ⁷³	3 854	4,64
bodeť	39	0,01	bohda	24	0,03
bodejž	48	0,02	bohda	20	0,02
bodejt'že	7	0,00	bodajže	22	0,03
			nebodaj	5 704	6,87

l) Viaceré časticové lexémy sa do slovenčiny a češtiny prevzali z iných jazykov, napr. z nemčiny do slovenčiny *akurát* (pôv. z latinčiny), *ausgerechnet*, do češtiny *ja*, *jo*,

⁷² Absolútny výskyt slova v danom korpuse sa prepočíta na priemerný výskyt slova v jednom miliónе slov daného korpusu, čo predstavuje lepšie východisko na porovnávanie frekvencie analyzovaných slov v nerovnako veľkých korpusoch.

⁷³ V rámci lemy *bodaj* sme našli v korpuse 6 x podobu *bodajho*, ktorú slovníky vôbec nezachytávajú; z hľadiska významu však ide skôr o citoslovce ako o časticu. 54 použití tvaru *bodaj* malo anotačným nástrojom automaticky pridelenú značku imperatívu slovesa, ale o slovesný tvar išlo v skutočnosti iba v jednom výskyte. Podobná situácia bola pri leme *nebodaj*. Celkovú hodnotu absolútnej frekvencie sme vzhľadom na štatisticky bezvýznamné odchýlky neupravovali ani v jednom prípade.

z maďarčiny do slovenčiny *izé*, z taliančiny do češtiny *kapišto*, z francúzštiny do oboch jazykov *apropo*. Najčastejšie sa do oboch jazykov preberalo z latinčiny, čo sa prejavilo aj v inventári častíc: *circa*, *de facto*, *direkt*, *eventuálne*, *evidentne*, *fakt*, *item*, *just*, *kvázi*, *moment*, *respektíve*. V českých slovníkoch sa z nich medzi časticami nachádzajú heslá *de facto*, *fakt* a *respektive*.

V SSSJ sa ako nová častica spracúva lexéma *jaksi*, ktorá je hodnotená ako subštandardná, čo znamená, že jej typickým znakom je cudzí pôvod, v tomto prípade zrejme český. V SSJ bola táto lexéma opísaná ako príslovka básnická i nárečová, ako príslovkové zámeno je doložená v Slovníku slovenských nárečí (1994) s lokalizáciou do okresov Skalica a Senica, ktoré sú pri hraniciach s Moravou, a do hornej Nitry, kde sa z ekonomicko-administratívnych a historických dôvodov uplatňuje viacero prvkov západoslovenských nárečí. V českých slovníkoch je lexéma *jaksi* spracovaná ako adv. (PSJČ) a zájm. prísl. (SSJČ, SSČ).

Na prítomnosť/prevzatie slovenskej častice do českého inventára častíc nemáme žiadne indície, no ako sme ukázali v odseku a), mnohé časticové lexémy sú v obidvoch jazykoch rovnaké. Jedným z možných prevzatí je výraz *hej*, pri ktorom sa v českých slovníkoch odkazuje na nárečový (PSJČ) alebo priamo slovenský pôvod (2. význam príslovky v SSJČ), ale lexéma *hej* je v týchto slovníkoch spracovaná ako príslovka a citoslovce, nikde nie ako častica.

m) V slovenčine interferujú viaceré české lexémy (aj) s významom častice, ktoré majú z hľadiska spisovnosti a jazykovej kultúry rôzny status a zvyčajne predstavujú dlhodobý problém, napr.

naviac: v SSJ príslovka knižná, zriedkavá, v KSSJ iba heslové slovo bez slovnodruhového kvalifikátora, v 2. vydaní s odkazom „vhodnejšie *navyše*“, vo 4. vydaní s odkazom „správne *navyše*“,

ovšem: nachádza sa iba v SSJ ako častica pochádzajúca z češtiny s kvalifikátorom zastar. a výkladom len pomocou synonym *pravda*, *pravdaže*,

snád': v SSJ spracovaná ako neutrálna časticová lexéma s výkladom, synonymami aj dokladmi, v KSSJ2 knižná častica s výkladom len pomocou synonym, v KSSJ4 upozornenie „vhodnejšie *azda*, *hádám*, *možno*, *vari*, *nebodaj'*“, pričom pôvodné štyri synonymá z druhého vydania boli doplnené o *vari*,

zrovna: v SSJ ako I. príslovka zastar., II. častica s výkladom, synonymami aj dokladmi, v KSSJ2 zastar. I. príslovka, II. častica s výkladom len pomocou synonym, v KSSJ4 tá istá heslová stať s upozornením „vhodnejšie *práve, priam*“.

V používaní uvedených lexém registrujeme značné rozdiely vo frekvencii a divergentné procesy z hľadiska synchronnej dynamiky jazyka. V 830-miliónovom korpuse prim-6.1-public-all sa vyskytujú takto:

<i>ovšem</i>	572 x,
<i>snád'</i>	15 215 x,
<i>zrovna</i>	944 x,
<i>naviac</i>	7 164 x, čo je však len 5,22 % z výskytu lexémy <i>navyše</i> , ktorá sa tu nachádza 137 107 x.

Častica *ovšem* sa v súčasnosti používa oveľa zriedkavejšie ako napr. do začiatku 90. rokov 20. st., keď ju bolo nezriedka počuť i na zasadaniach slovenského parlamentu, čo v atmosfére osamostatňovania sa Slovenskej republiky z bývalého spoločného štátu a silných národoveckých nálad, ktoré o. i. vyústili aj do prípravy a prijatia zákona o štátnom jazyku, bolo osobitne príznakové. Na druhej strane je stále často používaná častica *snád'*, ktorú nachádzame v značne vysokej frekvencii v písaných textoch aj v hovorenej reči a o ktorej mladí ľudia, ba ani študenti slovenského jazyka vo vyšších ročníkoch slovenských univerzít neraz nevedia, že podľa platnej kodifikácie by v danom význame mali používať ako vhodnejšie častice *azda, hľadám, vari, možno, nebodaj*.⁷⁴ Z analyzovanej štvorice *naviac, ovšem, snád', zrovna* sa v MSJ nachádza medzi časticami iba *snád'* ako vytyčovacia hodnotiaca častica, ktorá „má knižný ráz“ (MSJ, s. 791), a variant *asnád', asnáďže* – vytyčovacia hodnotiaca častica zastaraná (MSJ, s. 761). Výrazy *snád'* a *asnád'* ako modálne príslovky sú pre slovenčinu uvedené aj v Etymologickom slovníku slovanských jazykov (1980) spolu s českým *snad*, v českých dialektoch *snad', snád'*, čo by poukazovalo na ich staršiu a širšiu platnosť a odôvodňovalo postoj používateľov slovenčiny, ktorí sa častice *snád'* nevzdávajú napriek dlhoročným upozorňovaniam z oblasti jazykovej kultúry.

Naznačené tendencie v používaní daných lexém potvrdzuje ich výskyt v Slovenskom hovorenom korpuse, ktorý má v najnovšej verzii s-hovor-5.0 rozsah 5,72 mil.

⁷⁴ Frekvencia troch výlučných častíc z tohto synonymického radu v písaných, zväčša korigovaných textoch korpusu prim-6.1-public-all prekračuje používanie častice *snád'* viac ako 6-násobne: *azda* sa tu nachádza 61 447 x, *vari* 33 812 x a okrajovejšie *nebodaj* 5 704 x. Neporovnateľne vyšší je výskyt prísloviiek a častíc *práve, priam*, ktoré sú v KSSJ odporúčané ako vhodnejšie miesto príslovky a častice *zrovna: práve* 429 437 x, *priam* 34 495 x.

jednotiek, z nich 2,1 mil. jednotiek predstavujú nahrávky projektu Oral History Ústavu pamäti národa, kde je veková štruktúra respondentov v prevažnej väčšine (takmer 95 %) nad 60 rokov⁷⁵.

	s-hovor-5.0-all (5,72 mil.) celkový výskyt	z toho			
		v s-hovor-5.0-upn (2,1 mil.)		v s-hovor-5.0-sane (3,62 mil.)	
		abs. frek.	i. p. m.	abs. frek.	i. p. m.
ovšem	120	98	46,22	22	6,11
naviac	69	27	12,73	42	11,66
navyše	152	30	14,15	122	33,88
snád'	336	159	74,99	177	49,16
zrovna	109	26	12,26	83	23,05

Zistené frekvenčné údaje poukazujú na jednoznačnú prevahu používania častice *ovšem* u respondentov z vyšších vekových kategórií v podkorpuse upn a aj na možný pokles používania častice *snád'* v mladších vekových kategóriách v podkorpuse sane. Pre distribúciu lexém *naviac* a *zrovna* podľa veku hovoriacich sme nemali žiadnu hypotézu, ale ukazuje sa tu mierna prevaha výskytu lexémy *naviac* u hovoriacich v podkorpuse s-hovor-5.0-upn a výrazná prevaha výskytu lexémy *zrovna* u hovoriacich v podkorpuse s-hovor-5.0-sane.⁷⁶

3.2.1.5 Niektoré častice, resp. časticové použitia sú v slovníkoch „vyložené” iba pomocou synonym (v type krátkeho slovníka je to v podstate štandardné pri akomkoľvek slovnom druhu), iné majú rozlične bohatý výklad významov, resp. funkcií či použitia neraz opretý iba o doložený kontext. V opise slovenských častíc, na rozdiel od ostatných slovných druhov, sa akoby ešte v duchu šachmatovovskej tradície

⁷⁵ Využitie jazykových prostriedkov sa dá vyhodnotiť podľa veku hovoriacich v celom hovorenom korpuse, no pre potreby tejto analýzy sme porovnali podkorporus bez nahrávok z ÚPN s podkorpusem s nahrávkami z upn, keďže respondenti v projekte Oral History boli vo väzniciach a pracovných táboroch zväčša v dlhšetrvajúcom priamom kontakte s češtinou, čo mohlo ovplyvniť ich prehovory.

⁷⁶ Častice *azda* (66 x), *vari* (28 x) a *nebodaj* (35 x) majú v hovorených prejavoch spolu len asi tretinový výskyt častice *snád'*, čo je výrazne opačný pomer oproti korpusu písaných textov. Menej častá je tu aj lexéma *priam* (46 x), iba lexéma *práve* je frekventovaná aj v s-hovor-5.0 (3 087 x).

nenachádza spoločný kategoriálny význam ani subkategoriálne diferenciácie, ako ich poznáme pri plnovýznamových slovných druhoch, ani sa systematicky nevymedzuje pri jednotlivých lexémach konkrétna sféra ich použitia, resp. funkcia, ako je to pri predložkách a spojkách v slovníkových i v gramatických príručkách. Pri časticiach nachádzame v slovníkoch pomerne širokú škálu zápisov významov a/alebo funkcií a registrujeme pomerne výrazný rozdiel medzi ich gramatickým a lexikografickým spracovaním.

Napríklad v KSSJ2 sa pri 273 lexémach s významom alebo platnosťou, funkciou a pod. častice nachádza vyše 200 spôsobov opisu ich významu, ktoré uvádzame v nasledujúcom prehľade. Jednotlivé výklady sú zoradené abecedne podľa prvých alebo kľúčových slov, pod ktoré sme v prípade ich opakovania pre lepšiu prehľadnosť pripísali už len príslušné pokračovanie. V rámci možností citujeme presné znenie výkladu z heslovej state, ale bez synonym, skratky tu pre lepšiu zrozumiteľnosť zvyčajne rozpisujeme. Miestami sme v záujme usporiadanosti výkladov obsahujúcich rovnaké kľúčové slovo zmenili slovosled. Z abecedného poriadku prvých slov sú vyňaté výrazy "nadväzuje", "uvádza", "vyjadruje" a "zdôrazňuje", ktoré sú pri opise významu častíc v heslových statiach KSSJ najfrekvencovanejšie a vnútorne ďalej značne diferencované, preto sme ich zoradili osobitne na konci zoznamu. V pravom stĺpci uvádzame príslušné lexémy; ak sú homonymné alebo viacvýznamové, tak aj s rímskou číslicou slovnodruhového homonyma a/alebo s arabskou číslicou významu, ako je to v príslušnej stati v KSSJ:

<p>dodáva význ. neurčitosti dotvrdzuje platnosť výpovede platnosť výrazu al. výpovede platnosť výroku výpoveď konštatuje al. komentuje istú skutočnosť naznačuje, že hovoriaci reprodukuje vlastnú mienku obmedzuje platnosť modifikovaného výrazu platnosť výrazu obmedzuje, zužuje platnosť výrazu vo výrazoch <i>len že</i>, <i>len-len že</i>, <i>len toľko že</i>, <i>div že</i>, ktoré obmedzujú platnosť modifikovaného výrazu obracia pozornosť osloveného (napr. pri dohováraní ap.) odkazuje na situáciu a uvádza reprodukciu reči 3. os.</p>	<p><i>len</i> I. 5. <i>bohupris(ah)ám</i> I., <i>veru</i>, <i>ver'</i>, <i>veruže</i> <i>pravda(že)</i> II. 1. <i>prisám</i>, <i>-bohu</i>, <i>-vačku</i> <i>bodaj</i> <i>teda</i> I. <i>reku</i> <i>takmer</i> <i>div</i> III. <i>výlučne</i> <i>že</i> II. 6. <i>vidieť</i> 10. <i>vraj</i></p>
--	--

oslabuje jednoznačnosť výroku, vyjadrenia	<i>veľmi</i> 2.
pobáda	
na súhlas	<i>čo</i> III. 2.
na súhlas s hovoriacim	<i>však</i> II. 2.
na súhlas s výpoveďou	<i>pravda</i> II. 3.
podčiarkuje platnosť výrazu	<i>výslovne</i> II.
potvrdzuje	
platnosť výpovede	<i>aj</i> II. 2.
platnosť výrazu	<i>vskutku</i>
platnosť výroku	<i>rozhodne</i>
pravdivosť výpovede	<i>nevyhnutne</i> II.
(známu) skutočnosť	<i>naozaj</i>
súhlas	<i>fakt</i> II.
poukazuje na krajnú možnosť zo stanoviska podávateľa	<i>hoci</i>
pričleňuje vetný člen al. vetu	<i>ale</i> II. 3.
pripája	
aktuálny výraz	<i>ešte</i> II. 2., <i>naostatok</i> II., <i>napokon</i> II., <i>naposledy</i> II., <i>napríklad</i> 1., <i>navyše</i> II., <i>prípadne</i> 1., <i>už</i> II. 2.
aktuálny, dopĺňajúci výraz	<i>potom</i> II. 1.
dodatočnú výpoveď	<i>ináč</i> III. 1.
výraz s význ. uspokojenia, rezignácie ap.	<i>nakoniec</i> II.
vysvetlenie, doplnenie, spresnenie	<i>totiž(to)</i> I.
vysvetľujúci výraz	<i>jednoducho</i> II. 2.
slovo, kt. hovoriaci komentuje svoj vlastný výraz	<i>takpovediac</i>
stupňuje, zosilňuje význ. výrazu	<i>až</i> II. 3.
upozorňuje	
na nasledujúci výraz	<i>tot'</i> I.
na niečie konanie, na situáciu ap.	<i>vidieť</i> 10.
na výraz, ku kt. patrí	<i>takisto</i> II.
výraz silného záporu	<i>prd</i> II.
vyzýva na súhlas	<i>hej</i> II. 2.
zjemňuje hrubší výraz	<i>prepytujem</i>
zosilňuje zápor al. prisviedčanie	<i>oj(oj), ojoj</i> 2.
zosilňuje, sprísňuje rozkaz	<i>už</i> II. 4.
nadväzuje na kontext	
s význ. novej informácie	<i>mimochodom</i> II.
s význ. uznania možnosti	<i>pravda(že)</i> II.
nadväzuje na kontext al. situáciu	<i>nuž</i> II. 1., <i>ono</i> ¹ II., <i>ozaj</i> 1.
nadväzuje na kontext, situáciu a dodáva vete expr. ráz	<i>ba</i> II. 3.
nadväzuje na situáciu a	
pripája aktuálny výraz	<i>len</i> I. 2.
pripája vysvetlenie, vyhrážku ap.	<i>však</i> II. 1.
nadväzuje na kontext a	
uvádza aktuálny výraz	<i>zato</i> III. 1.
uvádza aktuálny výraz s odtienkom	
protikladnosti	<i>zasa, zas(e)</i> II. 1.
nadväzuje na kontext al. situáciu a uvádza vetu	<i>lebo</i> II., <i>to</i> III. 1.
nadväzuje na situáciu a	
uvádza najmä opyt. a zvol. vetu	<i>a²</i> II. 1.
uvádza vety s rozlič. modálnosťou	<i>tak</i> III. 1.

uvádza výraz s upozornením, výzvou ap.	<i>prosím</i> 2.
uvádza vysvetlenie, zhrnutie ap.	<i>skrátka</i> II.
nadväzuje na situáciu a	
vyjadruje hodnotiaci postoj (prekvapenie, miernu iróniu ap.)	<i>zrazu</i> II.
vyjadruje nerozhodnosť	<i>ani</i> II. 2.
nadväzuje na kontext a mierne vyzdvihuje pripojený výraz	<i>povedzme</i>
uvádza	
a spochybňuje výpoveď	<i>len</i> I. 1. b)
a zdôrazňuje výzvu (...), želanie	<i>len</i> I. 1. a)
otázku s odtienkom prekvapenia, pochybnosti	<i>vari</i> 1.
vetu zvolaci	<i>ale</i> II. 2., <i>či</i> II. 2., <i>že</i> II. 1.
vetu zvolaci s citovým zafarbením	<i>čiže</i> II.
vetu opytovaciu a zvolaci s odtienkom pochybnosti, neistoty	<i>azda</i> 2.
vetu opytovaciu	<i>či</i> II. 1.
vetu želaci	<i>bodaj, keby</i> II. 1., <i>kiež(by), že</i> II. 2.
vety želacie	<i>bár(s)</i> II. 2.
vety želacie, zakliatia ap.	<i>aby</i> II.
vetu žiadaci	<i>nech</i> II.
vetu (oznamovaciu)	<i>i</i> II. 1.
vetu s funkciou pôsobiť na prijímateľa	<i>predsa</i> II. 1.
vetu, pričom a) je formálnym slovom, b) má funkciu pobádania	<i>už</i> II. 1.
vetu, v kt. sa vyj. výstraha, žiadosť ap.	<i>žeby</i>
výpoveď a dodáva jej rozličné hodnotiace odtienky	<i>no</i> II. 1.
výraz pri váhaní, rozpakoch ap.	<i>ako</i> III. 1.
výraz prinášajúci novú informáciu	<i>tak</i> III. 2.
výraz aktuálny	<i>prosto/-e</i> II.
výraz opravný	<i>vlastne</i> 1.
výraz opravný al. variantný	<i>respektíve</i>
výraz príslovkový s význ. spôsobu	<i>po</i> II. 2.
výraz s vysvetľovacím význ.	<i>inak</i> III. 2.
vysvetlenie	<i>aspoň</i> 1.
nové vysvetlenie, zhrnutie	<i>slovom</i>
vyjadruje	
eventualitu	<i>či</i> II. 3.
hodnotiaci postoj k výrazu	<i>bár(s)</i> II. 1., <i>pomerne</i> II., <i>vlastne</i> 2.
k výrazu al. vete	<i>len</i> I. 3.
k výrazu poukázaním na krajnú možnosť	<i>i</i> II. 2.
k vete al. k výrazu	<i>už</i> II. 3.
k vete, k výrazu	<i>napočudovanie</i>
k vete	<i>iba</i> II.2., <i>keby</i> II.2., <i>keď</i> III., <i>raz</i> III.2., <i>že</i> II.3.
k vete s odtienkom	
a) pravdepodobnosti..., b) prípustky	<i>vari</i> 2.
hodnotiaci (kladný) postoj k vete, k výrazu	<i>áno</i> 2.

záporný hodnotiaci postoj	<i>božechráň</i>
záporný hodnotiaci postoj k výrazu, vete	<i>pánbo(h)chráň</i>
hodnotiaci postoj z hľadiska krajnej miery, situácie ap.	<i>aspoň 2.</i>
hodnotiaci postoj (krajnú mieru, obmedzenie)	<i>najtiah II.</i>
hodnotiaci postoj (prekvapenie, miernu iróniu)	<i>naraz II., odrazu II.</i>
hodnotiaci postoj (krajnú mieru ap.)	
k vete al. výrazu	<i>najmenej II.</i>
k výrazu	<i>najviac(ej) II.</i>
hodnotiaci postoj (pravdepodobnosť, neistotu)	
k vete al. výrazu	<i>azda 1.</i>
hodnotiaci postoj (pravdepodobnosť, približnosť)	
k vete al. výrazu	<i>asi</i>
istotu	<i>iste/-o II., určite II.</i>
istotu, určitosť	<i>naisto</i>
istotu o platnosti výrazu, výpovede	<i>skutočne II.</i>
kvantitu najmenšiu, mieru	<i>prinajmenej, prinajmenšom</i>
ľubovôľnosť	<i>trebárs I.</i>
ľútosť	<i>bohužiaľ</i>
mieru krajnú	<i>dočista II., tak III. 4.</i>
mieru krajnú a zdôrazňuje pripojený výraz	<i>vonkoncom</i>
mieru krajnú, absolútnu platnosť	<i>vôbec II.</i>
krajnú, ale neuskutočniteľnú mieru deja	<i>dobré II. 2.</i>
najvyššiu mieru, hranicu	<i>čo III. 3.</i>
najvyššiu možnú mieru, hranicu	<i>čím II.</i>
mieru veľkú, krajnú	<i>až II. 1.</i>
možnosť	<i>pravdepodobne II.</i>
naliehavosť želania	<i>už II. 5.</i>
nepochopenie, nesúhlas	<i>a² II. 2. no a?</i>
nesúhlas	<i>nie I. 1.</i>
neurčitosť al. (jemnú) pochybovačnosť	<i>viac-menej</i>
obavu pred uskutočnením deja	<i>nedajbože</i>
obmedzenie najmä pri kvantitatívnych údajoch	<i>leda II.</i>
odhad, predpoklad	<i>tuším</i>
opakovanie	<i>čo III. 4.</i>
opravu (slova, výroku) so stup. odtienkom	<i>nie I. 3.</i>
pobádanie	<i>veď II. 2. i veďže</i>
počudovanie, rozhorčenie ap.	<i>tak III. 5. b)</i>
pochopenie al. presvedčenie, že predpoklad	
bol správny	<i>zrejme II.</i>
pochybnosť, nedôvera	<i>neviem 1., ťažko II.</i>
pochybnosť, mierny zápor	<i>sotva(že) I. 2.</i>
poľutovanie, sklamanie ap.	<i>nanešťastie</i>
poľutovanie, ľútosť	<i>žiaľ III.</i>
popieranie hrubé	<i>hovno II.</i>
popieranie, ostrý zápor	<i>kde II. i kdeže</i>
postoj citový k vete	<i>pána(beka)</i>
postoj hodnotiaci k vete al. k výrazu (často v protiklade s predchádzajúcim textom)	<i>už II. 3. a)</i>
postoj kladný al. záporný	<i>priam III. 2.</i>
postoj protikladný k vete	<i>naopak II.</i>
postoj protirečiaci k istému názoru	<i>náhodou II.</i>
postoj znevažujúci	<i>servus II.</i>

pravdepodobnosť, približnosť	<i>približne</i>
prekvapenie mierne al. obavu	<i>nebodaj</i>
presvedčenie pevné, istotu	<i>hoc(ij)ako</i>
približnosť al. obmedzovanie	<i>ak</i> II.
približnosť číselného údaja	<i>okolo</i> III.
pribúdanie, pridávanie, pokračovanie	<i>viac(ej)</i> II. 4.
prípustnú hranicu (kladnú)	<i>prinajlepšom</i>
prisvedčenie dôrazné vo výraze <i>že</i> či	<i>že</i> II. 7.
prisvedčanie dôrazné	<i>či</i> II. 4. <i>že či, to</i> III. 2.
rezignáciu, ľahostajnosť	<i>nech</i> II. 2.
rezignáciu, odovzdanosť	<i>poručeno(bohu)</i>
rozkaz naliehavý	<i>aj</i> II. 2. <i>už aj!</i>
rozloženosť, distribúciu	<i>po</i> II. 1.
rozpätie medzi dvoma pólmi	<i>až</i> II. 4.
spamätanie sa	<i>vidieť</i> 10. c)
stupeň krajný (situácie)	<i>ledva</i> II.
stupeň vysoký istoty	<i>neklamne</i> II.
stupeň veľký istoty	<i>nepochybne</i> II.
súhlas	<i>dobre</i> II. 1., <i>rád³</i> III. 2., <i>správne</i> II., <i>tak</i> III. 5.a)
súhlas, kladnú odpoveď na zisťovaciu otázku	<i>áno</i> 1.
súhlas úctivý, prihlásenie sa ap.	<i>prosím</i> 3.
súhlas zdôraznený	<i>pravdaže</i> II. 4.
túžbu, želanie	<i>dajbože</i>
uistenie	<i>ako</i> III. 2., <i>prirodzene</i> II.
uspokojenie	<i>našťastie</i>
uspokojenie, pochvalu	<i>výborne</i> II.
uspokojenie, radosť	<i>chvalabohu</i>
uspokojenie sprevádzané vyhrážkou	<i>zato</i> III. 2.
uspokojenie s výsledkom	<i>preto</i> III. (<i>ved'</i>) p.
utvrdenie sa v mienke	<i>ved'</i> II. 1.
uzavretie predtým naznačenej situácie	<i>raz</i> III. 1.
zápor	<i>ah jaj, figu, paroma</i>
zápor, odmietnutie	<i>ale</i> II. 4.
zápor, popieranie	<i>akurát</i>
zápor, popieranie, pochybovanie	<i>horký</i> III.
zápor ostrý, pochybovanie	<i>kde(že)by</i>
zápor rázny, odporovanie, popieranie	<i>čoby</i>
zápor zdôraznený, prekvapenie ap.	<i>ešte</i> II. 3.
zápornú krajnú situáciu	<i>prinajhoršom</i>
záver zhrnujúci	<i>vcelku</i> II.
vyjadruje, že	
obsah vety sa podáva ako cudzí výrok,	<i>že</i> II. 5.
ako domnienka ap.	<i>nižšie</i> III.
údaj nedosahuje uvedenú hodnotu	<i>vyššie</i> III.
údaj presahuje uvedenú hodnotu	
zdôrazňuje	
odpoveď kladnú	<i>ba</i> II. 1.
odpoveď zápornú	<i>ba</i> II. 2.
platnosť výpovede	<i>či</i> II. 5.
platnosť výpovede (s odporovacím odtienkom)	<i>rovnako</i> II.
platnosť výrazu	<i>akurát</i> III. 1., <i>ale</i> II. 1., <i>hned²</i> III.,

	<i>najmä, otcu-materi, rovno II., skôr III., zaboha, zasa, zas(e) II. 2., zvlášť II., že II. 4.</i>
platnosť výrazu pripojeného	<i>priam III. 1.</i>
platnosť výrazu, pred kt. stojí	<i>ešte II. 1., už II. 3. b)</i>
platnosť výrazu poukázaním na jeho výlučnosť,	
obmedzením jeho platnosti	<i>len I. 4.</i>
platnosť výrazu vyjadrením jeho výlučnosti,	
obmedzením jeho platnosti	<i>iba II. 1.</i>
povzbudzovanie, výzvu do činnosti	<i>sa IV.</i>
slovo, výpoveď	<i>ho</i>
stanovisko podávateľa očakávané al.	
opačné (pod dôrazom)	<i>predsa I. 2.</i>
výpoveď zápornú al. kladnú	<i>ako III. 3.</i>
výraz nasledujúci	<i>už II. 4. b)</i>
výraz pripojený	<i>aj II. 1., až II. 2., celkom II., čo III. 6., i II. 3.</i>
	<i>ani II. 1.</i>
výraz pripojený pri zápore	<i>aspoň 3.</i>
výraz s význ. obmedzenia	<i>tam II., tu II.</i>
výraz, ku ktorému patrí	<i>dokonca</i>
výraz, pred ktorým stojí	<i>tiež</i>
výraz, za ktorým stojí (je vždy pod dôrazom)	<i>just, práve II.</i>
význam nasledujúceho výrazu	<i>áno 3.</i>
výzvu, žiadosť, prosbu	<i>len I. 5. a)</i>
zámeno v postavení za ním	<i>nič III., nijako II., pranič II.</i>
zápor	<i>rád³ III. 1.</i>
želanie v 2. a 3. st.	

Na rozdiel od SSJ, kde sa uplatňuje aj explicitná forma druhového pomenovania (napr. *len*: 1. uvádzacia častica, 2. spôsobová častica), by sa z výkladov v KSSJ nedali prípadné triedy častíc odvodiť inak, len z kľúčových výrazov vo výkladoch, ako sme ich sumarizovali na predchádzajúcich stranách: zdôrazňuje (odpoveď, platnosť výpovede / výrazu, výpoveď / výraz, význam výrazu), uvádza (výraz / výpoveď / konkrétny typ vety) a pod. Na základe použitého metajazyka a slov, ktorými sa najčastejšie začína výkladová časť heslových statí častíc v KSSJ, by priamočiare rozdelenie častíc predstavovalo päť skupín:

- a) nadväzujúce,
- b) uvádzajúce,
- c) vyjadrujúce,
- d) zdôrazňujúce,
- e) rôzne častice – v rámci tejto skupiny by sa dali vytvoriť menšie podskupiny so spoločným alebo podobným začiatkom výkladovej časti, napr. dotvrdzujúce či potvrdzujúce, obmedzujúce, pobádajúce, pripájajúce, upozorňujúce častice.

Ukazuje sa, že v lexikografickom spracovaní častíc v slovenčine (platí to pre všetky súčasné slovenské slovníky) sa len v malej miere uplatňuje typologizácia tohto slovného druhu rozpracovaná v slovenskej gramatike J. Mistríkom (1959). Členenie častíc na uvádzacie častice (s podskupinami pripájacie a pobádacie) a vytyčovacie častice (s podskupinami vysvetľovacie, hodnotiace a zdôrazňovacie), ktoré ten istý autor dopracoval v MSJ (1966; podrobnejšie porov. v predchádzajúcej časti) a ktoré sa následne preberalo do všetkých slovenských gramatických príručiek, je v KSSJ využité iba čiastočne. Môžeme ho do istej miery nájsť ako začiatok výkladu v skupine častíc, ktoré niečo uvádzajú, no bez osobitného vyznačenia Mistríkom identifikovaných podskupín pripájacích a pobádacích častíc. Zriedkavo a takisto nie formou systémového zaradenia, ale v rámci výkladu sa v KSSJ vyskytujú isté analógie s týmto vymedzením v MSJ typu pobáda (*čo, však, pravda*), pripája (*ešte, potom, napokon, ináč, totiž, jednoducho*) a pod., pričom funkcia "pobádať" je skôr charakteristická pre citoslovčia a "pripájať", ako aj "uvádzať" pre spojky. Súvis s Mistríkovým členením tohto slovného druhu by sme ešte mohli vidieť pri časticiach, ktoré niečo zdôrazňujú, no v KSSJ pri nich nenájdeme nijaký náznak toho, že podľa MSJ patria do skupiny vytyčovacích častíc, ani vo výkladovej časti heslových statí časticových lexém v KSSJ sa zmienka o vytyčovaní nikde nenachádza. Podskupinu hodnotiacich častíc, ktorú vyčleňuje J. Mistrík, možno azda v KSSJ vystopovať v skupine častíc vyjadrujúcich rôzne druhy a spôsoby hodnotiaceho postoja (porov. vyššie). Vo všetkých prípadoch ide o náročné hľadanie možných súvislostí, nie o priame využitie teórie v praxi, z čoho by sa dalo usudzovať, že pri vymedzovaní častíc nedokáže gramatická abstrakcia uspokojivo naplniť potreby lexikografického opisu, pri ktorom sa oveľa väčšie množstvo jazykového materiálu spracúva oveľa detailnejšie s dôrazom na významovú štruktúru a (typické i zriedkavejšie) používanie lexém v konkrétnych kontextoch. Získané poznatky o doterajších gramatických a lexikografických opisoch časticových lexém sme využili aj pri spolupráci na prvých zväzkoch SSSJ, kde sme sa pri editácii časticových hesiel snažili o sprehľadnenie výkladov častíc, o zachytenie najmä toho, čo vyjadrujú, príp. zdôrazňujú, a v súlade s koncepciou slovníka o celkovú typizáciu výkladov v heslových statiach častíc (porov. ďalej).

Na základe detailnejšej analýzy skupín vymedzených J. Mistríkom a skupín vytvorených z kľúčových slov použitých vo výkladoch ich významov v slovenských

lexikografických opisoch, najmä v KSSJ, môžeme ďalej konštatovať, že ak medzi nimi aj nachádzame spoločné črty, vo viacerých prípadoch korešpondujú najmä ich pomenovania, no obsah a zloženie skupín je do značnej miery odlišné. Napr. o uvádzacích časticiach sa v MSJ konštatuje, že „z veľkej časti sú to vetné častice“ (1966, s. 749), ale v slovníkoch sa medzi tými lexémami, ktoré sú opísané pomocou výrazu "uvádza", nenachádza ani jedna vetná častica, resp. príslovka⁷⁷ zo súboru uvedeného v tejto skupine v MSJ. Celkové zloženie skupiny uvádzajúcich častíc je v gramatickom a lexikografickom opise rovnaké ani nie na polovicu, ak započítame aj variantné tvary z MSJ, tak je to v KSSJ, ako ukazuje nasledujúci výpočet, iba na štvrtinu; medzi časticami, ktoré niečo uvádzajú, sa nenachádza vyše 40 lexém, ktoré sú v tejto skupine uvedené v MSJ, a naopak, v KSSJ je v tejto skupine na rozdiel od MSJ 8 iných lexém.

MSJ	KSSJ	MSJ	KSSJ
a		kieżby	kieżby
aby	aby	lebo	
ačak		len	len
	ako	lenže	
akoby		naozaj	
akože		nech	nech
akože by		nechže	
ale	ale	no	no
	aspoň	nolen	
azda	azda	nože	
azdaže		nuž	
bár	bár	ono	
báraj		ostatne	
bárby			po
bárs	bárs	potom	
bársaj		pravda	
baže		pravdaže	
	bodaj	predsa	predsa
bodaj by		preds'	

⁷⁷ Pojem "vetná častica" sa v slovenskej lingvistike neudomácnil, v českej lingvistike ho použila napr. J. Mikulášková (1973); v našom texte ho pracovne používame na pomenovanie častíc stojacich samostatne na začiatku výpovede a viažucich na seba vedľajšiu vetu (napr. *ktovie, načase, nevedno, žiaľ*; porov. ďalej). O vetných príslovkách porov. 3.1.1.

bodajs		prosím	
bohdej			prosto/-e
bodajže			respektíve
či	či	síce	
čiže	čiže		slovom
čo		tak	tak
čoby		takže	
čože		to	
čožeby			už
ešte		var	
ešteže		vari	vari
i	i	variže	
ináč		ved'	
inak	inak	ved'že	
kde			vlastne
kdeby		však	
kdeže		všakhej	
kdežeby		všakver	
keby	keby	všakže	
keď		že	že
kiež	kiež	žeby	žeby
kieže			

O niečo výraznejšiu korešpondenciu medzi lexikografickým a gramatickým spracovaním častíc nachádzame v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978; ďalej SSČ), hoci paralely vidíme skôr smerom k staršiemu českému a slovenskému gramatickému opisu častíc. Autori SSČ v koncepcii uvedenej na konci prvého vydania (*Zásady zpracování slovníku*, s. 779 – 799) upozorňujú, že častice po prvýkrát spracúvajú komplexne, a to na základe rozlíšenia šiestich druhov:

1. obsahové⁷⁸ – uvádzajúce vety (opytovacie, rozkazovacie, želacie) a vyjadrujúce spolu s intonáciou ich postojovú modalitu;

⁷⁸ Pojem obsahová veta je súčasťou českej lingvistickej tradície od čias J. Gebauera a vzťahuje sa na vedľajšie vety, ktoré by ako samostatné vyjadrovali oznámenie, otázku, žiadosť, teda vlastný obsah toho, čo naznačuje hlavná veta; odtiaľ analogické pomenovanie obsahové častice. V slovenčine sa pojem obsahová veta natoľko neudomácnil, hoci v 50. rokoch sa uvažovalo o zaradení tohto osobitného typu do teoretickej i školskej klasifikácie viet (porov. napr. Ďurovič, 1959).

2. modálne – vyjadrujúce istotnú modalitu, teda subjektívne hodnotenie hovoriaceho (istotu, neistotu, pravdepodobnosť, pochybnosť, ľubovoľnosť, cudziu mienku a pod.);

3. pritakávacie a popieracie – sú výrazom súhlasu alebo nesúhlasu hovoriaceho s obsahom predchádzajúcej výpovede;

4. zdôrazňovacie – zdôrazňujú alebo vytyčujú niektorý vetný člen;

5. nadväzovacie – sú výrazovým prostriedkom nadviazania na predchádzajúci kontext alebo na situáciu;

6. citové – vyjadrujú náladu alebo citový stav hovoriaceho (prekvapenie, obavy a pod.), najčastejšie v zvolaciach vetách (SSČ, s. 790).

Vyčlenenie 1., 5. a 6. skupiny akoby vychádzalo z členenia J. Mistríka z r. 1959: obsahové častice v nadväznosti na F. Trávníčka (1951) a E. Jónu (1951 – 52) vymedzil J. Mistrík takmer presne v tom istom rozsahu, ako ich neskôr uviedli autori SSČ, nadväzujúce a citové častice vymedzoval J. Mistrík v r. 1959 v rámci širšej skupiny vetných častíc (porov. Mistrík, 1959, s. 213 – 214 a 220 – 221). Štvrtá skupina sa nachádza v Mistríkovej klasifikácii častíc v MSJ, iba v jej názve je na prvom mieste iná vlastnosť: vytyčovacie zdôrazňovacie častice.

Klasifikácia častíc v súčasných gramatických opisoch češtiny, pochádzajúca od rôznych autorov (porov. v kap. 3.1), je už však oproti času prvého vydania SSČ značne rozdielna a v mnohom sa odlišuje aj od svojich gramatických predchodcov. Spoločné znaky v gramatických opisoch češtiny posledných troch desaťročí a v koncepcii SSČ z r. 1978 vykazujú v podstate skupiny modálnych a zdôrazňovacích (intenzifikačných) častíc, ktoré sa v podobnom vymedzení ustálili aj v slovenčine. Ostatné delenia ukazujú aj v českej gramatike teoretickú neustálenosť vnútorného členenia slovného druhu častice a zároveň sú prejavom nespokojnosti či neuspokojenia sa väčšiny autorov gramatík alebo ich príslušných častí so štruktúrou tohto slovného druhu, ako je opísaná v iných prácach. Základná vlastnosť častíc – vyjadrovanie subjektívnych postojov – sa tak istým spôsobom odráža aj pri ich teoretickom uchopovaní: azda ani jeden slovný druh nie je tak rozmanito opísaný, dokonca sú prípady, keď jeden a ten istý autor nazerá na častice s odstupom času iným spôsobom. Čiastočne je to aj J. Mistrík (1959 vs. jeho opis častíc v MSJ, 1966), ale máme na mysli najmä M. Grochowského (1986) a jeho explicitné popretie svojho vlastného opisu (1997).

Čiastočným krokom späť v porovnaní s predchádzajúcim SSJČ, hoci z hľadiska jednozväzkového slovníka ekonomicky odôvodniteľným, je v SSČ hniezdovanie častíc k príslovkám alebo spojкам, z ktorých sa časticové významy postupne odčleňovali a osamostatňovali, resp. pri niektorých z nich významová súvislosť ostala viditeľne zachovaná, no iba v niektorej zo sém, ale zmenila sa ich syntaktická či textová funkcia. Takto sa síce uchovala informácia o pôvodnej slovnodruhovej príslušnosti daných lexém, no výrazne sa znížilo ich vnímanie ako samostatných lexikálnych jednotiek najmä v rozsiahlejších heslových statiach obsahujúcich viaceré lexémy z rôznych slovných druhov. Široko poňatý spôsob hniezdovania v SSČ nám spôsoboval značné problémy pri formalizovaní lexikografického spracovania častíc v opisoch češtiny a jeho prehľadného zhrnutia v tabuľke č. 2 v prílohe, kde sme v niektorých prípadoch vychádzali až od prídavného mena ako hlavného heslového slova príslušnej state, v ktorej boli aj príslovky, aj abstraktá a pod., pričom častica ani nestála v tesnej blízkosti príslovky, napr. *pravděpodobný – pravděpodobně* príslovka – *pravděpodobnost – pravděpodobně* – častica.

Významným pozitívnym posunom v SSČ je však koncepčná snaha o systémové uvádzanie pomenovaní skupín podľa významov jednotlivých častíc, hoci výsledná podoba skupín častíc a ich výkladov je v slovníku pestrejšia ako pôvodný zámer formulovaný v zásadách jeho spracovania (porov. vyššie). 177 častíc má na mieste, kde autori umiestňovali pomenovanie typu častice, nie šesť, ale fakticky 23 rôznych pomenovaní, ak počítame osobitne aj kombinácie ako *cit. zdůraz.*, *zdůraz. vytýkací* a ak ako jednu skupinu započítame aj častice, pri ktorých pomenovanie typu absentuje. Nasledujúce konkretizácie významov predstavujú 96 samostatných položiek, pričom ďalších 99 v slovníku vyčlenených a doložených významov nemá žiadnu bližšiu špecifikáciu.

Výpis častíc a ich významov zo SSČ uvádzame na nasledujúcich stranách v podobnej forme, akú sme použili vyššie pri rovnakom výpise z KSSJ. Abecedne sú zoradené názvy druhovej príslušnosti častíc, ako sú uvedené v záhlaví heslových statí alebo jednotlivých významov (niektoré častice sa zaraďujú do viacerých skupín, napr. *kdepak* 1. popírací, 2. citová), pod názvami nasledujú v abecednom poradí konkrétne čiastkové významy, ak sú v slovníku uvedené. Na začiatku každej skupiny sú lexémy,

pri ktorých význam nebol špecifikovaný, často sa však pri nich nachádzal odkaz na konkrétny význam synonymnej lexémy, napr. *naopak ... ne 1, až ... ano 4*. Na konci celého zoznamu sú častice, pri ktorých typové pomenovanie nebolo uvedené. Lexémy spracované v SSČ ako variantné v rámci jedného záhlavia heslovej state uvádzame v zozname koordinatívnym spôsobom (napr. *copak* a *čožpak*).

cit.

	<i>ale, at'si, což 3., kampak, kde a kdež(e) 2.; on, ona, oni, ony, ono 1.; potom copak a čožpak 2. kdepak 2., toto, zas 1.</i>
s význ. obdivu, odmietnutí ap.	
s význ. odporovacím	
s význ. odstínem varování (rozkaz se mění v zákaz, zákaz v zdůrazněný příkaz)	<i>jen 2.</i>
s význ. překvapení, odmietnutí ap.	<i>o, ó bodejť a bodejž 2.</i>
s význ. přísvědč. n. odmietnutí	<i>pak 2.</i>
s význ. rozhořčení, posměchu	<i>ještě 2.</i>
s význ. varování, nelibosti	<i>pak 1.</i>
s význ. varování, pohrůžky	<i>jen 1., nuž(e) 1., tedy 1.</i>
s význ. vybízecím	<i>no 2.</i>
s význ. nejč. vybízecím	<i>tedy 2.</i>
s význ. zdůraz.	<i>pak 3., to 1., vždyť</i>
s význ. zdůraznění	<i>přece</i>
s význ. zdůraznění správnosti vlastní výpovědi	<i>co 2.</i>
vyj. lhostejnost	<i>nevidáno</i>
vyj. lhostejnost n. vzdor	<i>at' 4.</i>
vyj. lhostejnost, vzdor	<i>kdyby 2.</i>
vyj. obavu	<i>jestli</i>
vyj. obavu a zprav. zároveň pohrůžku	<i>kam</i>
vyj. povzdech, opovržení ap.	<i>když</i>
vyj. povzdech, zklamání, lítost ap.	<i>snad 3.</i>
vyj. přání, naději	
vyj. a) lítost, výčitku, zklamání ap., b) podiv, c) uspokojení, pochvalu, d) (ve zjišť. ot.) nejistotu, pochyby, rozvažování mluvčího, (v ot., kt. jsou reakci na něčí sdělení) podiv, pochybnost	<i>že 1.</i>
záporně, řidč. kladně hodnotící	<i>i 1.</i>
cit. odpor.	<i>a 2.</i>
cit. vytýkací	<i>také 1.</i>
cit. zdůraz.	<i>tak 2., také 2., takhle, též</i>
cit. nejč. zdůraz.	<i>prosím 3.</i>
modál.	<i>bezesporu, beztoho, klidně, koneckonců, nakonec 2., namouduši a</i>

dotvrzuje vlastní výpověď

k vyjádření nejistoty, malé pravděpodobnosti

s omez. význ.

s význ. dotvrzování

s význ. dotvrzování, přesvědčení

s význ. jistoty

s význ. jistého stupně jistoty

s význ. jistoty, dotvrzování

s význ. jistoty, zdůraznění

s význ. libovольnosti

s význ. lítosti

s význ. lítosti, zklamání ap.

s význ. možnosti

s význ. možnosti, pravděpodobnosti

s význ. možnosti, přibližnosti

s význ. nejistoty

s význ. nejistoty, nezaručenosti, pochybnosti

plynoucí z toho, že jde o přejaté

sdělení

s význ. neurčitosti, nerozhodnosti

s význ. obavy, pochybnosti, překvapení

s význ. odporování (něj. názoru)

s význ. odstínem dotvrzování, přesvědčení

s význ. omez.

s význ. opravným

s význ. pochybnosti

s význ. posměchu, ironie

s význ. pravděpodobnosti

s význ. pravděpodobnosti, možnosti

s význ. připouštění

s význ. připustkově omez.

s význ. určitosti

s význ. uspokojení

s význ. výzvy k souhlasu

s význ. výzvy k zpřesnění

s významem jistoty

slouží k vzbuzení zájmu posluchače

vyj. jistotu

vyj. menší míru jistoty

vyj. možnost

vyj. nejistotu, nevědomost (o něčem)

vyj. nejistotu, neznalost něčeho

vyj. odporování se zdůrazněním samozřejmosti

vyj. podiv, překvapení

vyj. pravděpodobnost

vyj. větší pravděpodobnost

vyj. překvapení s mírnou výčitkou

*namouvěru, pochopitelně,
pravděpodobně, představit si,
respektive, rozhodně, směle, stejně,
víceméně, vpravdě, zajisté, žel(bohu)
ano 2., ne 2., ovšem a ovšemže 2.,
prostě, zkrátka*

myslím

a(le)spoň

ostatně

beztak

*nepochybně, nesporně, skutečně,
vážně, vskutku*

zřejmě

opravdu

doopravdy, věru

třeba a třebas 1.

bohužel

naneštěstí

nakrásně

možná

snad 1.

snad 2.

prý 1.

ani 2.

nakonec 1.

náhodou

fakt

celkem, vcelku

vlastně 1.

sotva, stěží

hezky

bezpochyby, nejspíš(e)

patrně

pravda

konečně

jistě

bohudík(y), chválabohu

co 1., ne 3.

vlastně 2.

najisto

**povážit → považ(te)*

určitě 1.

asi

ať 3.

bůh(sám)ví a bůhsud', čertví

kdo(ž)ví

ovšem a ovšemže 2.

ne 4.

tuším, určitě 2.

spíš(e)

najednou

vyj. překvapení, údiv	<i>kupodivu</i>
vyj. přisvědčení, pochvalu	<i>výborně</i>
vyj. uspokojení, že nedošlo k opačné možnosti, přítakání	<i>proto</i>
vyj. vysvětlení n. upřesnění	<i>totiž</i>
navaz.	<i>a 1., i 3., inu, no 1., nuž(e) 2., ono, podívat se, prosím 2., tak 1., to 2., tož, tuhle, že 4. prý 2.</i>
uvádí cizí přímou řeč	<i>prý 2.</i>
navaz. cit.	<i>nu</i>
obsah.	
vyj. obavu	<i>aby 2.</i>
vyj. přání	<i>aby 1.</i>
popír.	<i>houby</i>
popírací	<i>kde a kdež(e) 1., kdepak 1.</i>
přací	<i>at' 2., bodejt' a bodejž 1., kdyby 1., kéž, necht' 2.</i>
přítak.	<i>baže, bud'si, dobrá a dobře, jasně, jo a jó 1., no 3., ovšem a ovšemže 1., prosím 1. třeba a třebas 2. ano 1., ba 2. budiž</i>
s význ. nerozhodnosti, neurčitosti	
vyj. souhlas s obsahem předchozí výpovědi	<i>at' 1., necht' 1.</i>
vyj. zdrženlivý souhlas, připouštění možnosti	<i>kdyby 3.</i>
rozk.	<i>až 2.</i>
vyj. mírný rozkaz n. žádost	<i>jestlipak</i>
stupň.	<i>že 3.</i>
táz.	<i>copak a cožpak 1.</i>
s význ. odstínem výzvy k odpovědi	<i>-li(ž)</i>
s význ. podivu, zvědavosti, výčitky	<i>slyšet 3., vidět 4.</i>
táz., zvol.	<i>naopak, nic, nikoli(v)</i>
upozorňovací, zdůraz.	<i>ne 1.</i>
záp.	<i>ani 1., až 1., dokonce, dvakrát, hlavně, hned 1., jednou, jen 3., ještě 1., již, jo a jó 2., ni, obzvlášť, právě, především, přímo, slyšet 2., teprv(e) 1., už, zejména, zrovna 1., 2., zvlášť ne-li</i>
vyj. nesouhlas s obsahem předchozího výroku n. popírá jednotl. slova	
zdůraz.	
s odstínem opravným	

s význ. nejistoty	<i>skoro</i>
s význ. protikladnosti	<i>zas 2.</i>
s význ. stupň.	<i>ano 4., ba 1.</i>
vyj. naprostou, všeobecnou platnosť	<i>vůbec 1.</i>
vyj. ukončení předcházejícího hovoru n. nahrazuje další výčet	<i>vůbec 1.</i>
vyj. úplnou neznalost okolností, důvodů ap. (často odmítavě)	<i>vůbec 2.</i>
zdůraz. vytykáci	<i>i 2.</i>
zvolací	
vyj. přesvědčení mluvčího o správnosti jeho názoru, rozhodnutí, často s význ. odstínem varování n. pohružky	<i>že 2.</i>
žád.	<i>ano 3.</i>
bez uvedenia typu	
	<i>což 1., 2., de facto, přirozeně, rovněž, samozřejmě</i>
označ. konec věty v telegramu	<i>stop 2.</i>
s význ. zdůraznění	<i>však</i>
uvozuje přímou otázku zjišťovací	<i>zdalepaka a zda(li)</i>
vyj. pokračování (děje), přidávání ap.	<i>víc</i>
vyj. výzvu k zastavení	<i>stop 1.</i>
vyj. zdrženlivé přitakání	<i>hm</i>

Rozlišovanie šiestich druhov častíc, stanovené v koncepcii SSČ, sa v heslových statiach nepodarilo celkom dodržať. Okrem, možno naozaj nadbytočných, kombinácií typu *cit. vytykáci, navaz. cit., zdůraz. vytykáci* je tu viacero malých skupín, ktoré vôbec nemajú oporu v koncepcii, napr. *stupň., záp., upozorňovací*. Nejednotnosť, aj keď čisto formálnu, vidíme už v tom, že niektoré pomenovania sú v SSČ uvedené celým slovom, väčšina však skrátene.

Zo skupín vymedzených v zásadách spracovania SSČ a reálne zachytených v heslových statiach je najväčšou 2. skupina modálnych častíc, nasledujú 6. citové a 4. zdôrazňovacie častice. V KSSJ tvoria najväčšiu skupinu častice, ktorých výklad sa začína slovom *vyjadruje*, nasledujú tie, ktoré zdôrazňujú, a tie, ktoré uvádzajú. Na štvrtom mieste sú v KSSJ tie, ktoré nadväzujú, a hoci ich je len 20, sú charakterizované 16 rôznymi výkladmi. V SSČ je nadväzovacích častíc 15 (z toho 5 formálne rovnakých so slovenskými časticami v tejto skupine) a osobitný výklad sa nachádza iba pri jednej z nich: *prý* uvádza cizí priamou reč. Skupinu obsahových častíc, uvedenú v klasifikácii v SSČ na prvom mieste, čo by mohlo signalizovať jej hlavné postavenie a veľkú množinu jednotiek, tvorí pod týmto pomenovaním iba častica *aby*;

niekoľko ďalších lexém, ktoré by podľa vymedzenia mali patriť do 1. skupiny (opytovacie, rozkazovacie, želacie), sa v slovníku spracúva so samostatnými pomenovaniami typu *přací, rozk., táz., táz. zvol.* Môžeme však konštatovať, že napriek spomenutým nedostatkom je spracovanie častíc v SSČ vďaka stanoveným skupinám prehľadnejšie a jednotnejšie ako v KSSJ.

Ak sa pozrieme na významovú štruktúru heslových statí časticových lexém v predchádzajúcich dvoch českých slovníkoch, tak zistíme v druhových pomenovaniach pomerne výraznú kontinuitu. Už v PSJČ, hoci jeho autori osobitne vyznačili iba 15 časticových lexém, bola väčšina častíc pomenovaná v náznakoch budúcich skupín:

část. přací: †*bodej, bodejt', bodejž, †bohdejž*
část. přisv., event. odm.: †*bodej*
část. přisvědčovací: *bodejt', †bohdejť*
část. dotvrzovací: †*bohadle*
část. připouštěcí n. přisvědčující: *budiž*
část. připouštěcí: *bud'si*
část. táz.: *což*

V SSJČ sa okrem výkladov typu „čo častica robí“, t. j. *naznačuje, popírá, uvádí, uvozuje, vyjadruje, zesiluje, zdůrazňuje*, takisto používa aj nominalizačný spôsob ako predstupeň skupinového členenia, napr. *částice citoslovečná (ja), přací (bodej), přitakací (ja), vytýkací (ani), táz. (kapišto), záp. (ne), způs. (jestli)*.

Osobitný prístup v tomto smere uplatnili autori Slovníka české frazeologie a idiomaticy (1988; heslá časticových fráz ostali nezmenené aj v 2. vyd., 2009), resp. F. Čermák ako autor časti gramatických frázém, kde sa z hľadiska spracúvanej problematiky a funkcie frázém vyzdvihla do popredia tradične proklamovaná vlastnosť častíc vyjadrovať „vztah (široce chápaný postoj) mluvčího ke kontextu, vnějazykové skutečnosti či tématu“ (SČFI, 1988, s. 465; 2009, s. 497). Podľa tohto kritéria sú časticové frázy v predhovore k ich spracovaniu v SČFI rozdelené na tie, ktoré vyjadrujú I. postoj a modalitu: 1. faktuálne, 2. voluntatívne, 3. expresívne; II. cit, príp. pocit: emocionálne. Okrem uvedených pomenovaní sa priamo v heslách nachádzajú aj označenia typu eval. (evaluatívny) a intenz. (intenzifikačný), ktoré predstavujú podľa autora druhotnú zložku zvyčajne doplnujúcu rôzne kombinované základné zložky I. a II. (porov. SČFI, 1988, s. 466; 2009, s. 498). V slovníkovej časti, v ktorej sú

časticové výrazy a konštrukcie spojené v jednom abecedne usporiadanom celku spolu so spojkovými frázami, sa podľa autorov nachádza 128 časticových heslových statí (my sme ich napočítali 123). Heslová stať jednej frázy môže obsahovať spojkové aj časticové významy a použitia alebo viacero časticových významov a zaradení, ktoré sú podrobne opísané, napr.:

Jen at' (KI)!

(kol; expr) **1.** *postoj vyjadrujúci nesouhlas s námitkou druhého, popř. naznačující mírnou zlomyslnost n. uspokojení z nepříjemnosti, potíže třetího a odmítající třetímu pomoc; tak at'!* Jen at' čeká, já na něj včera taky musel čekat. ♦ část. volunt. – emoc. – eval. **2.** *postoj vyjadrujúci nesouhlas s námitkou, protestem druhého a naznačující naopak souhlas s dějem, činností třetího ap. n. přání, aby k ní došlo; je dobře, že Už zase prší! – Jen at' prší, pole to potřebují!* ♦ část. volunt. – emoc. – eval. **3.** *postoj vyjadrujúci (rázný) nesouhlas s námitkou n. obavou druhého vzhledem k možné nežádoucí činnosti třetího, s naznačením hrozby* A neudělá ti nic? Jen at' to zkusí. ♦ část. volunt. – emoc. – eval.

Vymedzenie častíc vyjadrujúcich modalitu a cit korešponduje s modálnymi a citovými časticami v SSČ, podskupiny prvej skupiny v SČFI (faktuálne a voluntatívne častice) zhruba zodpovedajú deleniu podskupiny modalitných častíc u O. Uličného v MČ2 (porov. vyššie). Diskutabilné je v SČFI samostatné vyčlenenie podskupiny I.3. – expresívne častice, keďže príznak expresívnosti môžeme nájsť pri rôznych časticách vo všetkých skupinách, čo dokumentuje aj ukážka hesla *Jen at'*, kde je expresívnosť konštatovaná v záhlaví celého hesla. Zaradenie *část. expr.* sa v slovníku nachádza napr. pri časticových frázach *a ne a ne, a pak/potom, a vůbec, at' děláš, co děláš*, ale nenachádza sa napr. pri fráze *A hele!*, ktorá podľa nás takisto obsahuje zaujatie hovoriaceho k vyjadrovanému obsahu (úprimnosť, záujem a pod.), teda má vlastnosti zodpovedajúce charakteristike podskupiny I.3. v SČFI.

Vo vyššie sumarizovanom zhrnutí výkladov častíc sa ukazuje, že v SSČ podobne ako v KSSJ sa pri jednej výkladovej fráze nachádza zvyčajne jedna, zriedkavejšie dve alebo tri lexémy, čo by mohlo vzbudzovať dojem, že každá častica, každý jednotlivý význam vyjadruje niečo iné či funguje odlišne od iných a že slovný druh častice je súborom heterogénnych, ničím nezjednotených prvkov. Je to značný rozdiel oproti gramatickým opisom, kde v každej skupine aj v prípadných podskupinách zvyčajne vidíme viac častíc, ktoré sú prezentované ako homogénny celok s nejakou spoločnou vlastnosťou v rámci danej mikrotriedy. Dôvodom takejto diferenciácie je zrejme väčšia všeobecnosť gramatických abstrakcií a najmä paušalizovaná charakteristika celej skupiny alebo podskupiny koncentrovane na jednom mieste

a zvyčajne jedným autorom v rámci jednej koncepcie pre daný slovný druh, kým výklady v slovníku sú oveľa podrobnejšie, často vychádzajú z oveľa rozsiahlejšieho materiálu, majú zvyčajne viac autorov a realizujú sa vo väčšom časovom i priestorovom rozptyle. Vo viacerých prípadoch však rôznorodosť výkladov v slovníku nesúvisí s podstatou častíc, ale vyplýva z možnosti / nemožnosti zjednotenia použitého metajazyka v slovenských aj českých lexikografických dielach koncipovaných alebo revidovaných do polovice 90. r. 20. st. ručne, t. j. bez počítačovej podpory, aká je k dispozícii v súčasnosti. Niektoré formulácie by sa totiž dali zjednotiť bez toho, aby sa z výkladu niečo podstatné stratilo, napr. v SSČ *nevidáno vyj. lhostejnosť n. vzdor – at’ 4 vyj. lhostejnosť, vzdor*. Zjednotiť by sa dali aj zdanlivo vzdialené výklady, ktoré sa nachádzajú pri blízkych až synonymných výrazoch a významoch. Napr. štyri častice – *reku, takpovediac, vraj, že* – sú v KSSJ opísané takto:

- reku* naznačuje, že hovoriaci reprodukuje vlastnú mienku
- takpovediac* slovo, kt. hovoriaci komentuje svoj vlastný výraz
- vraj* odkazuje na situáciu a uvádza reprodukciu reči 3. os.
- že* vyjadruje, že obsah vety sa podáva ako cudzí výrok, ako domnienka ap.

Všetky štyri uvedené časticové významy, ak by boli v rozsahu uvedenom v KSSJ, by mohli mať výklad zjednotený v nasledujúcej podobe:

- reku* vyjadruje reprodukciu vlastnej mienky, výpovede
- takpovediac* vyjadruje komentovanie vlastnej mienky, výpovede
- vraj* vyjadruje reprodukciu cudzej (3. os.) mienky, výpovede
- že* vyjadruje reprodukciu cudzej mienky, výpovede al. vlastnej domnienky.

3.2.1.6 V KSSJ a v SSČ, ako aj v starších slovenských a českých slovníkoch nachádzame v heslových statiach častíc najrôznejšie výklady, neraz ako výpočet funkcií častíc a možností ich pôsobenia či postavenia v kontexte (vo výpovedi), prípadne podľa konkrétnych (dokladovaných) použití, ktoré sú číslovaním v rámci heslovej state akoby povýšené na významy. Niektoré kontextové významy častíc sa opisujú skutočne podrobne, ako môžeme vidieť napr. pri lexémach *ešte, len, už* v SSJ, ale i v KSSJ. V SSJ sú heslové slová *ešte, už* charakterizované v 1. význame ako príslovky, v 2. význame ako častice, v 3. význame ako spojky, *ešte* má aj 4. význam ako citoslovce. V KSSJ sú lexémy *ešte, už* opísané v 1. význame ako “príslovka, blíži

sa k významu častice”, v 2. význame ako častice, v 3. význame ako spojky. Lexéma *len* je v SSJ častica, v KSSJ 1. častica, 2. spojka. Heslové state lexém *ešte*, *len* v SSSJ sú spracované v dvoch slovnodruhových príslušnostiach, *ešte* ako príslovka a častica, *len* ako častica a spojka, pričom v spracovaní ich časticových významov je zreteľný rozdiel oproti predchádzajúcim slovníkom. Už z tohto základného prehľadu vyplýva, že ustáľovanie významu lexém *ešte*, *len*, už v lexikografických opisoch slovenčiny prechádzalo istým vývojom.

Heslová stat' lexémy *len* zaberá v tlačenej podobe v SSJ takmer tri stĺpce s 5 vymedzenými významami, v SSSJ je síce takisto v troch stĺpcoch, ale už s 15 časticovými významami, bohatou frazeológiou a 4 spojkovými významami. Na porovnanie: v SSČ stat' lexém *jen(om)*, ktoré sú opísané ako príslovka, častica, spojka, zaberá iba 20 riadkov, čo je približne jedna tretina stĺpca. Vzhľadom na veľký rozsah hesla *len* uvádzame na ilustráciu iba ukážku kratších výkladov lexémy *ešte* (v ukážke zo SSJ sme opis v častiach príslovka, spojka a citoslovce skrátili o doklady):

SSJ

I. prísl.

1. vyjadruje pri kladnom prísudku trvanie stavu, deja, vlastnosti (= stále, naďalej, doteraz, posiaľ, do označeného času), pri zápornom prísudku nezačatie deja al. stavu: ...

2. vyjadruje (najmä v spojení s podst., zám. a čísl.) množenie niečoho, pridávanie, pribúdanie (= ďalej, okrem toho, viac): ...

II. čast.

1. v spojení s 2. st. zdôrazňuje vyšší stupeň vlastnosti al. množstva: *môže byť ešte horšie* (Letz); *ešte viac*; *Na jeho miesto vystúpilo čosi ešte príjemnejšieho, ešte bezpečnejšieho*. (Chrob.)

2. vo výraze *ešte (len) i (aj)* zdôrazňuje nasledujúci výraz (= dokonca): *Či ty vieš, že sa v taký čas ešte len aj krpce pyskami na päty obúvajú?* (Taj.)

3. v spojení s prísl. času má význam častíc už, hneď, ihneď: *Odišiel ešte toho dňa k večeru*. (Urb.) *Musíš teda čím skorej, a to ešte dnes ísť do Levíc*. (Kal.)

4. má význam modálnej častice (= hádam, možno azda): *Ešte to naostatok odškriepiš!* — *Oni ťa ešte o život pripravia svojim darebáctvom*. (Jégé)

5. vo výrazoch *ešte ta*, *ešte len ešte*, *ešte-ešte* vyjadruje pripúšťanie (= ako-tak, nejako, do istej miery): *S ním sa znášal ešte ta, hoci mával s ním tuhé dišputy*. (Kuk.) *Bolo ešte len ešte, kým črieda nebola ďaleko od hôrok*. (Kuk.) *Vo dne takto ešte-ešte, iba vše v tmavom kúte čo ju kýsi strach prejde*. (Taj.)

III. spoj. dvojčlenná *ešte (ani)*... už vyjadruje prípustku: ...

IV. cit. *ešte čo*, *ešteže čo* vyjadruje zdôraznený zápor al. údiv, prekvapenie: ...

KSSJ

I. prísl., blíži sa k význ. časť.

1. vyj. trvanie deja, stále, naďalej, (v zápornej vete) nezačatie deja, dosiaľ, zatiaľ: *e. je tma; e. nekúria; môžem vojsť? – e. nie*
2. vyj. rozmnožovanie, zväčšovanie (počtu účastníkov, miery, deja ap.), okrem toho, navyše: *prišli e. dvaja; prosím si e. kávy; povedať e. raz opäť, znova*
3. vo výrazoch *e. len e., e.-e.* vyj., že daný stav je únosný, znesiteľný ap., ako-tak: *v lete bolo e.-e., ale v zime!*

II. časť.

1. zdôrazňuje platnosť výrazu, pred kt. stojí; často v spoj. s časť. *len, i, aj*, dokonca: *e. ľahší, e. viac, e. dodnes to nevie, e. to by chýbalo! e. (len) i, aj svojich sa bojí*
2. pripája aktuálny výraz: *on je z nich e. najlepší*
3. v spoj. *ešte čo, expr. i ešteže čo* vo zvol. vetách vyj. zdôraznený zápor, prekvapenie ap.: *zabudnúť? – ešteže čo! postaviť nový dom e. čo!*
4. má význ. modálnej časť. hádam, možno, azda: *e. ho nakoniec vysmejú; e. o zdravie prídeš*

III. ešte (ani) – (a) už spoj. prirad. vyj. prerušenie iným dejom: *e. ani nedojedol, (a) už ho odvolali; e. vlka nezabili, už na jeho kožu pili*

SSSJ

ešte¹ prísl.

1. vyjadruje, že v danom časovom okamihu nejaký dej trvá, pokračuje; syn. stále, naďalej: *spi, e. je tma; vonku e. prší; syn e. študuje; opravujú e. výťah? □ ešte raz opäť, znova: e. raz sa chod' spýtať; e. raz to urobíš, dostaneš; celú skladbu zahral e. raz; ešte vždy naďalej, stále: e. vždy sa môžu dohodnúť; e. vždy bola jeho žena; ešte ďaleko (byť) vzdialený štandardu niečoho: toto má k skutočnému hokeju e. ďaleko; učeň má e. ďaleko od majstra*
2. obyč. v záporných vetách vyjadruje, že v danom časovom okamihu sa nejaký dej nezačal, neuskutočnil; syn. doteraz, dosiaľ: *výsledky e. neoznámili; knihu som e. nestihla prečítať; peniaze nám e. nevrátili; sľub e. nesplnil*
3. vyjadruje, že nejaký dej sa uskutoční pred určitou časovou hranicou: *urobím to e. dnes; pricestuje e. do konca roka; vymaľujeme e. do prázdnin*
4. v spojení *ešte-ešte* vyjadruje, že daný stav je prijateľný, znesiteľný, vhodný; syn. ako-tak, nejaký: *ako sa cítiš po operácii? – ešte-ešte; v tomto roku bola úroda jahôd ešte-ešte; Starým harcovníkom ešte-ešte, ale na iných hľadel ako na čosi, čo prinajmenšom nevoní. [V. F. Šikula]*

■ **parem.** *ešte vlka nezabili, už na jeho kožu pili* al. *ešte kože na barane, už mäsiari pijú na ne* netreba sa predčasne tešiť niečomu, čo je neisté

ešte² časť.

1. vyjadruje pridávanie, pribúdanie, zväčšenie počtu; syn. aj, okrem toho, navyše: *kúp e. dva rožky; prišli e. dvaja záujemcovia; objednal si e. zmrzlinu; čo e. chceš?; Za nimi sa beľala ešte sypáreň a vedľa nej sa černala drevená studňa. [P. Jaroš]; Ešte kúsok, ešte, nie tam, dočerta, doprava! [V. Ferko]*
2. obyč. v spojení s 2. st. prídavných mien al. prísloviek vyjadruje zmnoženie al. vystupňovanie miery: *bola e. krajšia; zopakoval to e. dôraznejšie; myslel to vážne? – a e. ako; Začal vykračovať ešte strmšie. [J. C. Hronský]; Ostal by sám a bolo by mu ešte smutnejšie. [R. Jašík]*
3. i v spojeniach (*ba*) *ešte (aj)*, *ešte i* vyjadruje neočakávanosť al. vyšší, ďalší stupeň deja, vlastnosti, okolnosti; okrem toho; nielenže..., ale aj; syn. navyše, dokonca (*aj*): *e. ju aj vyhrešil; e. aj čiapku si zabudol; ba e. sa jej aj vysmial*
4. vyjadruje neúplnú platnosť nasledujúceho výrazu, ale najvyššiu možnú v rámci situácie: *z detí je e. najzdravší; tento film bol e. celkom zaujímavý*

5. vyjadruje vysokú mieru pravdepodobnosti, možnosti, nádeje al. rozhorčenia; syn. možno, hádam, azda: *e. to nakoniec stihneš spraviť; e. to bude chcieť aj zatajiť; e. napokon ani neprídu*

6. v dvojčlennom výraze *ešte ani – a už* vyjadruje prístupový vzťah; syn. hoci: *kar e. ani neskončil, a už sa začala hádka o dedičstvo; môj protivník e. ani nestihol potiahnuť pešiakom, a mne už bolo jasné, že dostanem mat*

■ fraz. *ešte ten nám tu chýbal!* rozhorčenie nad nevhodným príchodom niekoho; *ešte to by [tak] chýbalo!* vyjadrenie nesúhlasu; *to nám ešte chýbalo!* rozhorčenie nad niečím, čo je celkom nepotrebné, neprihodné

Kým v SSJ je častica *ešte* opísaná najmä v konkrétnych výrazoch a spojeniach (pri 4 významoch z 5) a v KSSJ je jej opis zameraný na zdôrazňovanie a pripájanie iných výrazov, v SSSJ sme sa usilovali príslovkové zaradenie lexémy *ešte* vymedziť vo významoch časových okolností a v rámci častice *ešte* sme opísali viaceré časticové významy súvisiace s rozsahom a realnosťou vyjadrenej kvantity, miery a pod.

Lexémy *ešte* a *už* majú medzi slovenskými časticami jedny z najrozsiahlejších heslových statí azda aj preto, že sú to (nielen) v rámci slovanských jazykov výskumne najfrekvencovanejšie častice (porov. napr. významnú štúdiu M. Komárka, 1958; podrobný aktuálnejší prehľad literatúry o výrazoch *ešte/ještě, už/již* sa nachádza v česko-slovenskej porovnávacej práci M. Kostlivej, 2002). V českých slovníkoch sú spracované jednotne (v PSJČ i SSJČ sú lexémy *ještě, již* ako príslovky, v SSČ ako príslovky a častice) a pomerne úsporne, napr. *ještě* v podstate vždy v štyroch významoch (v ukážke z PSJČ sme opis skrátili o doklady, ktoré sa v tomto slovníku citujú v značnom rozsahu):

PSJČ

adv. vyjadruje trvání něčeho v čase, stále, až do té doby, dosavad, potud. ...

D vymezuje přesnou dobu, již právě, zrovna. ...

D vyjadruje přidávání, množení něčeho nebo zdůraznění, dále, nadto, k tomu (ke všemu), dokonce. ...

D vyjadruje omezení, aspoň, alespoň; do jisté míry. ...

SSJČ

přísl.

1. vyjadruje přidávání, množení něčeho n. vystupňování: j. více; přikoupil si j. jednu vstupenku; vezmi si, přidej si j. (jídla); zeptal se j. jednou; víš j. něco nového?; j. odhodlaněji vpřed!; skočí j. dál; s význ. stupňovacím: zklamal se už jednou, a j. nedá pokoj *přece*, přišel pozdě, a j. se neomluvil; tys nám tady j. chyběl *k tomu všemu*; to by j. tak scházelo!; a teď j. tohle!; j. se ptej! *po tom po všem (co se stalo, co jsi provedl atp.)*

2. vyjadruje, že do něj. časové meze něco trvá, pokračuje n. nenastalo; do té(to) doby; dosud, dotud: již jedenáctá odbila, a lampa j. svítila (Erb.); j. nepřišel; představení j.

nezačalo; stále j. nemůže na něj zapomenout; j. nevím, jak to udělám; tenkrát byl j. chlapcem; zemřel náhle, j. ne příliš starý

3. *vyjadřuje, že se děj uskuteční před uplynutím něj. časového úseku*: vrátí se j. dnes; dokončí své dílo j. tento rok; nečekej na mě, j. nepůjdu; j. před měsícem vypadal zdravý; j. než začneme, chci na něco upozornit

4. *vyjadřuje omezení*: s tím bych se snad j. spřátelil, ale...; u tebe přece j. najdu porozumění; ještě, ještě že (ps. také ještěže) *někdy vyjadřuje skromné přání n. slabou útěchu*: j. kdyby to tak něco vynášelo!; j. že má tebe *aspoň, to je štěstí*; ještěže neprší na štěstí, *bohudík*; tato práce přece j. není tak těžká; ob. j. to ujde!

SSČ

přisl.

1. *vyj. trvání, neskončení děje n. stavu, (se záp.)* že urč. děj n. stav dosud nenastal; *do této doby do této chvíle v této chvíli dosud (syno)* nemůžete s ním mluvit, ještě přednáší, ještě se nevrátil, představení ještě nezačalo,

2. *vyj., že něj. činnost, něj. dění, stav pokračuje, stupňuje se ap.* jdu ještě do mlékárny, přikoupil si ještě metr látky, chceš ještě něco?, u lesa je cesta ještě blátivější,

část.

1. *zdůraz.*: ještě dnes ti zavolám, ještě ráno jsem s ní mluvil, kniha vyšla ještě téhož roku, ještě tys nám tu chyběl!,

2. *cit. hovor. s význ. varování, nelibosti, ještě se ptej!, ještě se nachlad'!*, *ve spoj.* ještě že (ps. i ještěže), *s význ. uspokojení* (, že *nenastala nepříznivá možnost*): ještě že neprší!, ještě že je hezky!

Ako príklad ešte jedného podrobného výkladu, resp. kontextového opisu v slovenskom slovníku citujeme 10. význam slovesa *vidieť* podľa KSSJ, kde ani nejde o samostatné heslové slovo, ale len o čiastkový význam na pomedzí dvoch, resp. troch slovných druhov:

vidieť ... 10. v tvaroch 2. os. v-š, v-te má význ. blízky cit. al. část. a) upozorňuje na niečie konanie, a situáciu ap.: v-š (*ho*), *ako sa rozhadzuje!* v-te, *čo som povedal!* b) obracia pozornosť osloveného (napr. pri dohováraní ap.): v-š, v-š, *prečo neposlúchneš?!* c) vyj. spamätanie sa, naozaj: v-š, *to je dobrý nápad*; v-te, *skoro som zabudol*.

V SSČ sa celkovo uplatňujú oveľa úspornejšie výklady a heslo, kde by bol význam členený podrobne aj pomocou písmen abecedy, sme v ňom medzi časticami našli iba jedno:

že část. 1. cit. vyj. a) *lítost, výčitku, zklamání ap.*: že jsem to nevěděl!; žes nebyl opatrnější!; že jsem tam šel, chodil!; b) *podiv*: že to našel?; že se ti chce!; c) *uspokojení, pochvalu*: že ti to (ale) jde!; d) (ve zjišť. ot.) *nejistotu, pochyby, rozvažování mluvčího*: že by o tom nevěděl?; že by se o tom už psalo?; (v ot., kt. jsou reakcí na něčí sdělení) *podiv, pochybnost*: kolik že vás bylo?; já že bych to neuměl?
2. ... 3. ... 4. ...

Ako sme dokumentovali vyššie, v SSČ je v porovnaní so slovenskými slovníkmi väčší počet slovesných lexém, pri ktorých je v jednom z významov uvedená aj platnosť častice, dokonca sme našli heslo, kde sú takéto významy dva, no ani tak výklad častíc či časticovej platnosti lexém v SSČ nedosahuje takej podrobnosti a šírky, ako to bolo napr. pri slovese *vidieť* v KSSJ, ktorý je takisto jednozväzkovým slovníkom:

slyšet 1. ... **2.** *vnímat sluchem*: slyšet křik, někoho přicházet; dělá, že neslyší; slyším (ve voj. a jiném prostředí) ohlášení volaného do telefonu; hovor. v platn. část. zdůraz. (za výzvou n. domluvou): dej pokoj, slyšíš, slyšel jsi! **3.** *sluchem vnímat něčí projev (a tím se dozvídat, poznávat)*: slyšet zprávu v rozhlase; to slyším rád; rád bych slyšel vaše mínění; chci to slyšet od tebe; vždyť slyšíš, jak spěchá; neslyšel od něho hrubého slova; slyšel (zpívat) známého zpěváka; slyšet vyprávět o výletě; hovor. v platn. část. upozorňovací, zdůraz.: slyšte, chce dělat dobrotu⁷⁹ **4.** ... **5.** ...

Ani v SSSJ, kde sa v koncepcii vytýčila požiadavka typizácie a formalizácie výkladov, sa, aj v súvisi s rozsahom celého slovníka a bohatým dokladovým materiálom, nepodarilo vyhnúť pri niektorých časticiach možno až prílišnému detailizovaniu. Príkladom môže byť heslová stať častice *aspoň*, pri ktorej je v SSJ jeden význam a výklad je realizovaný len pomocou synonym (prínajmenej, prínajmenšom, čo len), v KSSJ sú tri významy bez synonym, pri druhom význame sa uvádza *i expr. aspoňže* a v SSSJ je lexéma *aspoň* spracovaná v ôsmich významoch s príslušnými výkladmi a synonymami, lexéma *aspoňže* je v ďalšej osobitnej heslovej stati. Na porovnanie: v PSJČ i SSJČ je lexéma *aspoň* spracovaná spolu s *alespoň* ako príslovka s jedným významom a krátkym výkladom, v SSČ má heslo *a(le)spoň* slovnodruhovú určenie *část. modál.*, obsahuje jeden krátky výklad „s omez. význ.“ a dva doklady.

Uvedené heslové state zo SSSJ citujeme v plnom rozsahu vrátane exemplifikácie, aby bolo lepšie zrejmé, na základe čoho boli vyčlenené jednotlivé významy:

aspoň část. **1.** ► vyjadruje najmenší žiaduci počet niečoho s pripustením väčšieho možného počtu; syn. najmenej, minimálne, prínajmenšom: *požičaj mi a. sto korun; v nemocnici ho navštívil a. tri razy; a. polovicu roka bývá mimo republiky; Každý chlap má zasadiť aspoň jeden strom.* [V. Ferko]; *Nevie triafat', kameň preletel aspoň desať metrov od jeho hlavy.* [R. Dobiáš] **2.** ► vyjadruje minimálny rozsah platnosti vlastnosti, deja al. okolnosti v situácii väčšieho možného rozsahu: *bol a. taký spokojný*

⁷⁹ O reálnosti časticovej platnosti uvedených použití tvarov typu *vidíš, vidíte, slyšíš, slyšte* a i. sme polemizovali vyššie. V KSSJ je podobný kontext v hesle *počut'* opísaný ako „v platnosti citoslovca“. Neistotu autorov o zaradení výrazov tohto typu dokumentuje aj formulácia pri 10. význame slovesa *vidieť*: „má význam blízky citoslovcu alebo častici“.

ako oni; ak sa nepodarilo celkom ho zničiť, chceli a. zastaviť jeho rast; je to a. teoreticky možné; a. v rodine sa cítil trochu slobodnejší 3. ► vymedzuje rozsah platnosti deja pre jeden konkrétny objekt al. subjekt v situácii väčšieho množstva možných objektov al. subjektov: *keď iné nie, a. toto; a. časť ľudí sa zachránila; Pokúsil sa aspoň o kotrmelec.* [D. Dušek] 4. ► vyjadruje minimálny rozsah platnosti predchádzajúcej výpovede; syn. minimálne, prinajmenšom, teda: *výsledky sú lepšie, a. čo sa týka tohto hodnotenia; spravili ste toho veľa! - a. v poslednom období* 5. ► zužuje platnosť predchádzajúcej výpovede na názor, skúsenosť hovoriaceho (často vo vsuvke); syn. minimálne, prinajmenšom, teda: *nič sa mi nesnívalo, a. si nijaký sen nepamätám; vysvedčenie bude dobré, a. si to myslím; jeho chvíle, a. v to verím, ešte prídu* 6. ► vyjadruje uspokojenie zo vzniknutej situácie; hlavná vec, že: *a. vie, že nezostane bez pomoci; a. si neochorel; Rozhodol sa, že sa dá na šport. Aspoň si prevetrá hlavu a príde na iné myšlienky.* [InZ 2004] 7. ► vyjadruje minimálny rozsah platnosti nasledujúcej výzvy, pobádania: *a. ty maj rozum!; a. ruky si umyte!* 8. ► vyjadruje minimálny rozsah platnosti nasledujúceho želania; syn. čo i len: *keby si bol a. doktor, mohol si ma liečiť; a. keby povedali, či s nami rátajú; a. mama keby prišla*

aspoňže, pís. i **aspoň že** čast. expr. ► vyjadruje uspokojenie zo vzniknutej situácie, z minima dosiahnutých al. realizovaných možností, hlavná vec, že; keď iné nie, aspoň to: *a. vonku neprší, keď už musíme ísť; Aspoňže nám vojna nehrozí.* [H. Ponická]; *Preteky som nevyhral, aspoňže som bol najlepší z domácich.* [Pd 1994]

Na jednej strane sa podrobné uvádzanie čo najväčšieho rozsahu kontextov a použitia konkrétného slova dá považovať za pragmatický prístup s ohľadom na potreby používateľa, ktorý možno práve pri častiach (ale aj pri iných slovných druhoch) uvíta opis významu obsahujúci všetky odtienky doložené jasnými príkladmi. Na druhej strane šírka opisu častíc môže súvisieť aj s tradičným pohľadom na častice ako na slová, ktoré sú kontextové, t. j. podľa niektorých teórií nadobúdajú svoj význam až v kontexte, preto ich je možné opísať iba spolu s príslušným kontextom, resp. rôznorodo podľa rôznych kontextov. Napr. M. Sokolová chápe častice ako komunikačný, textový slovný druh a „z toho vyplýva, že ich môžeme identifikovať a vnútorne ďalej klasifikovať až na základe kontextov, v ktorých sa vyskytujú“ (Sokolová a kol., 2005, s. 106). Význam častíc a vplyv kontextu považujeme za zodpovedajúco usúvzťažnený v úvode SSSJ: „Daný [lexikálny] význam – aj keď silno ukotvený vo verbálnom a situačnom kontexte – sa nevyčerpáva poukazovaním na textovosyntaktickú funkciu častíc“ (SSSJ, A – G, 2006, s. 32). Podobne kladie dôraz na významovú stránku častíc aj G. Helbig, ktorý vo vzťahu ku kontextu takisto rozlišuje medzi významom a funkciou: „Keďže partikuly (hoci ich špecifickú funkciu je možné odvodiť iba z textu, rečového aktu a komunikácie) majú určité významy, ich výskum nie je vyčerpaný zvýšeným úsilím predstaviteľov teórie rečových aktov a analýzy rozhovoru. Nie celkom vyjasnenou sa pritom zdá byť otázka, či možno hovoriť

o **jednom** sémantickom význame, na ktorý sa potom môžu navrstvovať sekundárne pragmatické odtiene dané kontextom“ (Helbig, 1991, s. 213).

Ukazuje sa tu vlastne problém adekvátnej identifikácie a teoretického opisu jazykových prostriedkov zaradených do slovného druhu častice, ktorý nie je ničím nezvyčajným ani pri iných, a to aj plnovýznamových slovných druhoch v prípadoch polysémnych a homonymných jednotiek, preneseného významu a pod., keď sa konkrétny význam, niekedy aj funkcia zisťuje z kontextu. V procese komunikácie však nemáme osobitne vyčlenenú fázu „nadobúdania významu jazykovej jednotky“. Hovoriaci nepredkladá nejaký náhodný výber slov a nečaká, kým niektoré z nich nadobudne v kontexte istý význam, ale vyberá na pomenovanie javov a dejov, ich vlastností a okolností, na vyjadrenie svojich myšlienok, názorov a postojov čo najadekvátnejšie jazykové prostriedky podľa svojho jazykového poznania a usporadúva ich vo výpovedi vedome a v jednom časovom okamihu komplexne podľa cieľa komunikácie. Takto sa pracuje aj s inventárom častíc, ktorý síce nie je veľký, no výskyt väčšiny častíc je vysoký v písanej i hovorenej podobe jazyka a značná je aj ich významová extenzia, ktorá však neprekáža vzájomnému porozumeniu. Ďalší účastníci komunikácie, percipienti disponujú v princípe tým istým jazykovým poznaním a dokážu význam konkrétnej častice náležite dešifrovať, pri čom im kontext môže byť niekedy nápomocný, ale nie je hlavným faktorom. Miera porozumenia zároveň úzko súvisí s ovládaním jazyka – z ne/správneho použitia častíc (ale napr. aj prísloviek a predložiek či konkrétneho významu polysémnej jednotky) sa dá odhaliť stupeň znalosti cudzieho jazyka. Rovnako sa pri časticiach odhaľuje, ako sme videli vyššie, ne/prepracovanosť metajazyka v lexikografických opisoch a rozdiely v pohľadoch teoretikov vychádzajúcich z rôznych jazykových rovín.

Azda najvýraznejšou deliacou čiarou v prístupe k časticiam medzi autormi slovníkových heslových statí a autormi gramatických opisov je otázka významu častíc, ktorej sme sa podrobnejšie venovali v predchádzajúcej kapitole. V gramatickej teórii sa akcentuje predovšetkým funkcia častíc vo vetnej / výpovednej štruktúre a v komunikácii, čiže funkcia v širšom význame (nie syntaktická v zmysle vetnočlenskej platnosti), a význam častíc sa vyčerpáva ich hyperonymickým označením neplnovýznamové slová. V lexikografických opisoch sa s významom častíc pracuje

spontánne, aj keď nie je vždy celkom explicitne vyjadrený, ba v niektorých prípadoch je formulovaný nejasne až nelogicky.

V zozname výkladov častíc v KSSJ sa nachádzajú formulácie typu "nadväzuje na kontext s významom novej informácie", "nadväzuje na kontext s významom uznania možnosti", "uvádza vetu opytovaciu a zvoláciu s odtienkom pochybnosti, neistoty a pod.". Zo znenia výkladu v podstate vyplýva, že opísaný význam alebo významový odtienok neprislúcha častici, ale inému výrazu, ktorý synsémantická častica iba uvádza, napr.:

inak III. 1. ... 2. uvádza výraz s vysvetľovacím významom *bol to inak obľúbený človek*.

V uvedenom doklade sa však vysvetľovací význam nenachádza ani v slove *obľúbený*, ani v slove *človek*. Vo výklade by malo byť preto použité logicky štruktúrované usporiadanie, z ktorého by bolo zrejmé, že ide o vysvetľovaciu časticu alebo časticu s vysvetľovacím či iným významom. V SSSJ je výklad tohto významu lexémy *inak* mierne modifikovaný, no ani v ňom nie je dostatočne zachytená presupozícia a nie je zrejmé, že častica *inak* by sa mohla v tomto prípade považovať za hodnotiacu:

inak³, ináč³, inakšie³ čast. **1. ... 2.** ► uvádza doplnujúce, hodnotiace vysvetlenie: *je to i. milé dievča*

V SSČ sa lexéma *jinak* spracúva ako príslovka, ale v 2. význame je pri nej podobný opis ako v SSJ a VSRS⁸⁰, kde je príslušný časticový význam podaný podľa nášho názoru najkomplexnejšie, a aj exemplifikácia je v SSČ podobná ako v ostatných slovníkoch, v ktorých je lexéma *inak* označená ako častica:

SSČ

jinak prísl.

1. ... 2. *po jiných stránkách* (zlobí ho zrak,) jinak se mu daří dobře, je to člověk jinak slušný

SSJ

inak 3. čast. ostatne, mimochodom, čo sa týka iných okolností; po iných stránkach:

Jano je inak spravodlivý človek. (Min.)

VSRS

⁸⁰ SSČ vyšiel v r. 1978, 1. zväzok VSRS v r. 1979, ale vzhľadom na dobu vydávania obidvoch slovníkov, keď napr. VSRS už v r. 1975 prešiel záverečným oponentským konaním, nepredpokladáme vzájomné prevzatie. Inšpirácie skôr mohli ísť v obidvoch prípadoch od PSJČ cez SSJ a SSJČ – opis významu lexémy *inak* v SSJ a *jinak* SSJČ sa v zásade odlišuje iba jej rozdielnym slovnodruhovým zaradením.

inak² čast. (*ostatne, mimochodom, po iných stránkach*) ... má chyby, ale je to i. dobrý človek

Vo viacerých slovníkoch uvedené synonymá častice *inak* – *mimochodom*, *ostatne* – sú v SSČ zaradené medzi častice (*ostatne* dokonca ako nehomonymná častica), čo by mohlo signalizovať časticovú platnosť čiastkového významu lexémy *inak* aj v češtine:

mimochodem čast. navaz.

ostatně čast. modál. s význ. *dotvrzování*

Podobným typom – adeptom na zmenu opisu je napr. častica *keby*, pri ktorej sa v KSSJ nachádza formulácia:

keby II. 1. uvádza želaciu vetu *keby toľko nerozprával!* (v zdvorilostných formulách)
keby ste boli taká dobrá 2. vyjadruje hodnotiaci postoj k vete *keby len to!*

Želacia veta (napr. *Keby prišiel.*) by však bez prítomnosti častice *keby* alebo s použitím inej častice nebola želacia: *Prišiel. Už prišiel. Iba prišiel. Azda prišiel. Asi prišiel.* Bez prítomnosti častice *keby* by takáto veta / výpoveď ani nemusela obsahovať *l*-ové prídavné: *asi / už / iba / azda príde*.⁸¹ Aj v tomto prípade sa ukazuje, že nie častica *keby* uvádza vetu, ktorá je zo svojej podstaty želacou, ale častica *keby* je želacou a svojím významom konštituuje význam celej vety / výpovede na želanie tak, ako by častica *asi* doplnila do vety / výpovede význam predpokladu, neistoty a pod. V SSSJ je častica *keby* už opísaná v tomto duchu:

keby² čast. **1.** ► vyjadruje želanie, túžbu

Mohli by sme povedať, že častice tohto typu uvádzajú vety – nie však podľa syntaktických funkcií, ale podľa modality – a svojou prítomnosťou určujú konkrétnu modálnosť (želanie, pochybnosť, nevôľa a pod.), v niektorých prípadoch spolu s inými prostriedkami (intonácia, slovosled).

Iný typ predstavujú častice, ktoré boli lexikalizované zo zmeravených tvarov plnovýznamových slovných druhov typu *moment*, *pán*, *myslieť*, *jasný*, a aj tie potvrdzujú, že pri časticových použitíach ide o samostatné, s pôvodnou lexémou už často nesúvisiace alebo len vzdialene súvisiace významy (napr. prídavné meno *jasný*

⁸¹ V súčasnosti však nie je zriedkavé počuť, najmä v komunikácii mladých ľudí, výpovede s *keby* a slovesom v tvare prítomného času, zatiaľ najmä vo význame spojky: *keby príde načas, nemusel dostať pokutu* a pod. V súkromnej mailovej korešpondencii sme zachytili dokonca takúto vetu: „*To som nečakala, žeby mi fialová tak ľahko prejde*“.

ako svetlý, ostrý – častica *jasné* ako súhlas)⁸², niekedy aj s iným stylistickým kvalifikátorom.

Dostávame sa opäť k otázke, prečo sa v súčasných slovenských a českých gramatikách, ale aj v gramatikách iných slovanských jazykov hovorí takmer výlučne o neplnovýznamovosti častíc, v rámci moderných lingvistických smerov sa pozornosť sústreďuje predovšetkým na ich funkčné, resp. funkčno-komunikačné, pragmatické a podobné vlastnosti, no neuznáva sa ich vlastný lexikálny význam, keď v slovníkových opisoch býva zachytený a, ako sme videli v predchádzajúcich kapitolách, viacerí bádatelia s významom častíc pri svojich výskumoch pracovali buď priamo, alebo aspoň v situácii, keď ich považovali za iné jazykové jednotky, napr. parentézy. Za zovšeobecnené pomenovania významov, ktoré sa vyskytujú pri časticách, môžeme v gramatických opisoch v podstate pokladať pomenovania jednotlivých skupín a podskupín, napr. istotné, modifikačné, negačné častice. V lexikografických opisoch sú z tohto hľadiska pozoruhodné najmä prípady, keď identický výklad lexémy je v jednom slovníku alebo v jednom vydaní toho istého slovníka určený ako plnovýznamová príslovka a v inom slovníku alebo vydaní ako neplnovýznamová častica (porov. napr. stať lexémy *ano* v 1. a 2. vydaní SSČ), či keď v jednom synonymickom rade sú niektoré lexémy označené vo svojich heslových statiach ako príslovky a iné ako častice. V čiastkových štúdiách i monografiách sa pracuje so sémantikou častíc už pomerne systematicky (porov. napr. Mikulášková, 1973; Kolářová, 1997, 1998; Ristić – Radić-Dugonić, 1999), podobné tendencie sú aj pri iných tzv. neplnovýznamových slovných druhoch (porov. napr. Orwińska, 1992; Čermák, 1996).

3.2.1.7 Pri analýze vývinu názorov na častice v predchádzajúcich kapitolách sme sledovali, že tento slovný druh sa pri svojom vzniku stal akýmsi odpadkovým košom: výrazy, ktoré už na základe novších poznatkov neboli zaraditeľné medzi príslovky, spojky, citoslovčia ani nikam inam, boli zaradené medzi častice. To následne ovplyvnilo problematickosť formulovania spoločného významu častíc, ktorých obsahová štruktúra bola stále silne spätá s pôvodnými lexémami iného slovného druhu,

⁸² Na odvodenie, osamostatnenie časticového významu z iných slovných druhov môžeme vzťahovať pomenovanie sémantická derivácia, ktorú J. Kačala (1984) charakterizuje ako proces odvodzovania častice z príslovky.

najmä s príslovkami a spojkami, alebo na druhej strane, v rámci zaradenia častíc k neplnovýznamovým slovným druhom, ich význam predstavoval z teoretického hľadiska pre viacerých autorov prázdnu množinu. Problematický bol aj proces odhaľovania nových častíc v rámci teoretického prehodnocovania či procesu partikulizácie, a to tak v širšom, ako aj v užšom význame slova⁸³. Pri širšom chápaní partikulizácie je totiž možné vzhľadom na šírku definície častíc, ktorá nepostihuje ich lexikálny význam, ale sa orientuje predovšetkým postojovo, komunikačne a kontextovo, chápať ako častice aj textové jednotky v rozsahu celej konštrukcie, čo môže narušiť vymedzenia slovného druhu. Pri užšom chápaní partikulizácie sa zas lexématický význam častice ťažšie delimituje od lexém s inou slovnodruhovou príslušnosťou vzhľadom na neprepracovanosť pravidiel delimitácie. Otázku delimitačných pravidiel sme nastroľovali už dávnejšie (Šimková, 1997, 2002, 2009, venujeme sa jej i na viacerých miestach v tejto práci) a nové možnosti a prístupy sa ukazujú v tomto smere aj pri skúmaní korpusového materiálu a jeho formalizovaného spracovania (porov. Adamovičová, 2014).

Ak sa na otázku vymedzovania častíc a vyššie analyzované staršie prístupy k nim pozrieme z trochu inej perspektívy, z pohľadu súčasných prístupov, natíska sa nám konštatovanie, že v predchádzajúcich tradičných gramatických opisoch sa častice, ako slovný druh stojaci na konci slovnodruhovej sústavy, neraz nachádzali v podstate na okraji výskumných záujmov, a tak sa pri nich dlhodobo používali charakteristiky prevzaté z počiatočného štádia diskusií o nich ako o možnom samostatnom slovnom druhu. To, čo o časticiach napísali vedúce gramatické osobnosti, ktorých mená a diela sa v 20. storočí mohli (alebo aj mali) citovať (napr. F. Miklošič, V. V. Vinogradov, V. Šmilauer, J. Mistrík), to sa dlho tradovalo v každej gramatickej príručke a čiastkovej štúdii. V priestore slovenskej lingvistiky sa diskusie o časticiach nadtľho prerušili v podstate odídením A. V. Isačenka a Ľ. Ďuroviča a zameriavaním sa na iné otázky výskumu a opisu slovenského jazyka. Je to veľmi odlišná situácia napr. v porovnaní s nemeckou lingvistikou, kde sa výskum častíc a modálnych výrazov realizuje systematicky celé desaťročia a etabloval sa už ako samostatná oblasť – partikológia (porov. napr. Rinas, 2013). Generácia mladších lingvistov (možno povedať tohto

⁸³ Ako partikulizáciu v užšom zmysle označujeme lexikalizáciu jednej slovnej jednotky, príp. zmeravenej predložkovej väzby substantíva, na rozdiel od širšieho chápania partikulizácie napr. u M. Grepla (1989) a autorov Slovníka české frazeologie a idiomatiky (1988, 2009), ktorí pracujú s textovými jednotkami v rozsahu širšej konštrukcie, vety alebo celej výpovede.

storočia) na báze moderných lingvistických teórií pristupuje netradične aj k časticiam, hľadá ich význam a vlastnosti v pragmatickej rovine, prináša o nich nové poznatky z hľadiska modálnosti, evidenciality, epistemológie, spájateľnosti, komparatistiky a pod. (napr. Svášek, 2007; Ivanová, 2010, 2012; Šimík, 2013). Pravda, títo autori neskúmajú všetky častice ako slovný druh, ale vlastnosti jednotlivých výrazov zo zorného uhla svojho metodologického východiska, niekedy aj bez toho, aby rozlišovali medzi príslovkami a časticami podľa ich opisu a fungovania v niektorom z analyzovaných a/alebo porovnávaných jazykov (napr. Biskup, 2007).

Dovolíme si vysloviť predpoklad, že ani jeden autor gramatiky, kapitolky či štúdie o časticách neanalyzoval tak podrobne všetky reálne i potenciálne častice a ich významy v relevantnom množstve jazykového materiálu, ako to musia robiť a robia autori príslušných hesiel v lexikografických opisoch.⁸⁴ Kým gramatik môže ešte aj v súčasnosti považovať za dostatočné pracovať na základe svojho jazykového vedomia, vybraných teoretických zdrojov a neraz zjednodušených dokladov s častým využitím neúplného výpočtu a neúplnej informácie v podobe odkazov *atd.*, *a pod.*, v lexikografických opisoch sa časticové lexémy a ich významy ani v minulosti nedali vynechať alebo obísť teorémou, že nemajú význam, nebolo možné vybrať z nich iba niektoré známejšie alebo jednoznačnejšie, ani nechať príslušné heslové state prázdne alebo neukončené. Odhaľovanie a opisovanie častíc a časticových významov v slovníkoch nebolo jednoduché, nemohlo sa oprieť o výklady významov v gramatikách, lebo tie sa zameriavali viac na postavenie častíc vo vete, na ich kontextové a pragmatické funkcie, ani o rozpracovanie významu častíc v lexikológii, lebo tam sa im ako synsémantikám v podstate nevenovala pozornosť. Ak sa napr. konštatuje, že „lexikológia (konkrétnejšie: lexikálna sémantika) ponúka lexikografii teoreticky zdôvodnené modely opisu lexikálneho významu rozličných typov“ (Dolník, 2003, s. 221), tak pre opis častíc, aspoň v slovenčine a, pokiaľ je nám známe, aj

⁸⁴ Za výnimku by sa mohol považovať J. Mistrík, ktorý pri svojom opise slovného druhu častice a jeho jednotlivých prvkov v MSJ pracoval so súborom 197 základových lexém (s variantmi, z ktorých viaceré nachádzame v súčasných slovníkoch ako samostatné heslá, ide o 295 lexém), čo bolo v danom čase asi najúplnejšie vyčíslenie tejto ustáľujúcej sa osobitnej triedy slov. Každú časticu z tohto súboru jednotlivo opísal a (okrem *čajsi*) dokumentoval autorskými vetnými dokladmi. Jeho prístup k časticiam bol však do značnej miery orientovaný na formálnu stránku (napr. slovosled, intonácia), nie na vlastný význam častíc. J. Mistrík bol v takomto rozsiahlom spracovaní častíc v slovenčine priekopníkom a v podstate solitérom, v súčasných gramatikách sa detailné opisy častíc nenachádzajú a, ako sme videli napr. pri autorovi kapitolky o časticách v MSC 1/ (porov. vyššie), v porovnaní so slovníkmi sa v nich pracuje so značne obmedzeným počtom časticových lexém.

v češtine, to neplatí. Lexikografické opisy častíc sa preto, najmä spočiatku, koncipovali v podstate na báze jazykovej intuície autorov konkrétnych heslových statí, ale predovšetkým na báze reálneho dokladového materiálu, z ktorého sa zisťovali jednotlivé významy častíc. Postupne, s pribúdajúcim materiálom, rozširujúcim sa poznaním a s ďalšími a ďalšími slovníkovými spracovaniami sa opisy (nielen) časticových lexém precizovali a dopĺňali. Autori heslových statí tak postupne ukázali širokú škálu konkrétnych významov a funkcií častíc, hoci problematickosť ich lexikálno-sémantického statusu v gramatických opisoch sa, prirodzene, odráža aj v lexikografickom spracovaní častíc v jednotlivých slovníkoch. Napriek tomu sa v nich nachádza pre gramatický výskum množstvo cenných (miestami implicitných) poznatkov nahromadených generáciami lingvistov-lexikografov v opisoch slovnej zásoby, ktoré v mnohých aspektoch prekračujú opis lexikálnej roviny a ktoré sa v celej komplexnosti ukázu pri podrobnejšej analýze konkrétnej triedy slov.

Na základe nášho výskumu môžeme konštatovať, že inventár slovného druhu častice sa v opisoch slovenčiny, češtiny (ale aj iných jazykov) rozširoval dvoma spôsobmi: teoretickým prehodením pôvodného zaradenia príslušnej lexémy a aplikovaním lepšieho poznania časticových významov na ďalšie lexémy, postupne však aj v rámci procesov gramatikalizácie a lexikalizácie, ktoré sú v súčasnosti produktívne tak pri autosémantikách (substantivizácia, adjektivizácia), ako aj pri synsémantikách (prepozicionalizácia). V starších čiastkových štúdiách autori vymedzovali vznik častíc zo spojok a prísloviek konkrétne „redukciou alebo prehodnotením pôvodnej funkcie príslušného výrazu“ alebo „zmeravením príslušného tvaru podstatného mena“ (Kočiš, 1976, s. 126), „sémantickou deriváciou (odvodením) z príslovky“ (Kačala, 1984, s. 197). J. Kasal na základe svojich zistení stanovuje vo vývoji častíc v českej gramatike a lexike tri fázy: „(1) zařazení častíc do našeho slovně druhového systému, (2) zkoumání kvalitativních rozdílů mezi časticemi a jinými neohebnými slovními druhy, (3) kvantitativní nárůst častíc a zpřesňování kritérií pro jejich třídění“ (Kasal, 1987, s. 134). Ako sme sumarizovali v tabuľkách č. 1, 2 a 3 v prílohe a v komentároch k nim, výsledky procesu partikulizácie v užšom zmysle a rôzne vlastnosti častíc sú postupne zachytené v slovenčine v SSJ, VSRŠ, v jednotlivých vydaniach KSSJ a PSP a najmä v SSSJ, v češtine v PSJČ, v SSJČ a najmä v SSČ. Od slovníka k slovníku, v prípade niektorých slovníkov od vydania

k vydaniu môžeme vidieť relevantné posuny v zaznamenávaní častíc predovšetkým z hľadiska rozsahu triedy slov, ale čiastočne aj z hľadiska nachádzania a opisovania nových významov a funkcií časticových lexém, ako aj v zjednocovaní výkladov (najmä v SSČ a v SSSJ) a vo vymedzovaní celého slovného druhu častíc voči ostatným slovným druhom.

3.2.2 Spracovanie častíc v Slovensko-českom slovníku a v Česko-slovenskom slovníku

Na doplnenie obrazu spracovania časticových lexém a významov v slovenčine a češtine sme analyzovali aj heslá obsahujúce opisy častíc v Slovensko-českom slovníku (Gašparíková – Kamiš, 1. vyd. 1967; 2. vyd. 1983) a v Česko-slovenskom slovníku (1. vyd. 1979; 2. vyd. 1981). Ich zoznam a vzájomné ekvivalenty s relevantnými časťami heslových statí sme zhrnuli v tabuľke č. 4 v prílohe.

Pri porovnaní spracovania častíc v 1. a 2. vydaní každého z uvedených slovníkov sme zistili, že kým v ČSS obsahovali obidve vydania identické state, v SČS sa realizovali značné zmeny v slovnodruhovom zaradení niektorých časticových lexém a/alebo významov. Obsahovo tie isté heslové state mali v 1. vydaní SČS zaradenie lexémy označené ako častica, príp. častica spolu s iným slovným druhom, v 2. vydaní boli kvalifikátory *část.* nahradené inými. Z pôvodného súboru 158 častíc v 1. vydaní ostalo v 2. vydaní len 91 častíc, t. j. až 67 heslových statí s časticami bolo v záhlaví zmenených. Zmeny sa uskutočnili v nasledujúcich prípadoch:

slovnodruhovo homonymné častice

spojka i častica → spojka a príslovka (3)

až, jednak², však

zámeno a častica → zámeno

on, ona, ono (3)

častica i citoslovce, resp. citoslovce i častica → citoslovce (13)

bohuotcuprisám, bohuotcu, bohuprisám, bouprisám, bohužial', namojdušu, namojpravdu, namojveru, otcu-materi, poručeno, prisám, prisámbohu, prisámvačku

častica i citoslovce → bez označenia SD (1)

božedaj

častica i citoslovce → príslovka; citoslovce (1)

chvalabohu

príslovka i častica, resp. častica i príslovka → príslovka (20)

bohzná, iste, isto, nanajvýš, naopak, napodiv, napokon, neúrekom, nevedno, obzvlášť, pánbohvie, raz², rovno, tu, veru, ver, vera, veruže, veraže, zrovna

čím

častica i spojka I. časť II. spoj. → zámeno a príslovka a spojka I. bez označenia SD II. spoj.

ešte

I. príslovka II. častica III. spojka IV. citoslovce → I. príslovka II. spojka III. citoslovce

okolo

predložka s 2. p., príslovka, častica → predložka s 2. p. a príslovka

spomedzi častíc do iného slovného druhu

častica → príslovka (22)

beztak, beztoho, čajsi, dokonca, najmä, na nešťastie, naozaj, napríklad, na šťastie, nebodaj, ostatne, ozaj, poprípade, povedzme, pravda, pravdaže, práve, vraj, všakver, všakže, zvlášť, zvlášte

častica → citoslovce (1)

bojsa

Rozdiely v spracovaní častíc v slovenčine a v češtine sa prejavili pomerne výrazne aj v prekladových slovníkoch medzi týmito jazykmi. Najmä v Slovensko-českom slovníku sa rozdiely ešte zvýraznili v druhom vydaní, v ktorom sa uskutočnilo viacero zmien v slovnodruhovom zaradení pôvodne čisto časticových lexém alebo častíc homonymných s inými slovnými druhmi zrejme viac smerom k českej lingvistickej tradícii. Z pôvodného inventára častíc v tomto slovníku však boli do iných slovných druhov preradené aj také lexémy, ktoré sa už v českých opisoch stabilizovali ako častice (napr. *beztak*, *pravda*), pričom dôvod takéhoto riešenia sme nikde nenašli opísaný.

Zo zoznamu lexém spracovaných v SČS a ČSS, ktorý sme uviedli v tabuľke č. 4 v prílohe, sme na ďalšie porovnanie vybrali také lexémy, ktoré sú v oboch slovníkoch opísané ako výlučné, nehomonymné častice. Ich inventár obsahuje tabuľka č. 5 v prílohe, komentáre a analýzy vybraných skupín sú zhrnuté v 4. kapitole.

3.3 Návrh klasifikácie častíc v slovenčine

Lexikálny význam častíc sme sa vyššie (porov. časť 2.3) pokúsili definovať ako označenie, pomenovanie istých prejavov pri vyjadrovaní vzťahu, (hodnotiaceho) postoja hovoriaceho k mimojazykovej skutočnosti, k účastníkom komunikácie a/alebo k jazykovému či rečovému stvárneniu komunikačnej situácie. Realizáciu tohto významu vo výpovedi sme vymedzili ako modifikáciu a aktualizáciu jazykových jednotiek a štrukturáciu textu. Na tomto základe a na základe analýzy doterajších gramatických a lexikografických opisov častíc v slovenčine a češtine sa nám ukazuje, že slovný druh častice by mohol byť rozdelený na štyri skupiny a dve z nich na ďalšie podskupiny, v ktorých sme popri význame prihliadali aj na funkcie častíc vo výpovedi a v komunikácii:

1. modálne častice
 - 1.1. postojové (konštitutívne)
 - 1.2. istotné (epistemické)
 - 1.3. citové (emocionálne)
2. kvantifikujúce častice
3. intenzifikujúce častice
4. častice štruktúrujúce text alebo komunikáciu
 - 4.1. enumeratívne častice
 - 4.2. konektorické prostriedky
 - 4.3. výplnkové výrazy

V rámci bližšej charakteristiky jednotlivých skupín uvádzame lexémy, nie ich čiastkové významy. Jedna lexéma sa tak s rôznym významom môže nachádzať vo viacerých skupinách alebo podskupinách, čo je jednou z vlastností častíc.

1. Modálne častice sú najklasickejšou a azda aj najväčšou skupinou častíc s rôznymi modálnymi významami.

1.1. Konštitutívne častice so svojimi významami ‚želanie‘, ‚prisvedčenie‘, ‚súhlas‘, ‚zápor‘, ‚otázka‘, ‚odpoveď‘ môžu tvoriť buď samostatné výpovede, alebo majú vo vete pevné postavenie a priamo sa spoluzúčastňujú na konštituovaní štruktúry výpovede i jej významu (napr. želacie vety, odpovede v replikách). Zaradili sme sem

častice: *aby, abyže, ahm, akoby, akurát, aleba, áno, ba, bodaj, bohdá, bohďaj, čerta, dobre, či, čida, čoby, čožeby, ďajboh, ehe, ehm, figu*. Medzi konštitutívne častice môžeme zaradiť aj nesamostatnú časticu – gramatickú morfému *by*, ktorá je základným prostriedkom pri tvorbe podmieňovacieho spôsobu slovíes.

1.2. Istotné častice svojimi významami ‚istota‘, ‚presvedčenie‘, ‚pravdepodobnosť‘, ‚možnosť‘, ‚pochybnosť‘, ‚neistota‘ modifikujú význam a pravdivostnú hodnotu výpovede na osi áno – nie. Zaradili sme sem častice: *akiste, akokoľvek, akože, asi, bársako, betónovo, bezpečne, bezpochyby, bohvie, bohzná, čajsi, čerthovie, čertvie, doista, čojaviem, dozaista, evidentne*.

1.3. Emocionálne častice sú svojimi významami ‚pohoršenie‘, ‚nespokojnosť‘, ‚nevôľa‘, ‚ľahostajnosť‘, ‚hnev‘, ‚ľútosť‘, ‚bez nádej‘, ‚výzva‘, ‚pobádanie‘, ‚výstraha‘ blízke citoslovciam. Zaradili sme sem častice: *áno, bárs (aj), bohužiaľ, božechráň, či nie, čo*.

2. Kvantifikujúce častice svojimi významami ‚približnosť‘, ‚minimálnosť‘, ‚minimalizácia‘, ‚dolná hranica miery‘, ‚presnosť‘, ‚maximálnosť‘, ‚maximalizácia‘, ‚horná hranica miery‘, ‚úplnosť‘, ‚neúplnosť‘, ‚pribúdanie‘, ‚opakovanie‘ modifikujú výrazy, ktoré nasledujú za nimi, zväčša ide o číselné alebo iné kvantitatívne vyjadrenia, alebo modifikujú aj celé výpovede na osi presnosť – približnosť, subjektívnosť – objektívnosť (porov. Šimková, 2001(a)). Zaradili sme sem častice: *ak, akosi, aspoň, až, bezmála, blízko, cirka, čajsi, do, dočista, dohromady, dokopy, čím, dovedna, ešte, čo*. Špecifickým členom tejto skupiny je častica *à*, ktorá vyjadruje presnú podielnosť (ako aj častica *po*), no podľa niektorých prístupov (napr. v poľskej lingvistike) by mohla byť považovaná skôr za predložku s nominatívom.

3. Intenzifikujúce častice svojimi významami ‚dôraz‘, ‚hodnotenie‘, ‚intenzita‘ vyjadrujú hodnotenie významu výrazu alebo výpovede, čím ich zároveň istým spôsobom zdôrazňujú, a naopak, zdôrazňujú, aktualizujú istú zložku výpovede, čím ju zároveň hodnotia. Táto skupina by mohla byť rozdelená na dve samostatné podskupiny: hodnotiace častice a zdôrazňovacie častice, ale obidva významy sa tu značne prelínajú. Zaradili sme sem častice: *absolútne, akurát, akurátne, ale, aleže, ani, áno, až, ba, bohuotcu, bohuprisahám, celkom, čiže, doslova, dupľom*. Z výkladov v slovníku sú tieto častice najlepšie identifikovateľné na základe výrazu *zdôrazňuje*, ktorým sa začína opis príslušnej lexémy alebo príslušného významu.

4. Častice štruktúrujúce text alebo komunikáciu sa najviac približujú spojкам (konektorické prostriedky) a citoslovciam (výplnkové slová). Uvádzajú celé vety/výpovede alebo ich časti (vsuvky, prístavky), hovoriaci nimi odčleňuje konkrétne úseky textu.

4.1. Enumeratívne častice uvádzajú výpočty: *d'alej, ešte, konečne, nakoniec, napokon, napríklad, potom*.

4.2. Konektorické prostriedky uvádzajú samostatne stojace výpovede alebo ich časti: *a, ale, ba, i, preto, tak, teda, čiže, ergo, eventuálne, inak, respektíve, skrátka, slovom, teda, totiž*.

4.3. Výplnkové výrazy používajú hovoriaci pri vyplňaní pauzy, hľadani správneho výrazu, pri komunikačnej neistote a pod.: *a, ako, akože, áno, dobre, hej, no, nuž, ono, pravda, reku, tak, takto*.

Vymedzené identifikačné (integračné) významy a funkcie nie sú striktne ohraničené a nepriepustné, viaceré majú graduálnu povahu. Napr. postojovosť, zdôrazňovanie, hodnotenie patrí k časticiam ako slovnému druhu, no vo významovej štruktúre niektorých častíc má väčší rozsah, pri iných, naopak, prevládajú iné identifikačné komponenty.

Uvedený sumár významov častíc predstavuje základný, lexikálny (lexématický) význam, ktorý má ustálený charakter a je konštantný (v rámci dynamiky a stability jazykového systému). Tieto významy sa v kontexte aktualizujú a môžu variovať okolo základného významu (napr. *azda*: 2. vyjadruje približnosť nasledujúceho číselného výrazu s [fakultatívne] negatívnym hodnotiacim príznakom).

Častice ako slovný druh vykazujú spájateľnosť s akýmkoľvek iným slovným druhom či vetným členom i s celou vetou/výpoveďou, no nejde o neobmedzenú, náhodnú spájateľnosť, ale o lexikálno-sémantickú spájateľnosť determinovanú možnosťou modifikovať príslušný výraz, vetu/výpoveď podľa mimojazykovej reality a postoja hovoriaceho k nej.

Predložený návrh sme vytvorili na základe dlhoročného výskumu častíc a celej triedy neohybných slovných druhov, ktorý sme realizovali viacerými metódami. Jednou z nich bolo skúmanie lexikálneho významu podľa slovníkových definícií v lexikografickej prezentácii, ktorú aj A. A. Ufimcevová (1986, cit. podľa Buzássyová,

1987) považuje za jednu zo zložiek semiologického princípu opisu lexiky spolu s a) opisom slov z hľadiska denotatívneho a/alebo signifikatívneho komponentu ich znakového významu, b) rozčlenením slovnej zásoby do tried, podtried, lexikálno-sémantických skupín a c) analýzou typov lineárnych sémantických, teda syntagmatických vzťahov. Lexikografické opisy v citovaných súčasných slovenských a českých slovníkoch predstavujú sústredenie cenných poznatkov dnes už troch až štyroch generácií jazykovedcov, pričom registrujeme istú súvislosť a konzistentnosť s gramatickými opismi, ale v prípade častíc aj potrebnú mieru nezávislosti a samostatnosti pri individuálnom prístupe ku každej lexéme a posuny v inventári a opise častíc od starších slovníkov k novším, i v novších vydaniach toho istého slovníka či pravopisnej príručky.

Inventár častíc a ich významov získaný z jednotlivých slovníkov sme podrobili materiálomému výskumu jednak v rámci čiastkových analýz, ktorých výsledky sme priebežne publikovali (porov. v zozname literatúry) vrátane pracovnej definície a vnútornej klasifikácie slovného druhu častice (Šimková, 2001(a)), jednak v rámci spolupráce pri redigovaní lexém z okruhu malých slovných druhov (druhotné predložky, spojky, častice, citoslovčia, čiastočne príslovky) v novom výkladovom slovníku slovenského jazyka (Šimková, 2009), ako aj pri príprave a realizácii morfolologickej anotácie v Slovenskom národnom korpuse (Šimková, 2006).

Pri spracúvaní časticových lexém v SSSJ sme sa snažili vyhnúť všeobecným výkladom typu „nadväzuje na kontext alebo situáciu“, „zdôrazňuje nasledujúci výraz, výpoveď“ a pod. a formulovali sme lexématický význam príslušných heslových slov čo najpodrobnejšie, ale súčasne s vedomím potreby použiť čo najpresnejší a najjednoduchší metajazyk. Snažili sme sa výklad formulovať zároveň tak, aby sa z neho dali abstrahovať konkrétne sémy a na ich základe sa dali vytvoriť lexikálno-sémantické skupiny a podskupiny častíc. Späť sa nám podarilo verifikovať jednotlivé skupiny podľa nášho pôvodného pracovného vymedzenia, do ktorých sme zaradili všetky spracované lexémy a ich významy. Vhodnosť navrhutej klasifikácie pre teóriu i prax (vrátane školskej) bude ešte potrebné overiť ďalším výskumom.

4. Ekvivalencia vybraných skupín častíc v textoch slovensko-českého paralelného korpusu

4.1 Porovnanie využitia nehomonymných častíc v textoch všeobecných korpusov slovenčiny a češtiny a v slovensko-českom paralelnom korpuse SNK

V predchádzajúcej kapitole sme zhrnuli spracovanie všetkých lexém označených ako častice v súčasných výkladových slovníkoch slovenčiny a češtiny, ako aj v prekladových slovníkoch SČS a ČSS. Do tejto kapitoly sme vybrali na porovnanie využitia konkrétnych časticových lexém v korpusových zdrojoch slovenčiny a češtiny také častice, ktoré sú v SČS a ČSS spracované ako výlučné, s inými slovnými druhmi nehomonymné častice. Ich inventár sa nachádza v tabuľke č. 5 v prílohe. V SČS z celkového počtu 158 časticových lexém podľa 1. vyd., resp. z 91 časticových lexém podľa 2. vydania je až 56 lexém zaradených len do slovného druhu častice, v ČSS z celkového počtu 212 časticových lexém je 87 výlučných častíc. Viaceré z nich sú zhodné v oboch jazykoch, napr. *áno/ano*, *asi*, *bezťak*, *kiež/kéž*, väčšina je však zaradená výlučne do slovného druhu častice iba v jednom z jazykov.

Výskyt nehomonymných častíc sme východiskovo porovnávali v písaných textoch vo všeobecných korpusoch oboch jazykov, a to v podkorpusoch, ktoré sme zo všetkých dostupných považovali za najviac podobné z hľadiska rozsahu i zloženia: slovenské častice v prim-6.1-public-vyv (317,5 mil. tokenov, štýlovo vyvážený korpus, texty do r. 2012), české častice v SYN2010 (121,5 mil. tokenov, štýlovo reprezentatívny korpus, texty do r. 2010). V oboch prípadoch sme v tabuľke uvádzali na lepšie porovnanie frekvenciu prepočítanú na milión tokenov daného korpusu (i.p.m.), keďže ide o hodnotu, pomocou ktorej sa dá eliminovať rozdiel absolútnych frekvencií jazykových jednotiek skúmaných v nerovnako veľkých korpusoch. Výskyty všetkých uvedených častíc sme overili aj v rovnakých textoch – slovenských origináloch preložených do češtiny, českých origináloch preložených do slovenčiny, inojazyčných origináloch preložených do slovenčiny aj do češtiny – spracovaných v slovensko-českom paralelnom korpuse SNK (bližšie Šimková – Garabík, 2014). Z celého slovensko-českého paralelného korpusu verzie 3.0 sme

použili iba podkorpus beletristických a náučných textov par-skcs-fic-3.0 v rozsahu približne 9,5 mil. textových jednotiek v každom jazyku. Do tabuľky č. 5 v prílohe sme doplnili frekvenciu sledovaných častíc v textoch paralelného korpusu takisto v prepočte na milión (i.p.m.), aby sme ju mohli lepšie porovnať s ich výskytom v rádovo väčších všeobecných korpusoch, ale aj ako absolútnu hodnotu na priamočiarejšie porovnanie výskytov rovnakých alebo podobných slovenských a českých častíc v textoch jedného paralelného korpusu.

Výsledky rozpísané pri každej častici v tabuľke č. 5 v prílohe sumarizujeme v nasledujúcom základnom prehľade (údajom v zátvorke signalizujeme signifikantný alebo niečím zaujímavý rozdiel):

výskyt častice v paralelnom korpuse v porovnaní s výskytom vo všeobecnom korpuse

vyšší

nižší

slovenské častice

aspoň jeden frekvenčný údaj nad 10

akiste, áno, asi (o niečo), *aspoň, azda* (2x), *predovšetkým* ($\pm 0,75x$),
bodaj (vyššie 2x), *len* ($\pm 1,75x$), *našťastie*
 (o niečo), *nie* (o niečo), *predsa, vari* (2x),
veru (takmer 3x)

málo frekventované častice
 (obidva frekvenčné údaje nad 1 a jeden do 10)

beztak, čoby (4x), *isteže, namojdušu,* *snád'* (takmer 3x)
namojveru, na nešťastie, na šťastie
 (vyššie 4x), *ostatne* (o niečo), *reku* (vyššie 6x)

české častice

(s výnimkou tých, ktoré majú druhý údaj rádovo vyšší)

vyšší

nižší

ano, aspoň (vyššie 2x), *jestli* (1,5x), *kéž*
 (takmer 2x), *namouduši, na mou duši,*
ne (1,5x), *necht'* (1,5x), *nu* (**11x**), *nuže*
 (4x), *nuž* (5x), *patrně, prý, snad* (2x),
teprve, věru (3x), *vlastně* (o niečo),
vskutku (o niečo), *zajisté* (2x)

asi, alespoň (takmer 2x), *bohužel* (2x),
naštěstí (o niečo), *nejspíš, nepochybně* (o
 niečo), *nikoli, nikoliv, ovšem, rovněž* (2x),
spíše (3,5x), *totiž* (2,5x), *zejména* (2x)

málo frekventované častice

as, beztak, bodejt' (7x), *bůhví* (takmer 3x), *budiž* (2x), *nejspíše* (2x), *víceméně*

*horkýže, jestlipak (3,5x), jistěže, kdovi (4x),
konec konců (2x), najisto, naneštěstí,
na štěstí (vyše 2x), ovšemže, prej (2x),
teprv (3,5x), tož (4,75x), vpravdě (2x), žel (3x)*

frekvencia vo všeobecnom a paralelnom korpuse rovnomerná
(aj častice s nízkymi výskytmi)

slovenské častice

české častice

bohužiaľ, dokonca, keď, nanešťastie

*dokonce, holt, houby, jistě že, koneckonců,
ne-li, ostatně, spíš, vůbec*

frekvencia rovnakých alebo podobných častíc

slovenské častice frekventovanejšie ako české:

bodaj, namojveru a/aj na moj veru, na šťastie, veru (± 6x)

české častice frekventovanejšie ako slovenské:

ano (najmä vo všeobecnom), asi (iba vo všeobecnom), beztoho (11x), bohužel (najmä vo všeobecnom; 4,5x), dokonce, kéž (3,5x), namouduši, naneštěstí (v paralelnom), naštěstí, ostatně (10x vo všeobecnom, 6x v paralelnom)

Paralelný korpus na rozdiel od všeobecných korpusov neobsahuje publicistické texty a odborné texty sú v ňom zastúpené len malým podielom. Beletristické texty, ktoré tvoria takmer celý korpus par-skcs-fic-3.0, prešli v prevažnej väčšine prípadov vo vydavateľstvách jazykovou korektúrou, preto nie je prekvapujúce, že napr. častica *snád'* sa v slovenskej časti paralelného korpusu nachádza 3x menej často ako vo všeobecnom slovenskom korpuse, v ktorom sú zastúpené aj rôzne nekorigované texty (blogy, rukopisné študentské práce a pod.).⁸⁵ Rovnako je v slovenských textoch v paralelnom korpuse menej zastúpená častica *predovšetkým*, typická skôr pre odbornú literatúru. Prekvapujúco nízka, aspoň z nášho pohľadu, je frekvencia českej nesamostatnej častice *-liž* v českých textoch obidvoch korpusov a naopak, nečakane mnohonásobne vysoké sú výskyt častíc *beztoho* (22x) a *namouduši* (takmer 21x) v paralelnom korpuse v porovnaní so všeobecným korpusom. Vhodné na ďalšiu analýzu je značne nerovnovážne používanie spolu a osobitne písaných výrazov *namojdušu / na moj dušu – namouduši / na mou duši, namojveru / na moj veru – namouvěru / na mou věru, nanešťastie / na nešťastie – naneštěstí / na neštěstí, našťastie / na šťastie – naštěstí / na štěstí*, pričom niektoré z týchto foriem sú v SČS

⁸⁵ Status lexémy *snád'* z hľadiska slovenskej normy, kodifikácie a úzu sme popísali vyššie.

spracované aj v rámci iných slovných druhov (príslovky, citoslovčia) a do našej tabuľky sme ich zaradili v záujme komplexnosti informácie. Rozdiely vo frekvencii podôb písaných spolu a osobitne sú pri týchto výrazoch vnútro- aj medzijazykové.

Z celkového porovnania využitia častíc vo všeobecných jednojazyčných korpusoch slovenčiny a češtiny a v slovensko-českom paralelnom korpuse vyplýva, že známe tvrdenie o vysokej frekvencii častíc v komunikácii neplatí pre celý slovný druh. V tabuľke č. 5 v prílohe aj v predchádzajúcom súhrne nachádzame veľa častíc s nízkou, miestami až nulovou frekvenciou. Výskum sme síce realizovali v korpusoch písaných textov, ale predpokladáme, že veľa častíc má nízku frekvenciu aj v hovorených prejavoch.

Keďže v paralelnom korpuse sú spracované rovnaké texty v dvoch jazykoch, pričom najčastejšie ide o vzájomné preklady, a keďže v prehľadoch opisov častíc v slovenských a českých výkladových slovníkoch sme registrovali nemálo identických alebo podobných lexém rovnako ako pri ekvivalentoch v prekladových slovníkoch, dalo by sa očakávať, že sa tieto skutočnosti premietnu aj do priamočiarej ekvivalencie častíc v paralelných textoch. Obraz, ktorý sme zistili sondážnou analýzou niekoľkých častíc, je však podstatne pestrejší. V tabuľke č. 5 v prílohe sme k približne 30 časticiam doplnili ekvivalenty, ktoré sa vyskytovali v rovnakých textoch v paralelnom korpuse. Zistené výrazy sme vypísali osobitne podľa vzájomných prekladov a smeru prekladu (1. a 2. skupina) a prekladov z iného jazyka (3. skupina). Ak počet ekvivalentov presiahol 10, uviedli sme na konci takejto skupiny v zátvorke súčet všetkých jej jednotiek. Farebne sme vyznačili ekvivalenty, ktoré sa k daným lexémam uvádzajú v príslušnom prekladovom slovníku. Okrem ekvivalentov lexematickej povahy sme v niektorých prípadoch vypísali aj spojenia či minimálne konštrukcie frazematickej povahy. Už táto malá sonda ukazuje veľkú rôznorodosť ekvivalentov aj pri takých formálne a významovo zhodných lexémach ako *áno* – *ano*, *bodaj* – *bodejť*, a to najmä vo vzájomných prekladoch.

Na ukážku podrobnejšej analýzy ekvivalencie častíc sme zvolili štyri výrazy zo skupiny konštitutívnych častíc a štyri výrazy zo skupiny epistemických častíc, ako sme ich vyčlenili v našej typológii v časti 3.3. Každú z vybraných lexém najskôr porovnávame podľa spracovania v súčasných slovenských a českých výkladových slovníkoch KSSJ, SSSJ, SSČ, ako aj v prekladových slovníkoch SČS a ČSS.

4.2 Ekvivalenty konštitutívnych častíc *akurát, bodaj, kiež, nech* a/alebo ich významov v lexikografických dielach a v paralelných textoch

V českých ani slovenských gramatikách či špecifických prácach o časticiach, o ktorých sme písali v predchádzajúcich kapitolách, sa s vymedzením konštitutívnych častíc nestretneme. V našej typológii ide o podskupinu modálnych častíc, ktoré vyjadrujú významy ‚želanie‘, ‚žiadost‘, ‚súhlas‘, ‚prisvedčenie‘, ‚zápor‘ a zvyčajne majú funkciu otázky alebo odpovede. Konštitutívne častice môžu tvoriť (konštituovať) samostatné výpovede alebo majú vo vete pevné postavenie (zvyčajne na začiatku vety) a svojou prítomnosťou utvárajú modálnosť výpovede, pričom často ovplyvňujú aj tvar prísudkového slovesa. Z tohto hľadiska je naše vymedzenie blízke poňatiu uplatnenému v Slovníku české frazeologie a idiomatiky (1988), kde sa na rozdiel od viacerých iných prístupov výraznejšie pripúšťa samostatný, propozičný charakter častíc, resp. časticových frazém. Postojovú (konštitutívnu) modálnosť registrujeme napr. pri časticiach: *aby, abyže, akoby, akurát, ba, bodaj, bodajže, bohdá, bohday, čerta, dobre, či, čoby, čožeby, dajboh, figu, keby, kiež, kiežby, nech*.

Na podrobnejší rozbor sme z uvedenej skupiny vybrali lexémy *akurát, bodaj* (*by, -by, -že*), *kiež*(*by*), *nech* s rôznou významovou štruktúrou a synonymiou, čo sa odráža aj v ekvivalencii pri preklade. Zároveň sme skúmali mieru konštitutívnosti českých ekvivalentov *akorát, zrovna* pre *akurát*; *bodejt', kdyby, aby* pre *bodaj*; *kěž*(*by*) pre *kiež*(*by*); *necht', at'* pre *nech* v paralelných textoch.

Z vybraných slovenských častíc sú v slovníkoch opísané dve ako tzv. výlučné častice, t. j. slovnodruhovo nehomonymné (*bodaj, kiež*), *kiež* navyše aj ako jednovýznamová častica, a dve ako homonymá s príslovkou a prídavným menom (*akurát*), resp. so spojkou (*nech*), pričom ako častice sú obidve polysémne. Ich skrátené heslové state (bez dokladov v prípade iných ako časticových slovnodruhových príslušností) uvádzame na informáciu podľa doteraz vydaného 1. a 2. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka, obsahujúceho písmená A – G (SSSJ1), H – L (SSSJ2) a podľa KSSJ.

SSSJ

akurát¹ prísl. <lat.> hovor.

1. v tejto chvíli, v tomto momente, bezprostredne teraz, práve ...

2. vo vhodnom, v určenom čase, načas ...

akurát² neskl. príd. <lat.> hovor. obyč. v prísudku ktorý vyhovuje istým požiadavkám, potrebám; taký, ako má byť, presný, správny, vhodný; syn. *akurátny* ...

akurát³ čast. <lat.> hovor.

1. vyjadruje, výlučnosť, obmedzenie možností na jednu, len, iba, práve: *vybrali a. mňa; a. ja som zostala iba ja; môžeš sa a. tak pozerat'*

2. zdôrazňuje negatívny postoj ku skutočnosti, túžbu po zmene, práve, priam, úplne: *a. teraz; už mám toho a. dosť!; Vzťahy medzi mnou a jeho manželkou neboli akurát najlepšie.* [D. Mitana]

3. expr. vyjadruje dôrazné popieranie, odpor; syn. *akurátne*: *no a. jeho pozvem!; Akurát ti poviem!* [K. Jarunková]; *Ja mu budem tak akurát veriť.* [R. Sloboda]

bodaj čast.

1. i **bodajže** vyjadruje pozitívne al. negatívne želanie, nádej, túžbu, často kliatbu; syn. *nech, kiež*: *b. by si mal pravdu; b. by sa všetko dobre skončilo; b. tam kdesi skazu vzal; b. ich tam skáralo; Imriško, len si zašomri, bodaj by ti to pomohlo.* [V. Šikula]; *Bodaj by aj náš chlapec kričal, pestvá stváral.* [D. Tatarka]; *Bodaj zhorela tá ich dedovizeň, bodaj všetko do tla zhorelo!* [V. Mináč]; *Bodajže si skamenel!* [Ľudová rozprávka]

2. v spojeniach *bodaj by* so záporným slovesom, *bodaj by (aj) nie* potvrdzuje predchádzajúcu al. nasledujúcu výpoveď a uvádza jej doplnenie, vysvetlenie; syn. *pravdaže, akoby (aj) nie*: *b. by nebol unavený, keď tú chrípku nevyležal!; Mal ťažký krok, bodaj by nie, celkom sa prehýnal pod tým bremenom.* [P. Hruží]; fraz. žart. *bodaj ťa hus pečená kopla!*

kiež čast. trochu kniž.

v želacích al. zvolacích vetách vyjadruje pozitívne al. negatívne naliehavé želanie, túžbu, nádej: *k. to nie je pravda; k. sa ti to splní; k. sa vrátiš v poriadku...*

kiežby, pís. i **kiež by** čast. trochu kniž.

v želacích al. zvolacích vetách vyjadruje pozitívne al. negatívne naliehavé, obyč. nesplniteľné želanie; syn. *bárs by, bár by, keby*: *k. to bola pravda; k. už boli prázdniny; k. to vždy tak bolo; k. nebol prišiel; k. som ťa nikdy nebol stretol...*

KSSJ

nech expr. i **nechže**

I. spoj. podrad'. uvádza vetu

1. účelovú, ak sa ňou vyslovuje zámer, aby ...
2. predmetovú s význ. nepriameho rozkazu, želania ...
3. podmienkovú, ak ...
4. prípustkovú ...

II. časť.

1. uvádza žiadacu vetu: *nech konečne začne!*
2. vyj. rezignáciu, ľahostajnosť: *je lepší ako ty – nech (je)!*

Slovenská častica *akurát* má ako zdôrazňovacia (1. a 2. význam) viaceré synonymá, no v 3., konštitutívnom význame sa ako synonymum uvádza iba variant *akurátne*. Ďalšie tri častice sú si významovo blízke vo vyjadrovaní želania, žiadosti, resp. v uvádzaní príslušných viet, no v podobe synonym je táto skutočnosť v lexikografickom spracovaní zachytená iba pri lexéme *bodaj*, v ktorej hesle sú v SSSJ uvedené synonymá *nech* a *kiež*. Okrem hovorovej častice *akurát* je v tejto skupine aj trochu kniž. *kiež*, *kiežby*, *kiež by* a expr. *bodajže*, *nechže*. Status troch základových častíc by sme zo štylistického, časového a normatívneho hľadiska spresnili takto: *nech* – neutrálne, *bodaj* – staršie, hovorové, *kiež* – staršie, knižné.

Za priame (lexématické) české ekvivalenty analyzovaných štyroch slovenských časticových lexém považujeme výrazy *akorát*, *bodejt'*, *kěž* a *necht'*. Podľa Slovníka spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČ) je *akorát* štylisticky neutrálna príslovka i častica so synonymom *zrovna*, *bodejt'* je polysémna výlučná častica kvalifikovaná ako hovorová, bez uvedenia synonym, *kěž* je knižná výlučná častica s výkladom pomocou synonym *at'*², *necht'*² a lexéma *necht'* je polysémna výlučná častica so synonymami *at'*¹, *at'*² a *kěž*. Neutrálna lexéma *at'* môže byť tak ako slovenská lexéma *nech* spojkou a časticou, ktorá je polysémna a synonymná s *necht'*¹, *necht'*², *kěž*.

V prekladových slovníkoch SČS a ČSS sú lexémy *akurát* – *akorát* hodnotené ako príslovky, preto ich nenájde v prílohe č. 4 v tabuľke častíc spracovaných v týchto slovníkoch. Obidve heslové state sú veľmi úsporné, dané lexémy sú v nich uvedené ako jediné vzájomné ekvivalenty. Spracovanie ostatných lexém v prekladových slovníkoch je rozsiahlejšie, zvyčajne obsahuje aj viacero synonym a keďže všetky tri lexémy sú hodnotené ako častice (*nech* v SČS aj ako spojka), môžeme ich porovnať v tabuľke č. 4 v prílohe.

Konštitutívna funkcia a modálnosť sú pri týchto časticových lexémach ekvivalentné v obidvoch jazykoch a nachádzame ich opísané aj vo výkladových a v prípade rozsiahlejších statí aj v prekladových slovníkoch. V paralelných textoch sme našli rôzne spôsoby ich prekladu alebo ekvivalencie, ktoré dokumentuje ukážka⁸⁶ šiestich kontextov získaných vyhľadáním častice *akurát* stojacej v slovenských textoch na začiatku vety a nasledovanej z pravej strany predložkou *na*:

ZZguriška – sk

Akurát na nich som čakala !

Zrovna na ně jsem čekala !

DMitana – sk

Akurát na dva týždne .

Ausgerechnet na dva týdny .

BChňoupek – sk

Akurát na odpľutie .

Máte chuť si odplivnout .

MHvorecký – sk

Akurát na odpočívadle pri diaľnici na Varšavu som si v smetných košoch našiel obstojné oblečenie a staré uteráky som používal ako deky .

Jen na odpočívadle u dálnice na Varšavu jsem si v odpadkových koších našel slušné šatstvo a staré ručníky jsem používal jako deky .

JSatinský – sk

Akurát na plese Radošinskeho naivného divadla v PKO sme to roztočili s pražským synkopickým orchestrom a tetou Kolníkovou , už v tom čase naturalizovanou Bratislavčiankou .

Zato na plese Radošinského naivního divadla v PKO jsme to roztočili s Pražským synkopickým orchestrem a tetou Kolníkovou , v té době už naturalizovanou Bratislavankou .

VKörner – cs

Akurát na Kamzíku , na konci .

Akorát na Kamzíku , na konci .

Zo šiestich dokladov z textov preložených zo slovenčiny do češtiny a z češtiny do slovenčiny sa iba v jednom (poslednom) nachádza ekvivalent použitý v prekladovom slovníku a náležitý aj podľa výkladových slovníkov, ktorý označujeme v našej analýze ako priamy ekvivalent. Za priamy ekvivalent považujeme i synonymum uvedené pri ekvivalentnej lexéme vo výkladovom slovníku (*zrovna*)

⁸⁶ Doklady uvádzame vždy v poradí slovenská veta – česká veta, aj keď ide o pôvodný český text. Pred každým dokladom uvádzame iniciálu krstného mena autora spojenú s priezviskom v jednom reťazci znakov a po pomlčke nasleduje informácia o originálnom jazyku citovaného textu.

alebo aj taký výraz, ktorý síce nie je v príslušnom slovníku uvedený medzi synonymami, ale ho podľa nášho poznania ako synonymný vnímame (*ausgerechnet*). Ostatné doklady obsahujú buď iné, nepriame ekvivalenty – s posunutým významom, alebo nulový ekvivalent, ktorý radíme k voľným prekladom.

Priame ekvivalenty

Medzi priame ekvivalenty sme zaradili nielen tie lexémy, ktoré sa zhodujú podľa formy, ale aj ich (širšie) synonymá, hoci sa v citovaných slovníkoch v príslušných heslových statiach nenachádzajú.

OFeldeková – sk

— **Akurát** ! — povedal svák Drmák .

„ To **zrovna** ! “ řekl pantáta .

ABaláž – sk

— **Akurát** mám čas čítať , čo tie pi . . . padlé ženy navymýšľajú , — dost’ hrubo odmietne Blaženého ponuku .

„ **Akorát** mám čas číst , co si ty pí . . . padlé ženské navymýšlejí , “ dost hrubě odmítne doktorovu nabídku .

KJarunková – sk

Bodaj by ste mali pravdu .

„ **Kěž** byste měli pravdu !

KJarunková – sk

— Ach , **keby** ste mali pravdu . . .

„ **Kěž** byste měla pravdu . . . “

JNižnánsky – sk

Bodaj by navždy zmizli do jazerného pekla !

Kdyby tak zmizely do pekel navždy !

JNižnánsky – sk

— **Bodaj by** ju s tými strigami čerti vzali ! — úprimne si želali všetci Čachtičania .

„ **Bodejť by** ji čerti odnesli i s těmi jejími čarodějnicemi ! “ upřímně si přáli všichni Čachtičané .

JNižnánsky – sk

— **Bodaj** ju čerti vzali ! — z úst hajdúchov sa znova sypali kliatby .

„ **Aby** ji čert vzal ! “ sypaly se z úst hajduků další kletby .

VKörner – cs

„ **Nech** ide von , “ povedal Viktor .

— **At’** jde ven , — řekl Viktor .

BNěmcová – cs

Len čo to Viktorka počula , bez najmenšieho rozmýšľania riekla : , **Nech** prídu ! ‘

Jak to Viktorka slyšela , beze všeho rozmyšlování řekla : ' **At'** přijdou ! '

RSloboda – sk

„ **Nech** , veď neumriem , “ a vzal šálku do prstov .

„ **At'si** , vždyť neumřu , “ a vzal šálek do prstů .

JNižnánsky – sk

— **Kiežby** už bola jar ! — vzdychol si ktorýsi .

„ **Kdyby** už tak bylo jaro ! “ vzdychl si některý .

JTolkien – 3.

Kiežby už zasa sekal škratov ! "

Kěž by brzy drvil skřety ještě jednou ! "

KErben – cs

Kiežby sa ta nepozrela !

O **kěž** byla nepohledla !

VVančura – cs

Kiežby tak **nebol** urobil . (zápor na *byť*)

Kěž by to *byl* **nečinil** . (zápor na inom slovese)

Z paralelných textov vyplýva ekvivalencia *akurát – akorát, zrovna; bodaj (by, -že) – bodejt', kéž, kdyby, aby; kiež(by) – kéž, kdyby, nechť; nech(že) – at', at'si*, čo je najmä v prípade častíc *bodaj* a *kiež* podstatne bohatšie, ako uvádzajú spomínané slovníky, a to aj z hľadiska synonymických radov vo výkladových slovníkoch.

Ustálené konštrukcie a ich parafrázy sa v paralelných textoch nachádzajú zväčša ako priame ekvivalenty, no nájdú sa aj rôzne formálne stvárnené preklady:

FHečko – sk

Nech žije sloboda !

At' žije svoboda !

FHečko – sk

– **Nech žije** Marek Habdža , chemik ! – kričia radostne a glgajú z fľaše .

„ **At' žije** Marek Habdža , chemik , “ křičí radostně a zunkají z láhve .

FHečko – sk

Nech žije toto priateľstvo !

At' žije toto přátelství !

FHečko – sk

Nech žije milá a krásna česká zem !

At' žije milá krásná česká země !

FHečko – sk

Nech žije Slovensko !

At' žije Slovensko !

EBass – cs

Nech žije i naďalej všetko , čo ešte môže žiť !

At' žije dál vše , co může ještě žít ! "

JFoglar – cs

„ *Nech žije* naše nové združenie ! “ zakričal Vilo a ostatní sa so smiechom pridali .

„ *At' žije* naše nové sdružení ! “ zvolal Vilík a ostatní hoši se připojili .

JFoglar – cs

„ *Nech žije* náš náčelník Rikitan ! “ vykrikol Veterník a chlapci sa radostne pozerali na vysokého Rikitana .

„ A *at' žije* náš náčelník Rikitan ! “ vykřikl Větrník a hoši volali ještě radostněji .

ZZguriška – sk

„ *Nech žije* náš kapitán Hynek Brajnyš . “

„ *At' žije* náš kapitán Hynek Brajnyš ! “

DFabian – sk

(*Nech žije* Európska únia , IBANy a internet !)

(*At' žije* Evropská unie , IBANy a internet !)

MHorníček – cs

— *Nech žije* , — povedal Orfeo a dodal ...

„ *At' žije* , “ řekl Orfeo a dodal ...

STále – sk

„ *Nech žije* Komunistická strana ! “

„ *At' žije* Komunistická strana ! “

EHemingway – 3.

Nech žije slopanica !

At' žije chlast !

Rovnaké preklady nachádzame v paralelnom korpuse aj v prípade zakomponovania frázy *nech žije* – *at' žije* do vety alebo súvetia, okrem nasledujúcich príkladov, z ktorých prvý by sme ešte mohli zaradiť medzi priame ekvivalenty, druhý však považujeme za voľný preklad:

KJarunková – sk

— Vďaka jeho kráľovskému veličenstvu — *nech žije* večne — celkom bez prekážok .

„ Dik jeho kráľovskému veličenstvu — *necht' je* věčně *živo* — bez jakýchkoliv překážek . “

JHašek – cs

„ Říš rakúska nezahynie , *nech žije* vlast' , cisár pán ! “

„ Říš rakouská nezahyne , *sláva* vlasti , císaři ! “

Kým v prekladoch fráz *nech žije – at' žije* registrujeme v paralelnom korpuse v obidvoch jazykoch prevažne ustálené používanie uvedených ekvivalentov, viaceré frázy podobného typu, napr. *nech ti Boh pomáha/odpustí, nech sa páči, nech sa prepadnem, bodaj* [niekoho niečo], častejšie vykazujú v každom z jazykov iné preferencie prekladových fráz alebo konštrukcií, ktoré sme zaradili medzi nepriame ekvivalenty alebo voľné preklady (porov. ďalej). Niekoľko priamych ekvivalentov sme však našli aj s týmito frázami:

DFabian – sk

Nech mi boh odpustí , že sa pokúsim verejne zopakovať to , čo vzápätí zaznamenali moje oči .

Necht' mi bůh odpustí , že se pokusím veřejně popsat to , co vzápětí spatřily mé oči .

JFoglar – cs

„ **Nech** sa prepadnem , ak tomu rozumiem ! “ zaklínal sa Ludvo a tváril sa veľmi nechápavo .

At' se propadnu , jestli tomu rozumím ! “ zaklínal se Ludva a tvářil se velmi nechápavě .

KČapek – cs

„ **Nech** sa prepadnem , “ povedal člověk v Marseille , „ ak je toto nie Jensen . “

„ **At'** se propadnu , “ řekl člověk v Marseille , “ není - li tohle Jensen . ”

KČapek – cs

Nech sa prepadnem , Jensen , ak to neurobím . “

At' se propadnu , Jensene , když to neudělám . ”

Zaujímavé sú niektoré páry so slovenskou konštitutívnou časticou *akurát*, keď česká paralelná veta obsahuje neraz posun k zdôrazňovacej funkcii, ktorá je ako jediná uvedená pri ekvivalentnej častici *akorát* v SSČ a eviduje ju pri *akurát* aj KSSJ, aj SSSJ1 (1. a 2. význam). Prejavuje sa to i častým použitím zdôrazňovacích výrazov *pouze, jen, jenom, jenomže* v českých vetách paralelných so slovenskými vetami, v ktorých sa na danom mieste nachádza lexéma *akurát*, hoci významovo súvzťažné k českým ekvivalentom by v týchto prípadoch boli skôr slovenské častice *iba* alebo *len*:

JSatinský – sk

Akurát ženy boli urazené .

Jen ženy se urazily .

DKapitáňová – sk

Akurát som netušila , že sa s Županom poznajú .

Pouze jsem netušila , že se s Županem znají .

Takéto použitia však môžu do istej miery pomôcť zjednotiť zdôrazňovaciu funkciu slovenskej častice *akurát* s výnimkou prípadov, keď sa v slovenskej vete výrazne realizuje konštitutívnosť:

KJarunková – sk
Akurát ti poviem !
Tobě budu *akorát* něco povídat !

Akurát ti poviem ! = Nepoviem ti!

Výpoveď *Ti poviem!* bez častice *akurát* je v hovorenej reči možná, no významovo odlišná výpoveď: čo ti budem hovoriť..., súhlasím s tebou.

Tobě budu akorát něco povídat ! = Tebe nebudem hovoriť nič!

V českom preklade je význam posunutý z deja na objekt a časticu *akorát* je možné z výpovede vynechať bez straty významu a narušenia štruktúry vety.

Pri nasledujúcom príklade sa ukazuje potreba prehodnotenia lexikografického opisu a slovnodruhového zaradenia lexémy *ibaže*, prípadne aj *jenomže*:

DKapitáňová – sk
Akurát , že my sme už ropuchu na raňajky mali .
Jenomže my už jsme ropuchu ke snídani měli .

Česká lexéma *jenomže* je v SSČ hodnotená ako spojka, analogický slovenský ekvivalent *ibaže* by však mal byť v tomto postavení zaradený ako častica, hoci v žiadnom zo súčasných slovenských slovníkov sa podobný doklad pri hesle *iba/ibaže* nenachádza a lexéma *ibaže* je aj v nich klasifikovaná ako spojka.

Kým výrazy *jenomže/ibaže* (zloženiny s nesamostatnou časticou *-že*) nie sú tvarovo nezvyčajné, neštandardné, s podobou *akorátže/akurátže* sa v textoch nestretneme. Pisatelia v slovenských aj v českých textoch používajú v tomto i ďalších podobných prípadoch akési hybridné riešenie (niekedy s čiarkou, niekedy bez), ktoré ilustruje nasledujúci príklad z pôvodného českého textu:

MViewegh – cs
Akurát , že už som k nim nemohol chodiť .
Akorát že už sem k nim pak nemoh chodit .

Nepriame ekvivalenty

Posuny oproti lexématicky priamym ekvivalentom v paralelných textoch sa pri analyzovaných časticiach často nachádzajú v ustálených konštrukciách rôzneho druhu, kde sa do vzťahu (významovej) ekvivalencie dostáva dvojica lexéma (+ konštrukcia) v jednom jazyku a konštrukcia v druhom jazyku:

SOFOKLES – 3.

Nech mi naši mŕtvi v ríši tieňov odpustia – no ja sa poddám presile a budem poslúchať tých , ktorí vedú mesto .

A proto prosím mrtvé pod zemí , at' odpustí mi , jsem - li nucena tak jednati , a vládce poslechnu .

Slovenskej častici *nech* zodpovedá v inak konštruovanej českej výpovedi významovo ekvivalentná spojka *at'*.

Náprotivkom slovenského ustáleného zvratu *nech sa páči* je v českých textoch veľmi často výraz *prosím*, ktorý sa nachádza aj v slovenčine a v SSČ i slovenských slovníkoch sa hodnotí ako častica okrem SSJ, v ktorom ako jedinom spomedzi slovenských opisov sa nachádza usúvzťažnenie týchto dvoch foriem, ako aj ďalšej podoby používanej v češtine (*raďte*):

SSJ

prosím používa sa ako modálne slovo

1. (často so 4. p. osob. zám. 2. os.) je súčasťou zdvorilého rozkazu, výzvy, upozornenia (= *nech sa páči, ráč, ráčte*): *Nastupovat, prosím. — Postúpte do voza, prosím. — Dozri, prosím ťa, či sú hostia v panské izbe dobře obslúženi. (Ráz.) Prosím, zhovárjame sa chladnokrvne. (Kuk.) Prosím vás, poděte so mnou. (Vám.) Tadiťto prosím (Jes.) nech sa páči íst' tadiťto.*

V našej analýze zaraďujeme takúto ekvivalenciu medzi nepriame ekvivalenty práve v súvislosti s nerovnosťou medzi lexématickou a konštrukčnou podobou.

LMňačko – sk

" *Nech sa páči* . "

" *Prosím* . "

LMňačko – sk

" *Nech sa páči* , pán doktor . "

" *Prosím* , pane doktore . "

KJarunková – sk

Nech sa páči k stolu !

Prosím , ke stolu ! “

JNižnánsky – sk

— *Nech sa páči* pokračovať v ceste , ale už bezo mňa !

„*Prosím* , pokračujte v ceste , ale už beze mňa ! “

JNižnánsky – sk

— *Nech sa páči* pokračovať v ceste ! ...

„*Prosím* , pokračujte v ceste ! ... “

JNižnánsky – sk

— *Nech sa páči* dopredu , pán kapitán .

„*Prosím* , jděte napřed , pane kapitáne ! “

JNižnánsky – sk

— *Nech sa páči* , osvietená pani , dajte ma vrhnúť do žalára , alebo tu na mieste ma zabite .

„*Prosím* , hraběcí Milosti , dejte mě uvrhnout do žaláře , anebo mě tady hned na místě zabijte .

RSloboda – sk

Nech sa páči do výťahu , všetci .

Tak *prosím* do výťahu , všichni .

DMitana – sk

Nech sa páči , podlízavo dodal .

Prosím , dodal podlízavě .

DMitana – sk

„*Nech sa páči* , sadnite si . “

„*Prosím* , posaďte se . “

DMitana – sk

Nech sa páči .

Prosím .

V uvedených príkladoch ide vždy o preklad slovenského textu do češtiny, čo by mohlo naznačovať v každom jazyku vlastnú preferenciu. V pôvodných slovenských textoch alebo v slovenských prekladoch z iných jazykov v paralelnom korpuse sa častica *prosím* vyskytuje v takomto kontexte menej často a v českom texte je na danom mieste preklad bez tejto častice:

ChPaolini – 3.

Prosím , můj dom je vám k dispozici .

Můj dům je vám samozřejmě k dispozici .

RCook – 3.

Poděte dále , *prosím* , len poděte , “ podržel jej dveře a zavedl ju do pracovne obloženej knihami .

Pojďte dál , jen poďte dál . “ Zdvořile jí podržel dveře a zavedl ji do studovny , obložené až nahoru po strop řadami knih .

Našli sme však aj opačný príklad, keď v českom origináli bola použitá konštrukcia a v slovenskom preklade častica *prosím*:

JKarafiát – cs
— **Prosím**, len ďalej ! — ozvalo sa z chalúčky .
„ I jen dál ! “ ozvalo se zevnitř .

Voľné preklady

Aj medzi blízkopríbuznými jazykmi, akými slovenčina a čeština nesporne sú, evidujeme v paralelných textoch výraznejšie rozdielnosti, ktoré označujeme ako „voľné preklady“.

Najčastejšie sú posuny v prehovoroch postáv v starších textoch (B. Němcová, L. Nižnánsky), a to hlavne pri častici *nech*, resp. *necht'*, s ktorými si slovenskí aj českí prekladatelia poradili podľa zákonitostí svojho jazyka a charakteru príslušného textu.

BNěmcová – cs
„ Vítame – **nech sa páči** ďalej .
I toť jsou milí hosté , " zvolal , vida babičku ; " vítáme – **jen** dál .

BNěmcová – cs
Parom **nech** mu verí , aby člověku něco neprimíešal .
Talián se zamračil zle ; jemu já nikdy nepřipiju , šlak mu věř , aby člověku něčeho nedal .

Nemálo voľných prekladov sa nachádza pri ustálených zvratoch a frázach:

EHemingway – 3.
Pilar , **nech** ti Boh pomáha ! ‘
Pomáhej ti Pámbů , Pilar . "

GMárquez – 3.
„ **Nech** ti Boh pomáha . “
„ Bůh ti požehnej . “

KČapek – cs
Nech mi boh hříechy odpustí , pekná !
Bůh mne netrestej , pěkná !

GMárquez – 3.
„ **Nech** mi už nikdy v živote nepríde na oči ! “
„ Co živ budu , nechci ji už nikdy vidět . “

VAndrewsová – 3.
Nech mi Boh odpustí , ale neviem si predstaviť život bez nej . “
Bůh mi pomoz , ale nedokážu si představit život bez ní . “

JNižnánsky – sk

Nech mi vezmú kapitánstvo , aspoň mi padne z pliec jarmo , ktoré sa mi aj tak často zdá príťažké .

Až mi vezmou hodnosť kapitána , alespoň se zbavím bremene , ktoré mi tak často pripadá príliš ťažké .

KJarunková – sk

— **Nech sa páči** , — podala ju Jane , ale už cestou vybaľovala čokoládu zo staniolu .

„ Vezmi si , “ podávala ji Janě , ale už cestou vybalovala čokoládu ze staniolu .

JNižnánsky – sk

— **Nech sa páči** ! — povedal odhodlane , zabavte spoločnosť podľa svojej vôle a vkusu !

„ **Jak je libo** ! “ řekl odhodlaně , „ pobavte společnost podle své vůle a vkusu ! “

FHečko – sk

– **Nech sa páči** ! – otvára Habdža dverce z dvorka do sádku pod oblokmi a tisne financa do nich ; on vchádza hneď za ním a bráničku hneď aj zatvorí pred Pančuchom a Hromputnom .

„ **Račte** ! “ otvára Habdža dvířka ze dvorečku do sádku pod okny a tlačí do nich finance . Ten vstupuje hneď za ním a před Pančuchou a Hromputnou branku zavře .

KJarunková – sk

Nech sa páči , na zohriatie .

„ Napijte se na zahřátí . “

JHeller – 3.

„ **Nech sa páči** , padre , “ odvetil so zlomyseľným potešením , ale úporne sa usiloval zachovať si vážnu tvár .

V porádku , padre , " řekl se zlomyslným potěšením a ze všech sil se snažil zachovat vážnou tvář . "

DMitana – sk

Nech sa páči . . .

Až po vás . . .

BChňoupek – sk

„ **Nech sa páči** , ako ráčíte .

„ **Jak je libo** , jak ráčíte .

VAndrewsová – 3.

Nech sa prepadnem , ak by to urobil !

To bych tedy ráda viděla !

V každom z uvedených príkladov môžeme registrovať súhrnu medzi významom a výrazom, ktorá sa vo výpovediach bez častice realizuje iným, presne daným spôsobom ich štruktúrovania:

BChňoupek – sk

Akurát na odpľutie .

Máte chuť si odplivnout .

Výpoveď bez častice tu podčiarkuje, že v paralelnej slovenskej vete je *akurát* použité nie ako konštitutívna, ale ako zdôrazňovacia častica.

RCook – 3.

„*Kiežby* , “ odvetila Marsha túžobne .

" To doufám , " zašeptala Marsha .

JKarafiát – cs

Ale Majka nedbala a nariekala .

Ale Beruška , že *necht'* , a vzlykala přece .

VVančura – cs

Ale dajme pravde , čo jej patří .

Ale *necht'* se stane zadost pravdě .

FŠvantner – sk

— Hej , mladý , *nechže* počkajú !

„ Haló , mladíku , počkal chvíli ! “

KČapek – cs

Kristapista , *nechže* to zoberie .

Kristipisti , vzala to !

Predpoklad, že v tejto skupine ide výlučne alebo aspoň prevažne o preklady cez tretí jazyk, čo by „voľný preklad“ logicky zdôvodňovalo, sa nepotvrdil. V posledných dvoch príkladoch, obsahujúcich v českej vete neosobnú konštrukciu (*počkal, vzala*), ide v prvom prípade o adekvátnu náhradu slovenskej častice *nechže*, v druhom, naopak, slovenský prekladateľ použil časticu *nechže* ako adekvátny ekvivalent špecifickej českej výpovede.

Z analýzy vybraných konštitutívnych častíc v paralelných textoch slovensko-českého korpusu vyplynulo:

a) prekladateľské riešenia v reálnych textoch ukázali širšiu medzijazykovú (i vnútrojazykovú) ekvivalentnosť, ako je zachytená pri konkrétnych časticiach vo výkladových slovníkoch, širšiu významovú škálu a synonymiu;

b) významové či konštrukčné posuny v prekladoch predstavujú zaujímavú otázku z hľadiska smerovania pri vzájomnom preklade, resp. prekladu cez tretí jazyk;

c) konštitutívnosť vybraných slovenských častíc sa v princípe potvrdila aj pri ekvivalentoch v českých paralelných textoch, osobitne tam, kde miesto slovenskej

častice bol použitý/prítomný iný spôsob prekladu a (zvyčajne) ustálenej konštrukcie; výnimku predstavovala česká častica *akorát*, ktorá nebola vždy použitá ekvivalentne konštitutívne, zároveň však jej použitie ako čisto zdôrazňovacej častice, resp. uplatnenie iných zdôrazňovacích výrazov v paralelných vetách pomáhalo zjednotiť aj výklad slovenskej častice *akurát*.

5. Záver

Názov "častice" je významovo prázdny.
Ak niečo naznačuje, to iba našu bezradnosť v tom,
ako pochopiť ich funkciu a zmysel...
Častice nepochybne vznikali ako frazémy.
Frazológia sa pritom za ne akosi "hanbí".
Nemajú totiž "plný lexikálny význam".
V skutočnosti ho však majú, a viac než len "lexikálny".
Majú ho gnozeologický, metodologický, filozofický.
A nie je to len význam.
Je to už niečo ako "zmysel".
(František Miko:
Význam – jazyk – semióza,
1995)

V jednotlivých kapitolách predkladanej práce sme predstavili rôzne prístupy ku klasifikácii slovných druhov, pričom prevažne išlo o snahu autorov gramatík o komplexný prístup na báze spojenia klasických troch hlavných kritérií: lexikálneho, morfológického a syntaktického kritéria. Častice sa vo vývine slovnodruhových klasifikácií nachádzali v rozličných zaradeniach, a to aj v závislosti od ich významu a postavenia v konkrétnom jazyku alebo jazykovej skupine, svoju pozornosť im venovali predstavitelia rôznych lingvistických smerov a mnohých generácií jazykovedcov. Neraz však bola naozaj evidentná bezradnosť („polnaja bespomoshchnost“, ktorú napr. aj F. Miklošičovi pripisuje v súvisi s partikulami A. V. Isačenko) pri pokusoch o pochopenie ich významu, ako to formuluje v úvodnom citáte tejto kapitoly F. Miko. Videli sme tak rôzne klasifikácie častíc od takých, pri ktorých sa kládol dôraz na formálnu stránku (napr. J. Mistrík), cez funkčno-komunikačnú klasifikáciu (napr. O. Uličný) až po pragmaticky a rôzne inak orientované klasifikácie (M. Nekula, J. Tábořský). Z troch klasických kritérií sa vlastne na určenie lexémy ako častice nedá uplatniť ani jedno, keďže nedisponujú morfológickými tvarmi a definitoricky sa ich vymedzenie napokon ustálilo na gramatickom opise častíc ako slov bez (samostatného) lexikálneho významu a vetnočlenského uplatnenia, hoci v nadväznosti na F. Miku by sme mohli častice označiť priamo za pomenovania významu či nositeľky zmyslu.

V našich analýzach sme sa pokúsili naznačiť a odmytologizovať viaceré mýty, ktoré sa na častice v priebehu vývinu jazykového poznania navrstvili. V prvom rade je

to otázka samostatnosti častíc ako slovného druhu, ktorá bola teoreticky v podstate vyriešená v polovici minulého storočia a aj nasledujúce lexikografické opisy častíc a azda aj naša práca potvrdzujú opodstatnenosť ich osamostatnenia.

Častice nie sú „zvyškovým“, neuchopiteľným slovným druhom, od ostatných slovných druhov sa odčleňovali na základe rozpoznania ich špecifických vlastností, hoci spočiatku viac na základe princípu negatívneho vymedzovania, teda rozpoznáním toho, čo jednotlivé slová alebo čiastkové významy nemajú v porovnaní s ostatnými jednotkami danej triedy. Od prísloviek sa odčleňovali na základe neprítomnosti lexikálneho významu a neschopnosti stáť vo funkcii vetného člena, od spojok na základe neprítomnosti funkcie spájací prostriedok, od citosloviec pre nespôsobilosť stáť ako samostatné výpovede, od predložiek, s ktorými majú častice v slovenčine najmenšiu homonymiu (iba osem lexém: *po, zo, nižšie, vyšie, navyše, blízko, blízko, okolo*), pre nespájateľnosť s pádmi. V mnohých prípadoch si dané výrazy odniesli so sebou stopu pôvodnej príslušnosti k slovnému druhu, čo skomplikovalo jednoznačné rozlíšenie týchto slovnodruhových homoným. S príslovkami majú častice spoločnú najmä neohybnosť a viaceré čiastkové významy, so spojkami uvádzajú funkciu v rámci konexie textu, s citoslovcami emocionálnosť, subjektívnosť, vôľovosť, expresívnosť. Azda najväčšie problémy spôsobuje odlíšenie prísloviek a častíc, čo by sme vzhľadom na plnovýznamovosť a vetnočlenskú platnosť prísloviek a proklamovanie neautosyntagmatickosti častíc a neprítomnosti (samostatného) lexikálneho významu pri jednotkách tohto slovného druhu mohli označiť ako značne prekvapujúce. V gramatických teóriách viacerých jazykov (napr. ruština, nemčina) sa tento problém riešil v podobe samostatnej triedy modálnych slov, ktoré akoby tvorili prechodné pásmo medzi plnovýznamovými, autosyntaktickými a neplnovýznamovými, syntaktickými slovnými druhmi (V. V. Vinogradov, W. Gladrow a i.).

Pozitívne sa slovný druh častice vymedzuje na komunikačnej rovine, kde majú tieto výrazy svoje nezastupiteľné a nezameniteľné funkcie pri aktuálnom členení výpovede, a, samozrejme, z pragmatického hľadiska. Pozitívne prvky vymedzovania častíc sa však miestami vyskytli aj pri lexikalizovaní niektorého významu najčastejšie zmeraveného tvaru podstatného mena alebo slovesa, zriedkavejšie prídavného mena, keď sa nielen konštatovalo, že daný výraz „má platnosť častice“ alebo sa nachádza „vo funkcii, vo význame častice“, ale sa význam novej lexémy aj priamo charakterizoval.

Okrem viacerých všeobecných úvah o možnosti uznať pri časticiach (aspoň pri časti z nich) samostatný lexikálny význam sa objavili aj presné pomenovania procesov prebiehajúcich pri odčleňovaní významu z lexémy istého slovného druhu a jeho lexikalizovaní v inom slovnom druhu: J. Kačala (1984) pomenúva tento proces sémantickou deriváciou alebo transpozíciou. Ak proces rekategorizácie alebo slovnodruhového prechodu rozčleníme, môžeme hovoriť o dvoch jeho fázach – o desémantizácii pôvodného významu v rámci pôvodného slovnodruhového zaradenia a o neosémantizácii, nadobudnutí nového významu (a funkcie) lexémy v inom slovnom druhu, v tomto prípade významu a funkcie častíc.

Častice disponujú vlastným slovnodruhovým významom, ktorého lexikálnu zložku vidíme v označovaní prejavov pri vyjadrovaní vzťahu, postoja hovoriaceho k mimojazykovej skutočnosti a ďalším prvkom komunikácie. Komunikačnými funkciami častíc sú sémantická modifikácia výrazu alebo celej výpovede a jej štrukturácia. Voľné postavenie vo vete a spájateľnosť častíc s akýmkoľvek slovným druhom či vetným členom podlieha zákonitostiam lexikálnej sémantiky a mimojazykovej realite. Častice stoja tesne pred alebo za výrazom, ktorý sémanticky modifikujú, na začiatku alebo na konci výpovede, ktorú svojou prítomnosťou orientujú na plnenie konkrétnej komunikačnej funkcie. Nie všetky častice sa dajú z výpovede vynechať bez straty jej významu, viaceré častice majú konštitutívnu povahu, ba aj schopnosť stáť ako samostatné výpovede. Svojou prítomnosťou vetu/výpoveď modifikujú nielen sémanticky, ale kondenzáciou menia aj jej formálnu štruktúru. Vzhľadom na ich význam a funkcie by mali mať častice v sústave slovných druhov miesto za príslovkami, čo by zodpovedalo ich významu a funkciám a zvýraznilo ich prechodný charakter medzi autosémantickými/autosyntaktickými a synsémantickými/synsyntaktickými slovnými druhmi. Delimitačné kritériá na odlíšenie častíc od ostatných, najmä homonymných slovných druhov sa nachádzajú primárne v rovine lexikálno-sémantickej, sekundárne v syntaktickej (syntakticko-komunikačnej) a morfolologickej rovine.

V hierarchii slovných druhov sa častice ocitli spolu s predložkami a spojkami v skupine pomocných, služobných, gramatických slov, ktoré sú synsémantické, synsyntagmatické a neohybné. Z gramatických slov predložky pomáhajú pri tvorbe tvarov slov a konkretizovaní, zjednodzňovaní ich významov v texte, formujú

morfologické, paradigmatické vzťahy, teda môžeme o nich hovoriť ako o gramatických slovách morfolologickej roviny, spojky pomáhajú pri tvorbe syntagmatických, vetných a súvetných konštrukcií, formujú syntagmatické a syntaktické vzťahy, teda môžeme o nich hovoriť ako o gramatických slovách syntaktickej roviny. Častice neovplyvňujú ani tvorbu tvarov (s výnimkou nesamostatných častíc typu *by*, *sa*, ak ich budeme za častice považovať), ani tvorbu konštrukcií (s výnimkou prípadov, keď častica tvorí samostatnú konštrukciu alebo svojou prítomnosťou kondenzuje výpoveď natoľko, že nadobudne celkom inú štruktúru ako bez častice). Častice teda nepatria primárne ani morfolologickej, ani syntaktickej rovine, ak, tak tretej syntaktickej rovine (v terminológii I. Poldaufa, 1963) alebo skôr sémantickosyntaktickej rovine (rovine propozičného obsahu, významu výpovede, presupozíciej roviny).

Skúmanie častíc, ich významov a funkcií súvisí so sémantikou, pragmatikou, slovosledom, intonáciou, s výskumom hovorenej reči, prípadne aj s poznaním etymológie konkrétnych výrazov a širších socio-etno-kultúrnych črt daného jazykového spoločenstva. Rozdiely vo fungovaní a teoretickom spracovaní častíc ako slovného druhu i jednotlivých prvkov tejto triedy sú známe v typologicky odlišných jazykoch, ale prejavujú sa i v príbuzných jazykoch, ba aj v takých blízkych, ako je slovenčina a čeština, a poskytujú tak vhodný materiál na rozmanité porovnávacie výskumy. Hoci v slovenčine a v češtine sa v lexikografických a gramatických opisoch nachádzajú len nevelké súbory častíc (v slovenčine približne 400, v češtine vyše 200). Vzhľadom na špecifické vlastnosti a paradigmatické i syntagmatické vzťahy s inými jazykovými či rečovými javmi a prostriedkami býva predmetom samostatných vedecko-výskumných prác aj jedna častica, dvojica či úzko vymedzená skupina častíc.

V našej práci sme postupne predstavili vývin názorov na častice ako samostatný slovný druh vo všeobecnosti, gramatické opisy častíc v slovenčine, češtine a ďalších slovanských jazykoch, lexikografické spracovanie častíc v súčasných slovenských a českých výkladových slovníkoch, zachytenie slovnodruhových prechodov lexém z rôznych slovných druhov a osamostatňovacie procesy časticových významov v rámci lexikalizácie, až sa náš prehľad zúžil na spracovanie častíc v dvoch prekladových slovníkoch a na analýzu vybraných častíc v slovensko-českom paralelnom korpuse. Zhromaždili sme pomerne rozsiahly a podrobný prehľad názorov na častice ako slovný druh i na jeho jednotlivé prostriedky v teoretickej rovine, zhrnuli

sme spôsoby ich spracovania v rôznych typoch slovníkov v dvoch jazykoch a ukázali reálnu ekvivalenciu niektorých častíc v rovnakých textoch. Realizované analýzy nás priviedli k čiastkovým záverom, najmä pri porovnávaní slovenčiny a češtiny a v otázke lexikálneho významu častíc, ako aj k návrhu klasifikácie častíc v slovenčine. Viaceré otázky však ostávajú otvorené a ich riešenie si bude vyžadovať ďalší výskum i širšiu diskusiu, ktorá by mala prispieť k hlbšiemu pochopeniu „zmyslu“ častíc.

6. Zoznam literatúry a materiálových zdrojov

6.1 Literatúra

ADAMOVIČOVÁ, Ana: Partikule vs. adverbium – rozpoznaní slovního druhu. In: Radost z jazyků. Studie z korpusové lingvistiky. Sv. 20. Ed.: V. Petkevič – A. Adamovičová – V. Cvrček. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2014, s. 188 – 200.

APRESJAN, Jurij D.: Eksperimental'noje issledovanie semantiki russkogo glagola. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1967. 251 s.

APRESJAN, Jurij D.: Lexičeskaja semantika. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1974. 368 s.

ARISTOTELES: Kategorie. Organon I. Z řečtiny přeložil dr. Antonín Kříž. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1958.

ARISTOTELES: Poetika. Rétorika. Politika. Preložili Miloslav Okál, Peter Kuklica. Bratislava: Tatran 1980.

Bälgarski ezik. Red. S. Dimitrova. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1997. 272 s.

BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Slovenský jazyk. Textová syntax. Bratislava: STIMUL 1995. 89 s.

BARIĆ, Eugenija – LONČARIĆ, Mijo – MALIĆ, Dragica a kol.: Hrvatska gramatika. Zagreb: Školska knjiga 1995. 683 s.

BAUER, Jaroslav: Spojky a částice. In: Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university A 12, 1964, s. 131 – 139.

BENVENISTE, Émile: Kategorie myšlení a kategorie jazyka. In: LOGOS APOFANTIKOS. Ed. P. Rezek. Praha 2000, s. 29 – 43.

BERNOLÁK, Anton: Grammatica slavica – Slovenská gramatika. Bratislava 1790. In: Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 556 s.

BĚLIČOVÁ, Helena (rec.): T. M. Nikolajeva, Funkcii častic v vyskazyvanii (na materiale slavianskich jazykov). In: Slavia, 1986, roč. 55, č. 4, s. 414 – 416.

BĚLIČOVÁ, Helena (rec.): M. Grochowski, Polskie partykuly. Skladnia, semantyka, leksykografia. In: Slavia, 1987, roč. 56, č. 3, s. 285 – 290.

BĚLIČOVÁ, Helena: K klassifikacii častic kak časti reči v slavianskich jazykach. In: Words are physicians for an ailing mind. München 1991, s. 57 – 61.

BISKUP, Petr: The Syntax of Adverbials. In: Gramatika a korpus. Grammar & Corpora 2005. Ed.: F. Štícha – J. Šimandl. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2007, s. 18 – 30.

BORISOVA, E. G.: Oтраženiye kommunikativnoj organizacii vyskazyvaniya v leksičeskom značenii. In: Voprosy jazykoznanija, 1990, č. 2, s. 113 – 120.

BUJUKLIEV, Ivan: Kratka slovaška gramatika. Sofia: Nauka i izkustvo 1989.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Kategória určenosti a zhoda spony vo vetách s menným prísudkom. In: Jazykovedné štúdie. XIII. Bratislava: Veda 1977, s. 61 – 72.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Z najnovších výsledkov rozvíjania teórie nominácie v sovietskej jazykovede. In: Jazykovedný časopis, 1987, roč. 38, č. 2, s. 117 – 129.

CVRČEK, Václav a kol.: Mluvnice současné češtiny. 1/ Jak se píše a jak se mluví. Praha: Karolinum 2010. 353 s.

CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Kníhkupecko-nakladateľského spolku 1902. 373 s.

ČERMÁK, František: Systém, funkce, forma a sémantika českých předložek. In: Slovo a slovesnost, 1996, roč. 57, č. 1, s. 30 – 46.

ČERMÁK, František: Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky. 2. vyd. Praha: Pražská imaginace 1997. 460 s.

ČERMÁK, František: Jazyk a jazykověda. 3. vyd. Praha: Karolinum 2001. 341 s.

ČERMÁK, František: Partikule, jejich syntagmatika a kumulace v mluvené češtině. In: Čeština v mluveném korpusu. Studie z korpusové lingvistiky. Sv. 7. Ed.: M. Kopřivová – M. Waclawičová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2008, s. 63 – 74.

ČERNÝ, Jiří: Dějiny lingvistiky. Olomouc: Votobia 1996. 512 s.

- Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava: Veda, 1. vyd. 1979, 792 s.; 2. vyd. 1981. [ČSS]
- DANEŠ, František: Věta a text. Praha: Academia 1985. 234 s.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica. I. V. vydanie, opravené a značne doplnené. Nitra: nákladom a tlačou Štefana Huszára 1930. 350 s.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica. II. V. vydanie, opravené a značne doplnené. Nitra: nákladom a tlačou Štefana Huszára 1930. 226 s.
- DOKULIL, Miloš: K otázce morfologických protikladů. In: Slovo a slovesnost, 1958, roč. 19, č. 2, s. 81 – 100.
- DOLNÍK, Juraj: Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1990. 105 s.
- DOLNÍK, Juraj: Pragmatizácia pojmu lexikálneho významu. In: Slovenská reč, 1991, roč. 56, č. 4, s. 193 – 202.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- DVONČ, Ladislav: Významy slov *takrečeno* a *takpovediac*. In: Slovenská reč, 1985, roč. 50, č. 1, s. 49 – 53.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: K otázke neohybných častok reči v slovenčine. In: Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení. IV. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 113 – 139.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 220 s.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: Obsahové vedľajšie vety. In: Jazykovedné štúdie. IV. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959, s. 155 – 167.
- Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. 604 s.
- ERHART, Adolf: Základy jazykovědy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984. 198 s.

FAßKE, Helmut – MICHALK, Siegfried: Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie. Bautzen: Domowina-Verlag 1981. 882 s.

FERENČÍKOVÁ, Adriana: O čiastkových významoch častice *až* v slovenských nárečiach. In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice 14. – 17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1981, s. 243 – 246.

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Významová analýza častice *azda, ozdaj* z územného aspektu. In: Slovenská reč, 1982, roč. 47, č. 4, s. 213 – 218.

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Častice vyjadrujúce pravdepodobnosť a približnosť v slovenských nárečiach. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 1, s. 21 – 29.

FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985. 284 s.

FINDRA, Ján: Polarita kladu a záporu vo vete a v texte. Konkurencia častíc *aj* – *ani*. In: Kultúra slova, 1987, roč. 21, č. 6, s. 198 – 205.

GALKINA-FEDORUK, Evdokija M. – GORŠKOVA, Klavdija V. – ŠANSKIJ, Nikolaj M.: Sovremennij russkij jazyk. Sintaksis. Moskva: Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoe izdatel'stvo Ministerstva prosveščeniya RSFSR 1958. 199 s. [SRJ-S]

GAŠPARÍKOVÁ, Želmíra – KAMIŠ, Adolf: Slovensko-český slovník. 1. vyd. 1967, XLIV + 812 s.; 2. vyd. 1983. [SČS]

GLADROW, Wolfgang: Grammatika i pragmatika. Kommunikativnyje aspekty izučeniya častej reči russkogo jazyka. In: Mir russkogo slova i russkoje slovo v mire. Red. A. A. Gradinarova – T. I. Aleksieva. Sofia: Heron Press 2007(a), s. 303 – 309.

GLADROW, Wolfgang: Časti reči i pragmatika v slavjanskich jazykach. Prednáška v Seminári východoeurópskych štúdií Ústavu slavistických a východoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe 12. 11. 2007. 2007(b)

Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. 1. wyd. Red. R. Grzegorzczkova – R. Laskowski – H. Wróbel. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe 1984. 560 s.

Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. 2. wyd. Red. R. Grzegorzczkova – R. Laskowski – H. Wróbel. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 1998. 633 s.

Grammatika russkogo jazyka. I. Fonetika i morfologija. Red. V. V. Vinogradov – E. S. Istrina – S. G. Barchudarov. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1953. 720 s. [GRJ 1]

Grammatika russkogo jazyka. II. Sintaksis. 2. Red. V. V. Vinogradov – E. S. Istrina. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1954. 444 s. [GRJ 2]

GREPL, Miroslav: K předmětu tzv. teorie promluvy. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, A 11, 1963, s. 43.

GREPL, Miroslav: Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi. Brno: Universita J. E. Purkyně 1967. 151 s.

GREPL, Miroslav: Partikulizace v češtině. In: Jazykovědné aktuality, 1989, roč. 26, s. 95 – 100.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba spisovné češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.

GROCHOWSKI, Maciej: Polskie partykuly. Składnia, semantyka, leksykografia. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1986. 152 s.

GROCHOWSKI, Maciej: Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej akademii nauk 1997. 127 s.

Grundzüge einer deutschen Grammatik. Red. K. E. Heidolph – W. Flämig – W. Motsch. Berlin: Akademie-Verlag 1981. 1028 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Príslovka a častica *priam* v slovenčine. In: Slovenská reč, 1957, roč. 22, č. 3, s. 168 – 174.

HAIS, Karel: Anglická gramatika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 504 s.

HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois: Česká mluvnice. 6. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988. 592 s.

HELBIG, Gerhard: Vývoj jazykovědy po roce 1970. Praha: Academia 1991. 303 s.

HENDRICH, Josef – RADINA, Otomar – TLÁSKAL, Jaromir: Francouzská mluvnice. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. 700 s.

HLADKÁ, Zdeňka: České slovníkářství na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku. I., II. In: Naše řeč, 2005, roč. 88, č. 3, s. 140 – 159.

HOFFMANNOVÁ, Jana: Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV 1983. 149 s.

HORÁK, Emil: Metodologické a teoretické východiská opisu sémantiky slovenských predložiek. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 2, s. 85 – 97.

HORECKÝ, Ján: Využitie vsuviek v publicistickom štýle. In: Otázky žurnalistiky, 1962. Red. V. Žabkay. Martin: Matica slovenská 1963, s. 155 – 163.

ISACHENKO, Alexander V.: O vozniknovenii i razvitii „kategorii sostojanija“ v slavjanskich jazykach. In: Voprosy jazykoznanija, 1955, č. 6, s. 48 – 65.

ISACHENKO, Alexander V.: Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. I. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965. 304 s.

IVANOVÁ, Martina: Modálne relátory v slovenčine. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 2010, s. 218 – 264.

IVANOVÁ, Martina: Epistemické funkcie evidenčných operátorov. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 145 – 154.

IVANOVÁ, Martina: Vznik evidenčných operátorov v slovenčine z hľadiska gramatikalizačnej teórie. In: Jazykovedný časopis, 2012, roč. 63, č. 1, s. 31 – 52.

JÓNA, Eugen: Zo školskej gramatiky. Častice ako osobitný slovný druh. In: Slovenská reč, 1951 – 52, roč. 17, č. 7 – 8, s. 233 – 234.

KAČALA, Ján: Slovo *ťažko* ako príslovka a ako častica. In: Kultúra slova, 1984, roč. 18, č. 6, s. 193 – 197.

KAČALA, Ján: Sémantická problematika slovnodruhových prechodov. In: Slovenská reč, 1987, roč. 52, č. 4, s. 198 – 207.

KAČALA, Ján: Syntakticko-sémantický výklad viet typu *Je hmla*. In: Jazykovedný časopis, 1990, roč. 41, č. 1, s. 3 – 14.

KASAL, Jindřich: K pojetí a repertoáru částic v české mluvnici a slovníku. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Philologica, 55, 1987, s. 131 – 139.

KASEVIČ, Vadim B.: Semantika. Sintaksis. Morfologija. Moskva: Glavnaja redakcija vostočnoj literatury izdatel'stva Nauka 1988. 309 s.

KOBOZEVA, I. M.: Russkije modal'nyje časticy i ich soglasovanie s illokutivnoj funkcijej vyskazyvanija (na primere imperativov). In: Linguistische Arbeitsberichte, 1989, roč. 70, s. 38 – 47.

KOBOZEVA, I. M.: Pragmasemantičeskaja anomal'nosť vyskazyvanija i semantika modal'nych častice. In: Logičeskij analiz jazyka. Protivorečivost' i anomal'nosť teksta. Otv. red. N. D. Aruťunova. Moskva: Nauka 1990, s. 194 – 203.

KOČIŠ, František: Výrazy *fakt* a *fakticky* ako častice. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 2, s. 126 – 127.

KOLÁŘOVÁ, Ivana: Významy a funkce slov *pak* a *potom* v mluvených projevech. In: Naše reč, 1997, roč. 80, č. 3, s. 129 – 134.

KOLÁŘOVÁ, Ivana: Významy a funkce slova *tedy* (teda) v souvislých projevech. In: Naše reč, 1998, roč. 81, č. 2 – 3, s. 118 – 123.

KOLÁŘOVÁ, Ivana: Náhledy na neplnovýznamová slova v mluvnických pracích Františka Trávníčka a jejich srovnání s přístupy v lingvistických pracích vzniklých na Moravě v 60. – 90. letech 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Moravica 1, 2004, s. 63 – 69.

KOLLÁR, Dezider: K otázce slovnodruhovej charakteristiky adverbii. In: Slavica Slovaca, 1983, roč. 18, č. 1, s. 49 – 58.

KOMÁREK, Miroslav: K některým otázkám historickosrovnávacího zkoumání slovních druhů. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Sborník projevů z konference, která se konala 28. ledna až 2. února 1957 v Olomouci a v Praze. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 45 – 54.

KOMÁREK, Miroslav: K sémantické a syntaktické charakteristice slov *ještě*, *již* (*už*). In: Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 147 – 152.

KONDRAŠOV, Nikolaj A.: Nekotoryje zamečanija o časticach. In: Jazykovedné štúdie. XII. Peciarov zborník. Red. J. Oravec. Bratislava: Veda 1974, s. 131 – 136.

KOPEČNÝ, František: Základy české skladby. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962. 359 s.

KOPEČNÝ, František – ŠAUR, Vladimír – POLÁK, Václav: Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 2. Praha: Academia 1980. 784 s.

KOŘENSKÝ, Jan: Strukturace sémiotické triády se zřetelem k pragmatické dimenzi. In: Slovo a slovesnost, 1983, roč. 44, č. 4, s. 257 – 264.

KOŘENSKÝ, Jan: Morfologické kategorie a procesuálně-komunikační přístup k řeči a jazyku. In: Slovo a slovesnost, 1994, roč. 55, č. 2, s. 81 – 89.

KOŘENSKÝ, Jan: Pád pádu aneb kam s pádem v komunikativně orientované gramatice. In: Slovo a slovesnost, 1996, roč. 57, č. 3, s. 212 – 217.

KOSTLIVÁ, Markéta: Porovnání užití částic *ještě* – *ešte* a *už* – *už* v češtině a slovenštině. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2002. 86 s. [Diplomová práce. Školitelka M. Šimková]

Krátký slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1987. 542 s. [KSSJ1]

Krátký slovník slovenského jazyka. 2. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1989. 542 s. [KSSJ2]

Krátký slovník slovenského jazyka. 3., doplnené a prepracované vyd. Pripravili J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 1997. 944 s. [KSSJ3]

Krátký slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Pripravili a zredigovali J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. [KSSJ4]

KREJDLIN, G. E. – POLIVANOVA, A. K.: O leksikografičeskom opisanii služebnych slov russkogo jazyka. In: Voprosy jazykoznanija, 1987, č. 1, s. 106 – 120.

LETZ, Belo: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1950. 582 s.

Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar'. Red.: V. N. Jarceva. Moskva: Sovetskaja enciklopedija 1990. 685 s.

LUKIN, O. V.: Časti reči v antičnoj nauke (logika, ritorika, grammatika). In: Voprosy jazykoznanija, 1999, č. 1, s. 131 – 141.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV 1968. 866 s.

MAJTÁN, Milan: Samostatná častica *si* v slovenčine. In: Slavica Slovaca, 1967, roč. 2, č. 1, s. 59 – 60.

MARKO, Ernest: Príručná gramatika nemčiny. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 349 s.

MEŠČANINOV, Ivan I.: Členy predloženia i časti reči. 2. vyd. Leningrad: Nauka 1978. 389 s.

MIKLUŠ, Michal: Problematika častíc (partikul) v gramatickom systéme spisovnej ruštiny v porovnaní so slovenčinou. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. 4. Red. Š. Doboš. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 97 – 134.

MIKLUŠ, Michal: Neplnovýznamové slovné druhy, hlavne častice a jazyková výuka. (Na materiáli ruštiny.) In: Ruský jazyk, 1965/1966, roč. 16, s. 333 – 338.

MIKLUŠ, Michal: K semantiko-sintaksičeskoj charakteristike slova *prosto* v sovremennom ruskom jazyke. In: Československá rusistika, 1966, roč. 11, s. 217 – 223.

MIKLUŠ, Michal: K sémanticko-syntactickej charakteristike slova *už*. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 2, s. 98 – 105.

MIKO, František: Niektoré transformácie s adverbialnou „nástupníckou“ platnosťou. In: Jazykovedný časopis, 1970, roč. 21, č. 1, s. 11 – 21.

MIKO, František: Generovanie príslovkového určenia v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 185 – 202.

MIKO, František: The Generative Structure of the Slovak Sentence: Adverbials. The Hague – Paris: Mouton – Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972. 150 s.

MIKO, František: Význam – jazyk – semióza. Metodologické reflexie. Nitra: Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied 1994. 143 s.

MIKULÁŠKOVÁ, Jarmila: Sémantika částice *až* z hlediska historického. In: Slavia, 1973, roč. 42, č. 4, s. 362 – 371.

MISTRÍK, Jozef: K otázke častíc v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. IV. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959, s. 201 – 228.

MISTRÍK, Jozef: O gramatických prostriedkoch expresívnosti. In: Slovenská reč, 1962(a), roč. 27, č. 2, s. 144 – 159.

MISTRÍK, Jozef: Častice a intonácia. In: Slovenská reč, 1962(b), roč. 27, č. 5, s. 270 – 276.

MISTRÍK, Jozef: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 280 s.

MISTRÍK, Jozef: Častice a štýly. In: Jazykovedné štúdie. XII. Peciarov zborník. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1974, s. 137 – 141.

MISTRÍK, Jozef: Lexikálna báza a systém slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 179 – 188.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 456 s.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.

Mluvnice češtiny. 2. Tvarosloví. Red. J. Petr. Praha: Academia 1986. 536 s. [MČ 2]

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s. [MSJ]

MRAZOVIĆ, Pavica: Klasifikacija partikula (u užem smislu) u srpskohrvatskom jeziku. In: Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. 33. Novi Sad 1990, s. 301 – 309.

MÜLLEROVÁ, Olga: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha: Academia 1994. 145 s.

NAVRÁTIL, Ladislav: Neohybné slovné druhy a citoslovčia. Nitra: Enigma 2001. 112 s.

NEKULA, Marek: System der Partikeln im Deutschen und Tschechischen. Unter besonderer Berücksichtigung der Abtönungspartikeln. Tübingen: Max Niemeyer 1996. 220 s.

NIKOLAJEVA, T. M.: Funkcii častic v vyskazyvanii (na materiale slavianskich jazykov). Moskva: Nauka 1986. 168 s.

NOVÁK, Pavel: K otázce obecného významu gramatických jednotek. In: Slovo a slovesnost, 1959, roč. 20, č. 2, s. 81 – 88.

OLIVA, Karel: K otázce lexikálního systému (na materiále českém a polském). In: Slovo a slovesnost, 1968, roč. 29, č. 2, s. 158 – 167.

ONDRUS, Pavel: K otázke častíc v slovenskom jazyku. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 58 – 59.

ONDRUS, Pavel: Morfológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 204 s.

ONDRUS, Pavel: Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine. Bratislava: Univerzita Komenského 1969. 148 s.

ONDRUS, Pavel: Miesto čísloviek v systéme slovných druhov. In: Jazykovedný časopis, 1970(a), roč. 21, č. 1, s. 22 – 25.

ONDRUS, Pavel (rec.): Voprosy teorii častej reči. Na materiale jazykov različnych tipov. In: Slavica Slovaca, 1970(b), roč. 5, č. 1, s. 98 – 101.

ONDRUS, Pavel: Ku koncepcii systému slovných druhov v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 197 – 209.

ONDRUS, Pavel: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 192 s.

ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.

ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 320 s.

ORAVEC, Ján: K základom opisu sémantickej štruktúry slovenských predložiek. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 2, s. 98 – 102.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.

ORWIŃSKA-RUZICZKA, Elżbieta: Funkcje językowe interiekcji w świetle materiału słowackiego i polskiego. Kraków: Universitas 1992. 147 s.

PALENČÁROVÁ, Jana – KESSELOVÁ, Jana – KUPCOVÁ, Jana: Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2003. 221 s.

PANKOV, F. I.: Eščo raz o grammatike i semantike modal'nych slov. In: Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 9. Filologija, 2003, č. 2, s. 59 – 74.

PAŠOV, Petr: Praktičeska bălgarska gramatika. Sofia: Državno izdatelstvo Narodna prosveta 1989. 375 s.

PAULINY, Eugen: Krátka gramatika slovenská. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 200 s.

PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PAULINY, Eugen: Krátka gramatika slovenská. 5. vyd. Bratislava: Národné literárne centrum 1997. 215 s.

PAULINY, Eugen – ŠTOLC, Jozef – RUŽIČKA, Jozef: Slovenská gramatika. 3. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1955. 503 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.

PECIAR, Štefan: K diskusii o časticiach. In: Slovenská reč, 1957, roč. 22, č. 1, s. 47 – 54.

PECIAR, Štefan: Niektoré problémy klasifikácie neohybných slov. In: Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 141 – 146.

PEŠKOVSKIJ, Aleksandr M.: Russkij sintaksis v naučnom osveščennii. 7. vyd. Moskva: Učpedgiz 1956. 511 s.

POLDAUF, Ivan: Třetí syntaktická rovina. In: Philologica Pragensia, 6, 1963, s. 134 – 145.

POSPELOV, Nikolaj S.: Problema častej reči v ruskom jazyke. In: Vorträge auf der Berliner Slawistentagung (11. – 13. November 1954). Berlin 1956, s. 29 – 40.

POTEBŇA, Aleksandr A.: Iz zapisok po ruskoj grammatike. 3. vyd. Moskva: Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izdatel'stvo Ministerstva prosveščeniija RSFSR 1958. 536 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1953. 408 s. [PSP '53]

Pravidlá slovenského pravopisu. 2., doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Veda 1998. 574 s. [PSP '98]

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000. 592 s. [PSP '00]

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013. 592 s. [PSP '13]

Příruční mluvnice češtiny. Ed. P. Karlík – M. Nekula – Z. Rusínová. Brno: Nakladatelství Lidové noviny 1995. 800 s. [PMČ]

Příruční slovník jazyka českého. Praha 1935 – 1957. 9 zv. [PSJČ]

RADEV, Kiril: Za upotrebat na termina častici v japonskoto ezikoznanie. In: S'postavitelno ezikoznanie, 1998, roč. XXIII, č. 3/4, s. 32 – 37.

RANGELOVOVÁ, Albena J.: Hodnotící částice v české větě v porovnání s bulharštinou. [Disertační práce k získání vědecké hodnosti kandidáta filologických věd.] Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 1993. 131 s.

RINAS, Karsten: Tři „nové“ modifikační částice v češtině: *schválně*, *normálně* a *jako*. In: Slovo a slovesnost, 2013, roč. 74, č. 3, s. 163 – 177.

RISTIĆ, Stana – RADIĆ-DUGONIĆ, Milana: Reč. Smisao. Saznanie (studija iz leksičke semantike). Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta 1999. 276 s.

RULÍKOVÁ, Blažena: Parenteze v současné češtině. Praha: Academia 1973. 127 s.

Russkaja grammatika. 1. Gl. red. N. Ju. Švedova. Moskva: Nauka 1980. 783 s.

Russkaja grammatika. 2. Gl. red. N. Ju. Švedova. Moskva: Nauka 1980. 709 s.

RUŽIČKA, Jozef: Sporné otázky slovenskej morfológie. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 3 – 19.

RUŽIČKA, Jozef: Dva sporné slovné druhy. In: K historicko-srovnávacímu studiu slovanských jazyků. Olomouc – Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1957, s. 55 – 65.

RUŽIČKA, Jozef: Zo základnej problematiky slovných druhov. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 2, s. 65 – 84.

SAUSSURE, Ferdinand de: Kurs obecné lingvistiky. Praha: Odeon 1989. 467 s.

SKOUMALOVÁ, Zdena: Některé otázky mluvnického popisu českého a ruského adverbia 1. (Na okraj mluvnického a slovnědruhového zařazení.) In: Studie ze slovanské jazykovědy. II. Praha: Kabinet cizích jazyků Československé akademie věd 1979, s. 113 – 181.

SKOUMALOVÁ, Zdena: Některé otázky mluvnického popisu českého a ruského adverbia 2: Predikativa (historie a teorie otázky). In: Studie ze slovanské jazykovědy. IV. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV 1984, s. 67 – 215.

SKREBNEV, J. M.: Parenthese und Absonderung. In: Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik, 1959, s. 58.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. Praha: Academia 1988. 512 s. [SČFI]

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Praha: Leda 2009. 552 s. [SČFI]

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv. [SSJ]

- Slovník slovenských nářečí. Zv. I. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s. [SSN]
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 1. vyd. Praha: Academia 1978. 800 s. [SSČ1]
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vyd. Praha: Academia 1994. 647 s. [SSČ2]
- Slovník spisovného jazyka českého. 1. vyd. Red. B. Havránek. Praha 1960 – 1971. 4 zv. [SSJČ]
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. [SSSJ, A – G]
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. [SSSJ, H – L]
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Květoslava – SLANČOVÁ, Daniela: Slovenčina a čeština. Synchronne porovnanie s cvičeniami. Bratislava: Univerzita Komenského 2005. 179 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava a i.: Základy slovenskej gramatiky s textami a cvičeniami. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2006. 384 s.
- SOVA, Ľubov Z.: Analitičeskaja lingvistika. Moskva: Nauka 1970. 254 s.
- STOJANOV, Stojan: Gramatika na bălgarskija knižoven ezik. Sofia: Izdatelstvo Nauka i izkustvo 1980. 496 s.
- SVÁŠEK, Martin: České částice, francouzština a paralelní korpus. In: Gramatika a korpus. Grammar & Corpora 2005. Ed.: F. Štícha – J. Šimandl. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2007, s. 237 – 242.
- Synonymický slovník slovenčiny. 1. vyd. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1995. 998 s. [SSS]
- Synonymický slovník slovenčiny. 2., opravené vyd. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
- ŠACHMATOV, Aleksej A.: Sintaksis russkogo jazyka. 2-oj vyp. Učeniye o čast'ach reči. Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1927. 213 s. [SRJ]
- ŠEWC, Hinc: Gramatika hornjoserbskeje řeče. 1. fonematika a morfologija. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina 1968. 320 s.

ŠIMČUK, Emma G. – ŠČUR, Marina G.: Slovar' russkich častic. Berliner Slawistische Arbeiten. Band 9. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Wien: Peter Lang 1999. 146 s.

ŠIMÍK, Radek: Epistemic indefinites under epistemic modals in Czech. Prezentované na Potsdam Syntax-Semantics Colloquium 2013. Dostupné na WWW: <http://www.sfb632.uni-potsdam.de/~simik/pdf/simik-epistemic-indef.pdf>

ŠIMKOVÁ, Mária: Slovnodruhovú príslušnosť výrazov *maximálne/maximum, minimálne/minimum*. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 5, s. 274 – 282.

ŠIMKOVÁ, Mária: Fungovanie častíc na osi pozitívne – negatívne. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 2, s. 80 – 87.

ŠIMKOVÁ, Mária: Príslovky a častice *celkom, úplne – vôbec*. In: Varia. 9. Zborník materiálov z IX. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 1. – 3. december 1999). Zost. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2002, s. 325 – 328.

ŠIMKOVÁ, Mária: O lexikálnom význame častíc. In: Slovenská reč, 2001(a), roč. 66, č. 1, s. 37 – 51.

ŠIMKOVÁ, Mária: Z gramatiky a lexikografie tzv. malých slovných druhov. In: Lexicografica '99. Ed. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda 2001(b), s. 189 – 202.

ŠIMKOVÁ, Mária: Slovnodruhovú príslušnosť vetných prísloviiek. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 193 – 210.

ŠIMKOVÁ, Mária: Tzv. gramatické slová v morfológii a v syntaxi. In: Tradície a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava, Veda 2003, s. 233 – 239.

ŠIMKOVÁ, Mária: Funkcie častíc v komunikácii. In: Jazyk v komunikácii. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2004, s. 168 – 176.

ŠIMKOVÁ, Mária: Princípy a problémy spracovania neohybných slovných druhov v ručne anotovaných textoch Slovenského národného korpusu. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006, s. 120 – 131.

ŠIMKOVÁ, Mária: Spracovanie malých slovných druhov v Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: Bulharská a slovenská lexikografia v zjednotenej Európe. Ed. M. Košková – M. Čoroleeva. Bratislava – Veliko Tŕrnovo: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Ústav bulharského jazyka prof. Ľubomíra Andrejčína BAV 2009, s. 198 – 208.

ŠIMKOVÁ, Mária: Príspevok Eugena Jónu k teórii slovných druhov v kontexte slovenskej jazykovedy 20. storočia. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 2, s. 128 – 142.

ŠIMKOVÁ, Mária – GARABÍK, Radovan: Slovenský národný korpus (2002 – 2012): východiská, ciele a výsledky pre výskum a prax. In: Jazykovedné štúdie XXXI. Rozvoj jazykových technológií a zdrojov na Slovensku a vo svete (10 rokov Slovenského národného korpusu). Ed. Katarína Gajdošová – Adriána Žáková. Bratislava: VEDA 2014, s. 35 – 64.

ŠMILAUER, Vladimír: Novočeská skladba. Praha: Kruh přátel českého jazyka 1947. 473 s.

ŠMILAUER, Vladimír: Novočeská skladba. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1969. 574 s.

ŠTÍCHA, František: Česko-německá srovnávací gramatika. Praha: Argo 2003. 842 s.

ŠTÍCHA, František a kol.: Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha: Academia 2013. 974 s.

ŠTOLC, Jozef: Častice ako slovný druh v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 60 – 63.

ŠTÚR, Ľudovít: Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. Náuka reči slovenskej. Na vydanie prichystal Henrich Bartek. Turčiansky sv. Martin: Kompas 1943. 421 s.

ŠUTOVA, E. I.: O nekotorych universal'nych zakonomernost'ach v sootnošeniji sintaksičeskogo i morfologičeskogo urovnej (v sviazi s sintaksičeskoi rol'ju poriadka slov i form slov). In: Jazykovye universaliji i lingvističeskaja tipologija. Otv. red. I. F. Vardul'. Moskva: Nauka 1969, s. 141 – 152.

TARABA, Ján: Francúzská gramatika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1995. 327 s.

TOROPOVA, N. A.: K issledovaniu logičeskich častic. In: Voprosy jazykoznanija, 1978, č. 5, s. 82 – 92.

TRÁVNÍČEK, František: Mluvnice spisovné češtiny. I. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 612 s.

TRÁVNÍČEK, František: Mluvnice spisovné češtiny. II. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 1498 s.

TUGUŠEVA, Roza Ch.: Ob ograničitel'no-vydelitel'nych časticach v češskom i slovackom jazykach. In: Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 1993, séria 2, č. 16, s. 59 – 66.

TVRDÝ, Peter: Slovenský frazeologický slovník. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1931. 738 s.

TVRDÝ, Peter: Slovenský frazeologický slovník. 2., doplnené vyd. Praha – Prešov: nákladem Československej grafickej Unie, úč. spol. 1933. 844 s.

TÝR, Michal: Číslovky v spisovnej slovenčine a v spisovnej srbochorvátčine. Nový Sad – Bratislava: Obzor – Tvorba – Vydavateľstvo Alfa 1991. 118 s.

UFIMCEVA, Anna A.: Tipy slovesnych znakov. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1974. 206 s.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila: K postavení tzv. větných příslovcí v aktuálním členění. In: Slovo a slovesnost, 1979, roč. 40, č. 2, s. 143 – 148.

Veľký slovensko-ruský slovník. Red. E. Sekaninová. Bratislava: Veda 1979 – 1995. 6 zv. [VSRS]

VESELÁ, Mária: Slovenské ekvivalenty ruských expresívnych viet s časticou *vot*. In: Slavica Slovaca, 1979, roč. 14, č. 3, s. 241 – 255.

VESELÁ, Mária: Expresívne oznamovacie vety s niektorými časticami v ruštine a ich slovenské ekvivalenty. In: Slavica Slovaca, 1982, roč. 17, č. 3, s. 185 – 193.

VESELÁ, Mária: Ruské expresívne vety s partikulou „čto za“ a ich slovenské ekvivalenty. In: Slavica Slovaca, 1984, roč. 19, č. 3, s. 243 – 247.

VESELÁ, Mária: Jazykové prostriedky v ruskej a slovenskej želacej vete. In: Slavica Slovaca, 1987, roč. 22, č. 1, s. 26 – 35.

VICHOVANEC, Ivan – GORODENS'KA, Katerina: Teoretična morfologija ukrains'koi movi. Kiiv: Universitets'ke vidavnictvo Pul'sari 2004. 398 s.

VINOGRADOV, Viktor V.: Sovremennij russkij jazyk. Grammatičeskoje učenije o slove. Vypusk II. Moskva: Učpedgiz 1938. 591 s.

VINOGRADOV, Viktor V.: Russkij jazyk. Grammatičeskoje učenije o slove. Moskva – Leningrad: Učpedgiz 1947. 784 s.

VINOGRADOV, Viktor V.: Učenije akad. A. A. Šachmatova o grammatičeskich formach slov i o čast'jach reči v sovremennom russkom jazyke. In: Iz trudov A. A. Šachmatova po sovremennomu russkomu jazyku. (Učenije o čast'jach reči.) Moskva: Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izdatel'stvo Ministerstva prosveščenija RSFSR 1952, s. 3 – 26.

VINOGRADOV, Viktor V.: O kategorii modal'nosti i modal'nych sloвах v russkom jazyke. 1950. In: Issledovanija po russkoj grammatike. Izbrannyje trudy. Moskva: Nauka 1975, s. 53 – 87.

VOLKOV, Valerij V. – MIKLUŠ, Michal: Ideografičeskoje opisanije russkogo jazyka. Prešov: Nauka 2000. 190 s.

VONDRÁČEK, Miloslav: Citoslovce a částice – hranice slovního druhu. In: Naše řeč, 1998, roč. 81, č. 1, s. 29 – 37.

ZAUNER, Alfonz: Praktická příručka slovenského pravopisu a výslovnosti. 2. vyd. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1941. 89 s.

ZAUNER, Alfonz: Praktická příručka slovenského pravopisu a výslovnosti. 3. vyd. Bratislava: Obzor 1966. 540 s.

ZYBATOW, G.: Zum Status der vvednyje slova im Russischen. In: Zeitschrift für Slawistik, 1989, roč. 34, č. 3, s. 420 – 426.

6.2 Materiálové zdroje

Český národní korpus – SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.

Český národní korpus – SYN. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.

Kartotéka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Bratislava.

Slovensko-český paralelný korpus. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2003 – 2015. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

Slovenský národný korpus. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2003 – 2015. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

7. Prílohy

Vysvetlivky skratiek a zápisov použitých v tabuľkách

Skratky

adv	adverbium
advčl	adverbium číselné
ctv	citátový výraz
cit	citoslovce
č	častica
č-n	častica nesamostatná
čl	čísllovka
člps	čísllovková príslovka
D	v PSJČ znak na oddelenie významov
ex	expresívne slovo
f	femininum
fraz	lexéma alebo význam ako súčasť frazeologickej časti heslovej state
grm	gramatická morféma
interj	interjekcia
jednozn.	jednoznačná častica – lexéma v každom slovníku spracovaná ako častica bez homonymie s iným slovným druhom
m	mužské podstatné meno
moo	modálny odtienok
mos	modálne slovo
mov	modálna vsuvka
n	neutrum
neskl	nesklonné slovo
os.	osamostatnenie častice alebo iného slovného druhu ako lexémy alebo homonyma z predchádzajúceho spracovania v rámci iného slovného druhu alebo významu
part	partikula
prís	prísudok
pm	prídavné meno
pr	predložka
prfx	prefixoid
ps	príslovka
s	podstatné meno stredného rodu
slč	slovotvorná častica
sd	slovný druh
–sd	bez uvedenia slovného druhu
slv	sloveso
slm	slovotvorná morféma
sp	spojka
spoj	spojenie
spv	spojovací/spojkový výraz
súč	súčasť niečoho
ust	ustálené spojenie
vps	vetná príslovka
vs	vsuvka
vzač	výraz začudovania
z	zámeno
zadv	zámeno-adverbium
zps	zámenná príslovka / zámeno príslovkové
ž	ženské podstatné meno
–	lexéma a/alebo označenie slovného druhu sa v slovníku na rozdiel od ostatných

	slovníkov nenachádza
+	lexéma a/alebo označenie slovného druhu sa v slovníku na rozdiel od ostatných slovníkov nachádza (zvyčajne v KSSJ a SSSJ, resp. SSČ oproti predchádzajúcim slovníkom; ak aj vo VSRS, resp. SSJČ, vyznačuje sa v poznámke)
/	odkaz a slovo spracované pod iným heslom
→	zmena jedného slovnodruhového zaradenia na iné (zvyčajne v KSSJ a SSSJ, resp. SSČ oproti predchádzajúcim slovníkom)
" "	relatívnosť, napr. "rovnaké" znamená, že v niektorom (iba v jednom) slovníku je mierna odchýlka od spracovania v ostatných slovníkoch (napr. poradie významov)
*	výraz (v danom slovnodruhovom zaradení) málo používaný
†	archaizmus
...	v heslovej stati (v SSČ) sa nachádzajú ďalšie prihniezdované heslové slová nesúvisiace s analyzovanými slovnými druhmi a/alebo významami

Ukážky zo slovenských a českých slovníkov

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
ledva	č	sp			č	sp			sp	č			sp	č			"rovnaké"
ledvaže					č	sp							sp	č			"rovnaké"
len	č 4 ^{sp}				č	sp			č	sp			č	sp	sp		os. sp
lenže	sp				sp				/č	/sp			č	sp			+ č
mh(m)	cit				cit				cit 2 ^č								+ č

	PSJČ				SSJČ				SSČ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
ne	adv				č				č				ps → č už SSJČ
necht'	part	sp	sp	adv	sp č				č				– adv, – sp, iba č
nechať	part	sp	adv						–				
nech	part	sp	sp						–				
necht'si	sp				č	sp			–				

Legenda

Slovnodruhový profil analyzovaných lexém sme sa usilovali zachytiť čo najkomplexnejšie, no vzhľadom na rozmery tabuľky nebolo možné použiť v zápisoch celé slová. Skratky sme sa snažili utvoriť tak, aby boli čo najkratšie a zároveň zrozumiteľné a aby jednotlivé písmená a ich kombinácie reprezentovali len jedno pomenovanie, resp.

jazykový prostriedok, aj keď sa v tabuľkách niektoré označenia vyskytli iba raz (napr. *slm* = slovotvorná morféma sa v našom zozname nachádza iba pri *sa*). Ak to bolo možné, zachovali sme (lexikograficky) zaužívané označenia (napr. *m*, *s*, *ž* pre substantíva podľa rodov), v prípade PSJČ sme príslušné kategórie zapísali podľa spracovania v tomto slovníku (napr. *f*, *n* pre substantíva ženského a stredného rodu, *adv* pre príslovky).

Poradie skratiek slovných druhov a i. v stĺpcoch 1. – 4. zodpovedá umiestneniu konkrétneho slovnodruhového zaradenia lexémy v príslušnom slovníku bez ohľadu na prístup autorov k tzv. slovnodruhovej homonymii – kým napr. v SSJ sa slovnodruhové homonymá často spracúvajú v jednom hesle a čísla stĺpcov v tomto prípade predstavujú zväčša kombináciu rímskeho a arabského číslovania slovnodruhových homoným a rôznych typov významov, vo VSRS sa slovnodruhová homonymia spracúva jednotne a stĺpce v tabuľke reprezentujú indexové číslovanie samostatných hesiel v slovníku. V SSJČ sa v prípade homoným zvyčajne uvádzajú skratky všetkých príslušných slovných druhov spolu v záhlaví heslovej state a konkrétne slovnodruhové zaradenia (nie vždy totožné so záhlavím) pri jednotlivých významoch – v tabuľke sme ich zapísali v spojených bunkách, prípadný rozdiel medzi záhlavím heslovej state a významu sme zaznačili v danom stĺpci pod príslušným zaradením. V SSSJ sa spojky fungujúce aj ako podrad'ovacie, aj ako prirad'ovacie spracúvajú v osobitných heslách, uvádzame ich preto v dvoch osobitných stĺpcoch, ale vždy iba pod jednotným označením *sp*. Ak sú v jednej kolónke skratky dvoch alebo troch slovných druhov (v podstate len v SSJ), je to takisto podľa spôsobu spracovania gramatickej informácie v danom slovníku, napr. *nuž* I. časť. i cit.

Pri niekoľkých heslových slovách sa nachádzali viac ako štyri homonymá – keďže z priestorových dôvodov už nebolo možné umiestniť do tabuľky ďalšie stĺpce (ktoré by boli pri všetkých ostatných lexémach prázdne), tieto jednotlivé prípady sme riešili vypísaním ďalších homoným v stĺpci s poznámkami aj s uvedením ich poradia (porov. napr. heslo *čo*).

Na skrátené vyjadrenie toho, že v heslovej stati, v ktorej sa podľa záhlavia spracúva lexéma z istého slovného druhu, sa vo vnútri pri slove, tvare alebo fráze nachádza ďalšie slovnodruhové zaradenie ako poznámka, že (napr. príslovka) nadobúda povahu, funkciu ..., má platnosť, funkciu... iného slovného druhu (napr. častice), umiestňujeme označenie tohto iného slovného druhu (najčastejšie častice) v hornom indexe za hlavným slovnodruhovým kvalifikátorom danej lexémy, v prípade konkrétneho významu za jeho číselným označením (napr. *jasný* pm 8e).

Na vytvorenie obrazu súvisiacich lexém a slovných druhov nachádzajúcich sa v SSČ v jednej heslovej stati s bohatým hniezdovaním sme pri tomto slovníku uvádzali v našej tabuľke aj hlavné heslové slová z týchto statí, najčastejšie išlo o adjektíva. Ich slovnodruhový kvalifikátor sme umiestnili v strede bunky tak ako pri všetkých ostatných slovníkoch a heslových slovách, ale informáciu o slovnodruhovej príslušnosti prihniezdovaných lexém sme umiestňovali v príslušnej bunke k pravému okraju.

Poradie lexém v tabuľke zodpovedá radeniu lexém v príslušnom slovníku, aj keď nie je vždy podľa abecedy (napr. *jestlipak*, *jestliže*, *jestli*). Variantnosti typu *kamž* – *kamže*, *kdo* – *kdož* a rozdiely v zakončení slovies typu *mysleti* – *myslet* sme riešili zápisom v jednom riadku pomocou zátvoriek: *kamž(e)*, *kdo(ž)ví*, *myslet(i)*.

V stĺpci s poznámkami sumarizujeme pribúdanie, miestami aj odbúdanie slovnodruhových zaradení jednotlivých lexém v analyzovaných slovníkoch, vývin alebo rovnakosť ich spracovania z hľadiska slovnodruhovej príslušnosti a pod. Jednotlivé zistenia podrobnejšie opisujeme v texte. Zápisom + č vyjadrujeme, že ide o lexému spracovanú už v SSJ alebo VSRS, resp. v PSJČ a SSJČ, ku ktorej slovnodruhovým zaradeniam pribudlo v novších slovníkoch (KSSJ, resp. SSČ) aj označenie častica. Ak sa

v najnovších slovníkoch (SSSJ, SSČ) spracúva ako častica lexéma, ktorá sa v predchádzajúcich slovníkoch vôbec nenachádzala, alebo sa označenie častica pri už zachytenej lexéme prvýkrát uplatnilo až v SSSJ, v poznámke zapisujeme informáciu *nová č.*

Tabuľka č. 1

**Inventár častíc a ich slovnodruhovú homonymá v súčasných
slovenských slovníkoch**

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
a no a?	s	sp	č fraz	cit	s	sp	č fraz	cit	s	sp	č 2	cit	s	sp	č ust	cit 2 ^č	rovnaké
à	–sd				pr				č				č				+ č
aba	č				č				–				–				jednozn. č
absolútne	ps				ps				ps				ps	č			nová č
aby	sp	č			sp	č			sp	č			sp	č			rovnaké
abyže	č				č								č				jednozn. č
ačida	č				–				–				–				iba v SSJ
ačidali																	
ahjaj	cit				/cit				–				cit				cit → č → cit (forma) SSSJ + ach jaj
ah jaj	–				–				č								
achjaj	–				cit				–								
ach ach tak	cit v spoj. cit				cit				cit v spoj. cit				cit 4 ^č				+ č
ahm	cit				–				–				č				cit → č

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
aj	sp č				sp	č	cit		sp	č	cit		sp	č	cit		os. č + cit
ak	sp 7 ^č				sp				sp	č			sp	č			os. č
akže	sp				–								sp				
akiste	č				mos				č				č				č → mos → č "jednozn. č"
ako	zps 3 ^č	sp 15č, 16 ^č			zps	sp			zps	sp	č		zps	sp	sp	č	os. č
akože	zps 2 ^{cit, č}				zps	cit							zps	sp	č		os. č
akoby	sp				sp				sp				sp	č			nová č
akokoľvek	zps	sp			zps	sp			zps	sp			zps	sp	č		nová č
akosi	ps				ps				zps				zps	č			nová č
akurát	ps	pm	č	č	ps	pm	č		ps	pm	č		ps	pm	č		os. č
akurátne	ps				ps				ps				ps	č			nová č
ale	sp	č	cit		sp	č	cit		sp	č – 2	cit		sp	č	cit		rovnaké
aleba	–				–								č				nová č
aleže	č				č								č				jednozn. č

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
alias	č				č				–				ctv	m			– č
ani	sp č				sp	č			sp	č			sp	sp	č		os. č
anibohovi	–				–				–				č				nová č
áno	č 3cit				č	cit			č				č				– cit
a propos	ps				mos				–				ctv				
apropo	–				–				č				č				
asi	č				č	mos			č				č				VSRS + mos "jednozn. č"
aspoň	č				č				č				č				jednozn. č
aspoňže	–				–								č				
ausgerechnet	–				–				–				č				nová č
azda	č				č				č				č				jednozn. č
až až na	sp	č 4 ^{pr} , 5 ^{pr}			sp	č			sp	č	pr		sp	sp	č		
ba	č	sp			č	sp			sp	č			sp	č			"rovnaké"
bár	č	sp			č	sp			sp	č			č	sp			"rovnaké"
bárs					–	–											"rovnaké"

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
bárako	ps				–				zps				zps	č			ps → zps → + č
bársako																	
betónovo	–				–				–				ps	č			nová č
bezmála	ps				ps				č				č				ps → č
bezpečne	ps				ps				ps				ps	č			nová č
bezpochyby	ps				ps				č				č				ps → č
beztak	č				č				č				č				jednozn. č
beztoho	č				č				č				–				"jednozn. č"
blízko	ps	pr			ps	pr			ps	s	pr	č	ps	s	pr		– č
blízo	ps	pr	pr č		/ps	pr											– č
bodaj	č				č				č				č				jednozn. č
bodajže	č				–sd												"jednozn. č"
bohdá	č				č				–				č				"jednozn. č"
bohdej	č				č				–				č				"jednozn. č"
bohuotcupri- sahám	–				–				–				č	cit			doplnenie tvaru

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
bohuotcuprisám	č cit				č				–								os. č
bohuotcu					–				–				č	cit			os. č
bohuprisám	č cit				č				č	cit			č	cit			os. č
bouprisám									–	–			–	–			
bohuprisahám	–				–				č	cit			č	cit			
bohužiaľ	č cit				č cit				č				č				– cit
bohvie	vps	č			vps				vps	č			č	prfx			VSRS – č
bohzná	vps č				–				–				č				
božedaj	č cit				č cit				–				–				
božechráň	cit vps				cit vps				č /č				č				cit vps → č
bohchráň	cit				–												cit → č KSSJ4 bez /
božeuchovaj	cit vps				cit vps				č				č				cit vps → č
bohuchovaj	cit				–												cit → č
by	č	sp			č	sp			č	sp			č				"rovnaké"
celkom	ps				ps				ps	č			ps	č			+ č

	SSJ				VSRs				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
cirka	č				/ps				č				č				č → ps → č (forma)
circa					ps								–				
čajsi	č				č				č				č				jednozn. č
čerta	–				–				–				č				KSSJ4 už má
čertvie	–				–				vps	č			č	prfx			
čerthovie	–				–								č	prfx			
či	č	sp			č	sp			sp	č	cit		sp	sp	č		KSSJ + cit
čida	č				–				–				–				iba v SSJ
čidaže					–				–				–				
čidali					–				–				–				
čím	sp	č			sp	č			sp	č			sp	č			rovnaké
číro	ps				ps				ps	č			ps	č	s		+ č
čisto	ps				ps				ps	č			ps	č			+ č
čiže	sp	č			sp	č			sp	č			sp	č			rovnaké
čo	z	zps	č	sp	z	zps	čl	č	z	sp	č		z	sp	č		SSJ 5.cit VSRs 5.sp 6.cit

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
čoby	č				č				č				č	sp			nová spojka
čožeby															č		jednozn. č
čojaviem	–				–				–				č	prfx			nová č
čože	z	zps	č		z	zps	č				/č		z	zps	č 2 ^{cit}		"rovnaké"
dajboh	–				–				–				č				
dajbože	–				č				č								"jednozn. č"
d'alej	ps 3č				ps	č			ps	č			ps	č			os. č
de facto	ps				ps				ps	č			ctv				+ č, – č
direkt	–				m				ps	č	m		m	ps	č		
div	m 3ps				m	č			m	vps	č		m	ps	č		+ č, os. ps
divže	–				–				–								nová č
do	pr	s			pr				pr				pr	č	s		nová č
dobre	ps	č			ps	pris	č		ps	č			ps	č			"rovnaké" VSRS + pris
dobreže	–				–				–				č				nová č
dočista	ps				ps				ps	č			ps	č			+ č

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
dohromady	ps				ps				ps	č			ps	č			+ č
doista	ps				ps				č				č				ps → č
dokonca	č				č				č				č				jednozn. č
dokopy	ps				ps				ps	č			ps	č			+ č
dopísmena	–				–				–				ps	č			KSSJ4 má ps nová č
doslova	ps				ps	č			ps	č			ps	č			+ č aj VSRS
doslovne	ps				ps	č			ps								
dosť	ps				ps	čl			ps	čl			ps	čl	č	cit	nové č, cit
dovedna	ps				ps				ps	č			ps	č			+ č
dozaista	ps				č				č				č				ps → č
dupľom	ps				ps				ps				ps	č			nová č
ehe	cit				cit				cit				cit	č			nová č
ehm	cit				–				–				cit	č			nová č
ergo	–				–				–				č				nová č
ešte	ps	č	sp	cit	ps	č			ps ^č	č	sp		ps	č			– cit, – sp

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
ešteže	/–sd				–				–				č				nová č
eventuálne	ps				sp	ps			ps				č				nová č
evidentne	ps				ps				ps				ps	č			nová č
fakt	m	cit			m	č	mos		m	č			m	č			cit → č VSRS + mos
fakticky	ps				č				ps	č			ps	č			
figu	– fraz				– fraz				č				č				os. č
ha, há	cit				cit				cit				č	cit			nová č
hádám	č				č				č				č				jednozn. č
he, hé	cit				cit				–				č	cit 2 ^č			nová č
hej	č	cit 6 ^{ps} , 7 ^{pm}			č	cit			cit	č	ps	pm	č	cit	ps	pm	VSRS – ps,pm
hejveru	č				–				–				č				jednozn. č
hejže	č	cit			č	cit			–				č	cit			"rovnaké"
hlavne	č				č 2vps				vps	č			č				– vps

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
hlavneže	–				–				–				č				nová č
hm	cit				cit				cit 2 ^e				č	cit			os. č
hned'	ž	ps	sp	č	ž	ps	sp	č	ž	ps	sp	č	ž	ps	sp	č	rovnaké
ho	cit	z			cit	/z			č				č	cit	z		
hoci	sp	č			sp	č			sp	č			sp	č			rovnaké
hoc					/sp	/č											
hocako	zps	ps			zps	ps	spv		zps	č			zps	č			ps → č
hocijako					/zps	/ps	/spv										VSRS + spv
horký	pm	pm	č		pm	–sd			pm	s	č		pm	č			
horky					–												
horkýže					č												jednozn. č
horkýtam					–												
horkýžetam					–												jednozn. č
hovno	s	cit č			s	č	z		s	č			s	č			os. č, – cit
chráňboh	cit vps				vps				č				č				vps → č, – cit

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
chráňbože																	
chvalabohu	č cit				č cit				č				č				– cit
chválapánu- bohu	–				–				–								nová č
i	s	sp	č		s	sp	č		s	sp	č	cit	s	sp	sp	č	SSSJ 5. cit
i, í, íí	cit				cit												"rovnaké"
iba	sp	č			č	sp			sp	č			sp	sp	č		"rovnaké"
ibaže	sp				sp				–								"rovnaké"
ináč	ps 3č				zps	č			zps	sp	č		z	sp	č		os. č + sp
inak	ps 3č																os. č + sp
inakšie					/zps	/č											os. č + sp
iste	ps	č			ps	č			ps	č			ps	č			rovnaké
isto																	
isteže	č				č				–				č				"jednozn. č"
isto-iste	č				–				–				č				

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
istoiste					–				–				–				SSSJ isto iste
isto-istučko	–				–				–				č				nová č
isto-istučičko	–				–				–								
istotne	ps	č			ps	č			č				č				– ps
istučko	č				–sd				–				č				
istučičko	/č				–sd				–								
item	č				–				–				č				
izé	–				–				–				z	č			nová č
jaksi	ps				–sd				–				z	č			nová č
jasan	–				–				–				č				nová č
jasnačka	–				č				–				č				
jasný jasné	pm				pm				pm 8č				pm				+ č
jasné	–				–				–				č				nová č
javeru	č				č				č				–				"jednozn. č"

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
jedine	č				č				č				č				jednozn. č
jednak	sp	č			sp	č			sp	č			sp				– č
jednako	ps	č			ps	č			člps	sp	č		člps	sp	č		
jednoducho	ps 5č				ps	č			ps	č			ps	č			os. č
just	č				č				č				č				jednozn. č
každopádne	/–sd				–				ps				č				nová č
kde	zps	zps	zps	č cit	zps	č			zps	č			zps	č			– cit
kdeže	zps	č cit			zps	č							č	zps			
kdeby				č cit	č				č				č				– cit
kdežeby	–				–												
keby	sp	č			sp	č			sp	č			sp	č			rovnaké
kebyže	–				–				–				č				nová č
keď	sp	č			sp	č			sp	sp	č		sp	sp	č		"rovnaké"
kiež	č				č				č				č				jednozn. č
kiežby	č				č								č				jednozn. č

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
klasika	ž				ž				ž				ž	č			jednozn. č
konečne	ps 2 ^č				ps	č			ps	č			ps	č			os. č
koniec koncov	fraz				–				č				č				+ č
koniec koncom	–				–								–				
ktovie	vps č				vps	č			vps	č			č	prfx			os. č
ktohovíe					–								č				os. č
ktoževíe					–								č				
ktožehovíe					–												os. č
ktozná	vps č				/vps	/č			–				–				
kvázi	č				č				č				č	prfx			jednozn. č
lebo	sp				sp				sp	č			sp	sp	č		+ č
leda	č				č				sp	č			sp	č			+ sp
ledaže					/č								sp	č			+ sp
ledva	č	sp			č	sp			sp	č			sp	č			"rovnaké"
ledvaže					č	sp							sp	č			"rovnaké"

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
len	č 4 ^{sp}				č	sp			č	sp			č	sp	sp		os. sp
lenže	sp				sp				/č	/sp			č	sp			+ č
mh(m)	cit				cit				cit 2 ^č								+ č
mimochodom	ps	č			ps	mos			ps	č							č → mos → č
moment	m				m				m 3 ^č								+ č
možno	vps	č			vps	č			vps	č							rovnaké
môžbyť	vps	č			vps	č			vps	č							rovnaké
myslieť	slv 6 ^č				slv 6 ^č				slv 6 ^č								rovnaké
nabetón na betón	–				–				č								+ č
nadovšetko	ps				ps	č			ps	č							+ č
náhodou	ps				ps	mos			ps	č							+ mos → č
naisto	ps				ps				č								ps → č
najmä	č				č				č								jednozn. č
najmenej	–				ps				čl	č							

	SSJ				VSRs				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
najsamprv	ps				ps				ps ^č								+ ^č
najskôr	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
najskorej					/ps												VSRs – č
najtiaž	ps				ps				vps	č							ps → vps, + č
najviac	ps				ps				čl ps	č							+ č + čl
najviacej																	
nakoniec	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
namojdušu	cit č				č	cit			č	cit							os. č
namojpravdu	cit č				/č	/cit			č	cit							os. č
namojveru	cit č				/č	/cit			č	cit							os. č
nanajvýš	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
nanešťastie na nešťastie	č				–				č								"jednozn. č"
naopak	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
naostatok	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké

	SSJ				VSRs				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
naozaj	č				č				č								jednozn. č
napočudovanie	–				–				č								+ č
napodiv	ps	č			ps	č			č								– ps
napokon	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
naposledy	ps	ps	č		ps	č			ps	č							rovnaké
naposledok																	VSRs – č
napríklad	č				č				č								jednozn. č
naraz	ps				ps				ps	č							+ č
naskrz	ps				ps				č								ps → č
naskrze					ps												ps → č
našťastie na šťastie	č				č				č								jednozn. č jednozn. č
naveľa	ps				ps				č								ps → č
navyš	ps				ps	pr	č		ps	č	pr						+ č + pr
nebodaj	č				č				č								jednozn. č

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
nedajbože	vps	č			ps	č			vps	č							"rovnaké"
nedajboh																	
nech	č	sp			č	sp			sp	č							"rovnaké"
nechže	č	sp			/č	/sp											"rovnaké"
neklamne	ps				ps				ps	č							+ č
nepochybne	ps				ps				ps	č							+ č
nesporne	ps				ps				ps	č							+ č
neúrekom	č	ps			č	ps			ps	čl	č						+ čl
nevedno	vps č				vps				vps	č							VSRS – č
neviem	–				–				č								+ č
nevyhnutne	ps				ps				ps	č							+ č
nič	z 4 ^{ps}				z	č			z	s	č						
nie nie že by – ale, keď (už) nie – (tak) aspoň	č				č				č	sp							"jednozn. č"
nijak	zps				zps				–								

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
nijako									zps	č							zps → č
niže	pr ps	pr			pr				pr	ps	č						+ č VSRS – ps
no	sp	č	cit		sp	č	cit		sp	č	cit						rovnaké
nuž	č cit	sp			č	sp			sp	č							– cit
ó	s	cit			s	cit			s	cit 2 ^č							+ č
obzvlášť	ps	č			ps	č			č	ps							"rovnaké"
očividne	ps				ps				ps	č							+ č
odrazu	ps				ps				ps	č							+ č
oj, ojoj, ojój ojoj, ojojój	cit				cit				cit 2 ^č –								+ č
ovej, ojėj	cit				cit				cit 2 ^č								+ č
okolo	pr	ps	č		pr	ps			ps	pr	č						VSRS – č
ono ¹	z	z	č	z	z	z	č		z	č							os. č
ostatne	č				č				č								jednozn. č
otcu-materi	č cit				č cit				č	cit							os. č

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
ovšem	č				–				–								
ozaj	č				ps	č			č								VSRS + ps
pán	m				fraz				m 11 ^č								+ ^č , KSSJ4 ^{cit}
pána	–				–				č								
pánabeka	–				č												jednozn. č
pánbochráň	–				–				č								
pánbohchráň	cit				č												cit → č
pánbohvie	vps č				č				č								– vps
pánbohovie	–				–												+ č
paroma	–				č				č								jednozn. č
paromvie	–				č				č								jednozn. č
po	pr	pr	č		pr	pr			pr	č							VSRS – č
počkať	slv ^{ex}				–				slv 3 ^č								+ ^č
podistým	ps				ps				č								ps → č
pochopiteľne	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
pomaly	ps 4 ^{cit}				ps	č			ps	č							+ č
pomerne	ps				ps				ps	č							+ č
popravde	ps				č				č								ps → č
poprípade	č				ps				č								č → ps → č
poručenno	č cit				č cit				č								– cit
poručenobohu					/č cit												– cit
potom	ps	č	sp		ps	č			ps	č							– sp
povedať	slv 1 ^{vs}				slv 6 ^{vzač}				slv 8 ^č								+ č
povedzme	č				č				č								jednozn. č
prakticky	ps				ps	č			ps	č							+ č
pranič	z	neskl			z	č			z	č							+ č
pravda	ž	č			ž	č			ž	č							rovnaké
pravdaže	č				č												jednozn. č
pravdepodobne	ps č				ps	č			ps	č							os. č

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
práve	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
prd	m	cit č			m	č			m	č	cit						VSRS – cit
predovšetkým	č				č				č								jednozn. č
predsa	č				sp	č			č	sp							+ sp
predstaviť si	slv 2 ^{mov}				slv ^{ust}				slv 2 ^č								
prepytujem	mos				č				č								mos → č
preto	sp	zps			sp	zps			z	sp	č						+ č
priam	ps	č			č				ps	sp	č						
priamo	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
približne	ps				ps				ps	č							+ č
prinajhoršom	–				ps				č								ps → č
prinajlepšom	ps				ps				č								ps → č
prinajmenej	ps				ps				č								ps → č
prinajmenšom																	
prípadne	ps				ps				č								ps → č

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
prirodzene	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
prisám	č cit				č cit				č	cit							os. č
prisámbohu																	
prisámvačku																	
prosím	mos				č				č								mos → č
prosto	ps	č	pr		ps	č			ps	č							– pr
proste					/č												VSRS – ps
rád	m	m	pm ^{ps} 6 ^č		m	m	pm ^{ps} 5 ^č		m	m	pm ^{ps}	sp					KSSJ2 5. č os. č + sp
raz	čl	ps	č		čl	ps	sp	č	m	ps	č						
reku	č				č				č								jednozn. č
respektíve	č				č				č								jednozn. č
rovnak	ps	č			–				–								
rovnako	ps	ps	č		ps	č			ps	č							"rovnaké"
rovno	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
rozhodne	ps	ps ^{moo}			ps 3 ^{moo}				ps	č							moo → č
sa si	z	–sd		č	z	súč 2 ^{sič}	súč 1 ^{sič}	č	z	súč ^{sim}		č					
sám	z 4		–sd		z 2				z 5 ^č								+ č
samozrejme	č				ps	č			ps	č							+ ps
servus	cit				cit	č			cit	č							+ č
skorej	ps	č			ps	sp			ps	sp	č						+ sp, VSRŠ – č
skoro	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
skôr	ps	č			ps	č			ps	sp	č						+ sp
skrátka	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
skutočne	č ps				ps	č			ps	č							os. č
slovom	č				č				č								jednozn. č
snáď	č				č				č								jednozn. č
sotva	č	sp			č	sp			č	sp							rovnaké
sotvaže																	rovnaké

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
správne	ps				ps	č			ps	č							+ č
tak	zps	sp	č	cit	zps	sp	č	cit	z	sp	č						– cit
takisto	ps	č			ps	č			z	č							
tak isto					–												
takmer	č				č				č								jednozn. č
takpovediac	–				č				č								jednozn. č
takrečeno	č				č				č								jednozn. č
taktiež	č				č				č								jednozn. č
takto	č				zps	č			z	č							+ z(ps)
takže	sp	ps			sp	č			sp	č							ps → č
tam	zps	č			z	č			z	č							"rovnaké"
ťažko	ps				ps	č			ps	č							+ č
teda	č	sp			č	sp			č	sp							rovnaké
temer	č				č				č								jednozn. č
tiež	č				č				č								jednozn. č

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
to	z	spv	č		z	spv	č		z	sp	č						os. sp
tobôž	č				č				č								jednozn. č
tol'ko	zps				z	sp	č		z	sp	č						+ č + sp
toť	č	ps			č	ps			č	ps							rovnaké
totiž	č				č	sp			č	sp							+ sp
totižto																	+ sp
trebárs	sp	č			sp	č			č	sp							"rovnaké"
tu	ps	č			zps	č			z	č							ps → zps → z
tuším	č				č				č								jednozn. č
údajne	č				č				č								jednozn. č
určite	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
určito	–				/ps												
už	ps	č	sp		ps	č	sp		ps ^č	č	sp						+ ^č
vari	č				č				č								jednozn. č
variže					č				–								jednozn. č

	SSJ				VSRs				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
vážne	ps				ps	č	s		ps	č							+ č, VSRs + s
vcelku	ps				ps	č			ps	č							+ č
veď	sp	č			sp	č			sp	č							rovnaké
veďže					č				/č								jednozn. č
veľmi	ps				ps				ps 2 ^č								+ č
vera(u)bože	ps č cit				č				č								– ps – cit
verabohu					–				–								
veru	č ^{cit}				č	cit			č								– cit
ver'					/č	/cit											– cit
veruže	č				č												jednozn. č
viac	ps				čl	ps			čl	ps 4 ^č	sp						+ č
viacej					/čl	/ps											
viac-menej	ps				č				č								ps → č
vidieť	slv 12 ^{cit}				slv 6 ^{ust}				slv 10 ^č								

	SSJ				VSRS				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
vlastne	č				č				č								jednozn. č
vonkoncom	ps				č				č								ps → č
vôbec	č	ps			ps	č			ps	č							"rovnaké"
vraj	č				č				č								jednozn. č
vskutku	č				č				č								jednozn. č
však	sp	č			sp	č			sp	č							rovnaké
všakáno	č				č				č								jednozn. č
všakhej	–								–								
všakver	č				č				/–sd								
všakže	č																
výborne	ps				ps	č			ps	č							+ č
výlučne	ps				č				č								ps → č
výslovne	ps				ps	č			ps	č							+ č
vyše	pr	pr	ps pr		pr	ps			pr	ps	č						+ č
zaboha	ps č				č				č								– ps

	SSJ				VSRŠ				KSSJ2				SSSJ				Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	
zaiste	č				č				č								jednozn. č
zasa	ps				ps	č			ps	č							+ č
zas																	+ č
zase					/ps	/č											+ č
zato	sp				zps	sp	č		z	sp	č						+ č + z(ps)
zo	pr	č			pr	č			pr	č							rovnaké
zrazu	ps				ps	č			ps	č							+ č
zrejme	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
zrovna	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
zvlášť	ps	č			ps	č			ps	č							rovnaké
že	sp	sp	č		sp	č			sp	č							"rovnaké"
-že	č-n				–				–								
žeby	sp	č			sp	č			sp	č							rovnaké
žiaľ	m	č 2, 3vps			m	vps	č		m	ps	č						os. (v)ps
žiaľbohu	č				č				č								jednozn. č

Tabuľka č. 2

Inventár častíc a ich slovnodruhovú homonymá v českých slovníkoch

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
a	–sd	–sd	cit	sp	s	sp	č	cit	s	sp	č	cit		
aby	sp				sp	č			sp	č				
ale	sp 3D ^{cit}				sp	cit	ps		sp	č	cit			ps → č
a(le)spoň	adv				ps				č					ps → č
ani	sp				sp	č			sp	č				
ano	adv				ps				č					v 2. vyd. SSJČ je č ps → č
asi	adv				ps				č					ps → č
ať	sp				sp	č			sp	č				
aťsi	sp 3D ^{cit}				sp	č			č					– sp, iba č
aťsisi	–				č				–					
až až na	adv –				ps –	sp			ps pr	sp	č			+ č
ba	adv 2Dsp				ps				č 1 ^{sp}					ps → č
baže	interj				ps				č					cit → ps → č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
bezesporu	–				–				č					nová č
bezpochyby	adv				ps				ps	č				+ č
beztak	adv				ps				č					ps → č
beztoho	adv				ps				č					ps → č
bodej	†č				ps č				–					zánik ?
bodejť	č								č					
bodejž	č													
bodeť									–					
bodejťže									–					
bohadle	†č				†ps				–					zánik
bohdejť	†č				/č				–					zánik
bohdejž	†č								–					zánik
bohu(~)dík(y)	adv adv				ps				prfx	č				ps → č
bohu(~)žel	adv				ps					...	č			ps → č
bud' bud'si	sp č				sp	č	† ^{ps}		sp					

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
bud'ťo	sp				č				/sp					
bud'že	†sp								/-sd					
bud'si	č								č					jednozn. č
budiž	č				č				č					jednozn. č
bůh bůh sud' bůh (sám) ví chvála bohu díky bohu chraň bůh, bože nedej bůh, bože	m				m 5 5 4 4 4				m č č č č č č č č					
bůh(sám)ví, bůhsud'									č					
by	sp				sp	č	-sd		-					
celkem	adv				ps				ps	č				+ č
co	z 3, 4, 10D adv 17, 18 D †sp				z	zps	sp	cit	z	zps	sp	č	cit	SSČ 6. co do pr

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
copak, cožpak	z adv –				z	zps	č	cit	zps –	č	cit			
což	z č				z	zps	č	cit	z	č				
cožpak	z adv								/č					
čertví	–				prfx				č					
či	sp				sp 7 ^č				sp					– ^č
de facto	–				–				ps	č				nová č
dobrá									/č					
dobry									pm ...					
dobrá, dobře										č				
dobře	adv				ps									
dokonce	adv				ps				č					ps → č
doopravdy	adv				ps				ps	č				+ č
dvakrát	čl				/čl				člps 2 ^č					+ ^č
fakt	m				m ps				m	č	...			+ č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
hezký									pm					
hezky	adv				ps				ps	...	č			+ č
hlavní									pm					
hlavně	adv				ps				ps	č				+ č
hloupý									pm	...				
hloupost					ž 3 ^{cit}				ž 3 ^č					cit → č
hm	cit				cit				č					cit → č
hned	adv				ps 8 ^{sp}				ps	č				+ č
houby	adv				ps				č					ps → č
chválabohu	cit				ps				č					cit → ps → č
i, í	–sd	sp	cit		s	sp	č	cit	s	sp	č			
inu	cit				cit				č	cit				+ č
ja	adv	cit			č				–					
jasný									pm					
jasně	adv				ps				ps	...	č			+ č
jednou	advčl				člps				člps	ps	č			+ č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
					2 ^{ps}									
jen	–				ps 4 ^{sp}	č			ps	sp	č			
jenom	adv				ps 4 ^{sp}	č								
jestlipak	/sp				–				č					nová č
jestliže	sp				sp č				sp					
jestli										č				
ještě	adv				ps				ps	č				+ č
ještěže	–				/–sd				–					
jistě(že)	adv				/–sd				/č					
jistý									pm					
jistě	adv				ps				ps	č				+ č
jistějistotně	*adv				–				–					
již	adv				ps				ps	č				+ č
jo, jó	adv	cit			cit	ps			č	cit				ps → č
kam	zadv				zps				zps	č				+ č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
kampak	/adv				zps	č			zps	č				
kamž(e)	zadv				zps				–					
kapišto	–				č				–					
kde	adv				zps	sp	č		zps	č				
kdež(e)	adv													
kdepak	adv				zps	č			zps	č				
kdežpak	/adv								–					
kdo(ž)ví	/–sd				ps				č					nová č
kdyby	sp				sp	č			sp	č				
když	sp				sp	č			sp	č				
kéž	sp				č				č					sp → č
klidný					pm				pm					
klidně	adv				ps				ps	č				+ č
kolik	adv				zčl 3 ^č				zčl					
koneckonců	–				ps				č					ps → č
konečný									pm	...				

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
konečně	adv				ps				ps	č				+ č
kupodivu	–				ps				ps	č				+ č
-li	sp				sp	č			sp					
-li(ž)					/–sd					č				
-liž	sp								/č					
možná	adv				ps				ps	č				+ č
myslím	–				–				č					nová č
myslit(i)	slv				slv				slv					
myslet(i)	–				3 ^{ps}				–					
náhodou	adv				ps				ps	č				+ č
najednou	adv				ps				ps	č				+ č
najisto	adv				ps				č					ps → č
nakonec	adv				ps				ps	č				+ č
nakrásně	adv				ps				č					ps → č
namouduši	–				cit				č					cit → č
namouvěru	–				cit									cit → č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
naneštěstí	–				ps				č					ps → č
naopak	adv				ps				ps	č				+ č
naštěstí	–				ps				ps	č				+ č
ne	adv				č				č					ps → č už SSJČ
necht'	part	sp	sp	adv	sp č				č					– adv, – sp, iba č
nechať	part	sp	adv						–					
nech	part	sp	sp						–					
necht'si	sp				č	sp			–					
nechže	†sp				†č				–					zánik?
nejspíš(e)	adv				ps				č					ps → č
ne-li	sp				ps				č					sp → ps → č
nepochybně	adv				ps				č					ps → č
nesporný					pm				pm					
nesporně	adv				ps				ps	č				+ č
netento	–				č				–					
nevídáno	cit				cit				č					cit → č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
ni	sp				sp	č			č					sp → č
nic	z	adv	m		z	zps	č	m	z	zps	č			
nikoli(v)	adv				č				č					ps → č už SSJČ
no	cit				cit				č	cit				+ č
nu	cit				cit				č					cit → č
nuž(e)	cit				cit				č					cit → č
o, ó	n	cit	pr		s	č, cit	pr		s	pr	č	cit		os. č
obzvlášť, obzvláště	adv				ps				ps	č –	...			+ č
on, ona, oni, ony, ono	z				z	č			z	č				
ono	–				–				/č					
opravdu	adv				ps				ps	č				+ č
ostatně	adv				ps				č					ps → č
ovšem	adv				ps	sp			č					ps (sp) → č
ovšemže	adv													ps (sp) → č
pak	adv				ps				ps	sp	č			os. č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
					4 ^č , 5 ^č 6 – 8 ^{sp}									
patrně	adv				ps				č					ps → č
per	č				pr				–					
počkat(i)	slv				slv 4				slv 3 ^č					+ ^č
podívat(i) se	slv				slv 7				slv 6 ^č					+ ^č
pochoptitelný									pm					
pochoptitelně	adv				ps				ps	č				+ č
potom	adv				ps 4 ^č , 5 ^{sp} , 6 ^{sp}				ps	sp	č			os. č
*povážit povážit	slv				slv				slv ^č					+ ^č
pravda	f	adv			ž	ps			ž	č				ps → č
pravdaže	adv								–					
pravděpodobný									pm					
pravděpodobně	adv				–				ps	...	č			+ č
právě	adv				ps				ps	č				+ č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
prosím	–				–				č					nová č
prosit(i)	slv				slv 4 ^{ps} , cit, 5 ^{cit}				slv					
prostý									pm					
prostě	adv				ps				ps	č				+ č
proto	adv				ps				zps	sp	č			+ č
prý	adv				ps				č					ps → č
přece	adv				ps	cit			sp	č				
především	adv				ps				ps	č				+ č
představit(i) (se)	slv				slv				slv					
představit(i) si									ε					+ ε
přímý									pm					
přímo	adv				ps				ps	...	č			+ č
přirozený					pm				pm					
přirozeně	adv				ps				ps	...	č			+ č
respektive	adv				ps				č					ps → č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
rovněž	adv				ps				ps	č				+ č
rozhodný					pm				pm					
rozhodně	adv				ps				ps	...	č			+ č
řící, říct	slv				slv 1 ^{ps}				slv 1 ^č					ps → č
										...				
samo~									prfx					
samozřejmý					pm				pm	...				
samozřejmě	adv				ps				ps	č				+ č
skoro	adv				ps				ps	č				+ č
skutečný					pm				pm					
skutečně	adv				ps				ps	č				+ č
slyšet(i)	slv				slv				slv 2 ^č , 3 ^č					+ č
smělý									pm					
směle	adv				ps				ps	...	č			+ č
snad	adv	*m			ps	†m			č					ps → č
sotva	adv	sp			ps	sp			ps	sp	č			+ č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
sotvaže														
soudit(i)	slv				slv 3 ^{ps}				slv 4 ^č					ps → č
spíš(e)	adv				ps				č					ps → č
stejný									pm					
stejně	adv				ps				ps	...	č			+ č
stěží	adv				ps				ps	č				+ č
stop	cit	*m			cit	m			m	č				cit → č
tady	adv				zps ps	č			zps					– č
tadyhle	adv				zps ps	č			zps					– č
tak	adv	cit			ps zps	sp	č	cit	zps	sp	č	cit		
také	adv				ps				ps	č				+ č
taky														
takhle	adv				zps	č			zps	č				
takto	adv				zps									

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
tedy	adv				ps 3 ^{cit}				sp	č				+ č
ten, ta, to, ti, ty to	z				z				z	č				+ č
tento	z				z	č			z					– č
teprv(e)	adv				ps				ps	č				+ č
též	adv				ps				ps	č				+ č
to	z ^{adv}	cit			z	zps	č	cit	/–sd					
totiž	adv				ps				sp	č				+ č
toto	cit				č				č					cit → č už SSJČ
tož	adv				č	ps			č					ps → č
třeba	adv				ps	č	sp		ps	č				
třebas	adv													
tu	adv	cit	částice		zps	č	cit	–sd	zps	cit				– č
tudyhle	adv				zps	č			zps					– č
tuhle	adv				zps	č			zps	č				
tuším	–				–				č					nová č

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
tušit(i)	slv 4tuším				slv 1 ^{ps}				slv					
-ť	/č				–				–					
-tě	č				–				–					
ukázat(i)	slv				slv				slv 6 ^č					+ ^č
určitý									pm					
určitě	adv				ps				ps	...	č			+ č
už	adv				ps				ps	č				+ č
vážný					pm				pm					
vážně	adj				ps				ps	č	...			+ č
vcelku	adv				ps				ps	č				+ č
vědět(i)	slv				slv				slv ^č					+ ^č
věru	adv				ps				č					ps → č
více~									prfx					
víceméně	–				/–sd				č					nová č
víc(e)	čl 3Dadv				ps	čl			ps 1 ^č					

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
víc										č				+ č
vidět(i)	slv				slv				slv 4 ^č	...				+ ^č
vlastně	adv				ps				č					ps → č
vpravdě	adv				ps				č					ps → č
vskutku	adv				ps				č					ps → č
však	sp	adv			sp	ps			sp	č				ps → č
vůbec	adv				ps				č					ps → č
výborný									pm					
výborně	adv				ps				ps	...	č			+ č
vzhůru	adv				ps				ps 3 ^č					+ ^č
vždyť	sp				sp	ps			sp	č				ps → č
zajisté	adv				ps				č					ps → č
zas(e)	adv				ps 4 ^{cit}				ps					
zas	/adv				/–sd				č					+ č
zda	sp				sp	č			sp	č				
zdali														

	PSJČ				SSJČ				SSČ					Poznámky
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	5.	
zdalipak	–													
zdát(i) se	slv				slv 2 ^{ust}				slv 2 ^č					ust → č
zejména	adv				ps				č					ps → č
zkrátka	adv				ps 5 ^{ust}				ps	č				+ č
zrovna	adv				ps				ps	č				+ č
zřejmý					pm				pm					
zřejmě	adv				ps				ps	č				+ č
zvlášť	adv				ps				ps	č				+ č
zvláště														
-ž	č				–				–					
*-že	/č				–				–					
že	sp				sp	č			sp	č				
žel	m 2Dadv 4Dcit				m									
želbohu	adv				/ps									
žel(bohu)									č					ps → č

Tabuľka č. 3

Rovnaké, podobné a rozdielne formy častíc v slovenčine a češtine

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
1.	a	áno – ano	à	alespoň
2.	aby	bodaj – bodej	aba	ať
3.	ale	bohužiaľ – bohužel	absolútne	aťsi
4.	ani	bohvie – bůhví	abyže	aťsisi
5.	asi	celkom – celkem	ačida	baže
6.	aspoň	čertvie – čertví	ačidali	bezesporu
7.	až	čo – co	ahjaj	bodejť
8.	ba	dobre – dobře	ah jaj	bodejž
9.	bezpochyby	dokonca – dokonce	achjaj	bodejťže
10.	beztak	ešte – ještě	ach	bohadle
11.	beztoho	hlavne – hlavně	ahm	bohdejť
12.	by	hneď – hned	aj	bohdejž
13.	či	chráňboh – chraň bůh	ak	bohudík
14.	de facto	chráňbože – chraň bože	akže	bohudíky
15.	fakt	chvalabohu – chvála bohu	akiste	bůhsámví
16.	hm	iste – jistě	ako	buď
17.	i	isteže – jistěže	akože	buďsi
18.	kde	jasné – jasně	akoby	buďto
19.	kdeže	kiež – kéž	akokoľvek	buďže
20.	myslím	konečne – konečně	akosi	budiž
21.	náhodou	koniec koncov – koneckonců	akurát	bůh sudť
22.	naopak	ktovie – kdoví	akurátne	bůhsudť
23.	nech	ktoževie – kdožví	aleba	copak
24.	nechže	len – jen	aleže	cožpak
25.	no	možno – možná	alias	což
26.	nuž	naisto – najisto	anibohovi	díky bohu

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
27.	ó	nakoniec – nakonec	a propos	dobrá
28.	obzvlášť	namojdušu – namouduši	apropo	doopravdy
29.	ono	namojveru – namouvěru	aspoňže	dvakrát
30.	ovšem	nanešťastie, na nešťastie – naneštěstí	ausgerechnet	hezky
31.	potom	našťastie, na šťastie – naštěstí	azda	hloupost
32.	pravda	nedajbože – nedej bože	bár	houby
33.	prosím	nedajboh – nedej bůh	bárs	inu
34.	skoro	nepochybne – nepochybně	bárako	ja
35.	sotva	nesporne – nesporně	bársako	jednou
36.	tak	nič – nic	betónovo	jenom
37.	takto	nie – ne	bezmála	jestli
38.	to	ostatne – ostatně	bezpečne	jestlipak
39.	totiž	počkať – počkat(i)	blízko	jestliže
40.	tu	pochopiteľne – pochopitelně	blízo	jistějistotně
41.	tuším	pravdepodobne – pravděpodobně	bodajže	již
42.	už	práve – právě	bohdá	jo, jó
43.	vcelku	predovšetkým – především	bohdej	kam
44.	vskutku	predsa – přece	bohuotcuprisahám	kampak
45.	však	predstaviť si – představit(i) (se)/si	bohuotcuprisám	kamž
46.	zas	preto – proto	bohuotcu	kamže
47.	zase	priamo – přímo	bohuprisám	kapišto
48.	zrovna	prirodzene – přirozeně	bouprisám	kdež
49.	zvlášť	proste – prostě	bohuprisahám	kdepak
50.	že	respektíve – respektive	bohzná	kdežpak
51.	-že	rozhodne – rozhodně	božedaj	kdyby

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
52.		samozrejme – samozrejme	božechráň	když
53.		skrátka – zkrátka	bohchráň	klidně
54.		skutočne – skutečně	božeuchovaj	kolik
55.		snád' – snad	bohuchovaj	kupodivu
56.		teda – tedy	cirka	-li
57.		tiež – též	circa	-liž
58.		trebárs – třebas	čajsi	najednou
59.		určite – určitě	čerta	nejspíš
60.		vážne – vážně	čerthovie	nejspíše
61.		veru – věru	čida	nakrásně
62.		viac – víc	čidaže	necht'
63.		viacej – více	čidali	nechať
64.		viac-menej – víceméně	čím	necht'si
65.		vidiet' – vidět(i)	číro	ne-li
66.		vlastne – vlastně	čisto	netento
67.		vôbec – vůbec	čiže	nevídáno
68.		výborne – výborně	čoby	ni
69.		zaiste – zajisté	čožeby	nikoli
70.		zrejme – zřejmě	čojaviem	nikoliv
71.		žiaľ – žel	čože	nu
72.		žiaľ'bohu – želbohu	dajboh	nuže
73.			dajbože	obzvláště
74.			d'alej	opravdu
75.			direkt	ovšemže
76.			div	pak
77.			divže	patrně

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
78.			do	per
79.			dobreže	podívat(i) se
80.			dočista	povážit(i)
81.			dohromady	prý
82.			doista	rovněž
83.			dokopy	říci, říct
84.			dopísmena	slyšet(i)
85.			doslova	směle
86.			doslovne	soudit(i)
87.			dosť	spíš
88.			dovedna	spíše
89.			dozaista	stejně
90.			dupľom	stěží
91.			ehe	stop
92.			ehm	tady
93.			ergo	tadyhle
94.			ešteže	také
95.			eventuálne	takhle
96.			evidentne	taky
97.			fakticky	tento
98.			figu	teprv
99.			ha, há	teprve
100.			hádám	toto
101.			he, hé	tož
102.			hej	třeba
103.			hejveru	tudyhle

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
104.			hejže	tuhle
105.			hlavneže	-ť
106.			ho	-tě
107.			hoci	ukázat(i)
108.			hoc	vědět(i)
109.			hocako	vpravdě
110.			hocijako	vzhůru
111.			horký	vždyť
112.			horky	zda
113.			horkýže	zdali
114.			horkýtam	zdalipak
115.			horkýžetam	zdát(i) se
116.			hovno	zejména
117.			chválapánubohu	-ž
118.			iba	
119.			ibaže	
120.			ináč	
121.			inak	
122.			inakšie	
123.			isto	
124.			isto-iste	
125.			istoiste	
126.			isto-istučko	
127.			isto-istučičko	
128.			istotne	
129.			istučko	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
130.			istučičko	
131.			item	
132.			izé	
133.			jaksi	
134.			jasan	
135.			jasnačka	
136.			javeru	
137.			jedine	
138.			jednak	
139.			jednako	
140.			jednoducho	
141.			just	
142.			každopádne	
143.			kdeby	
144.			kdežeby	
145.			keby	
146.			kebyže	
147.			keď	
148.			kiežby	
149.			klasika	
150.			koniec koncom	
151.			ktohovie	
152.			ktožehovie	
153.			ktozná	
154.			kvázi	
155.			lebo	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
156.			leda	
157.			ledaže	
158.			ledva	
159.			ledvaže	
160.			lenže	
161.			mh(m)	
162.			mimochodom	
163.			moment	
164.			môžbyť	
165.			nabetón	
166.			na betón	
167.			nadovšetko	
168.			najmä	
169.			najmenej	
170.			najsamprv	
171.			najskôr	
172.			najskorej	
173.			najtiaž	
174.			najviac	
175.			najviacej	
176.			namojpravdu	
177.			nanajvýš	
178.			naostatok	
179.			naozaj	
180.			napočudovanie	
181.			napodiv	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
182.			napokon	
183.			naposledy	
184.			naposledok	
185.			napríklad	
186.			naraz	
187.			naskrz	
188.			naskrze	
189.			naveľa	
190.			navyš	
191.			nebodaj	
192.			neklamne	
193.			neúrekom	
194.			nevedno	
195.			neviem	
196.			nevyhnutne	
197.			nijak	
198.			nijako	
199.			niž	
200.			očividne	
201.			odrazu	
202.			oj, ojoj, ojój...	
203.			ovej, ojěj	
204.			okolo	
205.			otcu-materi	
206.			ozaj	
207.			pán	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
208.			pána	
209.			pánabeka	
210.			pánbochráň	
211.			pánbohchráň	
212.			pánbohvie	
213.			pánbohovie	
214.			paroma	
215.			paromvie	
216.			po	
217.			podistým	
218.			pomaly	
219.			pomerne	
220.			popravde	
221.			poprípade	
222.			poručeno	
223.			poručenobohu	
224.			povedať	
225.			povedzme	
226.			prakticky	
227.			pranič	
228.			pravdaže	
229.			prd	
230.			prepytujem	
231.			priam	
232.			približne	
233.			prinajhoršom	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
234.			prinajlepšom	
235.			prinajmenej	
236.			prinajmenšom	
237.			prípadne	
238.			prisám	
239.			prisámbohu	
240.			prisámvačku	
241.			prosto	
242.			rád	
243.			raz	
244.			reku	
245.			rovnak	
246.			rovnako	
247.			rovno	
248.			sa	
249.			sám	
250.			servus	
251.			skorej	
252.			skôr	
253.			slovom	
254.			sotvaže	
255.			správne	
256.			takisto	
257.			tak isto	
258.			takmer	
259.			takpovediac	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
260.			takrečeno	
261.			taktiež	
262.			takže	
263.			tam	
264.			ťažko	
265.			temer	
266.			tobôž	
267.			tol'ko	
268.			toť	
269.			totižto	
270.			údajne	
271.			určito	
272.			vari	
273.			variže	
274.			veď	
275.			veďže	
276.			veľmi	
277.			vera(u)bože	
278.			verabohu	
279.			ver'	
280.			veruže	
281.			vonkoncom	
282.			vraj	
283.			všakáno	
284.			všakhej	
285.			všakver	

	rovnaká forma	podobná forma sk – cs	rozdielna forma, resp. častice fungujúce/zachytené iba v 1 jazyku	
			sk	cs
286.			všakže	
287.			výlučne	
288.			výslovne	
289.			vyše	
290.			zaboha	
291.			zasa	
292.			zato	
293.			zo	
294.			zrazu	
295.			žeby	

Tabuľka č. 4

**Spracovanie častíc v Slovensko-českom slovníku
a v Česko-slovenskom slovníku**

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
1./ 1.	a² spoj. a část. I. spoj. II. část.	II. a (zvl. ve větách tázacích n. zvolacích) ...; ve spojení <i>a či</i> zdali pak	a spoj. a část.	a C
2.	aba	(zápor) kdepak! ale kde! C		
3./ 2.	aby spoj. i část.	aby C	aby spoj. a část.	(s podmíňovacím způsobem slovesa) <i>abych</i> aby som; <i>abys</i> aby si, bás. i abys' ...
4.	abyže	aby		
5.	aj¹ spoj. i část.	i ...; ve spojení <i>čo aj, hoci aj</i> třeba(s) i; <i>ked' aj, aj ked'</i> i když; <i>keby aj</i> i kdyby F hovor. důrazný rozkaz <i>už aj!</i> už at'!	cit.	
6.	akiste	(pravděpodobně) jistě, patrně, asi		
7./ 3.	ale spoj., část., cit. I. spoj. II. část. III. cit.	II. ale	ale I. spoj.; II. část.; III. cit.	II. (zdôrazňovacia) ale
4. 5.			alespoň, aspoň	aspoň C
8.	aleže	1. (při mírném napomenutí) ale jen ... 2. (při přísném rozkazu) ale at'		
9./ 6.	ani spoj. a část.	1. ani: spoj. ...; část. (vytýkáci v záporu) F ... (při váhání): <i>ani nie; už ani neviem</i> ; ve spojení <i>ani čo</i> ani když ... 2. spoj.	ani¹ spoj. a část.	ani: ... <i>ani když</i> ani keď; <i>ani kdyby</i> ani keby; <i>ani ... ani ani ... ani</i>
10./ 7.	áno	ano F <i>však áno?</i> že ano? C	ano¹	1. (kladná odpoveď na zisťovaciu otázku) áno, hej; 2. (zdôrazňuje vlastnú výpoveď) áno, hej,

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				veru ...; 3. trochu zastar. ba (aj), dokonca (aj) ...; 4. (s oslabeným význ. na začiatku vety; obyč. s cit. ach al. s nejakou uvádzacou časťou): <i>ach ano, už se musím loučit</i> ach áno (hej), už sa musím lúčiť; <i>ale ano, nebudu vás zdržovať</i> nuž áno (hej), nebudem vás zdržiavať F <i>že ano</i> pravda, však áno, však hej
8.			arci , zosilnené arcit' , arciže kniž. trochu zastar.	1. (vyjadruje prisviedčanie) pravda, pravdaže, iste, isteže, zaiste ...; 2. len arci , arcit' (v prípustkovo-odporovacom význ.) síce, pravda ...; 3. (uvádza dodatočné bližšie určenie al. obmedzenie) pravda, pravdaže
9.				
10.				
11./ 11.	asi	asi	C asi , kniž. as	asi C
12.				
12.	aspoň	alespoň, aspoň	C	aspoň (pri alespoň)
13.			at' I. spoj.; II. čast.	II. 1. (v samostatných vetách rozkazovacích al. želaných) nech, aby, keď ...; 2. (v samostatných vetách rozkazovacích al. želaných v spojení s 2. os. oznam. spôsobu prít. al. bud. č.) aby ...; 3. hovor. (vo vetách prípustkových) nech ...; 4. expr. (vyjadruje ľahostajnosť al.

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				vzdor) nech (v replike)
14.			at'si I. spoj.; II. část.	II. hovor. expr. (v samostatných vetách vyjadruje ľahostajnosť) nech (tam)
13.	azda	snad C		
14./ 15.	až 67 spoj. podřad. i část. I. spoj. II. část. 83 spoj. podřad. a přísl. I. spoj. II. přísl.	67 i 83 II. 1. až, teprve (vyjadruje, že děj nastává později, než bylo očekáváno) ... 2. až (naznačuje místní n. časovou hranici n. míru, účinek ap.) F ...; lid. až no ažaž, jen což	až I. spoj.; II. část.	II. 1. (s příslovkovými výrazmi času, místa a miery al. s niektorými predložkami zdôrazňuje al. naznačuje hranicu) až ...; až k, až do, až na, až po až k, až do, až na, až po; 2. (vyjadruje stupňovanie, účinok) až
15./ 16.	ba část. i spoj. I. část. II. spoj.	I. 1. (s významem přisvědčovacím) ba: ba, ba; ba áno, ba hej ba ano; ba veru, ba ozaj ba věru 2. (zesíleného záporu) ve spojení: ale ba kdepak, kdežpak, ale kde; ba ešte čo co tě nemá, co tě vede; ba kiego, ba kýho to tak, to by ještě scházelo; ba čerta čerta starého 3. ve spojení s táz. zájm. ba či jestlipak; ba kto kdopak asi; ba čo copak asi; ba kde kdepak asi ap.	ba I. část.; II. spoj.	I. (prisviedčacia al. stupňujúca; zosilňovacia) ba, veru, pravdaže: ba ba veru tak, tak tak; ba práve to je to, veď to; ba věru, ba že (i baže) veru áno (hej), ba veru
17.			baže hovor.	ba, ba veru, veru hej, veru áno C
16.	bár			

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
17.	část. i spoj. 1. část. 2. spoj. i bárs	1. často ve spojení <i>bár by</i> (uvádí věty práci a zvolací) kéž		
18.	přísl.	(určitě, jistě)	bezpochyby (pís. i bez pochyby) I. přísl.; II. část.	I. nepochybně, (celkom) iste; II. pravdepodobne, azda, asi, akiste, najskôr, podistým
18./ 19.	beztak 67 část.; 83 přísl.	67 i 83 beztak, tak jako tak C	beztak hovor.	beztak, aj tak C
19./ 20.	beztoho 67 část.; 83 přísl.	67 i 83 (tak jako tak) beztoho	beztoho hovor.	beztoho, beztak, aj tak C
20.	blízo přísl. a předl. s. 2. p. 67 lid. 1. blízko ... 2. část.	2. téměř		
21./ 21.	bodaj	1. práci kéž, zastar. bodejž ... 2. (přítakávací s podmiň. způsobem zápor. slovesa) bodejt'	bodejt' , hovor. bodejž	1. bodaj by (nie), veru, pravda-že, že či, akože (prisviedčanie, súhlas) ...; 2. ale kde(že), veru nie, iron. no pravda(že), ešteže čo (odmietnutie, nesúhlas) ...; 3. bodaj (by), kiež (želanie)
22./ 22.	bodajže	bodejž		
23./ 23.	bohdá	bohdá C	bohdá zastar.	hádám, vari, azda, nebodaj, dozaista, arch. bohda: ...; <i>toho b. nebude</i> to veru nebude
24.	bohday zastar.	kéž		
24.			bohudík, bohudíky	chvalabohu, ďakovať bohu C
25.	bohuotcuprisám	67 i 83		
26.	67 část. i cit. 83 cit. i bohuotcu	přísámbůh, přísámbohu C		
27.	bohuprisám	67 i 83		
28.	67 část. i cit. 83 cit. i bouprisám	přísámbůh, přísámbohu C		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
29./ 26.	bohužiaľ 67 část. i cit. 83 cit.	67 i 83 bohužel C	bohužel	bohužiaľ C
30.	bohzná 67 přísl. i část. kraj. 83 přísl. zastar.	67 i 83 bůhví C		
31.	bojsa 67 část. 83 cit.	67 i 83 nedejbůh		
32.	božedaj 67 část. i cit. 83 bez označenia SD	67 i 83 dejž to bůh, kéž by dal bůh		
27.			budiž	(výraz dovoľenia, pripustenia) dobre, áno, hej; prosím, nech
28.			bud'si	(nuž, no) dobre, dobre teda (nech je tak)
(1.) (2.) (3.) (4.) (5.) (6.)			bůh, Bůh m. v platnosti část. díkybohu přísám bohu chráň bůh chraň bože nedej bůh nedej bože	<i>b. sud', b. (sám) ví</i> (pis. i <i>bůhsud', bůhví, bůhsámví</i>) bohvie, pán-bohvie; <i>díky b-u</i> (pis. i <i>díkybo-hu</i>) vďaka bohu, ďakovať bohu; <i>chvála b-u</i> (pis. i <i>chválabohu</i>) chvalabohu; <i>přísám b. prisám-bohu</i> , bohupřísám; <i>chráň b., chraň bože</i> bohchráň, bože-chráň, chráňboh; <i>nedej b., nedej bože</i> nedajbože
29.			bůhsámví	(pán)boh sám vie, bohvie, pánbohvie, boh ho vie C
30.			bůhsud'	bohvie, pánbohvie C
31.	přísl.		bůhví	bohvie, pánbohvie C
33.	by část. i spoj. I. část. II. spoj.	I. 1. by součást slovesa v podmiň. způsobu 2. ve spojení: <i>čo by aj</i> ,		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
		<i>hoci by aj</i> i kedyby, třebaš by; <i>bodaj by, bár by, bárs by, kiež by</i> kéž by; <i>ak by</i> jestli by; <i>ako čo by, ani čo by</i> jako by, jako kedyby F ...		
32.	přísl.		celkem I. část.; II. přísl.	I. vcelku; celkove: <i>c. vzato</i> keď sa to vezme vcelku; <i>bylo mi to c. jedno</i> bolo mi to vcelku (iné je celkom!) jedno; <i>je to c. bezvýznamné</i> je to vcelku bezvýznamné; <i>je to c. poriadny</i> človek vcelku je to poriadny človek
34.	čajsi (bás. i čajs') 67 část. 83 přísl.	67 i 83 1. téměř 2. asi, pravděpodobně		
35.	či část. i spoj. I. část. II. spoj.	I. 1. zda, zdali, -li (uvozuje otázku zjišťující) ...; (při důrazu) ve spojení <i>a či</i> zdali pak ...; (při zvědavosti, pochybách) ve spojení <i>ba či</i> zdali pak ... 2. co(ž)pak, což, zdali, -li: (ve větách tázacích, na něž v záporných větách očekáváme odpověď kladnou a naopak) ... 3. -li(pak): (při důrazném rozkazu) ... 4. jak, jaký (ve větách zvolacích vyjadřujících radost) ...; (ironii) ... 5. hovor. (důrazné přisvědčení) ve spojení <i>že či</i> bodejt', jakpakby ne, to bych řekl ...		
36.	čida	1. věru 2. se zápořem bodejt':		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
37.	zesílené čidaže , 67 lid.	<i>čida nezostane!</i> (jistě zůstane)		
38.	čidali	bodejť nezůstane C		
39.	čím 67 část. i spoj. I. část. II. spoj. 83 zájm. a přísl. a spoj. I. bez označenia SD II. spoj.	67 i 83 I. (s 2. st. příd. i přísl.) čím		
40.	čiže část. a spoj. I. část. II. spoj.	I. jak (ve větách zvolacích s citovým zabarvením)		
41./ 33.	čo³	1. co(pak), což(pak) (zdali, v táz. větách se smyslem záporným) ...; (snad) ... 2. (s význ. podceňování, odmítání) copak, cožpak, což ... ve spojení čo len ... 3. (že ano) co, což ... 4. ve spojení <i>a čo potom, a čo ešte</i> a co(ž) teprv(e) 5. (s význ. omezovacím) ve spojení <i>iba čo, len čo</i> jen co ... 6. ve spoj. <i>čo len, čo i len</i> alespoň, aspoň ... 7. co ... (s význ. popíracím) obyč. ve spojení <i>ale čo</i> ale co ...	co² I. zám. přísl.; II. spoj.; III. část.; IV. cit.	III. vyjadruje 1. (vo forme otázky výzvu na súhlas) však, všakže, čo ...; 2. (ľahostajný postoj) v spojení: <i>ale co</i> ale čo
42.	čoby,	kdepak! kdežpak!	spoj.	
43.	zesílené čožeby			
34. 35.			copak² I. zám. přísl.; II. i cožpak část.; III. cit.	II. (uvádza výraz al. vetu vyjadrujúcu a) obdiv, hodnotenie, uznanie al. podceňovanie, pohrdanie; b) počudovanie, prekvapenie, zvedavosť, výčitku al. rozhorčenie) čo, čože, čo len

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
44./ 36.	čože ³	(s význ. lhostejnosti, podceňování) copak	což ² I. zám. přísl. opyt.; II. část.	II. 1. (uvádza výraz al. vetu vyjadrujúcu a) obdiv, hodnotenie, uznanie al. odmietanie, podceňovanie, pohrdanie; b) počudovanie, prekvapenie, zvedavosť, výčitku al. rozhorčenie) čo, čože, čo len ...; 2. (vyjadruje a) vo forme otázky výzvu na súhlas) však, všakhej, všakže, čo ...; (b) ľahostajný postoj) v spojení <i>ale což</i> ale čo (tam)
	čožeby	v. <i>čoby</i>		
37.			dobrá hovor.	dobre
38.			dobře hovor.	dobre
39.	přísl.		dojista	doista, zaiste, podistým
45./ 40.	dokonca 67 část. 83 přísl.	67 i 83 dokonce	C dokonce	dokonca
41.			doopravdy	naozaj
42.			dvakrát čísl.	(vo funkcii část. so záp.) hovor. <i>neměla ho d. ráda</i> veľmi rada ho teda nemala, nemala ho ani akomak rada; <i>není mi d. dobře</i> nie je mi veľmi dobre, nie je mi teda najlepšie
46.	ešte 67 I. přísl. II. část. III. spoj. IV. cit. 83 I. přísl. II. spoj. III. cit.	67 II. 1. ještě (ve spojení s 2. st.) ešte viac ...; (už, ihned) ... 2. ve výrazech <i>ešte ta, ešte len ešte, ešte–ešte</i> jakžtakž 83 I. původný přísl. spojený s původným částicovým		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
43.			fakt hovor.	fakt, ozaj, naozaj
47.	hádám	(pravděpodobně) asi, snad C		
48.	hej¹	1. ano (vyjadřuje přisvědčení, souhlas) 2. že ano, vid', vid'te (vyzývá k souhlasné výpovědi) C		
49.	hejveru zříd.	ba věru C		
50.	hejže¹	však, že ano C		
44.			hezky I. přísl.; II. část.	II. pekne: <i>jen zůstaň h. doma</i> len ostaň pekne doma; <i>h. to</i> <i>sněž pekne to zjedz</i> C
45.	přísl.		hlavně I. přísl.; II. část.	I. hlavne, najmä ...; II. hlavne, predovšetkým
46.			hloupost ž. v platnosti část.	<i>h-i, tomu ty nerozumíš</i> hlúposti, tomu ty nerozumieš
47.	cit.		hm	(vyjadruje zdržanlivé pritakávanie, pochybnosti, ap.) hm
48.	² přísl.		hned I. přísl.; II. část.	II. 1. hned' (zdôrazňuje) ...; 2. v spoj. <i>tak h., h. tak</i> tak chytro, tak rýchlo, <i>tak ľahko</i> ...; 3. v sú- vzťažnom spoj. výraze <i>h.-h.</i> (má funkciu priraďovacej spojky) <i>raz-</i> <i>raz, tu-tu</i> ...; 4. ob. (v spoj. s pod- mieňovacím spôsobom) <i>skoro,</i> <i>takmer</i>
51.	ho² zdůrazňovací	(v rozkazovacích větách se slovesem v oznamovacím způsobu přít. n. bud. času): <i>čušíš ho!</i>		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
		<i>budeš ho čušať</i> budeš-li pak mlčet! C		
49.			holt zastar. ob.	teda, veru, nuž
52.	horký³,	s významem odporovacím kdeže, kdepak ... ve spojení <i>horký nie</i> , <i>horkýže nie</i> jakpak ne		
53.	horky,			
54.	horkýže,			
55.	zříd. i horkýtam, horkýžetam			
50.			houby ob. expr.	čerta starého, figu borovú, šľaka
56./ 51.	chvalabohu 67 část. i cit. 83 prísl.; cit.	67 i 83 chválabohu C	chválabohu	chvalabohu
57./ 52.	i 67 spoj. i část. 83 spoj. i část. 1. spoj. 2. část.	67 i 83 2. i	i I. spoj.; II. část.	II. (v rozlič. význ.) 1. no, ale, ej, nuž ...; <i>i ne</i> ale nie, ale ba; no nie; <i>i nič</i> ale nič, veru nič; <i>i kdež</i> ale kdeže; <i>i toto</i> no, ale toto ...; 2. (pri stupňovaní, zosilňovaní) veru, aj (v postpozícii po slovese), často v spojeniach ba i, ba aj, ba dokonca: <i>ani i</i> veru i, ba aj; <i>až i</i> ba až, veru až; <i>dokonca i</i> dokonca i (aj) ...; 3. kniž. i, tu, v tom, teda
58.	iba 67 i 83 I. spoj. II. část.	67 II. jen, jenom (vyjadruje omezení množství n. vlastností osob, věcí n. dějů): <i>iba dva dni</i> 83 II. jen, jenom (zdůrazňuje výpověď): <i>iba dva dni</i>		
53.			inu	1. nuž, nuž veru, no (pri váhaní,

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				neochotnom pritakávaní, presviedčaní, rezignácii ap.) ...; 2. nuž, veru, tak, veď, nuž veru; (pri vyjadrovaní samozrejmosti, nezmeniteľnosti toho, o čom sa hovorí) ...; <i>inu, tenkrát to bolo možné</i> skrátka, slovom to bolo vtedy možné; <i>inu, nejde to</i> nuž čo, nejde to; nuž čo, nedá sa to; 3. no, nuž, ale, ale; a či (vyjadruje rozhorčenie, údiv, úžas) ...; 4. (nadväzovacia, kontaktovej) nuž, teda
59.	iste	67 i 83		
60.	67 část.; přísl.; 83 přísl. i isto	jistě: <i>celkom i. zcela j., určitě; pomaly, ale iste</i>		
61.	isteže	jistěže C		
	isto	v. <i>iste</i>		
62.	istoiste i isto-iste expr.	jistojistě C		
54.	² cit.		ja,	1. áno, hej; 2. ja, ach jaj, veru, joj, jajáj (pri povzdychu)
55.			nár. jaja	
63./ 56.	javeru hovor.	ba věru C	jářku I. část.; II. cit.	I. zastar. ob. reku, ozaj, veru, naozaj
57.			jasně I. přísl.; II. část.	II. hovor. hej, tak, samozrejme (vyjadruje súhlas): <i>Dělalš to sám? No j.</i> Robil si to sám? Veru hej. (Veru tak.) (Verabože. Verubože.)

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
64.	jednak ² 67 část. 83 přísl.	67 i 83 stejně C		
58.			jednou I. čísl.; II. část.	II. hovor. už raz, už ...; <i>odvykni si to už j.!</i> nože si to odvykni!, už si to raz (vera si to) odvykni!; <i>j. je to jasné</i> už raz, vera je to jasné; <i>dej už j. pokoj!</i> daj už konečne (raz) pokoj!
59.			jen, I. přísl.; II. část.; III. spoj. jenom	II. 1. len ...; 2. len, nože ...; hovor. v spojeniach <i>jen</i> čož až no, že len no; <i>jen (jenom) když</i> len keď; <i>jen (jenom) kdyby</i> len keby; <i>jen (jenom) aby</i> len aby; <i>jen (jenom) jestli</i> len či, len keď; <i>jen jen</i> (pís. i <i>jenjen</i>) len-len; až, ba až, priam; len (+ infinitív): <i>jen když jste zdravý</i> len keď ste zdravý; <i>jen kdyby už přišel</i> len keby už prišiel; <i>jen aby se uzdravil</i> len aby vyzdravel; <i>mrzelo ho to jen</i> čož mrzelo ho to že len no; <i>jen jestli to najde</i> len či to nájde; (v spojení slovesného tvaru s -li) <i>jen najde-li to</i> len či to nájde ...
60.				
61.			jestli hovor.	1. (no) ak, (a) ak ...; 2. (obyč. v spojení) <i>jen jestli</i> len či
62.			jestlipak hovor.	či, a či
63.			ještě přísl. i část.	ešte (v rozlič. význ.) ...; hovor. <i>j.</i>

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				<i>to ujde!</i> ešteže to zbaví, ujde!; <i>ještě, ještěže</i> (pis. i <i>ještě že</i>) aspoňže, ešteže: <i>j. neprší!</i> ešteže neprší
64.			ještěže	p. ještě
65. 66.			jistě I. přísl.; II. část. jistě, jistěže, jistě že	I. isto, iste, naisto, istotne ...; II. istotne, isto, naisto, dozaista
67.			již přísl. i část.	už ...; (vyjadruje zdôrazňovanie) <i>upoutával j. hlasem</i> pútal už hlasom
68.			jo, ob. jó	hej, áno: <i>jó, přitakal mu</i> to hej, pritakal (prisvedčil) mu; <i>dnes je</i> <i>jó v dobré náladě</i> dnes je veru v dobrej náladě; <i>jsme na tom jó</i> <i>mizerně</i> sme na tom vera (otcu- materi) mizerne (biedne)
69.				
70.			kampak I. zám. přísl. opyt.; II. část.	II. cit. v rozlič. ustálených spoje- niach: <i>k. na vás!</i> kto(že) sa vám vyrovná!; ob. <i>k. se na nás</i> <i>hrabete!</i> azda si len na nás netrúfate!? ...
65./ 71.	kde zájm. přísl. I. táz. II. vztaž. III. neurč. IV. část. n. cit.	IV. kde: hovor. <i>kde, kdeby</i> , v od- povědi na otázku i <i>ale kde</i> ale kde	kde I. zám. přísl.; II. část., kniž. a expr. kdež(e)	II. kde, kniž. a expr. kdeže
66./ 72.	kdeže 1. zájm. přísl. táz. 2. část. n. cit. hovor.	2. kdeže, kdež (vyjadruje různé popření, odmítnutí)		
73.			kdepak , kniž. kdežpak I. zám. přísl.; II. kdepak část.	II. ale kde, horkýže: <i>Už se</i> <i>vrátil?</i> <i>K.!</i> Už sa vrátil? Ale

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				kde!, Horkýže!; ob. expr. <i>Mají prachy? Kdepak!</i> Majú groše? Čerta majú!, Ba čerta!
74.			kdoví, kdožví	ktovie, ktohovie, ktožehovie, ktožehotamvie
75.				
67./ 76.	keby spoj. a část.	kdyby: I spoj. ... II. (uvádí věty práci) ...; (uvádí mírný rozkaz n. žádost)	kdyby I. spoj.; II. část.	II. keby; bár(s) by
68./ 77.	keď I. spoj. II. část.	II. když ... (ve větách zvolacích zdůrazňuje nějaký děj)	když I. spoj.; II. část.	II. 1. v spojení <i>jen když</i> len keď ...; 2. (citová) keď
69./ 78.	kiež kniž.	kéž C	kéž kniž.	kiež (trocha kniž.), nech, bár (s kondic.)
70./ 79.	koľko zájm. přísl.	4. kolik (v platnosti částice uvádí věty zvolací): <i>k. škody!</i>	kolik I. zám. čisl.; II. část.	II. koľko: <i>k. škody jsi mi natropil!</i> koľko škody si mi narobil!
80.			koneckonců	napokon
81.	přísl.		konečně I. přísl.; II. část.	II. konečne, veď, nuž
71.	ktovie i ktohovie přísl. i část. i ktožehovie	kdoví, kdožví C		
72.				
73.				
82.			kupodivu , pís. i ku podivu I. část.; II. přísl.	I. na počudovanie, napodiv
74.	ľa část. a cit.	hle, hele, vida (vyjadřuje upozornění, údiv, rozhořčení) C		
75.	ľaľa část. a cit.	hle, hele, vida (upozorňuje na něco, na někoho) C		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
76.	len	jen: (vyjadřuje zdůraznění) ...; (vyjadřuje přání s <i>aby, by</i> nebo část. <i>bodaj, nech</i>) ...; ve výrazech <i>predsa len, zas len, ved' len</i> vždyť jen; <i>ešte len aj (i)</i> ještě i; <i>čo i len, čo len</i> třebas jen; <i>i len, len tak aj</i> . vyjadřuje zdůraznění výrazu, u něhož stojí F hovor. expr. <i>že len no</i> jen což; <i>no len no</i> jen, jen!; <i>ešte len ešte</i> jakžtakž (snesitelně, obstojně); <i>čo len to!</i> to nic není, to je toho; ... (spojuje se s různými spojkami n. částicemi) len čo , zříd. i len toľko čo jakmile; len keď když tu; len-len že, len že , zříd. i len toľko že jenjen		
83. 84.			-li I. spoj.; II. kniž. i -liž část.	II. 1. (často v spoj. <i>-li pak</i>) (uvádza priamu zisťovaciu otázku) či, vôbec (al. sa neprekladá): <i>není-li(ž) pravda?</i> či to nie je pravda?, či nie?; <i>máš-li pak rozum?</i> (a či) máš (vôbec) rozum?; <i>brzo-li odejdou?</i> (a či) skoro odídu?; 2. (obyč. v spoj. s <i>jen</i>) (uvádza vetu vyjadrujúcu pochybnosť) <i>len či: jen je-li to pravda</i> len či je to pravda
85.	přísl.		mimochodem I. přísl.; II. část.	II. mimochodom
86.	přísl.	1. možná: (snad, asi)	možná I. přísl. v přísudku;	II. možno, môžbyť

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
			II. část.	
77./ 87.	mysliet' nedok.	F ...; (s významem modální částice) <i>bol tam myslím aj on</i>	myslím	myslím
88.	přísl.		náhodou I. přísl.; II. část.	II. náhodou
89.			najednou I. přísl.; II. část.	II. zrazu, razom: <i>to je n. starostí!</i> to je odrazu starostí!; aké razom starostí!; odrazu toľké starostí! C
90.	přísl.		najisto	naisto, vskutku, naozaj
78.	najmä 67 část. 83 přísl.	67 i 83 zejména	C	
79.	najskoršie – iba 83	67 i 83		
80.	i najskôr	2. (snad) nejspíše		
81.	1. přísl. 2. část. i najskorej			
91.	přísl.		nakonec I. přísl.; II. část.	II. 1. nakoniec, naostatok (s význ. obavy): <i>on ji nakonec otrávil!</i> on ju naostatok otrávil!; 2. celkom, veru
92.			nakrásně hovor.	nebodaj, veru, vera, veruže; případne, v najlepšom prípade
82./ 93. 94.	namojdušu , ps. i <i>na moj dušu</i> 67 cit. i část. expr. 83 cit. expr.	67 i 83 namouduši	C namouduši (pís. i na mou duši), hovor. na moutě duši ob.	namojdušu, na moj dušu
83.	namojpravdu , ps. i <i>na moj pravdu</i> 67 cit. i část. 83 cit.	67 i 83 namouvěru	C	
84./ 95.	namojveru , ps. i <i>na moj veru</i> 67 cit. i část. 83 cit.	67 i 83 namouvěru	C namouvěru (pís. i na mou věru) hovor.	namojveru, na moj veru, namojpravdu, (expr.) otcu-materi

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
85.	nanajvýš 67 prísl. a část. 83 prísl.	67 i 83 nanejvýš(e)		
86./ 96.	na nešťastie , ps. i <i>nanešťastie</i> 67 část. 83 prísl.	67 i 83 na neštěstí C	naneštěstí	nanešťastie
87./ 97.	naopak 67 prísl. i část. 83 prísl.	67 i 83 naopak	naopak I. prísl.; II. část.	II. naopak, ešteže čo
88.	naozaj 67 část. 83 prísl.	67 i 83 opravdu, jistě, skutečně		
89.	napodiv 67 prísl. i část. 83 prísl.	67 i 83 ku podivu, napodiv C	prísl.	
90.	napokon 67 1. prísl. 2. část. 83 prísl.	67 2. ostatně, konečně, konec konců 83 1. a 2. spojené		
91.	například 67 část. 83 prísl.	67 i 83 například, kupříkladu C		
92./ 98.	na šťastie i našťastie 67 část. 83 prísl.	67 i 83 naštěstí C	naštěstí (pis. i na štěstí) I. prísl.; II. část.	II. našťastie
99.			ne	1. nie: ...; <i>to snad ne</i> to hádam nie; <i>i ba ne</i> veru nie; <i>ne ne</i> nie, nie; <i>ne a ne</i> nedajbože, nie a nie ...; 2. nie: <i>ne už dítě, ne ještě</i> <i>muž</i> už nie dieťa, ešte nie muž; <i>v chladnu, div ne v mrazu</i> v chlade, div nie v mraze, ..., len-len že nie v mraze; 3. nie (so záporom slovesa al. iným záporom vyjadruje klad): <i>ne neprávem se</i> <i>říká</i> ... nie neprávom sa vraví ...; 4. ne, príp. v spoj. že ne = nie, no nie, novšak, či nie tak? (zosiluje platnosť predchádzajúcej vety): ...; <i>nebudeme tam dlouho, že ne?</i>

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				nebudeme tam dlho, novšak?; <i>je to divné, ne?</i> je to čudné, no nie?; 5. expr. no, no toto, ale ba! (cit.): <i>(no) ne, to je krása!</i> no, (fíha) to je krása!, či je to krása!
93.	nebodaj 67 část. 83 přísl.	67 i 83 bezpochyby, snad		
94.	nedajbože,			
95.	expr. 1. přísl. 2. část. zříd. i nedajboh	2. nedej bůh, nedej bože		cit.
96./100.	nech část. a spoj. podř. I. část. II. spoj. podř.	I. 1. ať, kniž. necht' (vyjadřuje u sloves obyč. v 3. os. v přísudku přání) ... 2. ať, aťsi, kniž. necht'si, necht'si, nešť, nešťsi (vyjadřuje lhostejnost)	necht'	nech, žeby, aby: ...; vo výrazoch: <i>necht' – necht'</i> či – či; <i>necht' – či</i> či – či, či – alebo; <i>necht' – nebo</i> či – či, či – alebo ...; expr. i nešť , zastar. nechat' ; necht' si nech, no nech, len nech, ale nech ...; <i>ale nešť, nevadí</i> no nech (ale nech), zato nič (to nič)
97.	nechže část. i spoj. I. část. II. spoj. podř.	I. 1. ať, kniž. necht' (vyjadřuje u sloves obyč. v 3. os. v přísudku přání) 2. aťsi, kniž. necht'si, nešťsi		
101.			nejspíše,	pravdepodobne, azda, hádam,
102.			nejspíš	možno
103.			ne-li	ak nie, možno ešte (aj)
104.	přísl.	(jistě)	nepochybně	nepochybne
105.	přísl.		nesporně přísl. a část.	nesporne
106.			netento ob. expr.	netento: <i>tady něco n.</i> tu čosi

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				neondie, netento, neonô (nahrádza príslušný slovesný tvar)
98.	netobôž část. zříd.	tím méně, neškuli, nešku, natož		
99.	neúrekom 67 část. i přísl. hovor. expr. 1. část. 2. přísl. 83 přísl. hovor. expr.	67 i 83 1. věru, jen co je pravda		
100.	nevedno 67 přísl. i část. 83 přísl.	67 i 83 neznámo, neví se		
107.			nevidáno hovor.	nevidali, je tam toho; trci-frci: <i>n.</i> , <i>však to nějak dopadne!</i> neví- dali, však to dáko len vypáli, bude!; <i>n.</i> , <i>nejaké škrábnutie!</i> daj- samisvete, dajsamibože dáke škriabnutie!; ...dáky škriabanec!
101./108.	ni zápor. bás.	(ani) ni	ni zastar. a bás. I. spoj.; II. část.	II. zastar. ani
109.	zájm. neurč. a přísl.		nic I. ničeho, ničehož zosilnené zám.; II. zám. přísl.; III. část.	III. vôbec nie, nijako, nič
102.	nie zápor.	1. ne: a (popírá obsah celé věty) ... F ... (v odpovědi): <i>čoby nie</i> jak by ne; <i>ako(že) by nie, kdeže by</i> <i>nie</i> jak(pak) by ne; <i>bodaj by</i> <i>nie, horký(že) nie</i> bodejť (by) ne; b (popírá platnost některého větného členu) ...; (ve spojení se záporkou s významem kladným) ... 2. (s tvary slovesa byť)		
103.	nieže	zesiluje zápor jen ne, ale ne		
110.			nikoli,	

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
111.			kniž. nikoliv	(veru) nie (popiera obsah vety) ...; (popiera časť vety al. jednotlivé slová): <i>požadavek n. malý</i> požiadavka nie malá; požiadavka nijako nie malá; (v spojení so záporom má kladný význam): <i>n. nejsi nejmenší</i> vôbec nie si najmenší
104./112.	no ²	no (uvádí různé druhy vět citového zabarvení) ...; <i>no kdeže!</i> no kdepak	nu	1. no, nože ...; 2. i nunu , nununu no, nono, ale no: <i>nunu, nehněvej se!</i> no-no, nehnevaj sa!; ale no, nehnevaj sa!; 3. no, nuž, veru ...; 4. no, nuž, veru, vera
105.	nože cit. i část.	no, tak (vyjadruje pobídnutí)		
106./113. 114.	nuž I. část. i cit. II. spoj.	I. 1. no: (vyjadruje určité stanovisko, navazuje obyč. na předcházející souvislost, často ve spojení s jinými cit., část. n. spoj.) <i>nuž tak (si rob)</i> no tak si (dělej); <i>nuž veru (nie)</i> no věru (ne); <i>nuž teda (ti poviem)</i> no tedy (ti to řeknu); <i>nuž akože (by som to mohla)</i> no jakpak (bych to mohla); <i>nuž ved' (viem)</i> no vždyť (vím); <i>nuž hej</i> no ano; <i>nuž a (či som ti nehovoril)</i> no, cožpak jsem ti neříkal; <i>nuž ale je to možné?</i> no, cožpak je to možné?; <i>nuž nech!</i> no, nu at'!; <i>nuž akože!</i> <i>nuž a!</i> ovšemže! 2. nuž, nuže, nu, no:	nuže , kníž. nuž	1. nuž, teda ...; 2. (v spojení) <i>nuže dobrá</i> , <i>nuže ano</i> nuž dobře, tak teda, nuž tak, nuž hej, dobře teda

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
		(vyjadruje vybídnutí, nabádání obyč. s rozk.) ... 3. část. nepřekládá se, ob. tak (zdůrazňuje obsah hlavní věty, která stojí za časovou n. podmínkovou větou)		
107.	obzvlášť 67 přísl. a část. 83 přísl.	67 i 83 obzvlášť, obzvláště C	přísl.	
108.	odboha část. hovor. expr. poněk. arch.	boží jen ve spojeních: <i>každý, celý odboha deň; celú, každú odboha noc</i>		
109.	okolo 67 předl. s 2. p., přísl., část. 83 předl. s 2. p. a přísl.	67 i 83 okolo, kolem		
110./115. 111./116. 112./117.	on, ona, ono ¹ 67 zájm. os. a část. 83 zájm. os.	67 i 83 on, ona, ono C	on, ona, ono I. zám.; II. část.	II. dodáva vete al. výrazu náladové zafarbenie, ktoré sa v slovenčine vyjadruje obyč. intonáciou, slovosledom ap., zried. i tvarmi zámen on, ten: <i>bude ona to jen taká výmluva</i> to bude iba taká výhovorka; <i>ono prší tam prší!</i> ; <i>ono se snadno řekne</i> to sa ľahko povie
118.			opravdu I. přísl.; II. část.	I. ozaj, naozaj: <i>nemůže o. dál</i> nemôže naozaj ďalej; II. <i>já o. nevím</i> ja naozaj, raz neviem C
113./119.	ostatne 67 část. 83 přísl.	67 i 83 ostatně, konec konců C	ostatně	naostatok, napokon, ostatne
114.	ostatok m. 3. říd. část.	3. ostatně, konec konců C		
115.	otcu-materi 67 část. a cit. 83 cit.	67 i 83 namouvěru		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
116.	otobôž nář.	taktéž, rovněž C		
120.			ovšem, zosilnené ovšemže	1. (vyjadruje súhlas, oprávnenosť al. prirodzenosť výroku) pravda, pravdaže, dozaista, doista, isto, bezpochyby, prirodzene, samozrejme ...; <i>ovšemže!</i> (nuž) akože! nuž a!; 2. (s odporovacím významom) iba: <i>ovšem</i> ale, no, však, lež
121.				
117.	ozaj 67 část. 83 přísl.	67 i 83 opravdu, doopravdy, vskutku: <i>o. neviem; ozaj, kde je?</i> kde pak asi je?; <i>ozaj, čo je to?</i> copak to asi je? <i>ozaj, zajtra si máme preto prísť</i> abych nezapomněl(a), zítra si máme pro to přijít C		
122.			pak ¹ I. přísl.; II. spoj.; III. část.	III. 1. teda ...; 2. potom ...; 3. okrem toho, navyše, napokon
118.	pánbohvie 67 přísl. a část. hovor. expr. 83 přísl. hovor. expr.	67 i 83 pánbůhví, pánbůví, pámbůví; <i>pánbohvie kol'ko</i> pánbůhvíkolik, <i>pánbohvie kde</i> panbůhvíkde C	přísl.	
123.			patrně	akiste, podistým, azda, asi
124.	přísl.		pochopitelně I. část.; II. přísl.	I. hovor. pravdaže, prirodzene, pochopiteľne
119.	popřípade 67 část. 83 přísl.	67 i 83 popřípadě C		
120.	poručeno 67 část. i cit. 83 cit.	67 i 83 obyč. ve spojení <i>poručeno pánubohu</i> i <i>poručenobohu</i>		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
		pánubohu poručeno C		
125.	přísl., spoj.		potom přísl., část., spoj.	potom (v rozlič. význ.)
121.	povedzme 67 část. 83 přísl.	67 i 83 dejme tomu, řekněme C		
122./126.	pravda ² 67 část. 83 přísl.	67 i 83 pravda: dotvrzuje výpověď (ovšem) ...; vybízí k souhlasu (že ano)	pravda ²	pravda: (dotvrzuje výpověď) ...; (pobáda na súhlas) ...; (pripúšťací význ.) ...
123.	pravdaže 67 část. 83 přísl.	67 i 83 1. dotvrzuje výpověď (ovšem) pravda 2. jistěže, zajisté		
127.	přísl.		pravděpodobně I. přísl.; II. část.	II. pravdepodobne
124./128.	právě 67 přísl. a část. 83 přísl.	67 i 83 právě C	právě I. přísl.; II. část.	II. práve
125.	predovšetkým	především C	přísl.	
126.	predsa	přece C		
127. 128. 129.	prisám, 67 část. i cit. prisámbohu, 83 cit. žert. i prisámvačku	67 i 83 prisámbohu, prisámbůh C		
129.			prosit nedok.	2. <i>prosím</i> (má platnosť část.) prosím, nech sa páči ...; 3. <i>prosím</i> (má platnosť část.) prosím
130.			prostě I. přísl.; II. část.	II. 1. hovor. iba, len ...; 2. hovor. prosto (slovom, skratka)
131.			proto I. zám. přísl.; II. spoj.; III. část.	III. (<i>no</i>) <i>proto</i> no veď preto, zato, no zato, no preto (vyjadruje uspokojenie, súhlas)
132.			prý,	vraj

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
133.			ob. prej	
134.			přece I. spoj.; II. část.; III. cit.	II. predsa
135.			přímo I. přísl.; II. část.	II. priam, priamo, takmer, hovor. čajsi (zdôrazňuje význam slova al. výrazu, pred ktorým stojí)
136.			přirozeně I. přísl.; II. část.	II. prirodzene, pravda, pravdaže, zaiste
130.	raz ² 67 I. přísl. II. část. 83 přísl.	67 II. 1. obyč. s přísl. už konečně, tedy ... 2. hovor. expr. opravdu 83 1. jednou ... 2., 3. ako 67 část.		
131.	reku	jářku, říkám, myslím		
137.	přísl.	stejně	rovněž kniž.	taktiež, takisto
132.	rovno 67 I. přísl. II. část. 83 přísl.	67 II. přímo, zrovna (zdůrazňuje příslušný větný člen) 83 4.		
138.	přísl.		rozhodně I. přísl.; II. část.	II. rozhodne
139.			řici, říct dok.	1. povedať (v rozlič. význ.) ...; vo vsuvkách v platnosti část. <i>je to, abych řekl, lehkomyšlnost</i> je to, aby som tak povedal (povedal by som), ľahkomyseľnosť; <i>přijedu řekněme v pátek</i> přídem povedzme v piatok; <i>po pravdě řečeno, představoval jsem si to jinak</i> pravdu povediac, predstavoval som si to inak; <i>krátce</i> ,

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				<i>upřímně řečeno</i> krátko, úprimne povedané
140.			říkat nedok.	1. hovoriť, vravieť (v rozlič. význ.) ...; vo vsuvkách v platnosti čast.: <i>není tu, jak se říká, ani živé duše</i> niet tu, ako sa hovorí (vraví), ani živej duše; <i>je to tak říkajíc nehoráznost</i> je to tak povediac nehoráznosť; <i>neříkej, vážně?</i> nehovor, nevrav, vážne?
133.	sa ³	(nepřekládá se)		
141.	přísl.		samozřejmě I. přísl.; II. čast.	II. pravda, pravdaže, samozrejme
142.	přísl.		skoro I. přísl.; II. čast.	I. ob. i <i>skorem</i> skoro (vyjadruje časovú al. miestnu blízkosť); <i>s. totéž</i> skoro to isté; <i>nemá s. nic na práci</i> nemá skoro nič čo robiť; II. (zdôrazňuje neistotu) tuším, hádam, vari, azda
143.	přísl.	skutečně (opravdu; vyjadřuje dotvrzení)	skutečně I. přísl.; II. čast.	I. skutočne, naozaj: <i>jev s. existující</i> jav skutočne existujúci; II. skutočne, naozaj
144.			slyšet nedok.	3. počúvať, počuť (reagovať) ...; v platnosti čast. <i>dej pokoj, slyšíš, slyšel jsi!</i> daj pokoj, počuješ, počul si!
145.			směle I. přísl.; II. čast.	II. hovor. smelo, pokojne

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
146.	přísl.		snad	azda, hádam, vari, nebodaj
147.	přísl. i spoj.		sotva , II. část.; I. přísl.; III. spoj.	II. (vyjadruje pochybnosť) sotva
148.			sotvaže	
			soudit nedok.	... F v platnosti část. <i>bůh sud'</i> (pís. i bůhsud') bohvie, sám pánboh vie
149.			spánembohem I. cit.; II. část.	II. hovor. expr. <i>tak si tam s. jdi</i> nuž si ta spánombohom, v mene božom chod' C
150.			spíš,	skôr, skorej
151.			spíše	
152.			stejně I. přísl.; II. část.	II. hovor. aj tak, i tak, beztak, jednako
153.			stěží I. přísl.; II. část.	II. sotva; ťažko
134./154.	tak I. přísl. II. spoj. III. část. IV. cit.	III. 1. (uvádí věty rozličného obsahu, obyč. rozkazovací, ve kterých zdůrazňuje rozkaz, výzvu) ... 2. (s významem například) ... 3. (měrové s významem asi) ...; <i>tak-tak</i> tak tak ... 4. expr. (vyjadřuje přitakání): <i>tak, veru tak</i>	tak I. zám. přísl.; II. spoj.; III. část.; IV. cit.	III. 1. tak, teda...; 2. tak
155.			také I. přísl.; II. část.	II. 1. tiež ...; 2. veď už; veď aj
156.			takhle I. zám. přísl.; II. část. hovor.	II. 1. tak ...; 2. takto, tak okolo (časový údaj): <i>bylo to t. jednou o vánocích</i> bolo to tak okolo Vianoc, takto, tak (voľajako)

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				cez Vianoce
135.	takto I. přísl. II. část.	II. (vyjadřuje zdůrazněné stupňování celé věty) dejme tomu, povězme		
136.	tam I. zájm. přísl. II. část.	II. tam (zdůrazňuje výraz, ke kterému patří) ... F hovor. <i>je tam toho</i> to je toho (podceňování)		
157.	přísl., spoj.		tedy I. spoj.; II. část.	I. teda, nuž: ...; <i>t. dobrá</i> teda dobre; II. (vyjadruje nabádanie) tak teda, tak: <i>začneme t.</i> tak teda začnime; <i>jak t.?</i> tak ako?, tak čo?; (zdôrazňuje významový al. citový obsah vety) <i>to jsem t. rád</i> to som (na)ozaj rád, <i>to t. promiň</i> tak teda prepáč
158.			tento², tentononc	ob. expr. oné, onô: euf. <i>já ti na to tento</i> ja sa ti na to vyondiem; <i>já bych od vás... tento... (něco potřeboval)</i> ja by som od vás... onô... (dačo potreboval)
159.				
160.			teprv, teprve	1. až ...; 2. najprv, najskôr ...; 3. ešte len, iba ...; 4. (vyjadruje stupňovanie) nie to ešte; a ako ešte (v kladnej vete); už vonkoncom nie, už vôbec nie, tobôž nie (v zápornej vete)
161.				
162.	přísl.	také, taky, též	též I. přísl.; II. část.	I. kniž., kraj. mor. aj, tiež ...; II. takisto, rovnako aj

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
163.	přísl.		to I. zám.; II. zám. přísl.; III. část.	III. 1. to: <i>to máte pravdu</i> (to, veru) máte pravdu ...; 2. (vyjadruje citový postoj hovoriaceho k obsahu reči) ale; či ...; expr. <i>to mě podrž!</i> ja umriem!, ja (od)padnem!
164.	přísl.		totiž	totiž C
165.			toto hovor.	čoby, kdeže, ale ba, a ba
166.			tož trocha expr. obl. mor.	tak, nuž, no
167. 168.			třeba I. přísl. v přísudku; II. i <i>třebas</i> část.; III. spoj.	II. 1. aj; hoci, hoc, hoc aj ...; 2. možno, možnože, možbyť ...; 3. povedzme, dajme tomu, napríklad ...; 4. hovor. nedbám (vyjadruje nerozhodné pritakanie)
137.	tu 67 I. přísl. II. část. 83 přísl.	67 II. zde, tu 83 0	C	
169.			tuhle I. hovor. zám. přísl.; II. část.	II. tak, asi tak: <i>t. předešlý týden</i> asi tak, tak dajako minulý týždeň
170.			tuším v platnosti část.	vari, hádam, tuším, zdá sa mi
171.			ukázat dok.	ukázat' ... F ... v platnosti část. <i>ukáž tu knihu</i> ukáž tú knihu (daj sem)
172.	přísl.		určitě I. přísl.; II. část.	II. 1. naisto, istotne, určite ...; 2. iste, podistým, dozaista, zaiste, určite (pravdepodobne) ... F iron. <i>to tedy u.!</i> akurát! to si uhádol!

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
173.	přísl.		už přísl., část.	už
	var² i var'	v. <i>vari</i>		
138. 139. 140.	vari i var² i var' , táz. i variže	snad		
174.	67 ² přísl. 83 přísl.		vážně I. přísl.; II. část.	II. hovor. naozaj, skutočne: <i>to se ti v. povedlo!</i> to sa ti teda podarilo!, to sa ti naozaj podarilo
175.	přísl.		vcelku I. přísl.; II. část.	II. vcelku, v podstate
141.	ved' spoj. souřad. a část.	vždyť; v rozk. větách pro zmírnění rozkazu také vedže		
142.	ved'už	vždyť		
143.	ved'že	v. <i>ved'</i>		
176.			vědět nedok.	vedieť ...; v platnosti část.: <i>to víš ved' vieš; to se ví, že...</i> to je isté, že...
144./177. 145. 146.	veru , nář. i vera¹ , 67 přísl. i část. bás. i ver' , 83 přísl. ver	67 i 83 věru, skutečně: <i>na moj veru</i> , nověji ps. <i>namojveru</i> namouvěru	věru	veru
147. 148.	veruže , nář. i veraže 67 přísl. i část. 83 přísl.	věru	C	
178.			víc , I. přísl.; II. (v spojení s počítaným predmetom) v platnos-	I. 1. viac, viacej ... v platnosti část. <i>více méně</i> pís. i víceméně viac-menej ...; III. viac, viacej

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
179.			ti čísl. neurč.; III. část. více	
180.	přísl.		víceméně pís. i více méně	viac-menej
181.			vidět nedok.	vidieť (v rozlič. význ.) ... v platnosti část. viz str. 4 uvedené knihy pozri na str. 4 v uvedenej knihe; <i>přijde co nevidět</i> príde čochvíľa, raz-dva, čochvíľa, raz-dva je tu, tu bude; o (malú) chvíľku, o chvíľočku príde, tu bude
182.	přísl.		vlastně	vlastne
183.			vpravdě kniž.	1. v skutočnosti, popravde ...; 2. naozaj, skutočne
149.	vraj 67 část. 83 přísl.	67 i 83 prý C		
184.	přísl.		vskutku	naozaj, skutočne, vskutku
150./185.	však 67 spoj. i část. I. spoj. II. část. 83 spoj. a přísl. I. spoj. II. přísl.	67 i 83 II. 1. že (vybízí k souhlasu s výpovědí) ... 2. však, vždyť	však I. spoj.; II. část.	II. hovor. expr. 1. veď, ale, však ...; 2. však, veď
151.	67 všakáno , ps. i však áno	67 i 83		
152.	83 všakáno , ps. i však áno i všakhej , ps. i však hej	hovor. že ano, pravda (vybízí k souhlasu s výpovědí) C		
153.	všakver 67 část. 83 přísl.	67 i 83 hovor. že ano, pravda (vybízí k souhlasu s výpovědí) C		
154.	všakže 67 část. 83 přísl.	67 i 83 že ano, pravda C		

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
186.	přísl.		vůbec	1. vůbec: (vo všeobecnosti) ...; (v zápore) ...; (koniec-koncov, napokon) ...; 2. vlastne, vôbec ...; expr. v spoj. <i>a vůbec</i> a čo, a (čo) vlastne, napokon, a vôbec
187.	přísl.		výborně přísl. i část.	výborne: <i>v. se učit</i> výborne sa učiť; <i>no v.!</i> no výborne!
188.			vzhůru přísl.	2. hore ... v platnosti část. <i>v. do práce!</i> hor' sa do práce!
189.			vždyť I. spoj.; II. část.	II. veď, však, predsa
155.	z, zo předl. a část. I. předl. s 2. p. II. část.	II. asi		
190.	přísl.		zajisté kniž.	1. skutočne, istotne, zaručene ...; 2. ozaj, naozaj, samozrejme, veru hej ...; 3. pravdepodobne, hádam, podistým
191.	přísl.		zase, I. přísl.; II. část. zas	II. zasa, naproti tomu, naopak ...; <i>a to z. ne</i> a to veru nie; ... a to teda nie; <i>kde z. vězí?</i> kde zasa je?; ob. <i>a to z. prr!</i> a to veru figu; to teda vonkoncom nie, a to veru nie!; ob. <i>a (tak) to z. jo</i> nuž to teda hej, áno, nuž to veru hej
192.				
193.			zda, I. spoj.; II. <i>zdalipak</i> , zried. <i>zda, zdali</i> část. zdali	II. a či, vari (uvádza priamu zisťovaciu otázku)
194.				
195.				

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
196.			zdát se nedok.	F ... v platnosti část. <i>mně se všechno zdá, jak se zdá</i> , ob. <i>se mi zdá</i> zdá sa mi, tak sa mi zdá, vidí
197.			zejména	najmä, predovšetkým C
198.	přísl.		zkrátka I. přísl.; II. část.	II. část., najčastejšie v spojení z. <i>a dobře</i> krátka a dobre; (jedným) slovom, jednoducho
156./199.	zrovna 67 1. zastar. přísl. 2. část. 83 přísl.	67 i 83 2. právě, zrovna	zrovna I. přísl.; II. část. hovor.	II. 1. právě, akurát, just: z. <i>takový</i> právě, akurát, just taký; <i>a z. tam půjdu!</i> a právě tam pôjdem!; 2. skoro, takmer, bezmála, priam ...; 3. iba, práve ... F <i>to z.!</i> akurát to! (vôbec nie)
200.	přísl.		zřejmě I. přísl.; II. část.	II. zrejme, ako vidieť
157./201.	67 zvlášť² , část.	67 zvlášť, zvláště	C zvlášť , I. přísl.; II. část.	II. najmä, predovšetkým, hlavne
158./202.	zvláště			
	83 zvlášť¹ přísl.	83 spojené ¹ a ² , ² nie je žiadne	zvláště	
203.	spoj.		že I. spoj.; II. část.	II. 1. že: (v otázke) <i>kolik že vás bylo?</i> koľkože vás (to) bolo?; (pochybnosť) <i>že by to byl podvod?</i> že by to bol podvod? (začudovanie) <i>že se ti chce!</i> že sa ti (to) chce! <i>žes to (ale) dokázal!</i> ako si to len dokázal!; <i>že konečně jdeš!</i> že už konečne ideš, že už raz ideš!; (poľutovanie) <i>že</i>

Poradie	SČS (1. vyd. = 67, 2. vyd. = 83)	Ekvivalenty	ČSS (1. vyd. 79 = 2. vyd. 81)	Ekvivalenty
				<i>jsem to nevěděl</i> že som to (ja) nevedel; <i>že sis nedal pozor!</i> že si (ty) nedáš pozor!; 2. však, všakže, pravda: <i>že ano?</i> však-áno, všakhej, všakže; <i>nepřijde-me pozdě, že (ne)?</i> neprídeme neskoro, pravda (nie)?; <i>je horko, že?</i> však je horúco, pravda je horúco; <i>už je ti lépe, že?</i> už ti je lepšie, všakže, pravda?; 3. (pri pochvale) ale: <i>že ti to (ale) jde!</i> ale ti to ide; <i>že je dnes ale hezky</i> ale je dnes pekne; 4. veru; namojveru: <i>že tam budu první!</i> a veru (že) tam budem prvý!; a budem tam prvý; <i>že to uhodnu!</i> a uhádnem to!; (varovanie) <i>že tě praštím!</i> namojveru (že) ti jednu tresnem, strelím; <i>že spadneš!</i> ; spadneš, uvidíš!
204.	² přísl.		žel, želbohu, žalbůh	žiaľ, bohužiaľ
205.	přísl.			
206.				

+ 6 uvedených v rámci hesla **bůh, Bůh**

Tabuľka č. 5

**Frekvencia a ekvivalenty vybraných častíc v textoch
slovensko-českého paralelného korpusu**

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
aba	0,03	0,21 2	1. ale kdepak; ale				
abyže	0,02	0	resp. 1 výskyt ako spojka, ekv. aby				
akiste	14,50	25,46 243	1. Ø, asi , bezpochyby, dozajista, jistě , možná, nepochybně, nejspíš, patrně , podle všeho, pravděpodobně , snad, určitě, zajisté, zřejmě (15) 2. Ø, asi , dozajista, jistě , jistěže, nejspíš, patrně , snad, zajisté, zřejmě (10) 3. asi , jako by, jistě , patrně , pochopitelně (že), pravděpodobně , určitě, zřejmě (8)				
aleže	0,10	1,36 13	1. Ø, a, ale, ale at' , ale že, jakže, že ... ale; panečku, že...				
áno	250,28	443,92 4 237	1. Ø, aha!, ano , bodejt', dobrá, dobře, inu, jak by ne, jistě, jo, jó, no, nó, opravdu, ovšem, přesně tak, samozřejmě, skutečně, tak jest; tak, tak; to se ví; že? (22) 2. Ø, ano , budiž, inu, jo, ne?, no jistě, ovšem, pravda, pravdaže, prosím, to se rozumí (12) 3. Ø, ano , ba; ba ba; bodejt', jistě, jistěže, jo, namouduši, naprosto, no, opravdu, pravda, přece, samozřejmě, snad, tak; tak tak; to se ví, zřejmě, vid'? (20)	ano	328,86	480,71 4 597	1. Ø, a skutečně, áno , ba ani, ba veru, dobře, hej , jasné, no, no pravdaže, ozaj, tak, to je isté, veru , veru tak, vskutku, však (17) 2. Ø, áno , ba , ba veru, dobře, hej ; hja, veru; hľa, iste, isteže, isto, jasné, naozaj, no, nuž, ozaj, pravda, pravdaže, prosím, šák?, tak, veru , veru tak, veruže, však (25) 3. Ø, áno , ba , ba i, celkom iste, dobře, hej , iste, jasné, naozaj?, no, ozaj, pravdaže, presne, presne tak, presnejšie, prirodzene, samozrejme, skutočne?, tak veru, tak je, určite,

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
							veru, veru tak, však (25)
				arci	0,84	2,93 28	
				arcit'	0,76	1,25 12	1. Ø, nuž veru, pravda, pravdaže, veru 2. Ø
				arciže	0,04	0,21 2	2. ba áno, pravda
asi	416,67	498,09 4 754		asi	629,77	498,49 4 767	
				as	2,49	6,90 66	
aspoň	253,29	370,27 3 534		alespoň	166,21	85,85 821	
				aspoň	117,56	286,73 2 742	
azda	111,75	220,86 2 108 z toho 1 674 (79,4 %) = snad	1. Ø, asi, bezpochyby, copak, což, cožpak, docela, doopravdy, jak se zdá, jako by, jakoby, jaksi, jestliže, jistě, konečně, když už, možná, myslím, náhodou, nejspíš, patrně, přece, přece jen, sice, snad, spíš, tak, třeba, třebas, zajisté, zřejmě, že by (32); <i>niekto ho azda spoznal</i> — ho někdo musel spoznat 2. Ø, as, asi, bůhvíproč, copak, což, jestlipak, jistě, leda, -li, možná,				

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
			nejspíš, patrně, pokud možno, snad , takhle, třeba, třebas, zdali, zřejmě (20); <i>azda svedčia</i> — zdají se svědčit, <i>akoby sa azda nazdávali</i> — jak by se mohli domnívat, <i>azda politický</i> — nějakéj politickej 3. Ø, copak, jestlipak, možná, myslím, nejspíše, podle XY, poněkud, pravděpodobně, přibližně, snad , spíše, třeba, že by (14); <i>azda nikdy</i> — zda vůbec někdy, <i>by sa dalo azda</i> — můžeme jistě, <i>azda sa zdá byť</i> — může být				
				baže	0,16	2,30 22	1. akože by nie, ba veru , kdežeby, noná!, pravdaže, veru, veruže (7) 2. ba veru , naozaj, veru
beztak (přísl.)	4,82	7,65 73	1. Ø, bez toho, beztak , beztoho, stejně; <i>beztak ťažko</i> — dost těžko 2. Ø, beztak , beztoho, i tak, stejně 3. Ø, beztak , kromě toho, přitom, stejně, tak, tak jako tak	beztak	6,21	10,88 104	1. Ø, aj tak , beztak , i tak 2. Ø, aj tak , beztak , beztoho, i tak, naisto 3. Ø, aj tak , beztak , i tak, tak či tak
beztoho (přísl.)	0,09	1,05 10	1. beztak, beztoho 3. Ø	beztoho	0,49	11,92 114	1. Ø, aj tak , beztak , i tak, ináč, no jednako 2. Ø, aj tak , beztak , beztoho , i tak, jednako 3. Ø
bodaj	6,88	18,13 173	1. Ø, aby, bodejt' , bodejž , co, dej bůh, jak, kdyby, kéž ; <i>bodaj ho</i> — herdek, krucinál	bodejt'	1,49	10,56 101	1. aha, ako by nie, akože, bodaj , bodajho, čože by, máš ho vidieť, no ná, nuž veď hej, pravdaže (10)

Výlučné častice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné častice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
			2. aby, ať, bodejť , bodejž , kěž , kdyby, kýž; <i>bodaj ho</i> — henajs, hernajs, hrnajs, jéjej, jemine, kakraholte, krucinál, safra, sakra 3. Ø, aby, kěž , kdyby	bodejž			2. Ø, aj, akože by nie, akurát, áno, ba hej, bodaj , čo by, hej, jasné, keby, no, no isto, pravda, pravdaže , tak je, to sa vie, veru , však (19); <i>bodejť ne</i> — bodaj by nie 3. ale áno, áno, pravdaže
bodajže	0,04	0,10 1	1. aby		0,02	0,94 9	1. bodaj , keby, nech 2. bodaj
bohdá	0,03	0,31 3	1. bohdá , dá Bůh 2. bohdá	bohdá	0,18	0,52 5	1. bohdá , pánboh dá 2. Boh dá, bohdá , ak bude mať šťastie
bohďaj	0,05	0,31 3	1. aby, abychom, kdyby				
				bohďík	0,87	0,63 6	
				bohďíky	0,53	0,31 3	
bohužial' i cit.	18,51	20,85 199	1. bohužel 2. Ø, bohužel , buď bohu žalováno, holt, pohřichu 3. Ø, bohužel , naneštěstí, obávám se, že (ano); však, žel	bohužel	99,30	42,14 403	1. Ø, bohužial' , nanešťastie, však, žial', žial'bohu 2. Ø, bohužial' , nemilobohu, žial', žial'bohu 3. Ø, avšak, bojím sa, že ...; bohužial' , nanešťastie, nie, obávam sa však, obávam sa, že ...; tak, však, žial', žial'bohu (12)
				budiž	2,74	1,25 12	1. buď, musí byť, nech , nech je, nech je tak 2. Ø, nech je, nech sa stane

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
							3. ∅
				bud'si	0,07	0,31 3	
				bűhsámví	0,11	0,84 8	
				bűh sám ví	0,16	0	
				bűhsud'	0,08	0,21 2	
				bűhví	4,94	13,39 128	
				bűh ví	3,16	5,12 49	
čajsi	0,11	0,21 2	1. ∅, téměř				
čida	0	0					
čidaže	0,01	0					
čidali	0,01	0,10 1	2. pročpak				
čoby	3,76	11,00 105					
čožeby	0,11	0,42 4	1. coby, proč by ne, pročpak 2. což je o to				
				dojista	0,13	0,84 8	
dokonca	244,88	240,98		dokonce	356,31	361,71	

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
(přísl.)		2 300				3 459	
hejveru hej veru	0 0,04	0 0					
holt	0,05	0,73 7	2. holt, halt	holt	5,29	5,86 56	
horky	0	0					
horkýže	0,44	1,68 16	1. Ø, ale kdepak, ani zdání, čerta, čerta starého, houbec, houby s octem, jaképak, kdyby 2. kdepak				
horkýtam horkýžetam	0,01 0,005	0 0					
houby	0,03	0		houby	± 4,20	3,87 37	
isteže	9,58	12,68 121					
istoiste isto-iste	0,23 0,74	0,42 4 0,84 8	1. bezpečně, dojista, jistě 1. jistojistě , určitě 2. jistě 3. s velkou pravděpodobností				
javeru	0,02	0,21 2	1. ja, na mů věru; na mů dušu				
				jestli	383,49	584,97 5 594	

Výlučné častice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné častice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
				jestlipak	4,48	17,15 164	
				ještěže	1,39	2,41 23	
				jistěže	6,54	9,93 95	
				jistě že	1,12	1,15 11	
				kdež	0,79	2,61 25	
				kdeže	0,95	2,30 22	
				kdoví	8,20	33,15 317	
				kdožví	0,05	0,73 7	
kiež	4,46	5,76 55		kěž	10,55	19,45 186	
				koneckonců	22,75	23,84 228	
				konec konců	3,77	7,84 75	
len	1842,36	3 242,62 30 949					
				-liž	0,86	1,78 17	

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
				najisto	2,05	5,96 57	
				nakrásně	1,16	0,94 9	
namojdušu	3,36	10,79 103		namouduši	0,85	17,67 169	
na moj dušu cit. i část. (cit.)	0,09	1,05 10		na mou duši	1,58	7,53 72	
				na moutě duši	0	0	
namojveru	1,83	7,23 69		namouvěru	0,05	2,09 20	
na moj veru cit. i část. (cit.)	0,07	0,62 6		na mou věru	0,12	1,25 12	
na nešťastie	1,45	3,15 30		naneštěstí	4,27	6,69 64	
nanešťastie (přísl.)	4,55	4,71 45		na neštěstí	0,33	1,68 16	
na šťastie	2,32	10,27 98		naštěstí	58,54	51,03 488	
našťastie (přísl.)	35,93	44,00 420		na štěstí	1,28	3,66 35	
				ne	814,30	1 211,14 11 582	
				necht'	10,11	15,79	

Výlučné častice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné častice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
						151	
				nešť	0,28	0,31 3	
				nechat	0,08	1,15 11	
				necht' si	0,64	1,88 18	
				nejspíše	10,69	4,91 47	
				nejspíš	81,02	61,17 585	
				ne-li	8,23	7,95 76	
				nepochybně	34,99	26,77 256	
				netento	0,07	0,10 1	
netobôž	0	0					
				nevidáno	0,10	1,25 12	
ni	0,56	1,15 11					
nie	1903,75	2 347,33 22 404					
nieže	1,28	0,94	1. 0, ne že by, nejen, nejenže;				

Výlučné častice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné častice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
		9	<i>nieže tak</i> = tak ne, takhle ne 2. tak at'				
				nikoli	70,94	42,25 404	
				nikoliv	39,95	27,40 262	
				nu	7,53	80,62 771	
				nuže	4,62	19,14 183	
				nuž	0,43	2,61 25	
odboha	0,03	0,73 7	1. 0, boží				
ostatne (přisl.)	6,83	10,48 100		ostatně	68,47	68,60 656	
ostatok	iba podstatné meno						
otobôž	0	0					
ovšem	0,88	0,31 3	1. ale, ovšem	ovšem	340,48	228,90 2 189	
ovšemže	0	0		ovšemže	4,56	10,46 100	
				patrně	49,93	67,87 649	
predovšet-	192,52	115,46					

Výlučné častice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné častice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- cs i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
kým		1 102					
predsa	239,06	548,91 5 239					
				prý	210,18	268,12 2 564	
				prej	7,47	16,21 155	
reku	2,17	13,62 130					
				rovněž	148,82	61,28 586	
snád'	15,92	5,97 57		snad	346,50	691,73 6 615	
				spíš	138,11	128,20 1 226	
				spíše	145,56	43,40 415	
				tentononc	0,16	1,05 10	
				teprv	3,21	12,13 116	
				teprve	169,84	235,28 2 250	
				totiž	445,95	193,25 1 848	

Výlučné částice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- Sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné částice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- CS i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
				tož	3,05	14,01 134	
vari	67,90	159,46 1 522					
var	0,06	0,21 2					
variže	0	0					
ved' už	0	0					
ved' že	0,22	2,83 27					
veru přísl. i (přísl.)	72,16	201,48 1 923		věru	13,08	38,48 368	
ver přísl. i (přísl.)	± 0,28	1,36 13					
				víceméně	16,00	9,41 90	
				více méně	4,93	1,67 16	
				vlastně	269,68	339,12 3 243	
				vpravdě	3,06	7,53 72	
				vskutku	21,99	27,50 263	
všakáno	0,39	2,72					

Výlučné častice v SČS = 56	prim- 6.1-vyv i.p.m.	par-skcs- Sk i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. sk, 2. cs, 3. iný	Výlučné častice v ČSS = 87	SYN 2010 i.p.m.	par-skcs- CS i.p.m. abs. f.	Ekvivalenty v paralelných korpusoch: pôvodný jazyk textov 1. cs, 2. sk, 3. iný
však áno	0,56	26 4,30 41					
všakhej	0,04	0,63 6					
však hej	0,03	0,42 4					
				vůbec	445,03	471,30 4 507	
				zajisté	10,55	23,53 225	
				zdalipak	0,83	2,51 24	
				zejména	208,79	96,62 924	
				žel	2,85	8,78 84	
				želbohu	0,18	0,10 1	
				žalbůh	0	0	